

E x i t

Folkhemssverige

En samhällsmodells sönderfall

Ingrid Björkman

Jan Elfverson

Jonathan Friedman

Åke Wedin

Inledning av Jonathan Friedman

Detta är en bok om Sverige, ett land som har intagit en ganska speciell plats i synen på sociala problem, ekonomisk välfärd och statens roll i vanliga människors liv. För många européer och amerikaner har Sverige oftast beskrivits i idealiserande termer, ett slags Utopia, en framgångsrik kombination av socialistisk politik och kapitalistisk ekonomi. För andra har det framstått som ett totalitärt samhälle, som skiljer sig mycket från andra västländer. De flesta artiklar och böcker som skrivits om Sverige hänvisar till vad alla tycks mena, nämligen att landet är efterkrigstidens stora succéhistoria.

Sverige lyckades på 1950-talet och fram genom 70-talet upprätthålla höga tillväxtnivåer och man kunde därför skapa ett mycket generöst välfärdssystem. Det fanns faktiskt ingen fattigdom att tala om. Och klasskillnaderna märktes mindre än i andra länder. Men det betydde inte att alla var lika fattiga. Tvärtom levde folk i jämförelsevis rymliga våningar eller i relativt stora villor. Sjukvården var allmän och nästan gratis (kostnaderna betalades med skattemedel) liksom dagis. Skola och universitet var helt gratis.

De flesta människor som tillbringat någon tid i Sverige har varit ytterst imponerade av dessa förhållande, även om de ofta kritiserat vad de upplevt som ett resultat av den politiska ordningen - nämligen grå tristess och långtråkighet. Huruvida denna kritik kan sägas vara befogad eller ej är diskutabelt, eftersom mycket av det som syntes vara resultatet av ett politiskt system i själva verket var en äldre social struktur som ofta premierat självbehärskning och gjort det fullt att visa känslor. Men alla som kommit detta samhälle närmare in på livet vet dock, att detta återhållsamma beteende bara hör till ytan; därunder finns en mycket mer dynamisk värld, vars andra sidor inte bara är mer backanaliska och uppsluppna utan t o m våldsamma.

För att förstå Sveriges politiska kultur är det nödvändigt att gå förbi det maskinmässiga begreppet "välfärdsstat" och sätta sig in i vad som menas med "folkhemmet". Denna term, som från början lanserades av det konservativa partiet, övertogs på 1930-talet av socialdemokraterna. Termen ger uttryck för en stark organisering och kontroll av folkgemenskapen, för vilken staten uppriktigt sågs som ansvarig - ja, som en ren förlängning av folkgemenskapen. Enligt denna uppfattning förelåg det således en verklig sammansmältning mellan stat och samhälle och det var ytterst vanligt att man särskilt poängterade att alla betalade skatt till samhället och att det var samhället som hade det fulla ansvaret för sina medlemmar. Sverige tycks därför ha varit ett av de få länder som förverkligat Rousseaus föreställning om staten som 'folkets vilja'.

Folkhemstanken innebär alltså inte bara att samhället skall garantera folkhemmets medlemmar social välfärd och trygghet utan där finns också föreställningen om medlemmarnas lika värde och lika rätt till inflytande. Folkhemstanken innefattar t o m föreställningen att varje samhällsmedlem har ansvar för samhällsbygget och därför förväntas på olika sätt aktivt delta i det.

Många som besökt Sverige under 1960-talet överraskades av att se hur ministrar kunde sitta och äta tillsammans med vanligt folk på Riksdagens cafeteria hellre än att inta sina måltider med vin i mer exklusiva lokaler. Detta skall förstås inte förleda oss att tro, att det existerade ett fullkomligt jämlikt förhållande mellan styrande och styrda. Men i mycket hög grad var faktiskt regeringsmedlemmarna helt införlivade som politiska element i folkets välfärd. Enstaka politiker har för all del varit överväldigade av sin egen makt, men de har trots allt snarare varit undantag än regel, ty den sortens

uppträdande har oftast setts med misstro eller avundsjuka. Man kan därför hävda att en viss form av gemenskapskänsla varit kärnan i denna politiska kultur. Enskilda medborgare har faktiskt kunnat ringa upp ett svenskt statsråd och t o m blivit kopplade direkt.

En amerikansk vän till mig, vars mor en gång hyst f d statsminister Ingvar Carlsson, uttryckte sin stora förvåning över att vid senare tillfälle ha blivit inbjuden att besöka honom i hans sommarstuga på Gotland utan att dessförinnan ha fått sin bakgrund, politiska åsikter eller eventuella, terroristiska böjelser undersökta. Det skulle varit otänkbart för en amerikan - än mindre en utlänning - att bli inbjuden till en Washingtonpolitiker på liknande premisser, för att nu inte tala om en inbjudan till Usas president. Det fanns en viss närhet i den politiska relationen mellan representant och representerad i Sverige, en närhet som gjorde regeringens verksamhet till något mycket mer än ett kontrakt (även i Rousseaus mening). Detta ledde till en mycket hög grad av förtroende, förankrat i föreställningen om ett gemensamt projekt, som av nödvändighet hyst en föreställning om jämlikhet, t o m om sammansmältning i etableringen av ett "Vi". Man talade därför gärna i vi-form när politiska frågor skulle diskuteras. Vardagslivet var genomsyrat av sådana signaler på bekräftelse, deltagande och gemensamma erfarenheter, något som i högsta grad förstärkte den svenska, politiska kulturen.

Man kan kalla detta en nationell bild av välfärdsstaten. Medborgarna betalade snällt sina höga skatter i övertygelse om att de gick till ett gemensamt projekt. Att detta projekt tagits för givet, och att det underförstått varit närvarande i människors liv, har legat till grund för uppslutningen kring förverkligandet av den svenska välfärdsstaten. Folkhemmet var i detta avseende kärnan i den svenska välfärdsstatens speciella karaktär.

Sverige har även beskrivits som ett av de mest homogena länderna i världen (Wallerstein). Med det menas inte, att Sverige aldrig skulle ha tagit emot immigranter. Invandring till Sverige har många hundra år på nacken eftersom landet under lång tid var Östersjöns stormakt, som när det var som störst även omfattade stora delar av norra Tyskland. Men under senare perioder har invandrarna huvudsakligen bestått av arbetskraft från Finland och de övriga nordiska länderna. Fram till helt nyligen har kulturell assimilation utgjort en stark faktor i homogeniseringen av det svenska samhället. Sverige är mycket mera känt som utvandrarnas land, speciellt till Usa, som under senare delen av 1800-talet mottog ett relativt stort antal immigranter från det då av fattigdom drabbade Sverige.

Två bilder av Sverige, dels som det framgångsrika välfärdssamhället och dels som det etniskt homogena samhället, har varit dominerande under större delen av efterkrigstiden. Dessa bilder har varit så inarbetade att många verkligen förvånats när de upptäckte att saker och ting radikalt förändrats under de senaste femton åren. Det svenska välfärdssystemet har börjat falla sönder och landet har blivit ett av de mest invandrartäta länderna i Väst. Sverige har, i betydligt större utsträckning än sina nordiska grannar alltmer börjat likna länderna på kontinenten. Vad gäller inkomsten per capita har Sverige lämnat den position i toppen som landet under många år intagit, och ligger nu bara på mellan femtonde och tjugonde plats bland Oecd-länderna. Även om en sådan statistik döljer en hel del, togs den icke desto mindre emot som tillförlitlig under framgångens tid. Sverige har förvandlats från att ha varit stor exportör av industriprodukter till att bli en stor exportör av sitt eget kapital.

Trots 1980-talets ekonomiska hausse gick det ekonomiskt utför med Sverige och vid decenniets slut utbröt en rejäl kris. Den offentliga sektorn fick utstå betydande nedskärningar i hälso- och sjukvård, skolor och universitet m m. Eftersom den offentliga sektorn var en stor arbetsgivare uppstod omgående en massiv arbetslöshet. Men den underliggande krisen var framför allt knuten till den

privata industrisektorns nedgång. Mellan 1990 och 1999 sjönk sysselsättningen från 83% till 72% i åldrarna mellan 16 och 64 år, en nettonedgång med 420 000 arbetstillfällen. Under samma tidsperiod kom 350 000 invandrare i samma åldrar till Sverige. Denna storskaliga immigration inte bara tilläts utan t o m uppmuntrades under samma tid som oerhört många arbetstillfällen gick förlorade, vilket med nödvändighet skapade stora problem i landet.

Det socialdemokratiska partiet har svårt att få ned arbetslösheten till de 4%, som satts som mål. Bland invandrarna är arbetslösheten extremt hög. Men i den politiska retoriken har man hela tiden systematiskt undvikit att föra upp de verkliga problemen i ljuset. En betydande omorganisation av socialdemokratin har skett, en omorganisation som snabbt har fört Sverige in i samma fälla som den s k "Tredje Vägen" och "die Neue Mitte" - vilket somliga kallar "Thacherism med ett mänskligt ansikte". Men detta har fördunklats inför omvärlden av landets egna politiska representanter. Sverige genomgår dessutom en ökande skiktning, Ginikoefficienten har stigit med 25% under tioårsperioden efter 1985, men snabbast under 90-talet. I verkligheten kan en stor andel av befolkningen beskrivas som arbetande fattiga, trots att de kan få hjälp av allmänna bidrag för att kunna vidmakthålla en minimal levnadsstandard. Detta är bilden av en i realiteten nedåtgående utveckling för både arbetarklassen och den lägre medelklassen.

Samtidigt som detta skett har Sverige blivit ett mångkulturellt samhälle. Antalet utlandsfödda ökar ständigt liksom andelen första och andra generationens invandrare. Deras andel av befolkningen är idag nästan 20%. Dessa kategorier kan visserligen ifrågasättas på grund av den underförstådda vinklingen, men de återspeglar ändå en faktisk realitet. Begreppet invandraretnicitet brukas till vardags och förstärks i ett samhälle där identiteten som invandrare har institutionaliserats och ytterligare understrukits av den växande boendesegregationen. I de tre största städerna är naturligtvis siffrorna mest extrema. Stockholm består idag till 25% av invandrare och Malmö till mer än 30% - varav ca 70% är muslimer. I Malmö utgör invandras barn drygt halva befolkningen i åldersklasserna 0 - 18 år. Följaktligen är nu Muhammed det vanligaste namnet bland nyfödda i Malmö.

Amerikaner kan kanske finna detta normalt, även om procentsatserna statistiskt sett är högre i Sverige än i dagens USA och mera liknar den amerikanska situationen vid sekelskiftet 1900. Sverige är liksom andra europeiska välfärdsstater historiskt strukturerat på en grundval av kulturella och nationella kategorier. Svensk, likaväl som fransk eller tysk, åsyftar något mer än en uppsättning ideal och en flagga. Nationalitet är en komplicerad samling återklanger som knyter den lokala nivån till den nationella genom både en gemensam upplevelse av landets natur och en uppfattning om medborgarnas karaktär, deras sätt att tala, röra sig, kort sagt olika former av social gemenskap. Ända till nyligen, då mångkulturell politik bröt in på den europeiska scenen, var sålunda en svart svensk, uppvuxen i landet inte en svensk med bindestreck, t ex Somalia-svensk, utan helt enkelt en svensk. Vit hudfärg uppmärksammades visserligen men var inte politiskt betydelsefull. Hudfärgens betydelse har ökat påfallande under de senaste tio åren. Vi vill hävda att detta huvudsakligen beror på en mångkulturell politik, som sätter likhetstecken mellan ursprung och kulturella särdrag. Om man kommer från X, innebär det att man äger en uppsättning karakteristika som man inte kan avhända sig. Är man då t ex svart innebär det att man helt enkelt inte kan vara svensk, eftersom identiteten involverar alltför många kulturella signaler. Politiseringen av invandringen till Sverige har idag skapat en tendens till diasporabildning och främlingskap snarare än till integration. Det specifika med detta historiska förlopp, som liknar motsvarande skeenden i andra europeiska länder och, om än i mer begränsad mening, även i Usa, är ett fenomen som vi absolut måste förstå, eftersom det leder till uppkomsten av etnifiering och rasism. De följer som den etniska

omvandlingen av den svenska nationalstaten gett upphov till under de senaste 20 åren intar en central plats i de kapitel som följer.

Vi hoppas att vi skall kunna belysa de processer som lett till denna omvandling av det svenska samhället. Om något sådant kan hända i Sverige har vi all anledning att vara särskilt uppmärksamma. I sin nyligen utkomna bok "Even in Sweden" skildrar A. Pred den chock som vissa forskare upplevde av denna utveckling, positivt eller negativt, med tanke på den tidigare ideala Sverige-bilden. Flera av de företeelserna kommer nedan att analyseras i förbindelse med förändringar inom världssystemet, som påverkat övriga västländer på samma sätt som Sverige.

Detta är en bok om sociala, ekonomiska och kulturella realiteter i Sverige. Det är också en bok om de kulturella eliter och intellektuella som medverkat till att skapa en verklighetssyn som vi hävdar är i grunden felaktig. Den är en kosmopolitisk diskurs, som högljutt hyllar mångkulturalism och hybridisering. Dessa eliter accepterar utan vidare den omfattande immigrationen och ser den uteslutande som ett kulturellt berikande av mottagarländerna. För dem är immigrationen inte en följd av ett våldsamt ekonomiskt och socialt sönderfall i migranternas hemländer, som naturligtvis lett till en uppsjö sociala problem. Därför har man försett immigranterna med den positiva, ursprungligen biologiska, termen "mångfald".

De svenska mångkulturalisterna anser sig nämligen i första hand vara "världsmedborgare" och betraktar således inte massmigrationen som ett resultat av krig och etniska konflikter i världen. De ser invandringen snarare som en kulturell berikning. För dem är således massmigrationen inte ett tecken på misslyckanden i andra delar av världen, utan tvärtom vägen till mänsklighetens framtida lyckorike. Så här kan en multikulturalist låta när denne beklagar sig över att det finns andra som inte delar hans positiva uppfattning: "Snarare än att hälsas välkomna för sin begåvning, påhittighet eller mångfald, stigmatiseras och stereotyperas invandrarna till symboler för fattigdom, olikhet och stadssamhällets förfall."

Den sortens verklighetsbild är förhärskande inte bara bland de politiska och kulturella eliterna i Sverige utan också i Unesco-kretsar och bland ett stort antal andra eliter runt om i världen. Det är denna elitistiska diskurs som vi här ämnar underkasta en kritisk analys och ställa i kontrast till vad vanligt folk, både svenskar och invandrare, tycker och tänker. Ty medan eliterna tycks så förblindade av det mångkulturella berikandet, har de marginaliserade och segregerade invandrargrupperna i västerländska städer helt andra problem, intressen och strategier, som är intimt relaterade till själva överlevnaden. Om den förmodade kulturella berikningsprocessen till stor del förutsätter att det bildas en ny underklass, då bör man väl kunna fråga sig om det verkligen är en god idé? Om människor hellre stannade kvar i hemlandet, i en värld som vore politiskt stabilare och ekonomiskt mera funktionell, skulle vi då behöva försöka få dem att flytta hit för att försäkra oss om en smula allmän kulturell utveckling?

Det är också egendomligt, att medan denna diskurs om "berikandet" tagit sig in i elitinstitutionerna, allt ifrån Unesco, Världsbanken, World Economic Forum till universiteten, så är den stora majoriteten av fattiga invandrare i världen fullständigt ovetande om den sortens problem. De är mer bekymrade över hur de skall klara sig till nästa dag än om de berikar ytterligare ett land eller ej med sin närvaro. Vi menar, att den förhärskande mångkulturalistiska diskursen tillhör en globaliserande elit och en grupp intellektuella som identifierar sig med denna elit och som medverkat till att bygga upp denna diskurs.

För att göra vår uppfattning fullständigt klar, vill vi i korthet diskutera några av de viktigaste begreppsfrågor, som ingår i den mångkulturalistiska världsbilden. Vi gör det i ett perspektiv som

innefattar stora delar av västvärlden, där den här sortens perspektiv har framförts i politiska debatter. Det här är uppfattningar, som först helt nyligen importerats till den svenska diskussionen, men som har en mycket längre historia i världens traditionella invandrarländer med kolonial bakgrund. Dagens svenska situation uppvisar många likheter med dessa länders, men genom Sveriges sena inträde i denna globala verklighet, borde den vara instruktiv för andra, liksom Sverige borde ha mycket att lära av andra.

Den mångkulturella begreppsförvirringen

Media, politiker och akademiker har alla medverkat till en ökande oreda i bruket av ord som etnicitet, ras, kultur, mångkulturalism, pluralism och dylikt. Vi gör inte anspråk på att kunna bringa en allmänt accepterad ordning i denna förvirring. Vi kan dock ange hur termerna används i detta arbete.

Innan vi fördjupar oss i definitioner, vill vi understryka att vi använder begreppet identitet i meningen identifiering. Det är en aktiv process snarare än en passiv produkt. Kulturell identitet är en fråga om social praxis, antingen hos dem som själva definierar sin identitet eller hos dem som definierar andras. I båda fallen består praxis av ett urval av specifika gemensamma drag, som anses existera eller ha konstaterats inom en befolkning och som är lämpliga för kategorisering. Identitet kan bli objektiverad och t o m institutionaliserad genom att inskrivas i lag eller införas i fasta politiska kategorier. Så förhåller det sig med genuskategorier, ålderskategorier och etniska kategorier eller "raser". Där detta förekommer kan identitet bli en passiv företeelse i den meningen att den blir en underförstådd eller en uttalad åsikt. Men det aktiva bruket av sådana kategoriseringar i det dagliga livet och i politiska beslut visar i vilken grad de är beroende av att användas. Identitet skall med andra ord inte förutsättas vara ett biologiskt eller på annat sätt fastställt faktum. Identiteter kan passiviseras, de kan försvinna och de kan åter dyka upp och de kan t o m skapas, men de kan inte skapas ex nihilo, d v s från ingenting. Detta hänger samman med att de byggts upp utifrån befolkningars gemensamma egenskaper och delade erfarenheter, antingen upplevda av dem själva eller av andra.

Etnicitet är en form av kollektiv identifikation, som diskuterats mycket i samhällsvetenskaperna. Den baseras på en uppsättning gemensamma egenskaper som vanligtvis anses tillhöra en populations kultur, som t ex språk, historiskt ursprung, "blodsband" eller andra gemensamma aspekter av sådant som de som utför sådana identifikationer anser vara specifikt. Etnicitet är inte samma sak som kultur, som är en mer omfattande företeelse. Kultur hänför sig till de specifika dragen i en populations livsformer, inklusive dess specifika materiella och intellektuella alster. Identitet är ett urval ur en bredare uppsättning av särdrag. Det är ett sätt att beteckna ett kollektiv och är inte detsamma som att beskriva hela dess livsföring. Då sådana kategoriseringar är politiska handlingar, kan identifikation ses som en sorts kulturpolitik.

Ras är en term som idag huvudsakligen används i Förenta staterna, även om termen rasism är vida utbredd i stora delar av västvärlden. Vi skall inte redogöra för termens användning i ett historiskt perspektiv utan sammanfattar hur den används i dagens värld. Ras som biologisk term är inte tillämplig på mänskliga populationer. Det finns helt enkelt inga mänskliga raser i biologisk mening. Naturligtvis finns det statistiskt belagda arvmässiga (fenotypiska) skillnader mellan olika delar av världens mänskliga populationer. Det finns även exempel på genetiska isolat och statistiskt relevanta samlingar av arvsanlag, men dessa får inte förväxlas med raser. Hudfärg, ögonform, hårtyp, kroppsform etc har använts i tidigare klassifikationer av världens raser, men biologerna har för många år sedan rensat ut den sortens klassifikationer, då de saknar relevans som allmängiltiga

(holistiska) kategorier. Som social term har ras använts och ibland blandats samman med sin biologiska betydelse. Men att dess värde som biologisk term ifrågasatts, förändrar inte dess existens som social term. I denna senare användning handlar det om en sorts kulturell identifikation, som använder sig av yttre fenotypiska eller stereotypiska, fysiska eller mentala egenskaper för att klassificera ett folk. Noteras bör, att ras inte förbands med biologi på något klart sätt före tillkomsten av den "vetenskapliga rasismen" vid slutet av 1800-talet. Dessförinnan kunde det syfta på vilken nationell eller etnisk befolkning som helst. Sålunda var fransmän, tyskar och italienare tidigare lika mycket raser som zigenare och judar.

Då detta inte längre är fallet finns de som hävdar, att modern etnicitet trätt i dess ställe. Det äldre begreppet ras innefattade allt från fenotyper till beteende, språk, konst och litteratur. Ras i dagens mening är en sorts etnicitet i vilken de grundläggande gemensamma egenskaperna tänks vara baserade på biologin. Här finner man ett intressant, logiskt samband mellan etnicitet och "ras". Om etnisk identitet tar sig uttryck i systematiskt ingifte kan den angivna populationen sägas bli i ökande grad biologiskt identisk. Föreställningen om "blodsband" är det ideologiska uttrycket för denna starka etnicitet, en etnicitet som lätt glider över i ett visst rasbegrepp. Författarna Omi och Winant har beskrivit Förenta staterna som en "konstruktion byggd på raser", därför att en klassifikation byggd på raser utgör en del av själva samhällsorganisationen. En sådan klassifikation används i juridiska och konstitutionella sammanhang men också i dagligt språkbruk.

Termen rasism, däremot, har en bredare användning men det finns likaså en betydande överlappning. I sin mest begränsade betydelse avser rasism handlingar, som vidtas mot individer på grund av att de tillhör en speciell, kulturellt definierad, etnisk grupp. Det betecknar således både etniska och mer strikt rasligt definierade grupper. Det mer allmänna bruket av rasism anger en uppsättning attityder eller föreställningar, enligt vilka vissa grupper inte bara ses som annorlunda i förhållande till dem som utför klassificeringen utan även betraktas som underlägsna eller utrustade med andra negativa egenskaper. Det är en sak att göra distinktioner och en annan att ordna dem hierarkiskt.

Aktuella diskussioner inom samhällsvetenskaper och humaniora har fokuserat på två sorters distinktioner. Den första som nämnts ovan är den mellan biologisk och kulturell rasism. Några författare har framkastat att den nya rasismen är kulturell och inte biologisk. Människors vanor, religion och sexuella relationer betraktas som oförenliga med våra egna, om de är alltför olika. De antas inte vara biologiskt bestämda utan rätt och slätt typiska sedvänjor inom vissa populationer. Sålunda kan man hävda att tidigare klassifikationer, som byggde på fenotypiska drag, nu har ersatts av kulturella. Men som vi hävdar ovan, är detta en falsk distinktion, då ju alla rasistiska attityder är kulturella. Detta framgår än tydligare, när vi konstaterar hur förmenta biologiska drag alltid är knutna till kulturella särdrag. Det är inte bara det, att X är fula och dumma, de är också kriminella. Skillnaden här är att den kulturelle rasisten kan medge att vissa drag kan förändras, därför att de bara är inlärdade beteenden, medan de drag som verkligen är biologiska bara kan ändras biologiskt. Distinktionen är vilseledande, då rasism är mera komplicerad genom att vanligen alla sorters egenskaper kombineras. Människor är utomordentligt kreativa, när det gäller att finna skiljaktiga egenskaper hos andra, även fenotypiska. Den typiske fransmannen kunde sålunda på 1800-talet beskrivas i både fysiska och kulturella termer.

Den andra distinktionen, som här är mera relevant, är den mellan "universell rasism" och "differentiell rasism" (Wieviorka). Den förra är den klassiska grupperingen av världens populationer i en uppsättning av fasta, rangordnade kategorier. Den var vanlig under det koloniala eran. Den

senare är inte nödvändigtvis baserad på rangordning men däremot på ett förnekande av skillnader inom den egna populationen. Den är uttryck för en viss etnocentrism, en önskan att vidmakthålla en given organisation av det sociala och kulturella livet. Den uttrycks i en fruktan för att bli penetrerad av det främmande. Den term som här ofta brukar användas är främlingsfientlighet, vilket inte är riktigt samma sak som rasism. Främlingsfientligheten säger inte något mer om "den andre" än en önskan att få vara i fred och att "den andre" verkligen är annorlunda och oförenlig med "oss". "Universell rasism" är inkluderande i den meningen att den placerar andra populationer inom en enda sfär, vanligtvis imperiet. "Differentiell rasism" är däremot exkluderande och avvisar förekomsten av "den andre" inom självets egen sfär.

Essentialism, rasism och nationalstat

En av de vanligaste termer som bOLLAS runt i intellektuella diskussioner idag är "essentialism". Essentialism är antagandet att alla medlemmar av en viss social kategori är identiska eller åtminstone tillräckligt lika för att de skall kunna klassificeras som "av samma ull". Inom sina olika användningsområden liknar essentialismen begreppet stereotyp. "Alla araber är muslimer, som anser att kvinnor skall tvingas hålla sig i hemmet och gifta sig inom den egna gruppen." Tendensen att göra alla x till y är essentialismens kärna och den möts med vrede av dem, som inte anser sig dela de beteenden och trossatser som tillskrivs dem. Ja, naturligtvis finns det i dagens värld många, som anammar modern europeisk kultur och det finns alltid ett visst mått av individuellt val, t o m av ifrågasättande inom varje kultur. Antropologer har ofta pekat på den enorma variation som finns inom speciella "kulturer".

Det finns emellertid en inneboende politiserad överreaktion i kritiken av essentialismen, som lett till att inget alls får sägas om en speciell etnisk eller annan kulturell grupp. För sådana människor, varav många i dag är på höga positioner och sysselsatta med att producera de förhärskande bilderna av världen, är essentialismen grunden för rasism. Sålunda betraktas allt som på minsta sätt luktar kollektiva karakteriseringar som rasism i vissa kretsar. Dessa kretsar gör samtidigt själva ofta uttalanden om medelålders, vita manschauvinister, uttalanden som är minst lika essentialistiska. Medan andra grupper försvaras mot essentialiseringen, har kategorin "vit europé" blivit en fast, essentialistisk stereotyp.

Det finns också en uppsättning samband som leder från essentialism till nationalism och det antas ju ofta att nationalismen är själva roten till problemet. Nationalstaterna uppfattas som effektiva essentialiseringsmaskiner som strävat efter att genom assimilation stöpa homogena befolkningar i en särskild kulturell form. Även om det nu är så att nationalstater fungerat som socialiseringsmaskiner, har detta aldrig inneburit någon fullständig kloningsprocess. Mycket av det som kan kallas nationell kultur är resultatet av en mer komplex interaktion. Men vad nationalstater alltid försökt göra är att konstruera en gemensam publik sfär, grundad på en gemensam förståelse av den politiska arenan, ett gemensamt språk och en uppsättning gemensamma moraliska värderingar. Utan tvekan försiggår i denna situation en homogeniseringsprocess beträffande den publika sfären och en uppbyggnad av en gemensam politisk kultur, om än partiell.

Pluralism och mångkulturalism

"Pluralism" är en term med lång historia. Den användes i början av 1900-talet och blev välkänd genom kolonikonsulten och teoretikern J. S. Furnivalls arbeten. Denne använde termen för att beskriva koloniernas multietniska struktur, som innebar att en kolonial elit härskade över en ekonomi av plantager och råvaruutvinning. De olika sektorerna utnyttjade en arbetskraft, lokal och importerad, som ursprungligen var etniskt heterogen men vars etniska identitet också bevarades

genom att de olika grupperna hänvisades till separata bostadsenkaver, som kom att fungera som minisamhällen under kolonialmakten och där de olika grupperna bara mötte varandra på marknadsplatsen.

Furnivall skriver: "[Detta] är i djupaste mening en 'medley', för de träffas utan att blandas. Varje grupp behåller sin egen religion, sin egen kultur och sitt eget språk, sina egna idéer och sätt att vara. Som individer möts de, men endast på marknadsplatsen, när de köper och säljer. Samhället är pluralistiskt i den meningen att olika grupper lever sida vid sida, fast var och en för sig, inom samma politiska enhet. Även inom den ekonomiska sfären finns det en arbetsdelning längs rasmässiga linjer. "

Kulturell och etnisk pluralism var en brännande fråga i Usa under perioden mellan 1880 och 1920, när en massiv invandring från alla delar av Europa och Ryssland förändrade den etniska sammansättningen i landet. Många av de frågor som diskuteras idag var starkt framträdande under denna period. Där lades förslag om kulturell pluralism, en uppdelning av landet i självstyrande etniska grupper och förslag både om mera moderata former av integration och om starkare former av assimilation. Efter två decennier av debatt, främlingsfientlighet och konflikt blev på 1920-talet assimilation den officiella politiken. När denna massinvandring var som störst, utgjorde invandrarna nästan 15% av befolkningen. Men USA var redan innan ett invandrarland och dess invandrare rekryteringsbasen för arbetskraft till en expanderande industriell ekonomi.

Termen "mångkulturalism" har en komplicerad historia. I Usa utgör den en fortsättning på tidigare politik för kulturell mångfald. Begreppet anger en situation där minoriteter bevarar betydande delar av sin kultur samtidigt som de integreras i det amerikanska samhället, lojala med amerikanska ideal och Amerikas politiska kultur. Invandrarminoriteternas historia i Usa har blivit utförligt undersökt. Den allmänna uppfattningen är, att de sammanhållande banden med hemländerna gradvis minskat under 1900-talet. Därefter har en identitet som etnisk minoritet byggts upp. Förloppet har sedan övergått till en ekonomisk och slutligen kulturell assimilation. Den har följts av uppkomsten av vad som kommit att kallas "symbolisk etnicitet", en etnicitet som berövats varje praktiskt innehåll och som bara består av vissa rituella handlingar och firande av gruppidentiteten. Som ett resultat av dessa iakttagelser i Usa drog man i arbeten under 1950- och 60-talen allmänna slutsatser om att etniciteten slutgiltigt skulle upphöra i alla västvärldens samhällen.

Men vid mitten av 1970-talet kom det därför som en chock när man upptäckte att hela processen gått i motsatt riktning. Från och med denna period kom mångkulturpolitik som en tidvattensvåg, när minoriteterna allt mer började kräva respekt för sin särart i olika avseenden. Det började i USA men fortsatte i Europa. Termen mångkulturalism användes då för att på olika sätt referera till detta nya våldsamma anlopp mot idén om en enhetlig nationell identitet och den assimilationsprocess som den medfört. Det började med rörelserna om kravet på "svart makt", sedan "röd makt". Och liknande rörelser blev vanliga företeelser från senare delen av 1970-talet och under 1980-talet. Fastän det inte fanns någon systematik i mångkulturalism som begrepp, innefattade den en rad fenomen, som var kopplade till minoritetsfrågor, t ex minoriteternas rättigheter, stödet till dem och ett språkbruk som skulle vinna respekt för dem. Mycket av detta kom till uttryck på universitetens campusar. Men företeelsen var betydligt mer utbredd än så och inverkade på och omvandlade den offentliga sfären i väsentliga avseenden. Dess mål baserades på kulturell pluralism och en politik, som erkände rätten att vara annorlunda, dock med ett undantag, nämligen den olikhet, som vita, europeiska män representerar.

I vissa länder som Kanada och Australien har termen mångkulturalism använts för att beteckna en

politik, som siktar på att hantera den kulturella mångfald, som blivit resultatet av den koloniala massinvandringen. I samtliga fall avser den dock uppdelningen av befolkningsgrupperna i landet i en samling etniska minoriteter. Som en typ av medveten politik kan den sägas ha målsättningen att forma och vidmakthålla ett mångkulturellt samhälle. Men det handlar förvisso om mycket mera än om en samling av olika kulturella föremål eller alster, matrecept eller litterära texter inom ett och samma samhälle. Annars skulle hela frågan sakna betydelse. Många bland eliterna inom media och universitetsvärlden, som identifierar sig med den här sortens politiska program, blandar dock ihop de kulturella och de sociala effekterna och reducerar därmed etnicitet till just matrecept, restauranger och dylikt.

Något som måste framhåvas här, är det faktum att det föreligger en klar oförenlighet mellan mångkulturalism som politik och vidmakthållandet av en nationalstat, som är byggd på välfärdsideal som Sveriges. Detta beror på att nationella "välfärds-kapitalistiska" kulturer, trots sina olikheter, har vissa grundläggande egenskaper tillsammans, egenskaper som gäller medverkan, lojalitet och en uppsättning av överenskomna mål. Det handlar inte bara om att bevara enskild frihet och en rad rättigheter utan det är fråga om ett mera långtgående projekt av gemensam välfärd baserad på delade erfarenheter och gemensamma mål.

Det svenska problemets globala ramar

Det som inträffat i Sverige är inte ett unikt fenomen. Likartade tendenser återfinns man inte bara i hela Europa utan också i USA och andra postkoloniala immigrationsländer. Trenderna är globala men har fått olika utfall i enskilda länder, beroende på olika politiska kulturer. Staters nationella upplösning och mångkulturalism hänger samman. De europeiska välfärdsstaternas nedgång har diskuterats under ett antal år. Frågan om relationen mellan denna nedgång och uppkomsten av en mångkulturell politik är komplicerad, även om där finns ett klart tidsmässigt samband. Övergången från arbetskraftsinvandring till s k "flyktinginvandring" inträffade under en period av tilltagande instabilitet i världen. Från 1980-talet och framåt upphörde det kalla krigets polarisering, men de interna konflikterna i världen över ökade märkbart. Majoriteten av de väpnade konflikterna är idag inomstatliga snarare än mellanstatliga.

I Väst kan vi se en allmän försvagning av staternas finanser. Det leder till en återhållsam politik och betydande nedskärningar i de offentliga utgifterna. Avsevärda förändringar har inträffat i både Usa och Europa genom införandet av Reagans och Thatchers respektive politik, förändringar som på ytan förefaller vara grundade på ideologi men som i själva verket är reaktioner på statsfinansernas faktiska nedgång. I Sverige lades politiken om på samma sätt, trots det faktum att landet styrdes av en socialdemokratisk regering. I England fortsatte New Labour - och t o m vidareutvecklade - den politik, som inletts av Thatchers regering. Det sociala i socialdemokratien började försvinna och liberalism blev det nya programmet. Det är viktigt att notera att det finns breda överensstämmelser mellan dessa politiska program. "New Democrats" i Usa, den "Tredje vägen" i Storbritannien och "die Neue Mitte" i Tyskland ger alla uttryck för samma strategier. De har delat tankesmedjor och driver en likartad politik.

Allt detta skulle kunna betraktas som en sorts förtäckt "strukturell anpassning" till en faktisk ekonomisk nedgång. Välfärdsstaten finns fortfarande där, men den har urholkats under ett decennium. Privatisering av statsägda företag har inträffat i hela västvärlden, inte minst som en inkomstkälla för en försvagad statlig ekonomi. Ekonomin föreföll stark, åtminstone under 80-talet, även om bubblan sedan plötsligt brast. Styrkan berodde framför allt på en massiv injektion av billig kredit och en expansion av de finansiella marknaderna. I den nya internationella ekonomin är

finansiella transaktioner vida större än produktionen av varor och tjänster och på världsmarknaden handlar man med allt från barn till länders statsskulder. Sedan 1980 har de finansiella tillgångarna i Oecd-länderna ökat tre gånger snabbare än den sammanlagda bruttonationalprodukten. Valutahandeln har ökat från 15 miljarder dollar i början av 70-talet till 1,3 biljoner dollar vid 90-talets slut. Denna utveckling har gjort det möjligt för marknaden att frigöra sig från statlig kontroll, men frågan är naturligtvis ännu mer komplicerad, då det är regeringar som varit de främsta aktörerna för att åstadkomma denna förändring och upprättat nya spelregler för den. Globalisering består i mycket hög grad av att de finansiella aktiviteterna ökats i förhållande till de konkret ekonomiska. Tillverkningen har alltmer flyttat till tidigare perifera områden i världens ekonomiska system medan den finansiella verksamheten koncentrerats till västliga centra. Expansionen av marknader för fast egendom, aktier och, på senare tid, "kulturella industrier", har åtföljts av minskade reallöner i nedre delen av samhällsstegen och en förmögenhetsökning i den övre delen. Stigande Ginikoefficient i de länder som skurit ned mest på välfärdsstaten är uttryck för denna process. I takt med att staterna blivit oförmögna att vidmakthålla välfärdssystemen, har de slagit till reträtt. Beviljandet av rättigheter till infödda grupper i Usa och uppkomsten av en mångkulturell ideologi är delar av denna process. Om vi ser den starka staten som en assimilationsapparat, driven av ekonomisk expansion och med förmåga att integrera nya människor, är det begripligt, att, om den ekonomiska utvecklingen går åt motsatt håll, detta bör leda till en omprövning av de kulturella skillnaderna och de rättigheter, som är knutna till dessa skillnader.

Dagens invandring till länderna i Väst sker under en period av sämre framtidsutsikter och nedåtgående mobilitet. Det är i sin tur följderna av den ökande oreda, som är en annan följd av precis samma globala process, vilket leder till svagare stater och ökande instabilitet. Det finns naturligtvis olika sätt att hantera denna situation. Men även om det finns uppenbara skillnader mellan Frankrike, som har upprätthållit en stark assimilationspolitik, och Storbritannien och Sverige, som har förespråkats mångkulturalism, så finns det klara paralleller i utvecklingen. Om nu Sverige har antagit en mångkulturalism styrd uppifrån, bör man notera att detta sker inom ramen för ett utbrett ideologiskifte i västvärlden som helhet. Mångkulturell politik innebär således en omvandling av hela sektorer i samhället i riktning mot mångkulturalism. Det betyder att mångkulturalismen inte bara är ett resultat av regeringars agerande. Parallellt med att statens ambition att assimilera försvagades vid mitten av 70-talet kan man skönja en djupare process som inneburit att nationalstatens identitet försvagades och en mångkulturpolitik uppstod.

Om vi återvänder till uppkomsten av den "Tredje vägens politik", skulle vi kunna påstå, att de stater som antar sådana strategier kanske också tenderar att anta mångkulturalismen som ideologi. Vissa av kapitlen i föreliggande bok visar i detalj vad som sker, när mångkulturalism blir officiell statlig doktrin. Det finns en logik i denna förändring som också kan observeras i många europeiska stater. I Frankrike, som i upplysningens anda upprätthåller traditionen med en sekulariserad nationalstat, dvs ett homogent samhälle med jämlika medborgare, ger forskare som t ex Juillard och Joffrin uttryck för en stigande misstänksamhet mot eliterna och mot en vänster, som har blivit en moralisk och kulturell vänster snarare än en politisk. Denna vänster har nämligen ersatt arbetarklassen med mångkulturalismen som ideologiskt huvudelement.

Franska intellektuella är oeniga i den här frågan och en livlig debatt har pågått i ett antal år. I Sverige däremot har den politiska klassen, som den numera kallas, gått betydligt längre och lämnat både jämlikhet och nation långt bakom sig. Den dominerande ideologin i Sverige, som gjorts allena rådande med hjälp av kraftigt verkande nedtystnings- och förtryckmekanismer, är en totalitär ideologi, där eliterna tagit avstånd från det nationella i nationalstaten. Det som återstår är en

politisk elit som, tillsammans med en kulturell elit, härskar över en etnisk mångfald, som ständigt ökas på med nya invandrare. Problemet är att den etniska grupp som betecknas som svenskar underförstått anses vara nationalistiska och, som en slutsats därav, blivit betraktade som rasister. Ingen öppen och saklig debatt har tillåtits i Sverige och föga överblick har skapats över de problem, som denna förvandling av relationerna mellan väljare och valda har medfört. Störst energi har tvärtom ägnats åt att peka ut statens fiender, vilket per definition är de som inte delar den statligt proklamerade, mångkulturella ideologin.

De flesta ämnen som diskuteras i de följande kapitlen kan man finna i andra europeiska samhällen, men de sätt på vilka dessa är kombinerade och gestaltade är inte desamma i Sverige som i andra länder. Det svenska tillståndet är slående på grund av sin radikala natur. Från att ha varit ett av världens rikaste länder har Sverige hamnat i välståndsligans nedre hälft. En mycket solidarisk inställning har på kort tid förvandlats till kreditkortskandaler och social polarisering. Och från etnisk homogenitet har landet medvetet förvandlats till ett invandrarsamhälle som i procenttal liknar Usas - från social homogenitet har man hamnat i extrem social segregation.

Vi har alltså mycket att lära av att analysera dessa genomgripande förändringar, eftersom de är tydligare och mer långtgående exempel på liknande tendenser i andra länder. Men först måste vi behandla förändringarna ifråga med allvar och inte försöka förringa eller bortförklara dem, som vore de rapporter skrivna av skräckslagna panikmakare. För bara ett par år sedan tog vi upp några av dessa trender men blev genast anklagade för att vara just panikmakare. Många av problemen - landets ekonomiska tillbakagång, immigranternas tilltagande marginalisering och den etniska konflikten - diskuteras visserligen idag mera öppet, men tyvärr fortfarande utan märkbar förståelse för hur problemen uppstått. Det spelar ingen roll vad som händer i form av nedgång eller katastrofer. Sådana obehagligheter förnekas alltjämt. Istället kallas de för framsteg, ofta till och med för utveckling. Eliterna försöker förvandla globalisering, massmigration och mångkulturalism till naturliga processer, som vi skall vara tacksamma för och bara har att anpassa oss till. Enligt dem är detta att hålla våra samhällen "up to date".

Jonathan Friedman

SVERIGE BLIR MÅNGETNISKT

Sveriges omvandling till ett mångetniskt samhälle tog sin försiktiga början på 1950-talet. Fram till den tiden hade Sverige i jämförelse med andra länder en utomordentligt homogen befolkning. Den stora invandringen därefter har lett till en snabb och omvälvande förändring.

Andelen utlandsfödda år 1900 var endast 0,7 % av befolkningen. År 1950 hade den ökat till 2,8 %. Vid århundradets slut (2000) däremot utgjorde de utrikesfödda 11,3 % av befolkningen.¹ Om också barn födda i Sverige med minst en förälder född utomlands räknas, var andelen vid den tidpunkten hela 20,5 %.² Det är var femte invånare i landet. Noteras bör den mycket starka ökningen från 1980 och framåt av andelen av utrikesfödda från utomeuropeiska länder. Dessa hade 2000 vuxit till 38,5 % av antalet utrikes födda.³

Tabell 1. Utrikesfödda 1900 - 2000, antal och andel av befolkningen.

	antal	andel av befolkningen
1900	35 627	0,7 %
1930	61 657	1,0 %
1950	197 810	2,8 %
1960	299 879	4,0 %
1970	537 585	6,7 %
1980	626 953	7,5 %
1990	790 445	9,2 %
2000	1 003 798	11,3 %

Källa: SCB Befolkningsstatistik del 3, 2000.

I detta kapitel skall vi belysa - och försöka förklara - hur en i ett historiskt perspektiv total demografisk förändring av en månghundraårig nationalstat har kunnat komma till stånd. Det etniskt homogena Sverige har blivit mångetniskt på bara några decennier.

Vi skall redogöra för de politiska besluten och de konsekvenser dessa har fått och vi skall kritiskt granska det politiska beslutsfattandet - och de föreställningar och mål som styr det.

Vad gäller granskningen av de politiska besluten skall vi fokusera på tiden efter 1970 eftersom perioden dessförinnan redan fått en genomträngande analys i Thomas Gürs *Staten och nykomlingarna*.⁴

Tabell 2. Antalet utrikesfödda och födda i Sverige med minst en utlandsfödd förälder efter ursprungsregion 31 dec. 2000

¹ Se tabell 1.

² Se tabell 2.

³ Se tabell 3.

⁴ Gür, Thomas, *Staten och nykomlingarna, en studie av den svenska invandrapolitikens idéer*, City University Press 1995.

Norden	658 285
EU-länder utom Danmark o. Finland	218 259
Europa utom Norden och EU	364 559
Afrika	94 103
Nordamerika	51 162
Sydamerika	77 345
Asien	371 594
Oceanien	4 865
Totalt	1 821 146
därav utrikes födda	1 003 798
födda i Sverige	817 348
Andel av befolkningen 20,5 %	Folkmängd totalt 2000 8 882 792

Källa: SCB Befolkningsstatistik del 3, 2000.

Som källor skall vi för perioden efter 1970 vid granskningen använda regeringens propositioner och betänkandena från de parlamentariska offentliga utredningar som avser invandrings- och invandrarpolitiken. Denna typ av utredningar är viktiga, eftersom de fungerar som organ där de politiska partierna kan arbeta fram kompromisser i de politiska sakfrågorna innan de når den officiella beslutsordningen.

Tabell 3. Utrikesfödda efter födelseregion 1900 - 2000

	1900	1930	1960	1980	2000
Norden	21 946	33 232	174 043	341 253	279 631
Övr Europa o f d Sovjet	8 516	18 107	110 845	197 814	337 602
Afrika	79	328	596	10 025	55 138
Nordamerika	5 254	9 141	11 665	14 484	24 312
Sydamerika	90	261	679	17 206	50 853
Asien	102	456	1 678	45 112	253 024
Oceanien	59	66	211	962	2 981
Okänt	46	66	162	97	257
Totalt	35 627	61 657	299 879	626 953	1 003 798

Källa: SCB Befolkningsstatistik del 3, 2000.

Med begreppet *assimilation* menas i fortsättningen att en invandrare till Sverige förvärvat en svensk identitet d v s han eller hon betraktar sig som svensk. Det förutsätter bl a att hon eller han har svenska som sitt huvudspråk och anser sig delaktig i svenska kulturyttringar. Med *integration* avses däremot invandrarens inlemmande i det svenska samhället men med bevarad ursprunglig kulturell och språklig särart. Invandraren får emellertid tillträde till den svenska arbetsmarknaden och deltar också på andra sätt i det svenska samhällslivet. Med *invandringspolitik* menas i det följande den politik som reglerar immigrationen till landet och själva mottagandet av nyanlända invandrare. Med *invandrarpolitik* avses däremot den politik som syftar till att möjliggöra invandrarernas integration eller assimilation.

Migrationen till och från Sverige före Andra världskrigets slut

Invandringen till Sverige fram till 1800-talets början handlade till stor del om specialister och yrkesmän som spelade en stor roll för landets utveckling. De tillförde nya idéer, kompetens och kunnande.

Hansan

I samband med att det nordtyska handelsförbundet Hansan växte fram under 1100-talet och därefter kom att dominera handeln i norra Europa, etablerade sig ett stort antal tyska handelsmän och hantverkare i svenska handelsstäder under medeltiden. Tyskarna kom att tillhöra befolkningens övre skikt och spelade en stor roll för administration, handel och kulturliv. Deras andel av den totala befolkningen var liten men de hade en stor betydelse för landets ekonomiska utveckling. Under medeltiden slog sig också holländare ner på den svenska västkusten som handelsmän och finnar från landets finska rikshalva flyttade till Mellansverige och livnärde sig som hantverkare, fiskare och tjänstefolk.

Mångskiftande invandring

Under 1500-talet konsoliderades den svenska statsmakten under Vasakungarna och den starkare stat som växte fram var i stort behov av kompetens från utlandet. En målmedveten värningspolitik bedrevs.

Invandrade tyskar arbetade som politiska rådgivare och administratörer. Skeppsbyggare rekryterades i Nederländerna och hantverksspecialister kom från en rad länder. Trots denna invandring kom de inflyttade att utgöra bara en liten del av landets hantverkarkår. De nytillkomna bidrog emellertid till att sprida ny teknik och höja den inhemska yrkesskickligheten.

I själva Sverige få invandrare

Under sextonhundratalet växte den svenska stormakten fram och Östersjön kom att till stor del bli ett svenskt innanhav. Landets utveckling till stormakt gjorde att behovet av utländska specialister blev stort. Det har påståtts att Sverige under stormaktstiden var en mångetnisk stat. Det är riktigt i den meningen att landet geografiskt kom att omfatta en rad nya områden som gjorde att den svenska statsbildningen vid den tiden rymde många folkgrupper inom sina gränser. Men antalet invandrare i det egentliga Sverige kom att förbli litet. Man har uppskattat det till mellan 2 och 3 % av befolkningen. Det var de ekonomiska, administrativa och kulturella eliterna som fick ett stort kosmopolitiskt inslag. Så t ex ledde det stora behovet av officerare till att nya adelssläkter etablerade sig i landet.

Järn- och stålindustrin var viktig för den nya stormakten. Industrigrenen kom att domineras av utlänningar som svarade för både kapital och kompetens och dessutom rekryterade yrkeskunig utländsk arbetskraft. Tyskar utvecklade hammarsmidet, som var den dominerande tekniken men under denna tid etablerades också det s k vallonsmidet i landet. Ett tusen bruksarbetare från trakterna av Liège och Sedan handplockades bl a till Willem de Besches och Louis de Gers bruk i Sverige där de introducerade detta smide.

Karl IX startade redan i slutet av femtonhundratalet en politik för att få finnar att kolonisera och odla upp skogsbygder i mellersta Sverige. Politiken fortsatte under sextonhundratalet genom att regeringen upplät mark till nybyggarna, bistod med utsäde och beviljade flera års skattefrihet. Man beräknar att ungefär 10 000 finnar flyttade till dessa områden. Många assimilerades men en del behöll sitt språk och sin kultur ända in på 1800-talet. Då beräknas ända upp till 17-18 % av Värmlands befolkning ha varit finskättlingar, vilket innebar ca 25 000 personer.

Förlorad stormaktsställning - drastisk minskning av specialister

I början av 1700-talet förlorade Sverige en stor del av sina besittningar på andra sidan Östersjön. Det innebar att invandringen av yrkesmän och specialister drastiskt minskade. Den statliga förvaltningen och näringslivet kom att i allt större utsträckning bemannas med svenskar. En viss inflyttning av utländsk arbetskraft fortsatte emellertid, speciellt till den framväxande textilindustrin.

Krigen mellan Sverige och grannländerna vid sjuttonhundratalets början ledde till en invandring av ca 20 000 flyktingar från Baltikum och Finland till den svenska rikshalvan.

Finland förloras - finländare invandrar

År 1809 förlorade Sverige den finska rikshalvan. Det ledde till en flyktinginvandring av finländare som fortsatte under hela 1800-talet. Även från en del andra europeiska länder fick Sverige ta emot flyktingar. Trots att invandringen underlättades under senare delen av 1800-talet genom bättre kommunikationer och passfrihet blev antalet utlänningar i Sverige aldrig stort. Man har uppskattat att antalet utlänningar uppgick till några tusen i mitten av artonhundratalet. Antalet var inte heller stort vid sekelskiftet.⁵

Utvandring till USA

I mitten av artonhundratalet inleddes den stora utflyttningen av svenskar till framförallt USA. De viktigaste orsakerna till emigrationen var en kraftig folkökning i Sverige utan motsvarande ökning i livsmedelsproduktionen och därav följande allt sämre försörjningsmöjligheter. I den andra änden fanns en "pull-faktor". Amerika behövde ett stort tillskott av arbetskraft och skickade värvarare bl a till Sverige. Även om uppskattningsvis 200 000 svenskamerikaner kom att återvända till Sverige från och med slutet av artonhundratalet, förlorade Sverige ca en miljon människor mellan åren 1845 och 1925 på grund av emigrationen.

Hitler, flyktingarna och Sverige

Hitlers maktövertagande 1933 ledde till att flyktingsituationen blev akut på kontinenten. Det var emellertid först efter andra världskrigets utbrott som flyktinginvandringen tog fart, även om Sverige under trettio-talet statistiskt sett förvandlades från ett utvandrings- till ett invandringsland.

I krigets inledningsskede intog Sverige en restriktiv hållning till flyktingar från Nazityskland. Men när krigslyckan vände 1941-42, ändrades denna hållning och i stort sett tog man emot alla

⁵ Se tabell 1.

flyktingar som kom 1942-1945. Bl a tog Sverige emot 7 300 danskar som flydde över Öresund och i krigets slutskede överfördes 21 000 koncentrationslägerfångar till Sverige genom den s k Bernadotteaktionen. De flesta flyktingar som kom till Sverige var emellertid nordiska medborgare. Ca 50 000 normän flydde till Sverige, varav en del fortsatte till Storbritannien. Ca 18 000 flyktingar kom från Danmark, 35 000 från Baltikum och 100 000 från Finland, inräknat de finska barn som placerades i Sverige under kriget. Sammanlagt ökade antalet utlänningar i Sverige från 23 700 i februari 1939 till 194 000 i maj 1945. De flesta återvände till sina hemländer efter kriget med undantag av balterna.⁶

1950- och 1960-tal - arbetskraftsinvandring

Före andra världskrigets slut hade den svenska inställningen varit att flyktingmottagandet *inte fick innebära någon permanent invandring*. Så t ex hade Sverige tillsammans med ett antal andra europeiska länder vid internationell flyktingkonferens 1938 deklarerat att Sverige inte var ett immigrationsland. Utlänningslagstiftningen begränsade också kraftigt möjligheterna till invandring.

Genèvekonventionen - gradvis liberalisering

Under åren efter krigets slut skedde emellertid en gradvis liberalisering av invandringpolitiken. 1954 ratificerade Sverige den s k Genèvekonventionen med den geografiskt vidare definitionen av flyktingkap och samma år antogs en ny utlänningslag, där definitionen av flyktingkap t o m gick något längre än konventionens.

Trots Sveriges anslutning till Genèvekonventionen och den nya lagen blev invandringen av flyktingar under femtio- och sextiotalen liten. Under perioden 1950-1967 överfördes kollektivt sammanlagt 17 000 s k kvotflyktingar, huvudsakligen från internationella flyktingläger. Flyktingar som inrest till Sverige på eget initiativ var ännu färre, bara 7 000. När invandringpolitiken lades om 1968 i syfte att reglera arbetskraftsinvandringen föreställde man sig att flyktinginvandringen också i fortsättningen skulle grunda sig på kollektiv överföring. Utvecklingen blev emellertid en helt annan.⁷

⁶ Ovanstående avsnitt om invandringen till Sverige före andra världskrigets slut grundar sig på A. Wigerfelts uppsats i *Migrationsexplosionen, bakgrund och alternativ till den felslagna flyktingpolitiken*, red. Jervas, G., SNS 1995 och på Gür, op. cit. sid 61 ff.

⁷ Gür, op. cit. sid. 75 ff och Lundh, C. och Ohlsson, R., Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring, andra upplagan, SNS 1999, sid. 74 ff.

Arbetskraftsbrist

Huvudskälet till att invandringspolitiken liberaliserades efter kriget var den stora arbetskraftsbristen. Sverige hade varit neutralt och stod vid krigets slut med en oförstörd produktionsapparat redo att möta efterkrigstidens ökade efterfrågan på industriprodukter. Industriproduktionens tillväxt från krigsslutet ända till oljekrisen 1974 var drygt 4 % per år. Vissa år var den så hög som 8 %. Det inhemska arbetskraftsutbudet räckte inte till för denna expansion utan en import av arbetskraft var nödvändig. Den möjliggjordes genom tre åtgärder:

- År 1954 slöts en överenskommelse om en gemensam arbetsmarknad mellan de skandinaviska länderna, som innebar full passfrihet och inga krav på uppehålls- och arbetstillstånd för medborgare i de berörda länderna. Överenskommelsen ledde framförallt till en mycket stor invandring av finländare till Sverige.
- Den nya utlänningslagen och en ny praxis i handlägningsärendena möjliggjorde en fri "turistinvandring" från Europa. Grundvalen för denna nya praxis var förutom 1954 års lag en överenskommelse inom OEEC som gick ut på att ett lands myndigheter skulle bereda medborgare från andra medlemsländer möjlighet att arbeta **om ingen inhemsk arbetskraft fanns tillgänglig**. Det nya regelsystemet innebar bl a att den som reste in i Sverige för att söka arbete inte längre behövde ha ett arbetstillstånd ordnat före inresan. Man kunde resa in i landet som turist för att på ort och ställe söka arbete. Med ett löfte om anställning kunde man därefter söka arbetstillstånd. På grund av det stora arbetskraftsbehovet kan man säga arbetskraftsinvandringen vid denna tid i princip var fri. Tillståndsgivningen var en formalitet som det bara tog några dagar att klara av.
- Man organiserade en kollektiv överföring av utländsk arbetskraft. Eftersom myndigheterna under de första efterkrigsåren fortfarande bedrev en restriktiv invandringspolitik, började enskilda svenska företag att genomföra värvningskampanjer och rekrytera arbetskraft framför allt i de övriga skandinaviska länderna. Kampanjerna irriterade emellertid de berörda ländernas myndigheter. Också i Sverige kritiserades värvningskampanjerna. Under fyrtiotalets sista år organiserades därför rekryteringen så att Arbetslöshetskommissionen (Arbetsmarknadsstyrelsens föregångare) på den svenska regeringens uppdrag slöt avtal med ett antal europeiska länder. På så vis skedde en import av arbetskraft från framförallt Italien, Tjeckoslovakien, Ungern och Västtyskland. På femtiotalet tillämpades ett system där företag som behövde utländsk arbetskraft vände sig till Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) som efter samråd med länsarbetsnämnder och fackliga organisationer kunde bevilja rekryteringen. I så fall tog AMS kontakt med arbetsförmedlingen i det aktuella landet. Därefter sköttes rekryteringen av denna i samarbete med det svenska företaget. Rekryteringen under femtiotalet blev emellertid aldrig omfattande. Under decenniet överfördes sammanlagt endast ca 14 000 arbetare.⁸

⁸Lundh & Ohlsson, op.cit.sid. 55 ff.

"Gästarbetare"

Ända fram till 1965 hävdade man från myndigheternas sida att Sverige behövde ett tillskott av arbetskraft. Man ansåg emellertid att de invandrande arbetarnas vistelse i Sverige skulle bli temporär. De flesta skulle så småningom återvända till sina hemländer.

Stor spontan invandring

Om den statligt organiserade arbetskraftsinvandringen var liten under femtiotalet så var den spontana invandringen desto större. Under decenniet blev bruttoinvandringen hela 258 000. De flesta var skandinaver som på eget initiativ sökte sig till Sverige. Arbetskraftsinvandring hade i likhet med de flesta invandringsförlopp karaktären av en nätverksdriven kedjeemigration där en liten grupp aktivt rekryterade pionjärer banar väg för en numerärt mycket större och ofta från arbetsmarknadssynpunkt sämre kvalificerad efterföljargrupp.

Ingen diskussion

Ingen diskussion förekom i utredningsbetänkanden eller andra dokument från denna tid om den spontana invandringens nätverksdrivna processer. Istället speglar dessa texter en övertro på myndigheternas förmåga att styra invandringen. I tre utredningar, från 1955, 1959 och 1965 förutspådde man att nettoinvandringen skulle ligga kvar på 10 000 per år eller till och med bli mindre. Prognosen upprepades i 1967 års utlänningsutredning som refererade till Statistiska Centralbyråns (SCB) befolkningsframräkning, där nettoinvandringen uppskattats till 10 000 per år under perioden 1966 - 1980.

Styra med prognoser?

Utfallet blev istället ett invandringsöverskott på 103 609 personer eller drygt 17 000 per år under åren 1960 - 1965. Under perioden 1966 - 1980 blev nettoinvandringen ca 250 000 personer, alltså 100 000 fler än den SCB prognostiserade. Den ena prognosen efter den andra slog fel, men detta påverkade uppenbarligen inte prognosmakarna. Ingen utvärdering, ingen korrigering - i stället en ny prognos. Lika träffsäker som de tidigare. Försökte de ansvariga styra utvecklingen med prognoser?

Demografisk och kulturell sammansättning?

Thomas Gür har i sin grundliga analys av svensk invandringspolitik också påpekat det anmärkningsvärda i att man under denna period aldrig diskuterade vad som höll på att hända med Sveriges demografiska och kulturella sammansättning till följd av invandringen. Inte heller försökte man genomföra en realistisk diskussion om de långsiktiga konsekvenserna av arbetskraftsinvandringen på grundval av de historiska erfarenheter, som fanns inte minst från den svenska Amerikautvandringen.

Återvända, integreras eller assimileras?

I vilken utsträckning skulle de nyanlända stanna kvar eller återvända till sina länder och hur stor skulle kedjeemigrationen bli som kunde tänkas följa på den aktivt rekryterade pionjargruppen? Inte heller diskuterade man om de invandrare, som stannade kvar i landet och blev

svenska medborgare, skulle assimileras eller bara integreras.⁹

Facket och invandringen

I mitten av sextioalet började ett motstånd att växa fram inom fackföreningsrörelsen mot den fria "turistinvandringen". Lågkonjunkturen 1965 ledde till att en avsevärd del av den invandrade arbetskraften kom att stå utanför arbetsmarknaden. C. Lundh och R. Ohlsson har pekat på att den fackliga omsvängningen också berodde på att invandringen kraftigt ökade och att dess sammansättning förändrades. Invandringen av skandinaver minskade och vad gällde den utomnordiska invandringen ökade antalet jugoslaver, greker och turkar drastiskt. Landsorganisationen (Lo) varnade för att den s k turistinvandringen ledde till en utlänningssslum i många av de större städerna.¹⁰

Nya regler vid sextioalets mitt

Under sommaren och hösten 1965 fördes förhandlingar mellan inrikesdepartementet, AMS, Lo och Arbetsgivarförbundet (SAF). De regler som kom att fastställas för 1966 gick på AMS och LOS restriktiva linje. Året därpå ändrades utlänningskungörelsen och 1968 lagfästes ändringen. Huvudinnehållet i det nya regelsystemet var att utomnordiska medborgare som ville arbeta i Sverige måste ha ordnat arbetstillstånd och bostad redan vid inresan. Reglerna syftade till att förhindra att enskilda utlänningar reste in i Sverige för att söka arbete utan att deras fall först genomgått en arbetsmarknadsmässig prövning. Inreseviseringen gjordes på den svenska beskickningen efter utrikesdepartementets godkännande och skrevs in i utlänningsens pass. Undantagna från dessa regler var förutom nordbor också familjemedlemmar till utlänningar som arbetat en tid i Sverige samt politiska flyktingar med svenskt uppehållstillstånd.

Trots att man försökte strypa den spontana utomnordiska invandringen med det nya regelsystemet 1967/68 slöt man rekryteringsavtal med Jugoslavien och Turkiet hösten 1966 och våren 1967 och rekryteringskontor öppnades i dessa länder. Begränsningarna av den utomnordiska arbetskraftsinvandringen uppvägdes också mer än väl av en ökad invandring från Finland. Under 1969 och 1970 rörde det sig om 80 000 personer, vilket ledde till en toppnotering för den totala invandringen sedan andra världskrigets slut. Invandringsvågen från Finland visade sig emellertid bli temporär och ledde till en omfattande återutvandring under åren som följde.¹¹

Inga jobb - ingen arbetskraftsinvandring

Sedan mitten av 1970-talet har arbetskraftsinvandringen kommit att utgöra en allt mindre del av den totala invandringen. Även om den nya lagstiftningen skapade de institutionella förutsättningarna för minskningen var det de ekonomiska kriserna under 1970-talet med åtföljande lägre tillväxt och krympande industrisektor som gjorde att den grundläggande faktorn, bristen på inhemsk arbetskraft, försvann. Det drabbade också invandringen från de andra skandinaviska länderna. Sedan mitten av sjuttioalet har arbetskraftsinvandringen i ett invandringspolitiskt

⁹ Gür, op. cit. sid. 87 ff.

¹⁰ Lundh & Ohlsson, op.cit.sid. 67

¹¹ Jfr Diagram.

perspektiv varit obetydlig.

Gemensam europeisk arbetsmarknad - svenskt utvandringsnetto

Genom det s k EES-avtalet kom Sverige att anslutas till den gemensamma europeiska arbetsmarknaden. Den innebar att medborgare i de anslutna länderna har möjlighet att flytta och arbeta var som helst inom området. Sveriges anslutning har emellertid inte medfört någon större inflyttning. Tvärtom har utflyttningen av svenska medborgare till dessa länder under 1990-talet varit större än inflyttningen därifrån. De viktigaste förklaringarna till detta är 1990-talets kärva arbetsmarknad i Sverige och att levnadsstandarden numera är betydligt högre i flertalet av Västeuropas övriga länder.¹²

Flyktingskäl, flyktingliknande och humanitära skäl

Som framgått av den tidigare framställningen föreställde sig de politiska beslutsfattarna, när invandringspolitiken lades om 1968, att flyktinginvandringen också i fortsättningen i huvudsak skulle bestå av kollektivt överförda flyktingar - s k kvotflyktingar. Nedanstående tabell visar att utvecklingen blev en helt annan. Antalet enskilt inresta personer som erhöll uppehållstillstånd av skyddsskäl ökade dramatiskt. I tabellen räknas som flyktingar, förutom konventionsflyktingar, personer med flyktingliknande skäl inklusive humanitära skäl och personer som beviljats tillstånd på grund av tillfälligt ändrad asylpraxis. Åren 1950 - 1981 är barn medräknade.

Tabell 4. Flyktinginvandringen till Sverige 1950-1997

År	kvotflyktingar	enskilt inresta	totalt
1950-1967	17 000	7 000	24 000
1968-1997	54 000	250 000	304 000

Källa: Lundh & Ohlsson, op cit sid 79.

Skyddsbehövande avlöser arbetskraft

Som påpekats redan i inledningen har den stora invandringen efter 1968 gett ett kraftigt genomslag i antalet utrikesfödda i den svenska befolkningen. De utrikesfödda ökade mellan 1951 och 1970 med drygt 339 000 personer och mellan 1971 och 2000 med ytterligare drygt 466 000 personer.¹³ Sammanfattningsvis: om **arbetskraftsinvandrare** tillsammans med anknytningsinvandrare svarade för den övervägande delen av nettoinvandringen under **1950- och 1960-talen**, så var det de **skyddsbehövande** (och föregivet skyddsbehövande) och den anknytningsinvandring de förde med sig som kom att dominera under perioden **1971-2000**.

¹² Lundh & Ohlsson, op.cit.sid. 64 ff. och Gür, op. cit. sid. 96 ff.

¹³ Se tabell 1.

Invandringens storlek och ursprung efter 1967 framgår av det diagram som Invandrarverket sammanställt på grundval av material från SCB.¹⁴ Antalet enskilt inresta asylsökande började visserligen öka under 1960-talets sista år, men den stora totala invandringstoppen 1970 berodde på den stora finska arbetskraftsinvandringen vid decennieskiftet, som under åren därefter förbyttes i en praktiskt taget lika stor återutvandring.

Fler utomeuropéer

Vid mitten av 1980-talet inträffade en grundläggande förändring i invandringens mönster. Sedan dess har den utomeuropeiska invandringen dominerat, med undantag av några år i början av 1990-talet i samband med Jugoslavienkrisen. Statistiken visar att antalet utrikesfödda personer från utomeuropeiska länder 1980 var 87 789. År 2000 hade denna kategori ökat till 386 308.¹⁵ Det är en ökning med drygt 298 000 personer eller 340 %. Samtidigt har antalet utrikesfödda från andra skandinaviska länder minskat på grund av en stor återvandring i spåren en högre arbetslöshet i Sverige under 1990-talet och en sämre ekonomisk strukturell utveckling än i grannländerna.

Från 1970-talets mitt reducerades alltså arbetskraftsinvandringen till en obetydlighet. Det berodde på ett förändrat regelverk och en förändring av Sveriges ekonomi och därmed arbetsmarknad. Men varför ökade antalet enskilt inresta skyddssökande så dramatiskt? De var betydligt fler än vad tabellen ovan anger, eftersom den endast tar upp de sökande som fått uppehållstillstånd.¹⁶

Enda ingången

En näraliggande förklaring är att när migranterna inte längre kan komma in som arbetskraftsinvandrare, måste de istället begära asyl för att den vägen försöka få uppehållstillstånd. Så här har FNS flyktingkommissarie uttryckt saken: "*In the absence of a migration window, people who are seeking jobs and a better future try to get in through the asylum door.*"¹⁷ Eftersom världen knappast var bättre att leva i före 1980-talet och givet att prövningen av sanningshalten i en asylansökan är en svår uppgift - i stor utsträckning en fråga om tilltron till den sökandes uppgifter - förefaller det rimligt att räkna med att många skyddssökande egentligen är ekonomiska migranter.¹⁸

Klart är att invandringens utveckling i Sverige uppvisar ett likartat förlopp som i de flesta andra västliga industriländer: ekonomisk kris vid mitten av sjuttio-talet, strypt arbetskraftsinvandring med hjälp av ändrade regelsystem och ett ökat migrationstryck från tredje världen från mitten av 1980-talet.

¹⁴ Se Diagram 1:1

¹⁵ Se ovan tabell 3.

¹⁶ Se ovan tabell 4.

¹⁷ *The State of the World's Refugees 1995*, Oxford University Press 1995, sid. 196

¹⁸ För en diskussion om detta problem, se *The State . . .*, sid 192 ff.

Praxis leder utvecklingen

Fram till mitten av sjuttioalet ansåg man att bara politiska flyktingar skulle få en fristad i Sverige. Med politiska flyktingar menade man då ungefär detsamma som Genèvekonventionen. I 1980 års utlänningslag övertogs konventionens beteckning flykting och dess definition.

Från slutet av 1960-talet ökade antalet enskilt inresta människor som åberopade skyddsskäl utan att de föll under Genèvekonventionens bestämmelser. Detta ledde till en successiv förändring av praxis där efterföljande lagändringar kodifierade praxis. Sedan slutet av 1960-talet har tre kategorier skyddssökande utöver konventions- och kvotflyktingar fått uppehållstillstånd. Det är krigstjänstvägrare, *de facto*-flyktingar och personer som kunnat anföra humanitära skäl.

Krigstjänstvägran och flyktingliknande och humanitära skäl

Desertörer som övergett en krigsskådeplats eller lämnat sitt hemland för att undgå krigstjänstgöring har definierats som krigstjänstvägrare. Mot slutet av 1960-talet fick bl a ett antal amerikanska soldater uppehållstillstånd i samband med Vietnamkriget. Lagändringen gjordes 1976. Samma år lagfästes rådande praxis att ge skyddssökande med "flyktingliknande" skäl uppehållstillstånd. Inte förrän 1989 lagstiftade man om uppehållstillstånd av humanitära skäl. Sådana uppehållstillstånd hade emellertid löpande beviljats sedan den reglerade invandringen genomförts 1968. Regeln har tillämpats på personer med fysiska och psykiska handikapp men framförallt på personer som flytt från pågående krig eller inbördeskrig.

Nya lagar 1997

Den massflyktssituation som uppstod i samband med Jugoslavienkrisen föranledde en ny lagstiftning, som trädde i kraft 1997. I likhet med tidigare har flyktingar i enlighet med Genèvekonventionens bestämmelser rätt till asyl och liksom tidigare kan också regeringen bevilja kvotflyktingar uppehållstillstånd. Kategorierna krigstjänstvägrare och personer med flyktingliknande skäl har emellertid ersatts med tre andra:

- personer som riskerar att straffas med dödsstraff eller kroppsstraff eller som hotas av tortyr eller annan förnedrande behandling eller bestraffning.
- personer, som på grund av väpnade konflikter behöver skydd eller som på grund av en miljökatastrof inte kan återvända till sitt land.
- personer som på grund av sitt kön eller homosexualitet känner välgrundad fruktan för förföljelse.

Begreppet humanitära skäl ges i den nya lagstiftningen en mer renodlat humanitär innebörd och avser *förhållanden som är direkt knutna till individen*.

Ettåriga Tut utsträcks till två år - många fler asylsökande

Tidigare fanns möjligheten att bevilja tillfälliga uppehållstillstånd på upp till ett år för personer med ett tillfälligt behov av skydd. Enligt den nya lagen kan nu temporära uppehållstillstånd be-

viljas i upp till två år vid massflyktssituationer med möjlighet till förlängning i ytterligare två år.¹⁹

Tabell 5. Uppehållstillstånd 1987 - 2000²⁰

	1987-1990	1991-1995	1996-2000	Totalt
FN-konventionen	11 270	3 977	3 695	18 942
Kvot	5 947	15 458	5 983	27 388
Andra skyddsskäl	24 350	14 761	5 332	44 443
Humanitära skäl	26 318	84 257	23 754	134 327
Familjeskäl	67 730	106 370	103 920	278 020
Arbete	909	991	1 846	3 746
EES-avtalet		10 689	28 925	39 614
Gäststuderande	3 497	6 403	12 687	22 587
Adopterade barn	4 027	4 560	4 060	12 647
Totalt	144 048	247 466	190 202	581 716

Källa: Sammanställning av statistik från Statens invandrarverk.

Från 1968 till 1982 sökte årligen 2 400 till 3 000 personer asyl i Sverige. Vid mitten av åttiotalet började antalet anta dramatiska proportioner. Under årtiondets andra hälft hade de asylsökandes antal stigit till mellan 15 000 och 20 000 för att under 1990-talet öka ytterligare. År 1992 nåddes toppnoteringen med 84 000 sökande i samband med Jugoslavienkrisen. Det året fick Sverige näst efter Tyskland ta emot flest asylsökande av de västeuropeiska länderna och räknat i förhållande till befolkningen var Sverige det överlägset främsta resmålet. Under andra hälften av nittiotalet har de asylsökande varit färre, delvis på grund av en mer restriktiv svensk visumpolitik.²¹ Sedan 1989 har man periodvis skärpt viseringsreglerna för vissa länder. På det sättet har man försökt minska möjligheterna till inresa för asylsökande. Visumpolitiken har därmed också blivit ett invandringspolitiskt verktyg.

Misslyckade försök till snabb prövning

Det system för asylprövning och flyktingmottagning som byggdes upp från mitten av 1980-talet syftade till en snabb handläggning av asylärenden och en smidig inlussning i samhället av dem som fick uppehållstillstånd. År 1988 uttalade en statlig utredning målsättningen att klara bifallsärenden skulle avgöras inom två veckor och övriga ärenden inom sex månader. Asylprövningen har emellertid aldrig fungerat som tänkt.

Periodvis har väntetiderna varit mycket längre än planerat. En av orsakerna har varit en kraftigare tillströmning av asylsökande än vad myndigheterna trott, en annan orsak till de långa kö-

¹⁹ Lundh & Ohlsson, op.cit. sid. 81 ff.

²⁰ Mellan 1980 och 1986 beviljades totalt 104 807 uppehållstillstånd. Under de åren var emellertid statistiken mindre detaljerad och siffrorna medger inte en så fin uppdelning som senare.

²¹ Jfr *Migrationsexplosionen*, sid 116 och Lundh & Ohlsson, op.cit. sid. 85 ff.

erna av asylsökande har varit att ett stort antal av de sökande uppgett att de saknat pass och resehandlingar varför identitet, medborgarskap och resväg inte kunnat dokumenteras. År 1987 saknade hälften av de asylsökande resehandlingar och 1988 och 1989 var det så många som sju av tio.²²

Ännu en orsak är att finna i att nästan samtliga avslag om uppehållstillstånd överklagats, och det inte bara en gång. Den sökande har bara rätt till ett överklagande, men det blev mycket vanligt att efter avslag göra en ny ansökan, förebärande att nya omständigheter framkommit, som man ville återropa. Det blev i själva verket så vanligt att man i dagligt tal på Invandrarverket inte skilde de två begreppen åt utan talade om - och klagade över - att det ena överklagandet följde på det andra. En enmansutredare tillsattes för att utreda missbruket och han konstaterade att en ny ansökan juridiskt sett var att betrakta som en resningsansökan, något som i svenskt rättsväsende endast används i sällsynta undantagsfall och då riktas till högsta instans. Här var det i själva verket ett obegränsat antal överklaganden som riktades till första instans, dvs av Invandrarverket. På verket kunde man också konstatera att en del handläggare tog ärendena i den ordning de kom in, vilket betydde att ett komplicerat fall under lång tid kunde blockera ett antal klara avslagsärenden.²³

Tio år senare

Tio år senare hade det knappast blivit bättre. Under 1998 saknade ca 65 % av de asylsökande pass och närmare hälften **sökte asyl först efter inresan**, samtidigt som de saknade pass. Mer än hälften uppgav att de fått någon form av hjälp att ta sig till Sverige och smuggelorganisationerna hade oftast berättat för den asylsökande vad han eller hon borde säga vid asylutredningen.²⁴

Socialdemokratiska skärpningar upphävs av den borgerliga regeringen

Åren 1989 och 1994 - 1995 försökte den svenska regeringen att korta kön av asylsökande genom att i ett slag ge ett större antal asylsökande uppehållstillstånd. Man införde 1989 också speciella väntetidsregler som gick ut på att asylsökande barnfamiljer men också enskilda asylsökande som väntat tillräckligt länge fick uppehållstillstånd.

Vid två tillfällen, när mottagningssystemet höll på att bryta samman på grund av överbelastning, har regeringen temporärt skärpt villkoren för asyl. Skärpningarna grundade sig på en bestämmelse i utlänningslagen att rätten till asyl kan nekas för andra kategorier än konventionsflyktingar om t ex landets mottagningsresurser är otillräckliga. År 1976 tog den socialdemokratiska regeringen ett principbeslut om att undantagsregeln skulle tillämpas beträffande turkiska assyrier - syrianer, som vid den tiden strömmade in i landet. Andra gången regeln tillämpades var 1989. Vid det tillfället skulle bara konventionsflyktingar beviljas asyl. Krigstjänstvägrare och personer med flyktingliknande skäl hade emellertid möjlighet att få asyl om de

²² Lundh & Ohlsson, op.cit. sid. 85 ff.

²³ Wedin, Å. och Block, E., *Flyktingpolitik i analys*, Cruz del Sur 1993, sid. 30 f.

²⁴ Årsredovisning 1998, Statens Invandrarverk, sid 14.

hade särskilt starka skyddsbehov. Personer med humanitära skäl och flyktingfamiljer med barn undantogs också. Skärpningen 1989 upphävdes i december 1991 av den nytilträdde borgerliga regeringen.²⁵

Sverige världsledande

Sedan slutet av 1986 har Invandrarverket publicerat statistik över grunderna för de uppehållstillstånd som beviljats. Åren 1980 - 2000 beviljades inte mindre än 686 523 personer uppehållstillstånd i Sverige.²⁶

Vad gäller flyktingar och personer med andra skyddsskäl²⁷, uppvisar Sverige en långt större invandring än andra västeuropeiska länder. Under perioden 1988 - 1997 beviljade Sverige fler permanenta uppehållstillstånd till de nu nämnda kategorierna av invandrare än något annat av de sexton viktigaste västeuropeiska länderna. Räknar man i stället antalet per 100 000 invånare - vilket är rimligare vid en internationell jämförelse - konstaterar man att Sverige leder stort: dubbelt så många uppehållstillstånd som tvåan och trean Norge och Danmark, drygt tio gånger fler än Tyskland och 163 gånger fler än Italien.²⁸

Varför denna enorma ledning?

Förklaringen till Sveriges särställning som mål för skyddsökande migranter får sökas i den invandrings- och invandrapolitik Sverige tillämpat jämfört med andra västeuropeiska länder, som haft stor invandring. En sådan översikt publicerades 1993 och där visade det sig att Sverige hade gynnsammare regler för familjesammanföring i så måtto att ingen karenstid krävdes innan en sammanföring kunde ske. De övriga länderna ställde också krav på att huvudmannen skulle försörja de efterföljande anhöriga. Sverige hade till skillnad från de andra länderna inte heller någon kvalifikationstid för permanent uppehållstillstånd och det gick fortare att få medborgarskap. Dessutom hade Sverige i allmänhet ett regelverk med fler grunder för uppehållstillstånd.²⁹

I detta sammanhang kan nämnas, att Sverige numera släppt kravet på att den som söker svenskt medborgarskap ovillkorligen skall styrka sin identitet. I stället har en regel införts, som går ut på att om detta inte är möjligt, kan dispens lämnas, om den sökande har bott i Sverige i åtta år och uppgifterna om identiteten är trovärdiga. Man har också beslutat, att det numera generellt skall vara möjligt att ha dubbla medborgarskap. Den första förändringen minskar knappast problemet med asylsökande utan identitetshandlingar och tveklöst ökar bägge ändringarna Sveriges attraktivitet som resmål.

Tabell 6. Beviljade PUT 1988 - 1997 till personer med skyddsbehov

100 000

Land	antal	per
-------------	--------------	------------

²⁵ Lundh & Ohlsson, op.cit. sid. 85 ff.

²⁶ Se tabell 5.

²⁷ Kategorierna FN-konventionen, kvot, andra skyddsskäl och humanitära skäl i tabell 5.

²⁸ Se tabell 6.

²⁹ SOU 1993:113, sid. 58 ff.

		inv	Land	antal	per 100 000 inv
Sverige	186 880	2 124			
Tyskland	157 050	196			
Nederländerna	119 050	783			
Storbritannien	105 340	183	Sverige	186 880	2 124
Frankrike	86 710	151	Norge	47 370	1 102
Danmark	57 180	1 100	Danmark	57 180	1 100
Schweiz	53 590	777	Nederländerna	119 050	783
Norge	47 370	1 102	Schweiz	53 590	777
Österrike	14 540	184	Finland	11 690	234
Finland	11 690	234	Tyskland	157 050	196
Belgien	11 460	115	Österrike	14 540	184
Grekland	6 480	63	Storbritannien	105 340	183
Spanien	5 570	14	Frankrike	86 710	151
Italien	5 110	9	Belgien	11 460	115
Irland	440	13	Grekland	6 480	63
Portugal	270	3	Spanien	5 570	14
			Irland	440	13
			Italien	5 110	9
			Portugal	270	3

Källa: 1997 Statistical Overview, UNHCR

Tabell 7. In- och utvandring av utländska medborgare 1995 -1999

Region	Invandring	Utvandring	Saldo	% utvandrade
Norden utom Sverige	31 510	33 399	- 1 889	106,0
Övriga Europa ³⁰	56 138	18 471	37 667	32,9
Afrika	11 871	2 436	9 435	20,5
Latinamerika	7 799	2 929	4 870	37,6
Nordamerika ³¹	5 694	4 499	1 195	79,0
Asien ³²	52 320	8 714	43 606	16,7
Oceanien	1 378	1 004	374	72,9
Statslösa/okända	1 680	1 077	603	64,1
Totalt	168 390	72 529	95 861	43,1

Källa: Srvs statistik för åren 1995 – 1999

³⁰Därav f d Jugoslavien: in: 22 576, ut: 4 216, saldo: 18 360.

³¹Med 'Nordamerika' avses USA och Kanada.

³²Det övervägande antalet av dem som redovisas med Asien som ursprung kommer från Mellersta Östern.

Återvandring

Tabell 7 visar in- och utvandring av utländska medborgare till Sverige under åren 1995-1999. Av tabellen framgår det att invandrare från krisområden eller från i förhållande till Västeuropa lägre utvecklade regioner återvandrar i betydligt mindre utsträckning än invandrare från andra industriländer. Invandringsöverskotten för de först nämnda kategorierna är relativt sett mycket högre.³³

Vad gäller svenska medborgare registrerades under samma tid ett utvandringsöverskott på hela 47 003 personer. Hur många, om ens några, av dessa som var naturaliserade framgår inte av statistiken.³⁴

Det svenska regelverket har uppenbarligen varit illa anpassat till den politik andra västeuropeiska länder för. Sedan ett antal år har man emellertid inom EU fört samtal om gemensamma lösningar på flyktingproblemen, men ännu har inga avgörande beslut tagits. Sverige har emellertid anslutit sig till Dublinkonventionen och undertecknat Schengenavtalet, vilket bör innebära en förändring.

Motiv och beslut i invandringsspolitiken

Vid granskningen av invandringsspolitikens motiv och beslut så som de framträder i propositioner och de parlamentariska utredningarnas betänkanden kan man urskilja ett antal teman:

Invandringen - en oundviklig och positiv företeelse

Eftertraktat resmål

Från sjuttioalet och första delen av åttiotalet finns det en rad utredningsbetänkanden och propositioner om invandringsspolitiken. Av dessa dokument framgår det att beslutsfattarna ansåg att man också i fortsättningen måste räkna med en betydande invandring. Så t ex ansåg Utlänningsslagskommittén i sitt betänkande (SOU 1979:64) "*att vi måste räkna med en flyktinginvandring som åtminstone tidvis kommer att vara lika stor som nu eller t o m större. Ökad kännedom i världen om Sverige som flyktingland gör att man måste räkna med att Sverige blir ett eftertraktat resmål.*"³⁵ Tanken att flyktingar skulle kunna välja "resmål" efter skön strider mot principen om första asylland.

Viktiga personer kommer till Sverige

Att invandringen betraktades som enbart positiv och problemfri vittnar kommittébetänkandet SOU 1983:29 om. Kommittén förklarade att man inte behandlat invandringens effekter för samhället, utöver dem som avsåg befolkningsutvecklingen och kostnaderna, därför att det saknades relevant forskning. Men kommittén utgick från "*allmänt kända fakta*" och "*uppfattningar som - utan att vara vetenskapligt styrkta - delas av många människor*"³⁶ och framhöll att med invandringen hade många forskare och representanter för bildkonst, musik, teater, littera-

³³ Se tabell 7.

³⁴ Intervju med ansvarig statistiker vid Migrationsverket.

³⁵ SOU 1979:64 sid. 105 f

³⁶ SOU 1983:29 sid 37

tur m m kommit till Sverige. Ett antal nobelpristagare hade utländsk bakgrund och några hade själva invandrat. Det fanns också anledning att tro, menade utredarna, att invandringen bidragit till intensivare handelskontakter mellan Sverige och invandrarnas hemländer och en ökad turism. Språkkunskaperna i landet och kunskaperna om andra länder hade ökat, även om de tagits till vara ofullständigt. Umgänget mellan svenskar och invandrare hade stärkt det internationella medvetandet i Sverige och bidragit till ett ökat intresse och en ökad förståelse mellan folk i skilda länder.

Ett viktigt led i internationaliseringsprocessen

Att invandringen sågs som ett viktigt medel att öka den svenska befolkningens medvetande om andra länder framgår av Invandrarutredningens betänkande (SOU 1974:69). Utredningen framhöll att en ökad internationalisering av det svenska samhället var ett övergripande mål i samhällsplaneringen. Det gav bättre förutsättningar för "*fredsarbete och förståelse och solidaritet över nationsgränserna*". "*Migrationen över gränserna är ett viktigt inslag i internationaliseringsprocessen*" slog utredningen fast.³⁷

Arbetskraftsinvandringen lovordas

I propositionen 1983/84:144 underströk den ansvariga ministern Anita Gradin invandringens positiva roll för landets utveckling. Genom sina insatser på den svenska arbetsmarknaden hade invandrarna bidragit till välförhållanden. De hade tillfört Sverige nya kulturdrag och vidgat landets internationella kontakter.³⁸

Politikerna börjar skönja problemen

Arbetslöshet och ghetto bildning . . .

Från mitten av åttiotalet började det bli uppenbart för makthavarna att invandringen också hade negativa effekter. Så t ex påtalade man i Invandrapolitiska kommitténs betänkande (SOU 1984:58) invandrarnas höga arbetslöshet jämfört med den övriga befolkningens och den begynnande utvecklingen mot en ghettoisering av vissa bostadsområden i storstäderna.³⁹ I den efterföljande propositionen 1985/86:98⁴⁰ konstaterade minister Anita Gradin att arbetsmarknadens strukturella förändringar hade lett till att arbeten lämpliga för nykomna invandrare rationaliserats bort. Det hade lett till ökad arbetslöshet i den gruppen. Hon konstaterade också att utvecklingen mot ett mångkulturellt samhälle oundvikligen skulle leda till svårigheter och risker för konflikter. Trots denna insikt ansåg hon att Sveriges omvandling var positiv. I detta sammanhang var det viktigt "*att samhället uttalar sitt skarpa fördömande av alla tendenser till fördomar och diskriminering på etnisk grund*"⁴¹.

. . . men ingen ändring

³⁷ SOU 1974:69 sid. 94 f.

³⁸ Proposition 1983/84:144 sid 13

³⁹ SOU 1984:58 sid. 102 ff och 132 f.

⁴⁰ Proposition 1985/86:98 sid. 12 ff.

⁴¹ Proposition 1985/86:98 sid. 17.

Medvetenheten om invandringens nackdelar ledde inte till någon omläggning av invandringspolitiken. I stället vidtogs nya politiska åtgärder för invandrarnas integration och nya program för att påverka folkopinionen i för invandringen positiv riktning.

Rörlighet över gränserna "i grunden positivt"

Även i propositionen 1990/91:195⁴² ansåg man att förhållandena också i fortsättningen pekade mot ett fortsatt betydande invandringstryck. Ett betydande antal av dem som i framtiden skulle komma till Sverige skulle liksom dittills vara asylsökande. I samma proposition uttalade man att *"rörlighet över gränserna är något i grunden positivt. Kontakter människor emellan berikar och utvecklar och är i sig en garanti för att respekten för mänskliga rättigheter vidmakthålls och förstärks. I isolerade samhällen kan förtryck och förföljelse frodas. Där det finns internationella kontaktnät och insyn ser alltid någon vad makthavarna gör. Frivillig rörlighet över gränserna bör uppmuntras och stödjas av länder - inte vara något som länder vidtar kraftfulla åtgärder för att förhindra och försvåra."*⁴³

Kostnader, integrationsproblem, arbetslöshet och bidragsberoende

Flyktingpolitiska kommittén avlämnade sitt betänkande 1995 (SOU 1995:75)⁴⁴. Det ledde så småningom till den tidigare omtalade omläggningen av flyktingpolitiken 1997. Betänkandet är intressant, eftersom det antyder en mer realistisk syn på invandringen från beslutsfattarnas sida. Kommittén slog visserligen fast att *"det övergripande målet att skapa så stor frihet för rörelser över gränserna som möjligt bör genomsyra Sveriges agerande i alla sammanhang där frågor om viseringspolitik behandlas"*⁴⁵. Inom ramen för den reglerade invandringen skulle man undvika störningar av människors *"naturliga strävan av fri rörlighet och upprätthållande av personliga och kommersiella kontakter"*⁴⁶. Men när man berörde de senaste decenniernas flyktinginvandring och dess effekter i Sverige framhöll man de svårigheter och stigande kostnader som ökade integrationssvårigheter, långsiktigt sjunkande sysselsättningsgrad samt hög arbetslöshet och bidragsberoende bland invandrarna förorsakade. Man konstaterade att *"ett omfattande, långvarigt och resurskrävande arbete krävs för att ge 1980-talets och 1990-talets invandrare rimliga förutsättningar för framtiden i Sverige"*⁴⁷.

I kommittén var man emellertid övertygad om att de europeiska länderna inklusive Sverige oundvikligen skulle ställas inför ett ökande migrationstryck beroende på de ökade problemen i tredje världen i kombination med det tilltagande välståndsgapet mellan Syd och Nord.

Invandrapolitiska kommittén konstaterade i sitt betänkande (SOU 1996:55)⁴⁸ att den ekonomiska politikens framgång eller misslyckande sannolikt var *"av avgörande betydelse både för dem*

⁴² Proposition 1990/91:195 sid. 43 ff.

⁴³ Proposition 1990/91:195 sid. 43

⁴⁴ SOU 1995:75 sid. 11 ff, 27 ff och 172.

⁴⁵ SOU 1995:75 sid. 7. Se även sid 172.

⁴⁶ SOU 1995:75 sid. 172.

⁴⁷ SOU 1995:75 sid. 31

⁴⁸ SOU 1996:55 sid 304 f

som redan bor i Sverige och för dem som framdeles kommer att invandra"⁴⁹. Med ett misslyckande ökade risken för marginalisering av grupper av svenskar och invandrare.

Mörk framtidsbild

Kommittén tecknade en delvis mörk bild av den aktuella situationen. Man hade påvisat att en marginalisering redan pågick i samhället och man framhöll att stora olikheter i levnadsstandard och livssituation ledde till social oro. Exempelen var också många på att marginalisering och ojämlikhet som följde etniska skiljelinjer kunde få mycket allvarliga konsekvenser. Man varnade för "*att den känsla av att stå utanför samhället som nu finns framförallt hos vissa ungdomar kan bli mer allmänt spridd och underminera lojaliteten med landet*"⁵⁰. Man tyckte sig också se allvarliga tecken på växande misstro och fientlighet mellan individer och grupper i samhället.

Det är anmärkningsvärt att man inte vände på resonemangen och ställde frågan vilken roll invandringspolitiken spelade i den allvarliga ekonomiska situation landet befann sig.

Flyktinginvandringen - en humanitär skyldighet

"Generösare än andra länder"

Den Invandrapolitiska kommittén uttalade i sitt betänkande (SOU 1983:29) att Sverige skulle bedriva en generös flyktingpolitik som ett uttryck för internationell solidaritet. En politisk vilja att skapa ökade resurser till flyktingpolitiken var nödvändig. Politiken skulle också i fortsättningen vara generös jämfört med andra länder.⁵¹

"Självklar humanitär skyldighet"

I den propositionen som följde (1983/84:144) anslöt sig det föredragande statsrådet Anita Gradin till kommitténs uppfattning och slog fast att flyktingpolitiken var en självklar humanitär skyldighet.⁵²

Även i propositionen 1990/91:195 framhöll man att en vägledande princip för invandrings- och flyktingpolitiken var en "humanitär och solidarisk grundsyn".⁵³

Regional flyktingmottagning för att hjälpa många fler

I Flyktingpolitiska kommitténs betänkande (SOU 1995:75) presenteras för första gången klart uttalat att en human flyktingpolitik inte nödvändigtvis behövde innebära en stor invandring till Sverige. Kommittén ansåg att ett grundläggande mål för flyktingpolitiken borde var att så många som möjligt skulle få skydd och hjälp, oavsett var de befann sig och vem som gav skyddet. Man påpekade att resurserna för att realisera detta mål var begränsade och man framhöll den ökade skillnaden mellan de resurser som användes för att hjälpa den relativt sett lilla andel av flyktingarna i världen som lyckats ta sig till industriländerna och de resurser som genom

⁴⁹ SOU 1996:55 sid. 304.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ SOU 1983:29 sid 110 f.

⁵² Proposition 1983/84:144 sid 24.

⁵³ Proposition 1990/91:195 sid 39.

multilaterala och bilaterala kanaler användes för merparten av världens flyktingar. Vad gällde den svenska politiken drog kommittén slutsatsen att eftersom flyktinghjälpen i Sverige var betydligt dyrare än flyktinghjälp utomlands borde, om inte andra skäl förelåg, kravet på en effektiv användning av de samlade svenska resurserna kunna leda till att fler flyktingar gavs skydd även om detta skedde utanför Sverige. Kommittén ryggade emellertid tillbaka inför de logiska konsekvenserna av sin analys och gjorde försiktigtvis reservationen att asylrätten i Sverige och inom EU måste värnas. Flyktingar som kom till Sverige och saknade skydd någon annanstans skulle även framöver ha rätt till skydd i landet, i enlighet med internationella åtaganden och svenska flyktingpolitiska traditioner.⁵⁴

"Kampen för mänskliga rättigheter"

I den efterföljande propositionen (1996/97:25)⁵⁵ påpekade man att den svenska migrationspolitiken till den del den avsåg skyddsbehövande var ett uttryck för "*kampen för mänskliga rättigheter*"⁵⁶ och att värnandet av asylrätten i Sverige var en viktig del i dessa ansträngningar. Även om man i propositionen i huvudsak stödde Flyktingpolitiska kommitténs olika förslag, återkom inte kommitténs resonemang om hjälp och skydd åt största möjliga antal och iakttagelser om resursernas fördelning.

Invandringen går att kontrollera

Som redan framgått föreställde sig beslutsfattarna, när invandringspolitiken lades om 1968, att flyktinginvandringen i fortsättningen i huvudsak skulle grunda sig på av myndigheterna beslutad kollektiv överföring från framförallt FNs flyktingläger - s k kvotflyktingar.

Också när 1980 års invandringspolitiska kommitté avlämnade sitt betänkande (SOU 1983:29) trodde man att den framtida invandringen i stort sett skulle kunna kontrolleras i enlighet med de riktlinjer riksdagen fastslagit i 1968 års invandringspolitiska beslut. Kommittén framhöll att primärinvandringen hade varit ca 85 000 personer och anknytningsinvandringen till tidigare invandrare ca 95 000 under perioden 1968-1981. Det var tillsammans drygt 12 800 personer per år. Kommittén ansåg att invandringens volym och sammansättning i framtiden skulle bli ungefär densamma. Det låg, menade man, inom ramen för landets resurser.

Enligt de då gällande invandringspolitiska principerna, fastställda 1979, skulle den utomnordiska invandringen inte bara anpassas till landets resurser utan också till möjligheterna att ge invandrarna sysselsättning och standard i nivå med majoritetsbefolkningens. Vidare innebar de att Sverige genom att delta i internationella insatser skulle motverka att flyktingproblem uppkom och när de uppkom, i första hand ge bistånd till insatser för att flyktingarna skulle få skydd i närheten av sina hemländer och helst i länder som låg inom den egna språk- och kulturkretsen. Först i andra hand skulle en överföring till Sverige komma ifråga. Invandringspolitiska kommittén ville slå vakt om den fortsatta tillämpningen av dessa principer. Vad gällde

⁵⁴ SOU 1995:75 sid 33 f.

⁵⁵ Proposition 1996/97:25 sid 43 ff.

⁵⁶ Proposition 1996/97:25 sid 47.

anpassningen till landets mottagningsresurser skulle det bara vara invandringen av konventionsflyktingar och anhöriga inom kärnfamiljen som skulle frikopplas från kravet på anpassning.⁵⁷

I detta sammanhang kan nämnas, att kommittén uttalade, att man helt delade den vid flera tillfällen av FNS flyktingkommissarie framförda uppfattningen *"att den bästa lösningen för den enskilde flyktingen oftast är om han kan få en fristad i ett närbeläget land med en kultur och miljö som inte är alltför olika hemlandets"*.⁵⁸

Landets mottagningsförmåga

Den för flyktingpolitiken ansvariga ministern Anita Gradin anslöt sig i den efterföljande propositionen (1983/84:144) i huvudsak till kommitténs förslag. Hon påpekade emellertid att anpassningen av invandringen till landets resurser vad gällde skyddsbehövande inte fick ske på ett sådant sätt att återkommande ändringar vidtogs. Det skulle inte vara förenligt med kraven på rättssäkerhet. I utlänningslagen fanns redan en bestämmelse att inskränkningar i beviljandet av uppehållstillstånd kunde ske med hänsyn till landets mottagningsförmåga. Graden av skyddsbehov i det enskilda fallet skulle emellertid ändå vägas in vid sådana tillfällen. Bestämmelsen i utlänningslagen gick ut på att uppehållstillstånd kunde vägras krigstjänstvagrare och *de facto*-flyktingar om landets mottagningsresurser var överansträngda. I sådana lägen kunde också en strängare bedömning av humanitära skäl tillämpas.⁵⁹ Som vi sett av den tidigare framställningen kom lagrummet bara att tillämpas vid två tillfällen.⁶⁰

Den internationella migrationen - ett symptom

Medvetandet om att den internationella migrationen bara är ett symptom och invandringen till de rika västländerna inte löser de bakomliggande problemen framgår också av propositionen 1990/91:195,⁶¹ som hade till syfte att slå fast riktlinjer för den kommande flykting- och invandringpolitiken. Där konstaterade de två föredragande ministrarna Lena Hjelm-Wallén och Majlis Lööw att *"världens länder måste agera utifrån insikten om sambanden mellan folkvandring och dess grundorsaker: fattigdom, befolkningstillväxt, ekonomisk och social orättvisa ger upphov till interna motsättningar, förtryck och förföljelse mot enskilda inte sällan med etniska förtecken"*.⁶² Det internationella samfundet måste *"gemensamt försöka eliminera de faktorer som skapar ett tvång att flytta och skapa förutsättningar för människor att bo och leva i sin invanda miljö. Men också skapa möjligheter att frivilligt välja att besöka eller flytta till andra länder. Det är så man kan bidra till att skapa kontakt mellan människor, en färgrik och spännande värld att leva i"*.⁶³

Också nu uttalade man att reglerna om vilka som skulle få invandra till Sverige skulle *"utför-*

⁵⁷ SOU 1983:29 sid. 17 ff, 52 f, 55 ff, 67 ff och 106 ff.

⁵⁸ SOU 1983:29 sid. 110.

⁵⁹ Proposition 1983/84:144 sid. 23 ff och 35 ff.

⁶⁰ Se ovan sid 32?.

⁶¹ Proposition 1990/91:195 sid 6 ff.

⁶² Proposition 1990/91:195 sid 6

⁶³ Proposition 1990/91:195 sid 9

*mas med hänsyn till förmågan och förutsättningarna att på ett ansvarsfullt sätt ta emot dem som kommer hit, att ge dem likvärdiga villkor och att skapa ett samhälle med etnisk samlevnadsfrid."*⁶⁴

Missbruk påtalas . . .

I den nämnda propositionen påtalade man att mottagningssystemet överbelastats och många asylsökande saknade godtagbara skäl för uppehållstillstånd. Stora belopp ödslades bort på till stor del improduktiva administrativa åtgärder för att ta hand om människor utan skyddsbehov. Bara i Sverige översteg kostnaden för mottagningssystemet två gånger UNHCRS totala budget.

. . . och åtgärder föreslås

För att komma till rätta med missförhållandena och få en mer ändamålsenlig politik föreslog man att denna dels skulle inriktas på att undanröja eller lindra orsakerna till flykt och påtvingad migration och dels reglera invandringen, så att ovillkorlig rätt till skydd bara garanterades verkligen skyddsbehövande. Som ett sätt att anpassa invandringen till landets mottagningsresurser föreslog man att den organiserade överföringen av kvotflyktingar skulle anpassas till dessa resurser och inte bara till det "internationella läget". Regeringen borde också fastställa en ram för bosättningen av anhöriga utanför kärnfamiljen. Det föredragande statsrådet avsåg emellertid att återkomma med närmare förslag.

Internationell återuppbyggnad viktig för återvandring

I propositionen uttalade man också att frivillig återvandring i regel var den bästa lösningen på en flyktingsituation. I det perspektivet var internationella insatser för återuppbyggnad viktiga.⁶⁵

Från 1990 hade man gett unga människor från de baltiska länderna möjlighet att under en tid praktisera i Sverige. Tanken var att de, när de återvänt, skulle kunna bidra till sitt lands utveckling med de kunskaper de förvärvat. I den omtalade propositionen uttalade man nu förhoppningen att denna idé skulle kunna tillämpas också ifråga om andra länder.⁶⁶

Man kan säga att de principer som lades fast för flyktingpolitiken i propositionen 1990/91:195 kom att bli styrande för de förslag Flyktingpolitiska kommittén lade fram i sitt i förgående avsnitt nämnda betänkande, SOU 1995:75.

⁶⁴ Proposition 1990/91:195 sid 7

⁶⁵ Proposition 1990/91:195 sid 34

⁶⁶ Proposition 1990/91:195 sid 67f..

Internationell samverkan om förebyggande insatser

Kommittén ansåg att flyktingpolitiken måste bygga på internationell samverkan där tyngdpunkten lades på förebyggande insatser. Orsakerna bakom flykt och påtvingad utvandring måste undanröjas samtidigt som de som tvingats på flykt skulle få skydd och stöd. Därvid skulle Sverige verka för att de skyddsbehövande skulle kunna få hjälpen i eller så nära hemlandet som möjligt. Vad gällde den svenska utrikes-, säkerhets-, bistånds- och handelspolitiken borde de få "*en tydligare uttalad migrations- och flyktingpolitisk inriktning samt en högre grad av samordning med flykting- och migrationspolitiken*".⁶⁷ Som EU-land skulle Sverige dessutom arbeta för en europeiskt samordnad flykting- och migrationspolitik.

Landets mottagningsförmåga och återvandringens problematik

Utvecklandet av en återvandringspolitik var en framträdande punkt i kommitténs förslag. Det var en mänsklig rättighet att kunna återvända till sitt land. Frivillig återvandring borde därför vara en viktig del av flyktingpolitiken.

Kommittén hade i direktiven fått i uppdrag att lämna förslag till hur invandringen av personer utan principiell rätt till uppehållstillstånd skulle kunna regleras genom planeringsramar som fastställdes på grundval av bl a det ekonomiska läget. Kommittén föreslog i stället att regeringen skulle överväga en samlad utgiftsram för flyktingpolitik såväl inom som utom Sverige. Den skulle fungera på så sätt att om invandringen något år minskade kunde mer resurser föras över till flyktförebyggande insatser utomlands.⁶⁸

I den efterföljande propositionen (1996/97:25) tog man inte upp frågan om planerings- eller utgiftsramar även om man i annat sammanhang uttalade att utlänningslagen måste "*ta hänsyn till vårt lands förmåga att ta emot nya invandrare och säkra goda villkor nu och i framtiden för alla som bor i landet*".⁶⁹ I samband med förändringen av regelsystemet vad gällde de kategorier som skulle beviljas skydd ändrades bestämmelsen om att uppehållstillstånd kunde vägras med hänsyn till landets mottagningsresurser till att endast gälla dem som sökte skydd i massflyktssituationer.⁷⁰

Ekonomiska och etniska konsekvenser

Ekonomiska konsekvenser

I ett antal kommittébetänkanden från sjuttioalet och fram till mitten av nittiotalet försökte man också reda ut de ekonomiska konsekvenserna av de förslag till förändringar i politiken som man lade fram. Men det var i regel bara de direkta kostnaderna för själva invandringen som diskuterades. Indirekta kostnader som t ex kostnader för invandrarnas arbetslöshet togs inte upp annat än i utredningsbetänkandena Sou 1982:49 och Sou 1996:55, där man refererade till

⁶⁷ Sou 1995:75 sid 14

⁶⁸ Sou 1995:75 sid 11 ff, 205 ff, 247 ff och 291.

⁶⁹ Proposition 1996/97:25 sid. 54

⁷⁰ Proposition 1996/97:25 sid. 94 ff. Om utlänningslagens bestämmelse om invandringens anpassning till landets mottagningsresurser, se Wikrén G. Sandesjö, H., *Utlänningslagen, med kommentarer*, 6:e uppl., Norstedts Juridik AB 1999, sid 169 f.

andras undersökningar - undersökningar som för övrigt inte fick några påvisbara effekter på den föreslagna politiken.⁷¹

Man redovisade erfarenheter från andra länder men de begränsades nästan uteslutande till en redogörelse för respektive lands regelsystem och användes i huvudsak för att underbygga de egna förslagen. Man gjorde inte något försök till diskussion om konsekvenser och problem i andra länder förorsakade av invandringen.⁷²

Befolkningsmässiga konsekvenser

Några av kommittébetänkandena från sjuttioalet och första halvan av åttiotalet diskuterade de befolkningsmässiga konsekvenserna av invandringen. Men i diskussionen intresserade man sig bara för invandringens effekter på befolkningens ålderssammansättning och totala storlek. Man diskuterade aldrig befolkningens förändrade sammansättning vad gällde invandrarnas antal i förhållande till majoritetsbefolkningen eller befolkningsprognoser i detta perspektiv samt konsekvenserna för samhällslivet i ett framtida Sverige. I propositionen 1997/98:16 om invandrapolitiken finns däremot en mycket kortfattad och ofullständig prognos och diskussion om befolkningssammansättningen och dess följder. Under ett avsnitt om invandrarnas levnadsförhållanden konstaterade man att redan om femton år skulle var fjärde ung person i åldern 16 - 24 år ha invandrarbakgrund och man oroade sig för det stora antal av dessa som växte upp i ghettoiserade områden.⁷³

Med den massiva invandringen inför ögonen är det anmärkningsvärt att beslutsfattarna aldrig gjorde några fullständiga prognoser avseende befolkningens förändrade sammansättning. Förstod man inte vad som skulle hända eller vågade man inte gå ut med sådan information offentligt?

År 1994 gjorde jag en beräkning av Sveriges framtida befolkningsstruktur.⁷⁴ Den utgick från 1990 års befolkningssammansättning, där de etniska svenskarna i ungefärliga tal var 7 400 000, andra européer 700 000 och utomeuropéer 300 000. Andra förutsättningar var en fortsatt nettoinvandring av 32 000 personer per år samt folkökningstalen 0% för svenskar och européer och 2,5% för utomeuropéer. Folkökningstalet 2,5% var ett vägt genomsnitt av folkökningstalen för de länder som 1990 års invandrare kom från och grundade sig på FN:s demografiska statistik.

Med reservationer för en rad faktorer, som kunde påverka hastigheten i förändringsprocessen, blev beräkningens resultat att år 2 056 skulle de etniska svenskarna inte längre vara i majoritet.

För att undersöka det angivna räkneexemplets användbarhet vad gäller förutsägelser om den framtida befolkningssammansättningen kan en kontroll göras genom att se hur exemplet slår

⁷¹ Sou 1982:49 sid. 272 ff och 283 ff och Sou 1996:55 sid. 47 ff, 241 ff och 263 ff.

⁷² Se dock proposition 1989/90:86 sid. 3 ff, 11 ff och 40 ff, som behandlas i kapitlet 'Valfrihetens gränser'.

⁷³ Proposition 1997/98:16 sid 13 f.

⁷⁴ Björkman, Ingrid, Elfverson, Jan och Wedin, Åke, Invandring, sammanbrott eller utveckling?, Bistånds- och flyktingpolitik i global samverkan, Samfundet för nationell och internationell utveckling, Uppsala 1994, sid 23.

under den gångna tioårsperioden d v s fram till år 2 000. Det erhållna resultatet kan sedan jämföras med det verkliga utfallet.

En sådan kontroll visar att räkneexemplet väl förutsäger ökningen i invandrarbefolkningen. Exemplet anger en ökning på nära 450 000 personer medan det verkliga utfallet var drygt 470 000. Däremot förutsades att den svenska delen av befolkningen skulle vara oförändrad. Den minskade emellertid i verkligheten med drygt 180 000 personer från år 1991 till och med 2 000. Den viktigaste orsaken härtill är utan tvekan svenskarnas långsiktigt sjunkande fruktsamhetstal. Minskningen av den svenska befolkningen anger att de etniska svenskarna kommer att bli en minoritet bland andra tidigare än i mitten av 2 000-talet om invandringen fortsätter som hittills.⁷⁵

I detta sammanhang bör det nämnas att förändringen i befolkningens sammansättning kommer att gå snabbare i storstadsområdena. Således var invandrarna 1999 redan i majoritet i Malmö i åldersgruppen 0 - 17 år och drygt 40 % i samma åldersgrupp i Stockholm och Göteborg.⁷⁶

Jan Elfverson

⁷⁵ Räkneexemplet använde följande ekvation för att beräkna den tidpunkt när första och följande generationers invandrare skulle bli lika många som svenskarna. n står för det antal år efter 1990 när detta inträffar.

$$7\,400\,000 = 700\,000 + 300\,000 \times 1,025^n + 32\,000 \times \frac{1 - 1,025^n}{1 - 1,025}$$

För att se befolkningssammansättningen år 2000 sätter vi in $n = 10$. Antalet invandrare skulle då ha blivit 1 442 533 d v s de skulle ha ökat med 442 533 personer.

1990 års befolkningsstatistik innehöll en del felaktigheter som sedermera eliminerats med noggrannare mätmetoder. Det största felet var att c:a 285 000 svenska medborgare över 17 år med minst en förälder född utomlands inte förts till invandrarbefolkningen. I nedanstående siffror har de inkluderats i gruppen europeiska invandrare. För att göra det verkliga utfallet den 31 december år 2000 jämförbart med läget den 31 december 1990 måste de reviderade siffrorna för 1990 användas. De var således:

antalet svenskar	7.242.405
" europeiska invandrare	1.033.814
" övriga invandrare	314.411

Om vi sätter in dessa värden i ekvationen med $n = 10$ skulle antalet invandrare sammantaget år 2000 ha blivit 1 794 795, d v s de skulle ha ökat med 446 570 personer. Det verkliga utfallet den 31 december år 2000 var:

antalet svenskar	7.061.646
" invandrare	1.821.146

Svenskarna har alltså sedan 1990 minskat med 180 759 och invandrarna har ökat med 472 921 personer. Som vi ser var räkneexemplet prognos om ökningen av antalet invandrare god. Vi kan nu beräkna andelen invandrare av befolkningen 31 december 2000 enligt räkneexemplet med användning av 1990 års reviderade värden: $1\,794\,795$ i procent av $9\,037\,200$ ($7\,242\,405 + 1\,794\,795$) = 19,9%. Det verkliga utfallet: $1\,821\,146$ i procent av $8\,882\,792$ = 20,5% .

Eftersom befolkningsstatistiken aldrig redovisar tredje generationens invandrare, undervärderar t ex statistiken år 2000 invandrarbefolkningens antal. Detta fel blir allt större över tiden. Räkneexemplet tar däremot hänsyn till senare generationer av invandrare. Uppgifterna om befolkningens sammansättning 1990 och 2000 har hämtats från SCBS befolkningsstatistik och från den ansvarige statistikern.

⁷⁶ SCBS befolkningsstatistik och intervju med den ansvarige statistikern.

VÄRLDSMÄSTARNA

Utländska betraktare förvånades troligen inte, när Sveriges regering vid slutet av år 1991 proklamerade en generös¹ flyktingpolitik för att under de närmast följande åren låta långt fler asylsökande stanna – i både relativa och absoluta tal – än något annat land i Västeuropa. Sverige hade ju sen gammalt rykte som välståndsland och biståndsland. I Sverige däremot var människor i allmänhet medvetna om att det ekonomiskt inte längre gick så bra och att "den svenska modellen" därför allvarligt hotades av det försämrade världsläge, som inträdde vid början av 1990-talet. Arbetslösheten sköt i höjden, bruttonationalproduktens (BNPS) tillväxt förbyttes i sin motsats, de årliga statliga underskotten, som sedan 1970 bara avbrutits av smärre överskott 1987–88, återkom och statsskuldens tillväxt tog ny fart.

Den svenska allmänheten ansåg inte att det var rimligt att landet i det läget skulle ta på sig väsentligt ökade kostnader för att göra flyktingpolitiken mera generös. Opinionsundersökningar visade tvärtom, att en betydande majoritet av det svenska folket i stället önskade begränsa invandringen.²

Ändå blev den generösa flyktingpolitiken ett av regeringen Carl Bildts mest framträdande kännetecken. Som flyktingmottagarland placerade sig Sverige i Europatoppen, långt över alla andra länder. Begränsar man sig till de absoluta rekordåren under den borgerliga regeringen 1992–94 uppvisar Sverige en anmärkningsvärt markerad profil jämfört med övriga europeiska länder, som vi kan se i diagram 2:1.³

Det var alltså inte ett ekonomiskt starkt land som gav av sitt överflöd; den svenska staten fick låna upp varje ny utgiftskrona. Samtidigt med den starka invandringsökningen växte underskotten i den statliga budgeten snabbt och i takt med den statsskulden (Diagram 2:2 och 2:3). I början av 1990-talet gick dessutom BNP back tre år i rad och först 1995 orkade index över 1990 års nivå (Diagram 2:4). De ekonomiska påkänningarna framtvang betydande nedskärningar i det svenska välfärdssystemet. Den regering som följde 1994 behövde år innan den kunde få statsbudgeten att balansera.

Den ökade flyktinginvandringen var naturligtvis inte enda orsaken, men den bidrog väsentligt till att öka statens budgetunderskott och statsskulden. Det kan kanske förvåna, att man i det verkligt pressade läge landet befann sig 1991, frivilligt tog på sig de högst betydande extra utgifter det innebar att toppa flyktingmottagarligan i Europa. Det inte bara förvånar, det gör det

¹ Adjektivet används i fortsättningen som beteckning på regeringen Bildts flyktingpolitik, ej som värdeomdöme.

² Se nedan, avsnittet "Smal politisk bas".

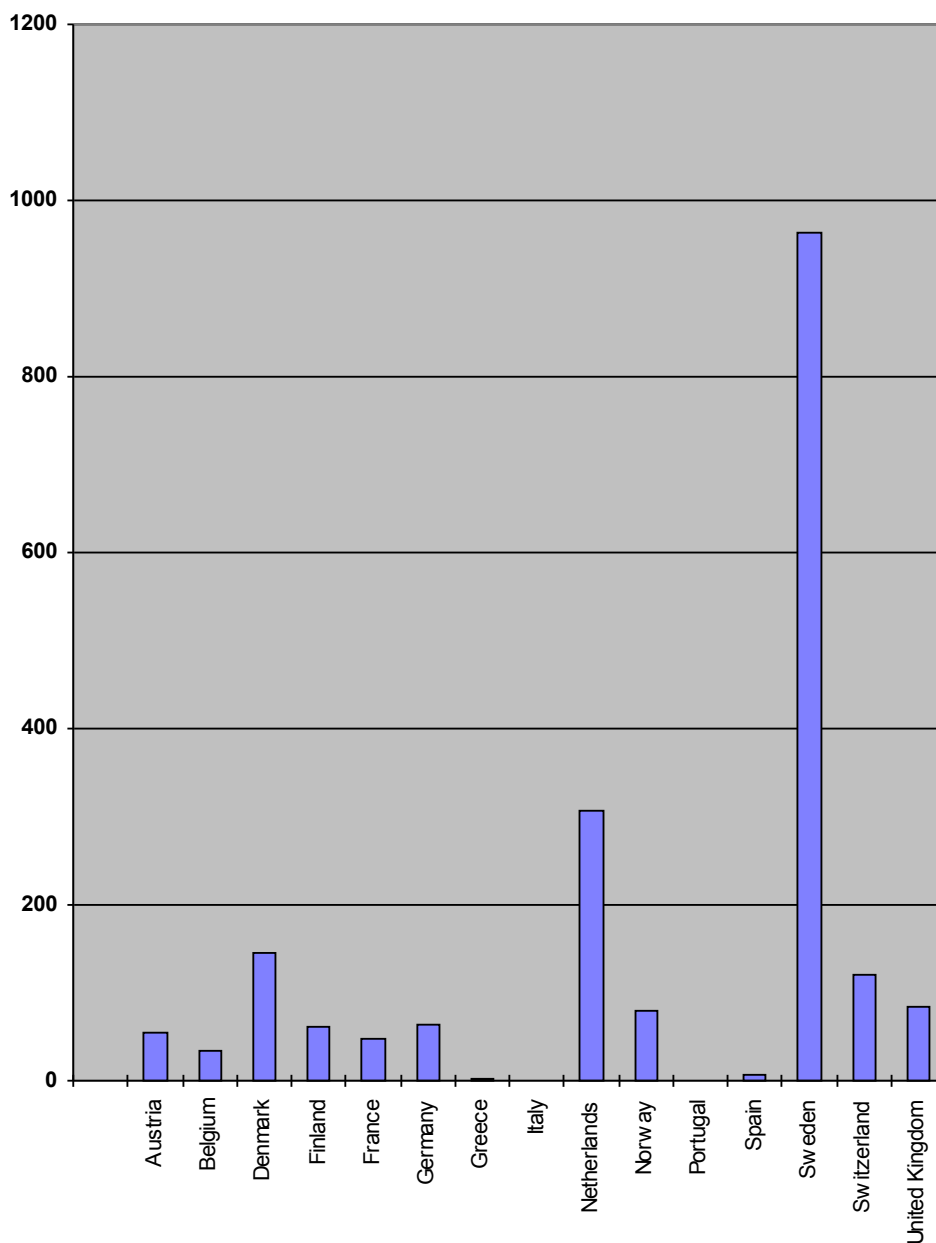
³ År 1991 har inte tagits med, eftersom den generösa politiken inte började tillämpas förrän efter den 19.12.91.

ytterst intressant att undersöka hur det kunde gå till och vad som låg bakom. Som avslutning några tankar kring vart det bär iväg under det nya seklet och vad regeringen kan göra.

Diagram 2:1

**Antal flyktingar som fått stanna
1992-1994**

(per 100 000 innevånare)

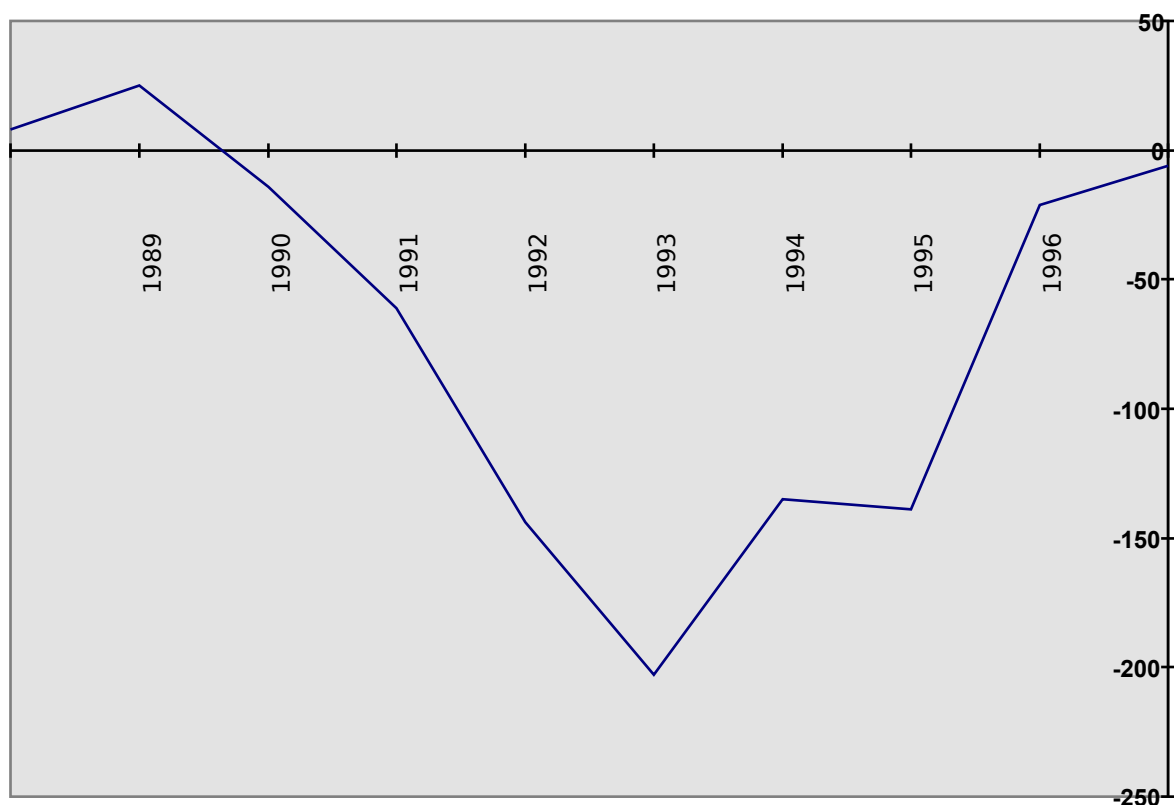

Källa: UNHCR, Refugees, III/1995, sid 6

Diagram 2:2

Den svenska statsbudgetens balans 1988-1997

(Miljarder svenska kronor)⁴

Källa: Statens Finanser 1999, Ekonomistyrningsverket, Stockholm 2000, sid 69

I föregående kapitel har förloppet belysts i ett längre tidsperspektiv utifrån tryckta källor som offentliga utredningar, regeringspropositioner, lagar och förordningar. Syftet med detta kapitel är att gå på djupet i händelseförloppet under de år då invandringen exploderade för att den vägen försöka finna förklaringar till den dåvarande svenska statsledningens handlande.

Det är fråga om att kartlägga hur flyktingpolitiken fördes och sedan analysera målsättning och måluppfyllelse, planering, konsekvensmedvetande och kompetens liksom politiska orsaker och andra relevanta omständigheter. I Sverige regerade socialdemokraterna från hösten 1982 till hösten 1991 och det var under den andra hälften av 1980-talet antalet asylsökande började komma upp i betydande tal. Den 13 december 1989 reagerade regeringen och slog till bromsarna. Inströmningen minskade. Den 19 december 1991 slopade Carl Bildts regering dessa begränsningar och antalet asylsökande tredubblades 1992.

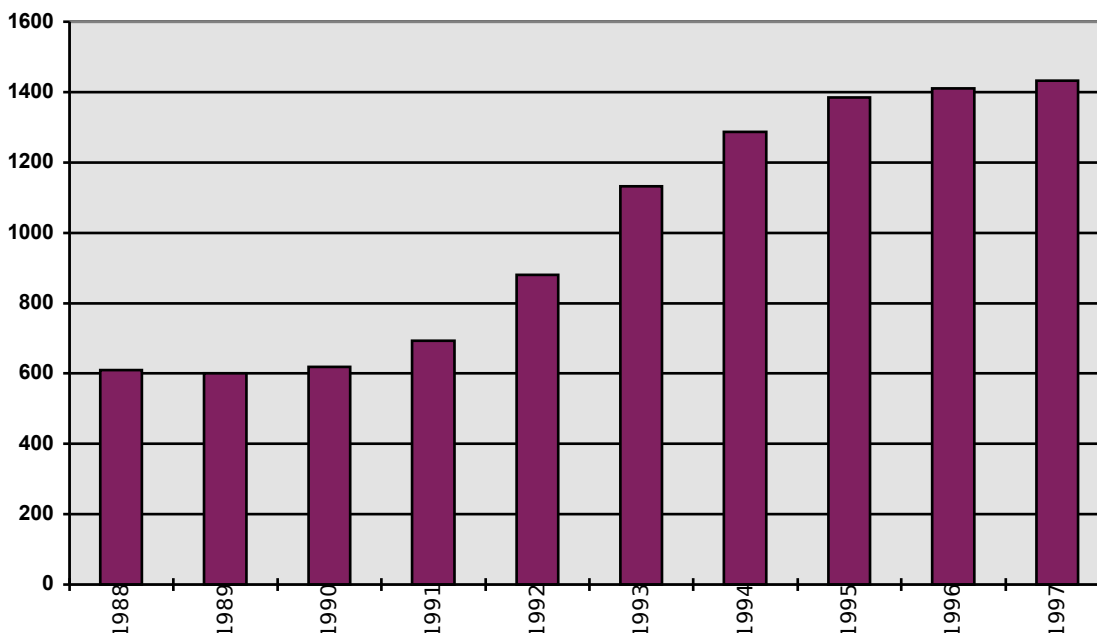
Det är alltså i första hand den borgerliga regeringsperioden 1991–1994 som kommer att fingranskas, medan de närmaste åren före och efter ges den uppmärksamhet sammanhanget kräver. Inledningsvis kommer i mycket korta drag en bakgrund över en större tidrymd att målas upp till vägledning för läsare, som inte är närmare bekanta med svenska förhållanden.

⁴ År 1993 fick man betala 8 svenska kronor för en dollar, år 2002 kostade den 10,50 och 2004 7,50. Jag föreslår att läsaren helt enkelt stryker den sista nollan för att förvandla kronor till dollar.

Undersökningen har genomförts utefter en rad olika vägar. I botten ligger facklitteratur i ämnet, källor i form av statistik och andra fakta från t ex Statistiska Centralbyrån och FNs flyktingkommissariat UNHCR, statens offentliga utredningar, organisationers publikationer och tidningsartiklar. Intervjuer har gjorts med företrädare för Statens invandrarverk, Rikskriminalen och UNHCR. Riksdagsmän och ex-riksdagsmän från olika partier har ställt sig till förfogande för intervjuer liksom regeringsledamöter och före detta sådana. Den borgerliga regeringens hantering av flyktingpolitiken under 1992 ledde till utfrågningar i konstitutionsutskottet (KU) våren 1993 och protokollen från dessa är en rik källa till kunskaper i ämnet. Även personer på andra positioner med goda överblicks- och insynsmöjligheter har medverkat med brev och/eller intervjuer.

Diagram 2:3

Den svenska statsskulden 1988-1997
(Miljarder svenska kronor)

Källa: Statens Finanser 1999, Ekonomistyrningsverket, Stockholm 2000, sid 69

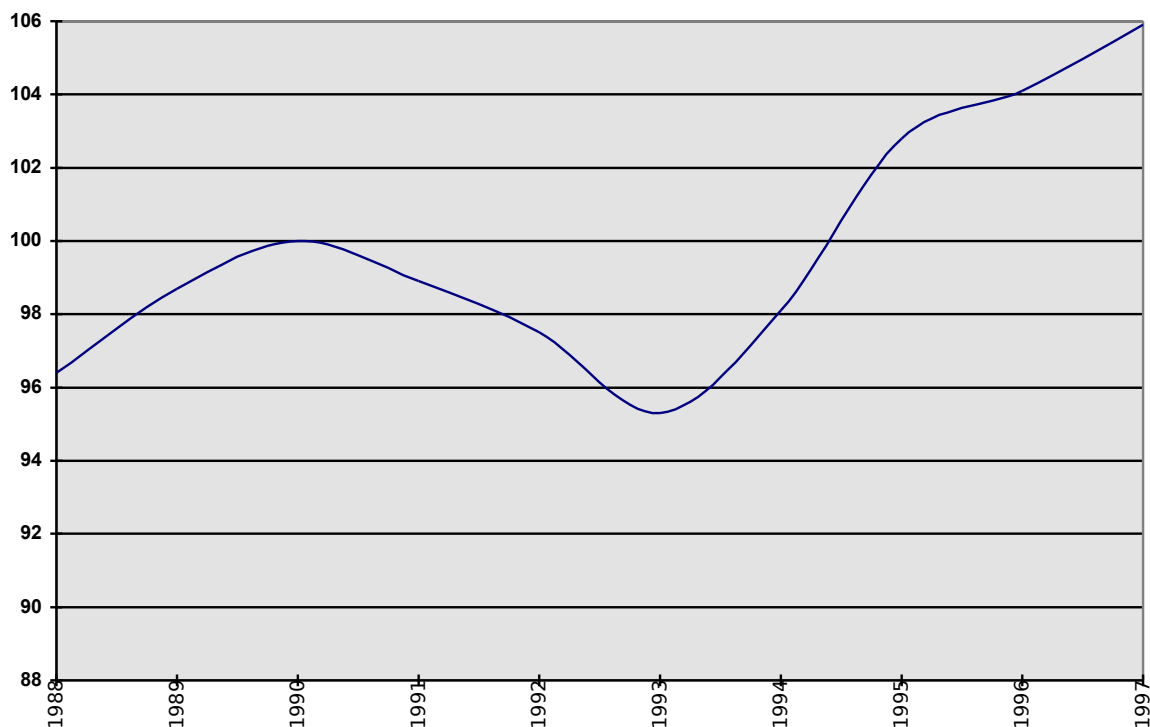
I detta sammanhang vill jag särskilt framhålla en person, som varit så centralt placerad det överhuvud taget varit möjligt. Jonas Widgren har sedan slutet av 1960-talet skrivit en lång rad tidskriftsartiklar, utredningar och böcker, av vilka ett antal utgör central källa för denna undersökning.⁵ Han innehade olika befattningar i Inrikes- och Arbetsmarknadsdepartementet och 1982 utnämnde förre statsministern Olof Palme honom till statssekreterare vid Arbetsmarknadsdepartementet, ansvarig för invandringen till Sverige.

⁵ Se litteraturlistan.

Diagram 2:4

Bruttonationalprodukten 1988-1997

(Index 1990 = 100)

Källa: Statistisk Årsbok för Sverige 2000, tabell 321.

Denna befattning, som andre man under departementschefen Anita Gradin, upprätthöll han fram till början av år 1987. Då tillträdde han som samordnare i Genève under FNs flyktingkommissarie, med uppgift att tillsammans med berörda regeringar biträda i sökandet efter lösningar på asylproblemet i Europa. Sekretariatet för konsultationer fick under hans tid en halvt oberoende status och han ledde det ända tills han 1993 utnämndes till generaldirektör för det nyinrättade *International Centre for Migration Policy Development (ICMPD)* i Wien.

Jonas Widgren fungerade regelbundet som rådgivare i internationella flykting- och migrationsfrågor åt FN, ILO, UNESCO, IOM och andra internationella organisationer. Det oskattbara värde hans skrifter representerar för föreliggande studie utökade han bl a genom att generöst ställa sig till förfogande för en lång intervju den 21 februari 2000 i Wien. Intressant med tanke på Jugoslaviens betydelse för det tidiga 90-talets flyktingpolitik är att han var Balkankännare och talade kroatiska flytande. Widgren avled hastigt 2004.

Innan vi fokuserar på det centrala händelseförloppet är det för bästa möjliga förståelse av detta viktigt med en genomgång av bakgrunden i form av arbetsmarknad, migration och ekonomi. Aktörerna presenteras däremot i den ordning och de sammanhang de förekommer.

Från emigration till immigration

Som framgått av kapitlet "Sverige blir mångetniskt" hade vid 1800-talets början 90 procent av Sveriges befolkning sin försörjning inom jordbruket, ett jordbruk som ofta inte ens kunde erbjuda landets 2,5 miljoner innevånare mat för dagen. Under perioden 1840–1930 utvandrade inte mindre än 1,2 miljon svenskar, de flesta till Amerika. Fram till 1930 var Sverige ett emigrationsland. Den invandring som uppstod under 1930-talet bestod till större delen av återvandring från Amerika och under Andra världskriget kom 200 000 krigsflyktingar. Arbetskraftsinvandringen var dominerande under 1950- och 60-talen. Den nådde sin högsta årssiffra 1970.⁶

Industrialiseringen tog riktig fart på 1870-talet. Andelen försörjda i jordbruket minskade och är idag ett par procent av den yrkesverksamma befolkningen medan industrisektorn och tjänstesektorn dominerar. Under perioden 1870–1970 växte BNP med 2,5 procent i snitt och under de sk rekordåren, 1960–1965, var den genomsnittliga årliga ökningstakten inte mindre än 5,3 procent.

Idag sysselsätter tjänstesektorn flera arbetstagare än industrin, men produktionsvärdet är ungefär lika stort från båda. Det skall också noteras, att gränsen mellan dessa två stora sektorer blivit allt tydligare och svårare att dra.

Svensk industri genomgick under 1900-talets andra hälft gradvis en genomgripande rationalisering. Dess konsekvenser för sysselsättningen uppmärksammades mera allmänt först i samband med oljekrisen 1973, men en rad omständigheter gjorde att de styrande i Sverige ändå undgick att uppfatta situationens allvar. Under lång tid sköt de problemen framför sig. Tillsammans utgjorde dessa faktorer en tickande bomb.

En kris byggs upp

Arbetslösheten steg till betydande nivåer i de flesta europeiska länder under 1970- och 80-talen, men i Sverige rusade arbetslöshetssiffrorna i höjden först i samband med den djupa ekonomiska krisen vid 1990-talets början och kom efter mitten på decenniet t o m att ligga över genomsnittet i OECD.⁷ Det fanns en lång rad faktorer som ledde till att svensk ekonomi och arbetsmarknad inte visade tydliga symptom på vikande sysselsättning förrän vid 1990-talets början, men då i stället fullkomligt exploderade.

Det minskade behovet av arbetskraft vid 1970-talets början syntes inte alls lika tydligt i Sverige som i det övriga Europa. Det uppvägdes nämligen av en betydande återvandring av arbetskraft till Finland under just dessa år. Det dämpade signalerna om problemets verkliga omfattning. Den svenska arbetslösheten fortsatte alltså att vara låg under 70- och 80-talen.

Ett annat viktigt skäl till den låga arbetslösheten var den fortsatta utbyggnaden av den offentliga sektorn under dessa två decennier. Totalt ökade andelen offentligt sysselsatta från litet över 20 procent 1970 till mer än 30 procent 1990.⁸ Detta bidrog också till att öka laddningen i den

⁶ Widgren, Jonas, A Comparative Analysis of Entry and Asylum in Selected Western Countries, IMPCD, Vienna 1994, sid 29. Se även kapitlet "Sverige blir mångetniskt".

⁷ En arbetsmarknad utan AMS, Svenska arbetsgivareföreningen, Stockholm 1997, sid 16.

⁸ En arbetsmarknad . . . , sid 17.

tickande bomben. När krisen bröt ut vid början av 1990-talet gick det offentliga Sverige in i en negativ spiral: nedskärningar i verksamheten med avskedanden, ökad belastning på det sociala trygghetssystemet och minskade skatteintäkter, ytterligare nedskärningar i verksamheten, etc.

Ännu ett skäl till att de svenska arbetslöshetssiffrorna hölls nere var att staten drev en expansiv finanspolitik, som höll uppe efterfrågan på arbetskraft. Man försökte komma ur en stagnation parad med fortsatt inflation genom att prioritera ner kampen mot inflationen. En rad devalveringar var en del av priset.⁹

Det allvarligaste var att man länge betraktade strukturomvandlingen som en lågkonjunktur, som man försökte bekämpa efter keynesianskt recept. Under en lång rad av år lånade den svenska staten för att klara budgetunderskotten. Men "lågkonjunkturen" tog aldrig slut. Under de 28 åren från och med 1970 till och med 1997 kunde staten uppvisa budgetöverskott endast två år, 1988 och 1989. Under samma 28 år steg statsskulden från 36,2 till 1 429 miljarder kronor.¹⁰

I Sverige hade man sedan länge haft rätt till sjukfrånvaro med statlig sjukersättning upp till en vecka utan läkarintyg. Undantaget var den första sjukdagen, karensdagen, som inte gav ersättning. År 1987 slopades den. Varje privat eller offentligt anställd fick därefter sjukersättning från och med första sjukdagen och det ökade sjukfrånvaron. Det ledde i sin tur till en betydande överanställning på stora företag för att dessa t ex skulle kunna hålla *full steam* även på måndagar.¹¹ När karensdagen på nytt infördes 1993, minskade sjukfrånvaron, vilket ytterligare påskyndade en explosionsartad ökande arbetslöshet ett par år in på 90-talet.

Under perioden 1970-1987 hade den öppna arbetslösheten i genomsnitt legat på 2,4 procent av arbetskraften. De två följande åren av högkonjunktur sjönk den till 1,7 respektive 1,5 procent, för att sedan öka mycket snabbt. Från 1,6 procent 1990 var den redan 1991 uppe i 3,0 procent, 1992 i 5,2 procent och 1993 noterades 8,2 procent öppen arbetslöshet.¹²

Siffrorna över den öppna arbetslösheten kom dessutom med åren att fånga en allt mindre del av verkligheten. Viktigast i det sammanhanget är samhällets arbetsmarknadspolitiska åtgärder, vilka ökade i antal och omfattning under 1990-talet och tillsammans kom att sysselsätta många, som annars skulle ha gått arbetslösa.¹³ Svenska Arbetsgivareföreningen undersökte t ex läget i maj månad 1997 och konstaterade att de öppet arbetslösa då var 329 000 eller 7,8 procent av arbetskraften. Samtidigt befann sig inte mindre än 214 300 eller 5,1 procent av arbetskraften i konjunkturberoende arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Alltså sammantaget 12,9 procent som ville ha jobb men inte fick något.¹⁴ Viktig i sammanhanget är också den omfattande förtids-

⁹ Ibidem.

¹⁰ Statens Finanser 1998, Ekonomistyrningsverket, Stockholm 1999, sid 65. Se även diagram 2:3.

¹¹ En arbetsmarknad . . . , sid 17.

¹² Statistisk årsbok för Sverige 2000, sid 14.

¹³ Bland de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna återfanns 'Aktivitetsgaranti', 'Arbetslivsriktad rehabilitering', 'Arbetslivsintroduktion', 'Arbetsmarknadsutbildning', 'Arbetsplatsintroduktion', 'Datautbildning', 'Kommunala program för ungdomar', 'Stöd till start av näringsverksamhet', 'Tillfälligt offentligt arbete', 'Ungdomsutbildning' och 'Vikariat för arbetare på utbildning'.

¹⁴ En arbetsmarknad . . . , sid 11. Jag är inte beredd att som Svenska Arbetsgivareföreningen gör i sin uppställning även ta med de 77 600 personer (1,8 procent), som sysselsattes i "ej konjunkturberoende"

pensionering som helt klart kom att användas i arbetsmarknadspolitiska syften.¹⁵ Det gäller att ha dessa olika faktorer i bakhuvudet, när det blir tal om arbetslöshet för att kunna skilja mellan formell och reell arbetslöshet. Här finns dolda element av belastning på Sveriges ekonomi.

Man kan också se det från andra hållet. I arbetsgivarförningens skrift från 1997 skriver man: "*Sedan 1990 har antalet som arbetar [i Sverige] minskat med nästan 500 000! Sysselsättningen inom industrin har minskat med ca 300 000.*"¹⁶ Under samma tidsperiod gavs permanenta uppehållstillstånd till 363 000 nya immigranter, av vilka mer än hälften var i yrkesverksam ålder. Det höjde naturligtvis arbetslöshetssiffrorna i landet.

Under nästan samtliga år på 1970- och 80-talen registrerades underskott i handeln med utlandet och utlandsskulden ökade snabbt.¹⁷ Höjda energipriser tillsammans med ökad arbetslöshet och stigande räntekostnader för statsskulden bidrog naturligtvis också till att försvaga den svenska ekonomin och statens finanser. Året 1970 kunde fortfarande uppvisa en BNP-tillväxt på 6,5 procent, väl i nivå med genomsnittet för "rekordåren", men efter oljekrisen 1973 sjönk den eftertryckligt. Redan 1975 hade den krympt till 2,6 procent och 1980 till 1,7 procent. Under 1990-talet fick vi t o m några år med s k negativ tillväxt, dvs sjunkande BNP.¹⁸ Alla dessa faktorer bidrog till att försätta Sverige i en ytterligt svår ekonomisk situation vid nittioalets början.

Innan vi fortsätter är det lämpligt att påminna utländska läsare om att Sverige är ett litet land (bara nio miljoner innevånare, trots invandringen) och att penningbelopp som är betydande med svenska mått mätt, kan se ut som småpengar t ex för en amerikan. Några siffror för att ange dimensionerna, siffror som kan tjäna som hållpunkter och samtidigt ge ett begrepp om läget vid den tid det gäller: År 1993 balanserade den svenska statsbudgeten på 573 miljarder kronor, budgetunderskottet var hela 203 miljarder kronor, bruttonationalprodukten uppgick till drygt 1 395 miljarder kronor och statsskulden nådde upp till 1 132 miljarder kronor.¹⁹

Hundra år av god ekonomisk tillväxt i Sverige förbyttes i sin motsats under 1970-talet. Det förorsakades av en strukturomvandling, som länge misstolkades som en lågkonjunktur och därför möttes med en expansiv statlig finanspolitik för att skapa sysselsättning. Resultatet blev en starkt växande statsskuld och en besvärande inflation. Den senare ledde till devalveringar. Antalet jobb minskade men motsvarande arbetslöshet infann sig till en början inte eftersom en stor återvandring av finländska arbetare ägde rum i början av 1970-talet. Nya jobb skapades också i en snabbt växande offentlig sektor under 1970- och 80-talen, jobb som i ökande grad lånefinansierades. Handelsbalansen blev negativ och under några år i början av 1990-talet var den ekonomiska tillväxten negativ. Sverige gick in i 90-talet i ekonomiskt mycket dåligt skick.

verksamhet. Det är personer som av olika skäl överhuvud taget inte är möjliga att placera på den öppna arbetsmarknaden.

¹⁵ En arbetsmarknad . . . , sid 11ff.

¹⁶ En arbetsmarknad . . . , sid 11.

¹⁷ En arbetsmarknad . . . , sid 18.

¹⁸ Se diagram 2:4.

¹⁹ Statens Finanser 1999, Ekonomistyrningsverket, Stockholm 2000, sid 69 och Statistisk Årsbok för Sverige 2000, tabell 321.

Asyldörren – ökad invandring

Under de goda åren var det behovet av arbetskraft, som var invandringens grund och de som kom till Sverige då fick både arbete och inkomst. De kunde försörja sig och gav både som arbetskraft och skattebetalare bidrag till den svenska ekonomin. Alla parter tjänade på denna arbetskraftsinvandring, som blev betydande.

I början av 1970-talet minskade sysselsättningstillfällena. Arbetslösheten drabbade naturligtvis både svenskar och invandrade, men de senare särskilt hårt, eftersom de företrädesvis hade haft okvalificerade jobb, som nu i ökande grad rationaliserades bort. Omgående stängdes den dittills viktigaste vägen in i Sverige. Arbetskraftsinvandring var inte längre aktuell.²⁰

Under 1970- och 80-talen tillät således Sverige bara mellan 200 och 300 personer om året att bosätta sig här. Så såg arbetskraftsinvandringen ut då och den gällde alltså "*framför allt forskare, specialister på mycket hög nivå eller företagsledare i internationella företag*".²¹ Asylansökningarna till länderna i Västeuropa var fram till slutet av 1970-talet sammanlagt bara ca 18 000 om året.²²

Sedan förändrades bilden. Så här skrev Jonas Widgren, då på UNHCR:

Emellertid ökade ansökningarna avsevärt i Europa vid slutet av 1970-talet och uppnådde 1980 en rekordnivå på nära 160 000. Denna ökning låg huvudsakligen i Förbundsrepubliken Tyskland, där ett betydande antal turkiska medborgare sökte asyl. Liknande ökning i asylansökningar från turkar noterades samtidigt i ett flertal andra europeiska länder bl a Sverige och Nederländerna. Denna ökning hade att göra med militärens maktövertagande i Turkiet 1980 men också med de restriktioner för invandring som stegvis införts i Europa sedan mitten av 1970-talet, vilket gjorde "asyldörren" mer attraktiv för invandringsändamål.²³

Vid mitten av 1980-talet kom så en markant vändning. Enligt Widgrens beräkningar ökade strömmen immigranter av alla kategorier till Västeuropa (EU och EFTA) från 915 000 år 1985 till 2 593 000 år 1993. "*I verkligheten utgjorde illegala invandrare 20% av de totala flödena 1985, 44% år 1989*" och 1992 hade de nått en topp på 45 procent.²⁴ Jonas Widgren minns:

Men i oktober 83 började [. . .] det komma irakiska kurder till Arlanda [. . .] Några hundra i veckan. Och Palme [. . .] blev väldigt besatt av den här frågan. Vilka är dom här och hur kan vi få stopp på dom på nåt sätt? Vad är lösningarna, vad är lösningarna på dom här? [De lämnade] sin fru i Iran, i nåt läger där och så kom dom över Östberlin till Sverige. [. . .] För oss var det hälften, som kom över Östberlin. [. . .] Och det var den miljö jag levde i, alltså i en rätt stor ångest i Sverige med tidningar som piskade opp när iranierna kom. Det var hundra nya, hundra nya. Piskade [upp ett slags] ödesstämning. Det var ju små siffror egentligen, jämfört med senare. Och det som förväntades av mig det var att jag skulle [få] ordning på dom här flödena och en bättre sortering mellan genuina och icke genuina [flyktingar] i Sverige, förhandlingar med [Öst-]Tyskland för att stoppa den här genomresan [. . .] och starta europeiska konsultationer, för på den tiden hade vi ingenting. Vi hade FNs flyktingkommissariat.²⁵

²⁰ Detta behandlas utförligare i kapitlet "Sverige blir månetniskt".

²¹ Rogestam, Christina, Ge möjlighet till korttidsarbete i Sverige, Svenska Dagbladet den 13 november 1991.

²² Widgren, Jonas, The Asylum Crisis in the OECD-Region, Background paper on asylum issues in industrialized states, commissioned by the Fletcher School of Law and Diplomacy, Tufts University, USA, Geneva November 1990, sid 6.

²³ Ibidem. Se även kapitlet "Sverige blir månetniskt".

²⁴ Widgren, A Comparative Analysis . . . , sid 12.

²⁵ Intervju med Jonas Widgren den 21 februari 2000, utskrift, sid 2. En dålig inspelningskvalité bär skulden till somliga hakparenteser.

Widgren ger en bild av hur den socialdemokratiska regeringen redan tidigt ansträngde sig för att skaffa sig kontroll över inflödet. Ett viktigt skäl till dessa strävanden var att ett allt större antal migranter utan skyddsbehov framgångsrikt tog sig in genom asyldörren och därmed blockerade resurser för verkligt skyddsbehövande. Systemet var avigt och drog med sig astronomiska kostnader – "*enorma belopp för statskassan [. . .] för närvarande tio gånger hela UNHCRS budget som skall räcka till för 14 miljoner nödlidande flyktingar i Tredje världen*" – och ledde ändå till ett oacceptabelt resultat. "*Slutresultatet av alla asylprocedurer tycks vara att den stora majoriteten av de sökande i realiteten stannar kvar; en inneboende brist på jämlikhet i systemet, eftersom hälften av dem behöver skydd, den andra hälften inte.*"²⁶

Efter valet kom genombrottet i förhandlingarna med Östtyskland. Olof Palme ledde dem och Widgren var med och kunde följa dem dag för dag.

[F]ör Sverige var det ju oändligt mycket lättare [. . .] att hota Honecker, därför att Palme hotade att bryta förbindelserna helt enkelt. [. . .] De diplomatiska. Och vi hade inget att förlora. Vi hade några gamla gårdar och sånt där som svenskar hade förlorat. Och några fabriker, kanske. [I] vågskålen hade vi inga pengar [men] DDR hade få länder runt Östersjön som de hade någon sorts dialog med. Sverige var ett av dem. [Det upplägget lyckades] och då upphörde ju all inströmning [. . .] över en natt.²⁷

Men trycket utifrån mot Europa fortsatte ändå att öka. Liksom många andra länder hade Sverige lagt till ytterligare skäl utöver Genèvekonventionens.²⁸ Under andra halvåret 1989 hade emellertid lika många asylsökande presenterat sig som under hela år 1988. Det innebar stora påfrestningar på mottagningssystemet och den socialdemokratiska regeringen beslöt, som redan nämnts, den 13 december 1989 (Luciadagen) att bromsa flödet genom att inskränka asylrätten till att gälla enbart konventionsflyktingar.²⁹ Utöver dessa skulle endast *de facto*-flyktingar med synnerligen starka skyddsbehov kunna komma ifråga.³⁰ I själva verket skulle också krigsvägrare tas emot och i praktiken blev den socialdemokratiska politiken mer tillåtande än vad signalerna till omvärlden annonserade, men signalerna var det viktiga.³¹

"Generös" flyktingpolitik – utgångsläge

Socialdemokraterna slog till bromsarna och "*markerade tydligt utåt, att Sverige inte var öppet för vanlig invandring*", säger Christina Rogestam och tillägger att "*man höjde ribban, så att säga*".³² Alexander Casella, speciell rådgivare vid UNHCR, som hade satt igång en massinformationskampanj i Vietnam 1990 och lyckats förklara, att bara verkliga flyktingar, inte ekonomiska migranter, kunde få asyl i Väst, underströk starkt vikten av tydliga signaler.³³

²⁶ Widgren, *The Asylum Crisis . . .*, sid 5f.

²⁷ Intervju med Jonas Widgren . . ., sid 3f.

²⁸ Se nedan not 30.

²⁹ Beslutet kommer i fortsättningen för enkelhetens skull att kallas "Luciabelutet".

³⁰ Från och med 1997 kallas "*de facto*-flyktingar" för "skyddsbehövande". Samtidigt preciserades definitionen och termen omfattar tre kategorier, nämligen dem som riskerar dödsstraff, tortyr eller annan kränkande behandling vid en hemkomst, dem som kommer från en krigszon eller ett område där en naturkatastrof inträffat, som gör det omöjligt att vistas där, och dem som på grund av sitt kön eller sin sexualitet riskerar att bli förföljda.

³¹ Widgren, *A Comparative Analysis . . .*, sid 30. Se även kapitlet "Sverige blir mångetniskt".

³² Intervju med Christina Rogestam den 12 mars 2001, utskrift sid 2. Rogestam var generaldirektör för Statens invandrarverk från den 1 mars 1988 till den 1 februari 1993.

Sveriges signaler uppfattades av adressaterna och de asylsökandes antal sjönk, trots att det externa trycket utifrån mot Europa bestod. Den moderata riksdagsledamoten Margit Gennser intygade den socialdemokratiska politikens framgång:

För att exemplifiera kan vi konstatera att 30 335 personer sökte asyl under 1989, 29 420 under 1990. De första sex månaderna 1991 ansökte endast 7 200 personer om asyl.³⁴

I december 1991, tämligen exakt två år efter det socialdemokratiska Luciabeslutet, gjorde den nyttillträdde regeringen Bildt ett tvärt kast och inledde den generösa flyktingpolitiken, eller "den öppna dörrens politik", som andra har kallat den. Skillnaden mot den politik socialdemokraterna fört var inte så stor i sina principer, menar Christina Rogestam, men enorm i signalerna.

Man signalerade att Sverige var öppet. Och det blev ju då en väldigt tydlig kontrast, eftersom resten av Europa ju snarast gick ned på gult då, för att inte säga rött. Medan Sverige, som hade varit på rött eller röd-gult – rött officiellt och röd-gult i praktiken – plötsligt flaggade upp till grönt. Och det är klart, det styrde omedelbart alla strömmar hit.³⁵

Sveriges ekonomiska förutsättningar var inte att missta sig på. Alla negativa tendenser var vid det laget fullt synliga. Arbetslösheten i Sverige befann sig i starkt stigande liksom underskottet i statsbudgeten, statsskulden befann sig i fortsatt kraftig tillväxt, samtidigt som BNP börjat gå baklänges i stället för att växa till. Decennier av nästan konstanta underskott i utrikeshandeln hade gjort Sverige allt mer beroende av utländskt kapital och statsskuldens kraftiga tillväxt hade samtidigt gjort den offentliga sektorn starkt beroende av både inhemska och utländska monetära resurser.³⁶ Ändå valde man att slå på stort.

Kostnaderna

Det blev en mycket kostsam historia. I en offentlig utredning gjordes uppskattningen av vad som kallades samhällets "nettokostnad" under ett år för invandrarna till "*uppemot 20 miljarder kronor*", senare uppjusterat till "*omkring 30 miljarder kronor 1994*".³⁷

Ekberg och hans uppdragsgivare ville visa, att invandrarna inte bara kostar utan även bidrar och ville därför inte bara redovisa kostnaderna rätt av. Men nu är det ju så, att alla kostnader på en statsbudget är bruttosiffror och en nettosiffra går inte jämföra med dem. Ett ännu viktigare skäl till att inte räkna på det viset. Den skatt sysselsatta invandrare betalar, används ju inte enbart för att täcka kostnader för invandring och invandrare.

Ett exempel till jämförelse: Vårt försvar kostar 45 miljarder kronor, brutto förstås. Ingen skulle komma på idén att reducera den siffran med den sammanlagda skatt de anställda inom försvaret betalar och kalla resultatet nettokostnaden för det svenska försvaret.

³³ The Message Is the Truth, Alexander Casella intervjuad av Ron Moreau, Newsweek, den 23 november 1992, sid 54.

³⁴ Gennser, Margit och Tiedemann, Johan, Behöver vi en ny flyktingpolitik?, Helsingborgs Dagblad den 12 december 1991.

³⁵ Intervju med Christina Rogestam, sid 2 och 6.

³⁶ Se ovan sid 49 och Diagram 2:3.

³⁷ Ekberg, Jan och Andersson, Lars, Invandring, sysselsättning och ekonomiska effekter, Rapport till expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, Finansdepartementet, Ds 1995:68, sid 16, och Ekberg, Jan, Immigration and the public sector: Income effects for the native population in Sweden, in: Journal of Population Economics, vol 12, number 3, Springer Verlag, London 1999, sid 421.

Eftersom vi själva inom ramen för denna studie saknar möjlighet att precisera hur stor bruttokostnaden är, får vi nöja oss med att nämna, att olika bedömare uppskattar den till nånstans mellan tre och åtta gånger större än Ekbergs nettosiffra.

Ännu ett problem. Ekberg brukar själv säga, att invandringen från början gav ett nettoöverskott till det svenska folkhushållet men att siffrorna vände från plus till minus vid mitten av 1980-talet och att nettounderskottet sedan dess vuxit med åren. Dock upphörde enligt Ekberg tillväxten 1994. Siffran på 30 miljarder netto, som han räknat fram för det året, har han sedan dess inte låtit växa. År 2002 angav han fortfarande 30 miljarder kronor som aktuell årsnettokostnad,³⁸ trots alla nya uppehållstillstånd som meddelats under åren och trots att arbetslösheten bland invandrarna stigit. Vi andra gör nog klokt i att räkna med en betydligt högre årskostnad idag för det svenska folkhushållet, både netto på Ekbergs manér och, framför allt, på verklighetens bruttospråk.

Här kommer Ekbergs uppskattning av årskostnaden för det svenska samhället att användas som referens. Detta av pedagogiska skäl. Ekbergs årliga 30 miljarder är en nettosiffra, det tas hänsyn till att flyktingarna inte bara kostar utan även bidrar. Siffran är dessutom den lägsta som står att finna. Vad man än kan säga om den, uppblåst är den inte.

Syftet här är inte att analysera och diskutera kostnaderna i sig utan bara visa att de var mycket stora som extra, frivilliga åtaganden gjorda av ett land, som befann sig i ett mycket besvärligt ekonomiskt läge. Trettio miljarder kronor räcker gott och väl för att visa det.

Det gör de om de sätts in i ett sammanhang, som belyser Sveriges allmänna situation och därmed förmåga att ta emot flyktingar. Statens utgifter år 1994 – Carl Bildts regerings sista år – var totalt 554 miljarder kronor, medan dess inkomster stannade vid 419 miljarder. Det framtvang en upplåning och därmed en ökning av statsskulden med 135 miljarder.³⁹ Utan kostnader för invandrare skulle alltså det lånebehovet ha varit minst 30 miljarder lägre. Förmodligen betydligt lägre. Detta sagt endast för att göra dimensionerna gripbara.

Regeringen intresserade sig inte för kostnadsaspekten. De direkta kostnaderna för själva flyktingmottagningen var de enda som egentligen diskuterades – men inte heller de särskilt mycket. När sådana budgetposter överskreds, begärde ministern – och fick – tilläggsanslag utan nämnvärd argumentation.⁴⁰ Den starka ökningen av arbetslösa och bidragsberoende, som den stora inströmningen medförde, och vad detta kostade, förekom inte i den allmänna debatten förrän mot periodens slut.

Jag skrev till den då ansvariga invandringsministern, Birgit Friggebo, och ställde en rad frågor om flyktingpolitiken under hennes ministertid. Hennes kortfattade svar befäster intrycket att flyktingpolitiken för hennes del fick kosta vad den ville. Så här lyder budskapet i hennes fax:

³⁸ Ekberg, Jan m fl, Experter på invandring varnar för en dansk situation i Sverige: "Hårdare tag mot invandrare att vänta", Dagens Nyheter den 22 april 2002, sid A4.

³⁹ Statens Finanser 1999 . . . , sid 69.

⁴⁰ Se t ex Regeringsproposition 1992/93:100, Bilaga 12, sid 257.

Tack och lov satt jag i en regering som inte lät humaniteten följa den ekonomiska konjunkturen. Konjunkturen kommer och går men humaniteten består.⁴¹

Det finns andra vittnesbörd om denna lättsinniga inställning till enorma statliga utgifter i ett läge med stora budgetunderskott, budgetunderskott som tvingade fram svidande nedskärningar i välfärdssystemet. Jonas Widgren menar att Birgit Friggebo *"tog det lite legärt på den här delen av sin portfölj men hon lydde ju också [. . .] order från partiledaren. Och partiledaren hade valt den här linjen. Generellt. Öppen gräns"*.⁴² Partiledaren hette Bengt Westerberg, vice statsminister och chef för socialdepartementet.

Borgerlig regering

Efter två mandatperioder med borgerliga regeringar hade valen 1982 fört socialdemokraterna till makten. Det var en minoritetsregering, som emellertid normalt kunde räkna med majoritetsstöd i riksdagen. Vänsterpartiet kommunisterna (sedan 1990 enbart "Vänsterpartiet") hade där knappast något alternativ till att rösta med socialdemokraterna. De kunde inte gärna stödja det borgerliga blocket.⁴³

Det borgerliga blocket bestod av fyra partier, Folkpartiet, Moderaterna, Centerpartiet och Kristdemokraterna. Alldeles lagom till valåret 1991 bildades ett parti – Ny demokrati – som väljarna förde in i riksdagen. Det var utan all tvekan ett borgerligt parti, men ett av dess mest framträdande krav var ett stopp för flyktinginvandringen. Därför ansågs det inte rumsrent och fick inte lov att vara med i den borgerliga regering moderaten Carl Bildt bildade den 4 oktober 1991.

Denna kom således att bestå av Moderaterna, Centerpartiet, Folkpartiet och Kristdemokraterna. Nydemokraterna kunde lika litet stödja det socialistiska blocket som vänsterpartisterna det borgerliga. Den borgerliga regeringen kunde alltså räkna med deras röster, avgörande för att uppnå majoritet i voteringarna i riksdagen.⁴⁴

Det var alltså Carl Bildt, ledare för det största borgerliga partiet Moderaterna, som bildade regering hösten 1991. Bland de fyra partier, som ingick i koalitionen, var Folkpartiet det näst största. Dess partiledare, Bengt Westerberg, gjordes till både vice statsminister och chef för socialdepartementet. Intressant här är naturligtvis att partiet också fick kulturdepartementet, under vilket invandrarfrågorna sorterades. Chef där blev Birgit Friggebo.

Folkpartiet formar flyktingprofilen

År 1983 hade Bengt Westerberg valts till ny partiledare i Folkpartiet. Han var en charmerande person och i valen 1985 mer än fördubblades antalet folkpartiväljare – från 5,9 procent 1982

⁴¹ Fax från Birgit Friggebo till Åke Wedin den 20 februari 2001.

⁴² Intervju med Jonas Widgren . . . , sid 8.

⁴³ Det enda undantag jag känner till: Vänsterpartiet kommunisterna fällde den 15 februari 1990 den socialdemokratiska regeringen. Det gällde ett förslag om lagstiftat lönestopp för att hejda den ekonomiska krisen, men då ingen annan kunde bilda regering och nyval ansågs orimligt ett år före ordinarie riksdagsval, återinträdde den socialdemokratiska.

⁴⁴ Ny demokrati kunde dock ha ett inflytande på så sätt att regeringen kände sig nödsakad att "urvattna" vissa av sina förslag (Carl Bildt i en intervju i Sveriges radio den 1 september 2001).

till 14,2 procent 1985. Till och med den svenska nationalencyklopedin kallar denna stora framgång "Westerbergeffekten".

Folkpartiet hade redan ett par år före valet 1985 börjat profilera sig i flykting- och biståndsfrågor och det finns de som menar att detta var en starkt bidragande orsak till "Westerbergeffekten". Det förefaller inte lika självklart, om man tittar i backspegeln. Partiet engagerade sig allt hårdare i dessa frågor, men i val efter val som följde gick det sämre och sämre.⁴⁵

Vad som ledde till det minskande väljarstödet är naturligtvis svårbedömt, eftersom inte bara en utan flera faktorer kan ha spelat in. Något som dock tveklöst bör ha varit en fördel för folkpartisterna var att de fick agera tämligen ostört i flyktingfrågan i 1985 års valrörelse. Olof Palme, statsminister och ordförande i det största partiet, därtill regeringsparti, ville nämligen inte ha den med i valrörelsen, eftersom han ännu inte klarat av problemet med den stora flyktingströmmen genom Östtyskland. Det genombrottet kom ju först efter riksdagsvalet hösten 1985.⁴⁶

Detta betydde i praktiken, att Westerberg och Folkpartiet fick stort svängrum och kunde profilera sig tydligt. Här kan man kanske också finna ursprunget till svårigheten med att få den öppna debatt vi fortfarande saknar i Sverige. Jonas Widgren berättar att i valrörelsen 1985...

... spelade asylfrågorna väldigt stor roll och jag minns, det var nere i arbetarkommuner i Skåne i valrörelsen och det var förfärligt. Det var en chock. Det var, det var fascistliknande argument som kom [bland de egna socialdemokratiska väljarna]. Och då blev jag skrämdd där. Och Palme hade gjort ett ... nu i efterhand tror jag att han gjorde ett fatalt misstag för att han la lock på asylfrågorna. Han sa: vi ska inte diskutera sånt. [. . .] Och jag tror att det varit bättre i den valrörelsen att diskutera än att inte diskutera.⁴⁷

Under mandatperioderna 1982–85, 1985–88 och 1988–91 befann sig alltså Folkpartiet i opposition och drev bl a motionsvis olika aspekter av flyktingpolitiken. Folkpartisterna kom också snart på idén att sätta "Generös flyktingpolitik" som samlingsrubrik på alla sina motioner i ämnet.⁴⁸

I Folkpartiets valhandbok för 1985 finns ämnet "invandrare" med på några sidor och i 1988 års handbok hör ämnesområdet till tungviktarna.⁴⁹ Om vanligt folk påstod, att det kom för många flyktingar till Sverige och att de transporterades hit i "organiserade former", instruerade partiet

⁴⁵ I 1988 års val tog partiet 12,2 procent av rösterna och 1991 fick alltså folkpartisterna vara med och bilda regering med en egen väljarbas som krympt till 9,1 procent. Därefter har det gått ännu sämre – 1994 röstade 7,2 procent av de svenska väljarna på Folkpartiet och 1998 bara 4,7 procent. Mera om Folkpartiet i 2002 års val nedan i kapitlet 'Lock på demokratin'.

⁴⁶ Se ovan sid 55.

⁴⁷ Intervju med Jonas Widgren . . . , sid 3.

⁴⁸ Av alla motioner i riksdagen som rörde flyktingpolitik under perioden 1983/84 – 1989/90 stod Folkpartiet för 27 procent. Samtidigt hade Folkpartiet under dessa år i genomsnitt stöd av 11 procent av landets väljare, vilket visar flyktingpolitikens relativt stora betydelse för partiet. Det var en s k "hjärtefråga". Det fanns ännu ett skäl till det stora antalet motioner. Partiet befann sig i opposition och dess motioner hade normalt ringa framgång. Därför upprepades de inte sällan på nytt efter att ha lidit nederlag.

⁴⁹ Ett aplock: "kultur" behandlas på fem sidor, "data" och "sjukvård" får sex sidor vardera, "arbetsmarknad", "konsumentpolitik", "naturvård", "trafik", "skola/vuxenutbildning", "rättssäkerhet/kriminalvård" och "invandrare/flyktingar" sju sidor vardera, "skatter", "säkerhetspolitik/försvar" och "familjepolitik" åtta sidor vardera och "bistånd" hela 9 sidor. (Folkpartiets valhandbok 1985 och Folkpartiets valhandbok 1988, innehållsförteckningen.)

sina valarbetare att svara, att de inte var så förfärligt många och att sättet att resa till Sverige saknade betydelse och inte fick leda till att landet drev "en restriktiv politik".⁵⁰

För att principen om första asylansökan skulle gälla, "måste det enligt Folkpartiets mening vara utrett att första asylansökan verkligen kommer att beviljas asyl".⁵¹ Om inte, skulle Sverige rycka in. Även andra krav hade en skör verklighetsanknytning. "Den som ansöker om politisk asyl måste redan vid gränsen få juridiskt biträde", krävde man i valet 1985.⁵²

Generositeten dröjer

Med den borgerliga regeringens tillträde den 4 oktober 1991 kom så möjligheten för Folkpartiet att efter flera års engagemang, agitation och förberedelser omsätta sina uppfattningar i praktisk politik. De första två och en halv månaderna blev en överraskning för de flesta. Christina Rogestam, Invandrarverkets generaldirektör hade liksom många andra också väntat sig nya grepp men säger att under november 1991 "togs betydligt tuffare beslut än vad som var den socialdemokratiska praxisen". Hon pekar på "ett antal debattartiklar från den tiden som handlar om 'novembermassakrerna' från regeringen".⁵³

Frågan gick till Bengt Westerberg, varför man under denna första tid inte infört någon generös flyktingpolitik utan fortsatt den socialdemokratiska politiken, kanske t o m några snäpp hårdare.⁵⁴ Westerberg svarade:

Det Du kallar "novembermassakrerna" var såvitt jag minns endast en tillämpning av den tidigare socialdemokratiska flyktingpolitiken (vilket Du också antyder). Konsekvenserna av den blev tydliga efter ett antal beslut vilket motiverade omläggningen. I efterhand kan man naturligtvis säga att det borde vi ha insett tidigare men sanningen är att många av oss var fullt upp engagerade i andra saker vid denna tidpunkt och ägnade säkert frågan för liten uppmärksamhet innan konsekvenserna blev uppenbara. Någon medveten politisk avsikt med novemberbesluten fanns inte.⁵⁵

Efter att i nästan ett decennium ha kritiserat den socialdemokratiska flyktingpolitiken borde det inte ha varit nödvändigt för Westerberg att provköra den i ytterligare ett par månader för att komma underfund med dess brister.

Det tyckte inte heller vissa Folkpartiväljare. Den 16 december 1991 publicerade Sveriges största morgontidning Dagens Nyheter på sin debattsida en förödande kritisk artikel under rubriken "Westerbergs svek i flyktingfrågan", undertecknad av ledningen i Flyktinggruppernas och asylkommittéernas riksråd, FARR.⁵⁶ Svekartikeln andades besvikelse och bitterhet. Några smakprov:

Äntligen skulle det börja röjas i köerna. Besvikelsen blev därför oerhörd när plötsligt positiva besked avtog och människor som väntat mycket länge på beslut åter fick avslag från regeringen. [. . .] Under valrörelsen ömkade Birgit Friggebo i Tv-programmet "Mosaik" för en libanesisk familj med lång vistelsetid

⁵⁰ Folkpartiets valhandbok 1985, sid 135f.

⁵¹ Folkpartiets valhandbok 1988, sid 228.

⁵² Folkpartiets valhandbok 1985, sid 134.

⁵³ Intervju med Christina Rogestam, sid 2.

⁵⁴ Brev till Bengt Westerberg från Åke Wedin den 26 mars 2001.

⁵⁵ Fax från Bengt Westerberg till Åke Wedin den 25 maj 2001.

⁵⁶ Styrelsen för Flyktinggruppernas och asylkommittéernas riksråd, FARR, "Westerbergs svek i flyktingfrågan", Flykting- och asylgrupper angriper folkpartiet – det blev ingen humanare flyktingpolitik, Dagens Nyheter den 16 december 1991, sid A4.

i Sverige. Friggebo ansåg att familjen borde ha fått stanna av humanitära skäl. Samma Birgit Friggebo skriver nu under avvisningsbeslut på avvisningsbeslut, gällande libanesiska familjer i samma situation.⁵⁷

Särskilt upprörda var artikelförfattarna över hur flyktingbarnen behandlades. Folkpartiet hade i årtal krävt totalförbud mot inlåsning eller häktning av flyktingbarn. "*Men inlåsning av flyktingbarn fortsätter, som om man inte hade bytt invandrarminister. [. . .] Var det detta som alla flyktingvänner som i valet röstade på Bengt Westerbergs parti hade väntat sig?*"⁵⁸

Situationen var politiskt ohållbar för Westerberg och Folkpartiet. Tre dagar senare, den 19 december 1991, inleddes den generösa flyktingpolitiken.

Oenighet i regeringen

Det är fullt möjligt att förklara det grundläggande skälet till att den "humanare" flyktingpolitiken lät vänta på sig. Det kan ringas in i källmaterialet. De tuffare tagen är däremot inte lika lättförklarliga, eftersom Westerberg uppenbarligen inte minns och Friggebo inte "*har tid att nu gå tillbaka och kontrollera alla detaljer om vad som hände 1991 – 94*".⁵⁹

Folk i allmänhet tog tydligen ett omedelbart upphävande av socialdemokraternas Luciabeslut för givet. Det visar exempelvis en artikel publicerad redan den 28 oktober 1991 i Sydsvenska Dagbladet. Regeringsdeklarationens förklaring att det skulle "*bli en återgång till normala regler*" måste vara liktydigt med vad som gällde före den 13 december 1989, menade man.⁶⁰ Det finns goda skäl att tro att även Friggebo hade tolkat regeringsdeklarationen på samma sätt, när hon några dagar senare offentligt förklarade, att det socialdemokratiska regeringsbeslutet från 1989 i praktiken var borta och snart även skulle avskaffas formellt.

Men där fanns en hake, som tydligen ministrarna Westerberg och Friggebo hade missat. Regeringsförklaringen deklarerade visserligen en återgång till "*prövning enligt normala regler*" men preciserade också hur förändringen skulle gå till och att normaltillståndet inte nödvändigtvis var den situation som rått före den socialdemokratiska regeringens beslut 1989. Det var alltså inte så enkelt som att omgående och utan vidare upphäva det beslutet.⁶¹

Detta måste ha påpekats för Westerberg/Friggebo, som tvingades inse att vägen var längre än de tänkt sig och att den kanske inte ens skulle leda dit de önskade. De fick alltså lov att bromsa. Men vi vet också att de intensivt började förbereda en förändring, så som de ville ha den.⁶² Det var för att i sin tur bromsa dessa förberedelser Margit Gennser skrev sin tidigare nämnda artikel.⁶³

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Fax från Birgit Friggebo till Åke Wedin den 20 februari 2001.

⁶⁰ Bergström, Britt-Marie, Ny vitbok om flyktingpolitiken, Stora brister ännu, Sydsvenska Dagbladet den 28 oktober 1991. Samma uppfattning kommer till uttryck hos: Herlöfsson, Alf, Vitbok avslöjar brister i flyktingmottagningen, Skånska Dagbladet, den 26 oktober 1991.

⁶¹ Gennser/Tiedemann, Behöver vi en ny flyktingpolitik?

⁶² Friggebo begärde i november att få några asylfall från Invandrarverket för att skapa precedensfall med dem. Se nedan sid 68.

⁶³ Gennser/Tiedemann, Behöver vi en ny flyktingpolitik?

Den inleder hon med att påpeka att tillströmningen av asylsökande 1988 och 1989 blivit så kraftig, att Invandrarverket inte hann med att förlägga alla ordentligt. "*Verket tvingades till slut t o m att sätta upp tält för att kunna hysa de tusentals människor som under hösten [1989] kom till Sverige för att söka asyl i vårt land.*" Den socialdemokratiska regeringen gjorde det enda möjliga enligt Gennser, dvs fattade Luciabeslutet. Endast konventionsflyktingar skulle tas emot fr o m den 14 december 1989. Hon tillägger, att moderaterna och centerpartisterna stödde regeringsförslaget.⁶⁴

Så påpekar hon att socialdemokraternas beslut bekräftats "*vid ett par tillfällen av riksdagen vid behandling av motioner som krävt ett upphävande*", och att det lett till en markant minskning av antalet asylsökande.⁶⁵ Därefter kommer hon in på de två huvudfrågorna och artikeln landar slutligen på en skarp varning till Friggebo att inte skena iväg på egen hand.

Av regeringsförklaringen framgår: "En ny praxis vad gäller behandlingen av ansökningar om asyl kommer att etableras successivt efter genomgång land för land efter samråd med de nordiska länderna och med EGS medlemsstater. Därmed sker en återgång till prövning enligt normala regler." Det är således väsentligt att regeringen noga följer eventuella förändringar inom EGS medlemsländer. [. . .] Tyskland har redan genomfört en betydligt stramare handläggning i flyktingärenden. [. . .] Förändringar till det "normala" ska ske efter samråd, står det i regeringsförklaringen. Inte före! Det är som vi ser det en viktig markering. [. . .] Det är inte givet att de förhållanden som rådde före december 1989 kan tas som norm. [. . .] De signaler som kommit från det departement som handhar flyktingfrågorna [dvs Friggebos] kan i ett avseende uppfattas som alltför optimistiska – analysen och utformningen av politiken går sannolikt inte att genomföra så snabbt som man hoppats. Fram till dess måste det av den förra regeringens fattade beslutet, bekräftat av riksdagen den 13 december 1989, ligga fast. Risken finns annars att fel signaler skickas ut till vår omvärld med oförutsebara resultat som följd.⁶⁶

Gennser står stadigt på regeringsförklaringen – skickligt formulerad av Bildt och uppenbarligen slarvigt läst av Westerberg och Friggebo – när hon försvarar moderaternas betydligt mera återhållsamma flyktingpolitik än den Folkpartiet hade tänkt föra. Till dess att man genom samråd med de övriga nordiska länderna och EG och efter analys land för land kommit fram till något bättre, måste den socialdemokratiska politiken ligga fast, hävdar hon.

På moderat sida hade man enligt Gennser varit oroad av att Westerberg i förhandlingarna ställt en generös flyktingpolitik som ett "*absolut krav*" för partiets medverkan i Bildts regering. Det kravet hade man alltså måst tillgodose men trodde att man genom skrivningen i regeringsdeklarationen skulle kunna dra ut på tiden och därmed också få en chans att påverka Westerberg och åstadkomma en "*betydligt mer nyanserad och bättre anpassad*" flyktingpolitik.⁶⁷

Bildt ansåg sig nog med regeringsförklaringen ha lagt tyglar på Folkpartiet. Det hade han, formellt sett, men nu ställde de politiska realiteterna saken på sin spets. Fick inte Folkpartiet föra sin generösa flyktingpolitik, skulle dess trovärdighet gå till botten totalt.

Bildt backar

Den 12 december publicerades Gennsers och Tiedemanns artikel med försvar av moderaternas linje i flyktingfrågan, exakt en vecka senare öppnade Friggebo Sveriges dörrar för flyktingarna.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem. Se citatet ovan sid 56.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Intervju med Margit Gennser, Stockholm den 8 oktober 2001, Utskrift, sid 1f.

För Margit Gennser kom denna totala vändning, utan förvarning eller rådslag, som en fullständig överraskning.

Den var jag inte medveten om. [. . .] Här kan jag väl vara väldigt uppriktig. Det var ju så, att det var mycket toppstyrning. Det var gräsligt mycket toppstyrning och det betydde ju att det var de därborta [Intervjun hölls i riksdagshuset och "därborta" betydde regeringsbyggnaden] som styrde med sina politiska sekreterare och så vidare och riksdagen . . . ja vi från majoritetens sida fick besked väldigt sent. [. . .] Det betydde alltså att politiken utformades av Carl Bildt och Westerberg.⁶⁸

Vi vet naturligtvis inte ordagrant vad som sades mellan Bildt och Westerberg, men resultatet kunde inte ha varit tydligare. Folkpartiet fick omgående börja föra sin generösa flyktingpolitik. Westerbergs alternativ för politisk överlevnad hade varit att lämna regeringen och utifrån ställa krav på att den skulle föras.

Inte heller Carl Bildt hade egentligen något val, om han ville fortsätta som statsminister. Hans regering vilade på stödet från de partier som ingick i den plus Ny demokrati. Det gav Folkpartiet en vågmästarställning. Utan folkpartisternas röster – inget majoritetsstöd för regeringen i riksdagen.

Än allvarligare om Bildt och Westerberg skildes som ovänner. Det skulle i sig ha varit en ren katastrof – ett "bevis" inför omvärlden på att de borgerliga inte kunde hålla sams, att de inte var "regeringsdugliga". Under två tidigare mandatperioder (1976–79 och 1979–82) hade de borgerliga haft majoritet i riksdagen men plågats av flera regeringsskiften. Detta hade socialdemokraterna gjort stort nummer av i valrörelserna 1982, 1985, 1988 och 1991. Nu hade det borgerliga blocket åter lyckats vinna majoritet i riksdagen. Att då avgå redan efter två och en halv månad skulle ha varit ett formidabelt Waterloo.

Dessutom höll sig Bildt till skillnad från tidigare borgerliga regeringar inte med blandade ministerier. Varje departement styrdes av endast ett av regeringspartierna, som i stor utsträckning fick sköta verksamheten på egen hand.⁶⁹ Vi kunde konstatera att Folkpartiet vid fördelningen hade fått det departement som ansvarade för flyktingfrågorna. Alltså fritt fram för den generösa flyktingpolitiken.

Beträffande hårdheten i flyktingpolitiken under november 1991 kan bara spekulationer erbjudas som förklaring. Den mystifierar, men frågan är inte relevant här, så den överlämnas med varm hand till kommande forskning. Väsentligt för vår framställning har varit att förklara orsaken till dröjsmålet med tillämpningen av den generösa flyktingpolitiken. En stor, olöst meningsskiljaktighet mellan Folkpartiet å ena sidan och övriga regeringspartier å den andra låg bakom. Slutet blev att den nya flyktingpolitikens mycket få tillskyndare fick lov att forma den.

Smal politisk bas

Så här gick det alltså till när Folkpartiets särpräglade flyktingpolitik blev den borgerliga regeringens och därmed hela landets. Ett parti med endast 9,1 procent i väljarstöd fick i praktiken helt fria händer att göra sin ytterlighetsvariant till Sveriges flyktingpolitik.

⁶⁸ Intervju med Margit Gennser, sid 1.

⁶⁹ Intervju med Christina Rogestam, sid 3.

En klar majoritet av det svenska folket var emot generositeten. I en SIFO-undersökning gjord i maj 1990 frågades om Sverige skulle ta emot lika många flyktingar som man redan gjorde, ta emot fler, färre eller inga alls.⁷⁰ Det visade sig att 54 procent av svenskarna tyckte att man skulle ta emot färre flyktingar och 13 procent att man inte skulle ta emot några alls, alltså tillsammans 67 procent negativa.

Folkpartiets sympatisörer var inte så mycket generösare: 59 procent av dem ville ta emot färre flyktingar i Sverige och 6 procent inga alls. Det betydde alltså att en rejäl majoritet (65 procent) av Folkpartisympatisörerna ett drygt år före valet 1991 var motståndare till den generösa flyktingpolitik partiets ledare på riksplanet förespråkade och så småningom skulle sätta som absolut villkor för sin medverkan i regeringen.⁷¹ Den diskrepansen i åsikter kan möjligen vara en förklaring till att ett betydande antal väljare lämnade Folkpartiet. I valet 1988 fick partiet 12,2 procent av rösterna och 1991 hade siffran alltså sjunkit till 9,1 procent. En smal maktbas.

Det var således ett ytterst begränsat antal personer i toppen av ett parti med stöd av mindre än en tiondedel av väljarna, som, mot viljan hos en majoritet av det svenska folket, de övriga partierna och de egna sympatisörerna, öppnade Sveriges dörrar på vid gavel både för världens verkliga flyktingar och dess ekonomiska migranter.

Folkpartitoppens grundläggande idéer

Kvalitén på deras generösa flyktingpolitik gjorde det hela ännu mer bekymmersamt. Frånvaron av analys av problematik och konsekvenser var total. Perspektivet var oerhört snävt och förenklat. Fler eller färre flyktingar till Sverige, det var frågan. Enkelt och simpelt. Ville man ta emot fler, var man "generös", ville man ta emot färre var man "restriktiv".

Den faktiska mottagningsförmågan fick inte sätta gränser, som socialdemokraterna låtit den göra genom Luciabeslutet 1989. För Folkpartiet var sådant bara en dålig ursäkt för ren restriktivitet.

*"Vi som har förmånen att leva i en demokrati, i fred och i välstånd bör vara generösa och ta emot människor som förföljs eller där det finns starka skäl för att de skall få stanna."*⁷² Sveriges förmåga diskuterades inte heller senare.⁷³ För Folkpartiet hade Sverige kapacitet och Lucia-beslutet skulle rivas upp.

Missbruk av asylrätten bekymrade inte heller Folkpartiet. Visst förekom sådant, menade man, men det fick inte leda till "*en restriktiv politik*".⁷⁴ Ändå borde det problemets vikt och omfattning ha stått klar hösten 1991. Vid det laget var det knappast någon hemlighet att immigranter, som saknade asylskäl, i antal vida distanserade konventionsflyktingarna, som raskt reducerades till en marginell minoritet. Redan 1990 hade Jonas Widgren påpekat, att som systemet fungerade kostade det enorma belopp, samtidigt som resultatet var oacceptabelt. En ökande majoritet

⁷⁰ SIFO OPINION AB, Telefonintervjuer 28-31 maj 1990.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Folkpartiets valhandbok 1985, sid 136.

⁷³ Se nedan, avsnittet "Det 'öppna brevet'".

⁷⁴ Ibidem.

saknade skyddsbehov.⁷⁵ Det finns inga tecken på att Folkpartiet över huvud taget diskuterade saken.

En regering, som är beredd att acceptera en ökande andel invandrare utan asylskäl, är moraliskt skyldig att ange varför, hur många dessa får lov att bli och att dra gränser. Inte bara säga att vi skall ta emot fler. Det finns alldeles för många människor i världen, som vill ta sig ur arbetslöshet, fattigdom och svält och söka ett människovärdigt liv genom att emigrera, för att Västvärlden skall kunna ta emot dem alla. Än mindre lilla Sverige. Men Folkpartiet vägrade att konstatera det självklara och undgick därmed både att ställa och besvara följdfrågor.

Man diskuterade inte heller om man i stället för att ta emot allt fler i Väst kanske skulle söka finna lösningar i utvandrarländerna. Med olika former av bistånd försöka utveckla dem – göra dem "beboeliga" – så att de inte stötte ut sina medborgare. Inga diskussioner av den arten förmärktes. Liberalernas lösning på alla flyktingproblem var att "ta emot dem i Sverige".

Vid tiden för regeringsbildningen 1991 var tanken sedan länge framkastad, att flyktingfrågan inte borde vara ett ensidigt svenskt projekt utan betraktas och hanteras som ett samverkansprojekt mellan Sverige och utvandrarländerna.⁷⁶ Den har sedan dess utvecklats vidare av både UNHCR och enskilda författare. Folkpartiet diskuterade inte heller dessa aspekter, förmodligen därför att de bl a skulle innebära mera regionalt flyktingmottagande och mindre mottagande i Sverige.

I den praktiska tillkämpningen av sina idéer, visade folkpartisterna att de t o m föredrog att ta emot jugoslaver i stort antal i Sverige i stället för att öka stödet till UNCHR:s mottagning av internflyktingar i det forna Jugoslavien. Detta trots att kostnaden för varje flyktings uppehälle var hundra gånger högre i Sverige.⁷⁷

Sedan många år protesterade Folkpartiet energiskt mot visumtvång för flyktingar, som man uteslutande såg som ett hinder för dem att komma till Sverige. Händelserna i Jugoslavien aktualiserade frågan om visum för att kunna utöva en rimlig kontroll över tillflödet, men när folkpartisterna fick makten att bestämma, diskuterade de inte ens möjligheten.

Den stora tillströmningen från Jugoslavien gjorde också frågan om tillfälliga uppehållstillstånd i högsta grad aktuell. Många menade att man borde ge människor tillfälliga uppehållstillstånd i förhoppning om att det skulle bli möjligt att återvända. Folkpartiet drev hela tiden det permanenta uppehållstillståndet som sin huvudlösning.

⁷⁵ Widgren, *The Asylum Crisis . . .*, sid 5f.

⁷⁶ **Widgren**, Jonas, Fem brister i svensk invandrapolitik, ur: *Välfärdens pris*, red. Per Tillgren, Tidens förlag/ Sveriges socionomförbund, Stockholm 1973, sid 134. **Widgren**, Jonas, *Invandrapolitik och långsiktplanering*, ur: *Invandringen och framtiden*, red. Eva Holmberg och Thomas Hammar, Liber förlag, Stockholm 1981, sid 37. **Widgren**, Jonas, *Svensk invandrapolitik. En faktabok*. Liber förlag, Stockholm 1982, sid 111, 117ff och 123ff. **Widgren**, Jonas, *South-North Migration and its Political and Humanitarian Implications for Europe*, ur: *The European Challenge*, Schweizerisches Institut für Auslandsforschung, Zürich 1989, sid 58 och 63.

⁷⁷ Wedin, Åke och Block, Eskil, *Flyktingpolitik i analys*, Cruz del Sur, Torsby 1993, sid 12 och 21 och en telefonintervju, "Frågor till och svar från Invandrarverket", den 11 april 1993, utskrift sid 3, i: *Affärsvärlden*, nummer 42, den 20 oktober 1993, sid 30. Se även nedan, sid 77f.

Det var alltså en speciell kombination av omständigheter som gav Folkpartiet fria händer att driva sin extrema form av flyktingpolitik i regeringens och hela landets namn. En politisk vågmästarställning gav partiet den makten, en makt som vilade på en mycket begränsad politisk och opinionsmässig bas. Projektet var illa genomtänkt, om det var genomtänkt alls. Det begränsade antalet ledande aktörer var dåligt orienterade. Värst av allt var att ingen realistisk bedömning av Sveriges mottagningskapacitet gjordes och konsekvensresonemangen lyste med sin totala frånvaro.

Ett år av kaos landar i KU

I december 1991 kom omsvängningen till den generösa flyktingpolitiken och den innebar att den socialdemokratiska begränsningen av asylrätt till enbart konventionsflyktingar omedelbart sopades undan. Det som inträffade på flyktingfronten under 1992, främst under de första tio månaderna, var ett kaos av så uppseendeväckande dimensioner, att socialdemokraterna anmälde "*regeringens planering och handläggning av flyktingpolitiken*" till konstitutionsutskottet. De ansåg att KU borde "*belysa, om kontakterna mellan invandrarministern och Invandrarverket har varit bristfälliga*".⁷⁸ KU tog upp ärendet våren 1993.

Det finns alltså ett utmärkt källmaterial för händelseförloppet under 1992 i Konstitutionsutskottets akter. Christina Rogestam, Birgit Friggebo och Carl Bildt blev utfrågade och fullständiga utskriftar är publicerade i betänkandet.⁷⁹ Bengt Westerberg var utan tvekan högst tongivande i sammanhanget, men han utfrågades inte av formella skäl. I KU var det från regeringen bara den direkt ansvariga ministern och regeringschefen som uppträdde.

Granskning av sittande regering i ett riksdagsutskott som KU brukar bli ganska lama tillställningar, eftersom regeringen normalt har samma majoritet i utskottet som i kammaren. I det här fallet var det annorlunda. Det var otänkbart för Ny demokrati att obstruera i kammaren och fälla regeringen. Men nu gällde det partiets hjärtefråga flyktingpolitiken och spelplanen var inte kammaren utan ett utskott. Där kunde man angripa regeringens flyktingpolitik rejält utan att förorsaka regeringskris. Ny demokratis företrädare agerade också mycket aktivt och kritiskt i utfrågningarna och ville ha ett skarpare uttalande än det utskottsmajoriteten formulerade.⁸⁰ Och ändå var detta osedvanligt allvarligt:

Utskottet konstaterar att det förelegat öppna motsättningar mellan regeringen och Invandrarverket om hur den stora tillströmningen av asylsökande från f.d. Jugoslavien skulle hanteras. I flera avseenden har detta varit till skada för handläggningen av invandrar- och flyktingfrågorna och för tilltron till invandrar- och flyktingpolitiken. Regeringen borde ha agerat starkare så att Invandrarverket på ett bättre sätt kunnat hantera den mycket ansträngda situationen. [. . .] Det ansvariga statsrådet kan enligt utskottets bedömning inte fränkännas ansvar för den uppkomna situationen. Enligt utskottets mening ligger emel-

⁷⁸ Konstitutionsutskottets Granskningsbetänkande, 1992/93:KU 30, Del I och II, Stockholm 1993, del II, sid 228.

⁷⁹ **Offentlig utfrågning** av f.d. generaldirektören för Invandrarverket Christina **Rogestam** angående regeringens planering och handläggning av flyktingpolitiken, 1992/93:KU 30, Del II, Bilaga B 12, sid 228-251 och Underbilaga B 12, sid 252-253. **Offentlig utfrågning** av kulturministern Birgit **Friggebo** angående regeringens planering och handläggning av flyktingpolitiken, 1992/93:KU 30, Del II, Bilaga B 18, sid 375-406. **Offentlig utfrågning** av statsministern Carl **Bildt** [. . .] angående regeringens planering och handläggning av flyktingpolitiken [. . .], 1992/93:KU 30, Del II, Bilaga B 21, sid 499-509.

⁸⁰ Konstitutionsutskottets Granskningsbetänkande, 1992/93:KU 30, Del I, sid 140f.

lertid huvudansvaret på statsministern som borde ha gett Birgit Friggebo möjlighet att ha flykting- och invandrarfrågorna som det huvudsakliga ansvarsområdet. I stället gavs hon vid regeringsbildningen ansvaret för tre tunga områden. [...] Mot den angivna bakgrunden kan statsministern enligt utskottets mening inte undgå kritik.⁸¹

Klart underkänt. Den ansvariga ministern hade alltså inte skött den mycket viktiga flyktingpolitiken på ett tillfredsställande sätt och statsministern hade huvudansvaret för det. Vad handlade det egentligen om?

Tre grundfrågor

Utfrågningarna i KU rörde sig kring tre grundläggande problem. Det första var Christina Rogestams försök att få regeringen att vänta med att upphäva socialdemokraternas Luciabeslut. Det andra gällde planeringen av hur man skulle få fram förläggningsplatser till det ökande antalet asylsökande. Det tredje var frågan om ett införande av visumskyldighet för Kosovoalbaner för att kunna stoppa flodvågen av människor utan asylskäl.

Redan i november hade Invandrarverket sin första genomgång med den nya invandrarministern Birgit Friggebo. Hon var i full färd med förberedelserna för att öppna Sveriges dörrar och bad att få ärenden "*som skulle göra det möjligt att genom nytt regeringsbeslut förändra den praxis som tillkommit genom det s k 13 decemberbeslutet*". Det var alltså fråga om att skapa de nya prejudikat, som skulle markera den nya politiken och i fortsättningen tjäna som riktmärke för Invandrarverket. "*Christina Rogestam framhöll att man inom Verket var angelägen att beslutet dröjde så länge som möjligt tills man kunde överblicka situationen i Jugoslavien*".⁸²

Den socialdemokratiska regeringen hade, som vi redan haft anledning att nämna, i december 1989 slagit till bromsarna genom sitt Luciabeslut. En enkel sifferserie visar både orsakerna till och resultatet av det. Så här många var de asylsökande i runda tal fram till och med år 1991:⁸³

1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
3 000	12 000	14 500	14 600	18 100	19 600	32 000	29 000	27 300

Åtstramningen hade haft en klar effekt, som skall ställas i relation till att trycket utifrån samtidigt ökat. Under hösten 1991 fanns nya tendenser till ökning av de asylsökande från Kosovo. Det var därför Rogestam ville att den nya regeringen skulle dröja med att upphäva den föregående regeringens begränsning. Hennes vädjan förklingade ohörd.

Tillströmning och förläggning

Detta var startskottet till Christina Rogestams tappra men ojämna kamp för att få riktlinjer, rimliga planeringsförutsättningar, förenklade rutiner för mottagningen av hjälpsökande och en broms på det ökande tillflödet av Kosovoalbaner, som bara i yttersta undantagsfall hade skyddsbehov, än mindre asylskäl. Varken hennes förslag eller rop på hjälp hörsammades, trots situationens allvar. Och allt allvarligare blev den. Med den politik regeringen förde, blev antalet

⁸¹ Konstitutionsutskottets Granskningsbetänkande, 1992/93:KU 30, Del I, sid 104.

⁸² Konstitutionsutskottets Granskningsbetänkande, 1992/93:KU 30, Del I, sid 97.

⁸³ Widgren, A Comparative Analysis . . . , sid 30. För siffrorna före 1989, se Widgren, Jonas, Invandring och asyl i teori och praktik. En jämförelse mellan tolv länders politik, Rapport från Invandrar- och flyktingkommittén, Stockholm 1993, sid. 27.

asylsökande under 1992 rekordartat. Inte mindre än 83 200 asylsökande kom till Sverige det året, huvudsakligen Kosovoalbaner, till 97 procent utan asylskäl.⁸⁴

Christina Rogestam hade tältföreläggningarna från 1989 i färskt minne och arbetade på eget initiativ fram vad hon kallade en förstärkningsplanering. Hon förutsåg, att en mycket stor tillströmning av "*människor i vår omvärld som vill ha en fristad här*", skulle ställa Invandrarverket inför en rad mycket besvärliga problem.⁸⁵ Hon reflekterar:

De har lämnat sina hemländer inte därför att de där utsätts för politisk eller annan förföljelse utan därför att de lider brist på mat och andra förnödenheter. Ökningen utgörs alltså av hjälp- och inte asylsökande.⁸⁶

Rogestam föreslog att hjälpsökande av det här slaget inte skulle behandlas individuellt utan som grupp. Möjligheten till det skulle hållas i beredskap i form av en lag, som skulle vara vilande tills "*regeringen finner läget sådant att den behöver sättas i funktion*".⁸⁷ Det är inte svårt att förstå vilken lättnad det skulle ha varit för personalen på Invandrarverket att kunna behandla det stora antalet hjälpsökande i kollektiva former och inte individuellt som asylsökande. Skrivelsen överlämnades till regeringen den 17 december 1991. Ingen reaktion därifrån.

På kvartalsmötet i början av maj månad 1992 konstaterades från Invandrarverkets sida, att antalet asylsökande från Jugoslavien fortsatte att öka och att läget var kritiskt. "*Då efterlyste vi igen besked om hur regeringen tänkte agera inför en ökad ström från Jugoslavien*".⁸⁸ Regeringen hänvisade till en utredning som tillsatts och "*att det inte fanns möjlighet eller anledning att göra någonting under tiden tills den utredningen låg framme*".⁸⁹ Den blev färdig först året därpå.

Det hade nu kommit många fler flyktingar än väntat. Invandrarverket hade nått taket vid 50 000 asylsökande och det var vad man hade planering för. Under de närmaste fyra månaderna räknade man under rådande förutsättningar med ett inflöde av ytterligare 40 000. Och man visste inte om regeringen – som Invandrarverket begärt – under våren skaffat sig befogenheter för att t ex tillåta rekvisition av gymnastiksalar för att hysa asylsökande. Invandrarverket fick inte under sommaren 1992 någon information alls om huruvida regeringen "*hade skaffat sig mandat från riksdagen för att agera på egen hand under sommarmånaderna*".⁹⁰ Ingen redovisning för regeringens planering under denna högst kritiska period. "*Vissa morgnar visste man icke i regionerna var man skulle lägga dem som kom den dagen. Det var i en sådan situation vi arbetade*".⁹¹

"I början av maj efterlyste vi också åtgärder från regeringens sida för att minska flyktingströmmen från det forna Jugoslavien och efterlyste stöd för att få fram fler platser för motta-

⁸⁴ Widgren, A Comparative Analysis . . . , sid 30 och Offentlig utfrågning av Birgit Friggebo . . . , Del II, s. 403.

⁸⁵ Konstitutionsutskottets Granskningsbetänkande, 1992/93:KU 30, Del I, sid 475.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Konstitutionsutskottets Granskningsbetänkande, 1992/93:KU 30, Del I, sid 475f.

⁸⁸ Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, sid 228f.

⁸⁹ Konstitutionsutskottets Granskningsbetänkande, 1992/93:KU 30, Del I, sid 98.

⁹⁰ Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, sid 238.

⁹¹ Ibidem.

gande." I mitten av maj diskuterades läget i Nordiska utlänningsutskottet, "där vi ännu starkare framhöll behovet av insatser för att minska antalet asylsökande." Rogestam överlämnade detta i form av en skrivelse till Birgit Friggebo den 10 juni.⁹² Kalkylerna om de ytterligare 40 000 platserna rapporterades till Friggebos statssekreterare i mitten av juni.⁹³

Fler förläggingsplatser eller färre asylsökande, helst en god portion av båda dessa mediciner, var vad Christina Rogestam och Invandrarverket behövde för att angripa ett och samma problem från två olika håll samtidigt. Hon fick inget stöd från regeringen varken med att få fram förläggingsplatser eller regler för enklare hantering av hjälpsökande och först fyra månader senare – den 10 oktober – ålade den svenska regeringen Kosovoborna visumskyldighet.

"Invandrarverkets sak att finna bäddplatser"

I förläggingsfrågan försökte regeringen i KU försvara sig med att det inte var regeringens utan Invandrarverkets sak att skaffa fram bäddar. Regeringens uppgift var att betala notan.⁹⁴ Planeringen ovanför 50 000 asylsökande då? Christina Rogestam fick under sin sittning i KU den 1 april 1993 flera gånger frågan om regeringen hade haft någon sådan plan. Hon svarade att hon inte visste det men att man inte sett någon plan hos Invandrarverket, den verkställande myndigheten. Där borde den i så fall ha funnits. Och där hade man bett om den. Liksom man under hela sommaren väntat på besked om regeringens eventuella befogenheter att rekvirera lokaler för logi åt asylsökande.

Det visade sig att det inte fanns någon plan. Friggebo fick den 15 april 1993 i KU frågan om planeringen för fortsatt flyktingmottagande var en hemlig plan, eftersom inte ens Invandrarverkets chef kände till den. Hon försäkrade, att hon aldrig talat om någon "skriftlig, konkret plan". Det handlade om en "strategi".⁹⁵ Regeringen hade gjort insatser i närområdet genom stöd till UNHCR och verkat på det internationella planet för att försöka åstadkomma ett gemensamt uppträdande i Europa. Den tredje komponenten i strategin var att "ge Invandrarverket de resurser det behövde för att klara av den påfrestning som ett ökat invandringstryck innebär".⁹⁶ Inte ett ord sades om regeringens eventuella befogenheter att rekvirera logi, eller information därom till Invandrarverket.

Vad "som sedan fullföljdes under sommaren" av regeringens strategi, förutom insatser i närområdet i Jugoslavien genom UNHCR, var följande: Carl Bildt höll i juli "ett uppmärksammat tal" i den europeiska samarbetskommittén och Friggebo initierade "tillsammans med andra länder en internationell konferens i UNHCRS regi".⁹⁷ Det var allt.

Viseringsfrågan

Efter att under utfrågningen ha konstaterat, att regeringens ständiga svar till Invandrarverket på dess upprepade begäran om stöd och ledning var en uppmaning att sköta "sitt jobb", fick

⁹² Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, sid 229.

⁹³ Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, sid 229.

⁹⁴ Offentlig utfrågning av Birgit Friggebo . . . , sid 380.

⁹⁵ Offentlig utfrågning av Birgit Friggebo . . . , sid 381.

⁹⁶ Offentlig utfrågning av Birgit Friggebo . . . , sid 379f.

⁹⁷ Offentlig utfrågning av Birgit Friggebo . . . , sid 380.

Christina Rogestam frågan om det skulle "*ha haft någon väsentlig betydelse för flyktingmottagandet, om man hade tillmötesgått önskemålen*".⁹⁸ Hennes svar är belysande:

Det som hade haft den största effekten hade naturligtvis varit om man hade infört viseringstvång. Då hade 30 000 färre kommit hit. Det var så många som kom från Kosovo mellan början av juli och den 10 oktober.⁹⁹

Viktigast av allt var att stoppa det svällande tillflödet. I början av maj hade man alltså efterlyst åtgärder i den riktningen, med anledning av att "*man gjorde vissa justeringar och skärpte gränskontrollen bl a i Tyskland*".¹⁰⁰ Behovet underströks ytterligare i Christina Rogestams brev till minister Friggebo den 10 juni. Mot bakgrund av att FN fattat beslut om sanktioner, var det "*en rimlig tolkning att man också borde införa viseringstvång*", skrev hon.¹⁰¹

Så deklarerade UNHCR att läget förbättrats och Christina Rogestam bedömde "*att det hade varit rimligt att införa viseringstvång för serber och makedonier i början av juli*".¹⁰² Så blev det alltså inte i Sverige men däremot "*i ett stort antal länder i Europa*",¹⁰³ vilket naturligtvis kom att ytterligare öka strömmen av Kosovoalbaner till vårt land.

Regeringen dröjde i ytterligare tre månader med att införa visumtvånget. Under den tiden ökade alltså antalet asylsökande från Kosovo med 30 000. Gång på gång fick Invandrarverket beskedet från regeringen om att det "*inte var aktuellt*" med något visumtvång.¹⁰⁴ Invandrarverket fick aldrig under Rogestams tid som generaldirektör "*någon redovisning för regeringens planering*".¹⁰⁵

Regeringen på defensiven

Dröjsmålet på tre månader med att införa viseringsskyldighet för Kosovoalbanerna var naturligtvis en av de besvärligaste punkterna för Birgit Friggebo och Carl Bildt att försvara i Kus utfrågningar. Regeringens senfärdighet hade lett till att 30 000 Kosovoalbaner under den tiden hann komma till Sverige, människor av vilka bara ett par procent hade asylskäl. Kostnaden för deras mottagande, mat och logi, utredning, överklagande och avvisning ansågs allmänt ha legat någonstans mellan fyra och fem miljarder kronor. En enorm och därtill fullständigt onödig utgift. En utgift som hade kunnat undvikas om regeringen följt Christina Rogestams uppmaningar – och ett stort antal europeiska länders exempel – och infört visumtvång.

Från och med november 1991 tillämpade Invandrarverket verkställighetsstopp, dvs man skickade inte asylsökande, som fått avslag, tillbaka till Kosovo, eftersom man bedömde att det inte vore ansvarsfullt. Detta gjorde Friggebo och Bildt nu till en huvudlinje i sitt försvar. Så länge

⁹⁸ Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, sid 242.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, sid 234.

¹⁰¹ Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, sid 229.

¹⁰² Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, sid 241. Det skall påminnas, att Kosovo vid denna tid var en del av Serbien.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, sid 238.

som Invandrarverket inte ansåg sig kunna sända människor tillbaka till Kosovo, kunde regeringen inte införa viseringsskyldighet, sa de.

Det finns inga spår i tidigare material av någon argumentering efter den linjen. Detta villkor för att införa viseringsskyldighet var något som dök upp först som regeringssidans argument i Kus utfrågningar. Sommaren 1992 argumenterade inte regeringen. Då fick Invandrarverket bara "*kontinuerligt besked om att regeringen bedömde att något sådant inte var aktuellt*".¹⁰⁶ Bildt påstod sig t o m inte ha "*uppfattat*" att Invandrarverket skulle ha ställt något "*explicit krav*" på att regeringen skulle "*införa viseringstvång*". I så fall skulle han ha sagt, att Invandrarverket först måste häva verkställighetsstoppet.¹⁰⁷ Friggebo å sin sida hävdade att Invandrarverket tog sitt beslut att börja sända folk till Kosovo "*i slutet av juli 1992*" och att "*merparten av Kosovoalbanerna*" då redan kommit till Sverige.¹⁰⁸

I den officiella sammanfattningen i Granskningsbetänkandet anges rätt upp och ner "*att mellan den 10 juli och den 10 oktober 1992 kom 30 000 asylsökande från Kosovo till Sverige*".¹⁰⁹ Dessförinnan fanns 10 000 i landet. Och det är ett faktum att Invandrarverket började sända hem Kosovoalbaner den 16 juli, inte "i slutet" av månaden. Hindret var undanröjt. Hade detta varit det verkliga skälet att dröja, borde regeringen ha infört viseringstvång för Kosovo den 17 juli.

Nu fick regeringen i stället förklara nästa dröjsmål på ytterligare nästan tre månader. Det berodde på att det forna Jugoslavien hade åtnjutit viseringsfrihet och att befintliga avtal mellan Sverige och Jugoslavien fortsatte att gälla för det s k Restjugoslavien (till vilket alltså Kosovo hörde), tills FN bestämde, att det inte skulle betraktas som "successorstat" till Jugoslavien. Regeringen ansåg inte att det räckte med FNs beslut om sanktioner.

Den 22 september beslutade FN att Belgradregimen inte var att betrakta som "successorstat".¹¹⁰ Inte heller detta ledde till någon omedelbar åtgärd i viseringsfrågan. Trots dess enorma betydelse både ekonomiskt och mänskligt prioriterades den inte alls utan betraktades av regeringen som ett avtal bland många andra. Regeringschefen Carl Bildt:

Det var väl den 22 oktober [han menar september] som FN fattade det formella beslutet, att Jugoslavien [sic] icke var att se som successor till Jugoslavien. Det föranledde oss att omedelbart göra en översyn av den ganska stora mängd avtal som Sverige hade ingått med f d Jugoslavien. Sedan fattade vi det formella beslutet den 8 oktober, som trädde i kraft den 10 oktober. Vi suspenderade då de facto en stor mängd avtal, bland dessa viseringsfrihetsavtalet.¹¹¹

Regeringens försvar var idel bortförklaringar. Sanningen var den att departementet hade lämnat Invandrarverket helt utan både stöd och information under rekordåret 1992. Ett år med tre gånger fler asylsökande än året innan, utan hjälp med vägledning för hur de skulle tas emot och

¹⁰⁶ Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, sid 241.

¹⁰⁷ Offentlig utfrågning av Carl Bildt, sid 505.

¹⁰⁸ Offentlig utfrågning av Birgit Friggebo . . . , sid 389. Tidfästningen till "slutet av juli" återkommer på sid 404.

¹⁰⁹ Konstitutionsutskottets Granskningsbetänkande, 1992/93:Ku 30, Del I, sid 102.

¹¹⁰ Offentlig utfrågning av Birgit Friggebo . . . , sid 386 och Offentlig utfrågning av Carl Bildt, sid 505.

¹¹¹ Offentlig utfrågning av Carl Bildt, sid 501.

utan hjälp med att kontrollera tillflödet. Westerberg/Friggebo tog inte sitt ansvar att styra den enorma verksamhet de satt igång, utan lämnade den med lösa tyglar i full karriär.

Okunnighet, nonchalans och inkompetens

Ingen på kommandobryggan i den hastigheten – hur kunde det få fortgå under så lång tid? Birgit Friggebo hade i själva verket inte klart för sig bakgrunden till att Kosovoalbanerna strömmade in. Jonas Widgren var upprörd:

[J]ag kunde inte åse hur Friggebo i den svenska debatten sa [. . .] "det är krig i Jugoslavien och dom här människorna är därför välkomna". Och "dom här människorna" det var alltså Kosovoalbaner som tog bussar från Skopje genom Polen. 40 000 eller nåt sånt där. [. . .] Och det som hände då det var att Schweiz dragit in på säsongarbetarsystemet, att Slovenien frigjort sig och Kroatien frigjort sig. Därmed ingen arbetsmarknad för Kosovoalbaner. Och smugglarna tog dom för 600 D-mark till Sverige. Och då kunde inte jag ... jag klarade inte bara att [höra] Friggebo säga, att det var krig i Jugoslavien, bomberna föll [och Kosovoalbanerna] var välkomna.¹¹²

I botten låg alltså att säsongjobben i Slovenien, Kroatien och Schweiz hade tagit slut för Kosovoalbanerna. Praktiskt taget alla hade ekonomiska skäl, nästan inga hade asylskäl, inte ens som skyddsbehövande flyktingar undan krig. I Kosovo rådde fred 1992.

I Ku den 15 april 1993 fick Birgit Friggebo frågan när hon blev medveten om de organiserade bussresorna från Kosovo till Sverige. Hon svarade att "*det måste ha varit någon gång under våren 1992*". Hon tillägger "*att om det är fråga om flyktingar som kommer till Sverige för att söka asyl så finns det ingenting i vår utlänningslagstiftning som säger att vi skall bedöma flyktingarna med hänsyn till hur de kommer till Sverige*".¹¹³

Utfrågaren citerar då ett nyhetstelegram från den 5 december 1991, som tillkännager att 80 procent av dem som kommit från Jugoslavien under de tre närmast föregående veckorna inte var "*jugoslaver utan albaner från Kosovoprovinsen i södra Jugoslavien, [. . .] ett område där det för närvarande inte råder krigstillstånd [. . .] De asylsökande kommer som regel i buss från Jugoslavien. Förutom jugoslaviska bussbolag är det även ett norskt bussbolag som ombesörjer transporterna*".¹¹⁴

Friggebo svarar att hon inte "*har anledning att fördjupa [sig] i vilka bussbolag det gäller*". Så inser hon att hennes svar kan ha gjort ett nonchalant intryck och vill retuschera. Men då avslöjar hon sig ännu mer:

Vi får löpande ambassadrapporering och ibland tas det också kontakter i andra länder när det sker organiserade transporter, framför allt när det gäller personer som inte har skyddsbehov som skäl för att söka sig till Sverige.¹¹⁵

Friggebo säger alltså, att hon haft god, löpande information. Ändå tror hon att bussresorna började "*nån gång under våren 1992*", fastän fenomenet var nyhetsrapporterat redan ett halvår tidigare. Likaså har hon intrycket beträffande inflödet av Kosovoalbaner att ökningen började i maj 1992. Ändå hade Rogestam fjorton dagar tidigare i samma utskott sagt: "*På hösten 1991*

¹¹² Intervju med Jonas Widgren . . ., sid 7.

¹¹³ Offentlig utfrågning av Birgit Friggebo . . ., sid 384.

¹¹⁴ Offentlig utfrågning av Birgit Friggebo . . ., sid 384f.

¹¹⁵ Offentlig utfrågning av Birgit Friggebo . . ., sid 385.

började andelen jugoslaver öka och framför allt andelen Kosovoalbaner. Men den kraftiga ökningen började vid årsskiftet 1991/92 och sedan har det blivit fler för varje månad."¹¹⁶

Birgit Friggebo menade alltså, att man inte behövde ta hänsyn till på vilket sätt asylsökande tog sig till Sverige för att bara några minuter senare bestämt hävda, att regeringen visst utnyttjade kontakter i andra länder för att få stopp på "*organiserade transporter, framför allt när det gäller personer som inte har skyddsbehov*".

Tiotusentals Kosovoalbaner reste i organiserade transporter till Sverige. Bara ett par procent av dem hade skyddsbehov.

Sent ingripande

Ett viktigt skäl till miljardrullningen var att Birgit Friggebo uppenbarligen inte hade tillräckliga kunskaper om det hon satts att sköta. Hon ägnade inte heller tillräcklig tid och intresse åt flyktingfrågan, hon måste ha saknat överblick och tog inte hänsyn varken till de mänskliga eller ekonomiska resurserna. Hur kunde denna monumentala misshushållning få fortsätta?

En orsak var att regeringschefen, som redan nämnts, lät varje departement styras av ett enda parti och Folkpartiet hade fått flyktingpolitiken på sin lott. Dessutom hade han, som vi sett, tvingats att lossa på regeringsförklaringens bromsar på flyktingpolitiken för att kunna hålla samman regeringen. Efter den omgången ville han säkert inte i första taget blanda sig i hur Folkpartiet skötte sitt revir.

Carl Bildt hade dessutom ett växande tryck på sig från annat håll. Under sommaren 1992 seglade en allvarlig ekonomisk kris upp, vars mest synliga del var spekulationen mot den svenska kronan. Regeringen ville till varje pris försvara den fasta svenska växelkursen. Fortfarande i augusti tycktes regeringen ta lätt på hotet.¹¹⁷ En månad senare var det allvarligt och när räntan i november nått 500 procent, tvangs man kapitulera. Och devalvera.

Regeringen hade deklarerat att Sverige skulle spara sig ur skuldkrisen. Detta i kombination med den under sensommaren kraftigt ökande valutakrisen gjorde Westerbergs/Friggebos *laissez faire*-politik politiskt ohållbar. Carl Bildt måste göra slag i saken. "*Det var den folkpartistiska linjen som låg fast tills Carl Bildt tog tag i samband med riksdagsöppningen i oktober. Och då kom visumbeslutet på två dagar*".¹¹⁸

Det "öppna brevet"

Den 27 oktober 1992 skrev Christina Rogestam och Göte Bernhardsson, generaldirektörer för Invandrarverket respektive Arbetsmarknadsstyrelsen, ett gemensamt brev till regeringen. Det kom att kallas "öppet brev" för att det skulle framstå som aggressivt, trots att varje handling svensk myndighet mottar eller utfärdar är offentlig. Med hänvisning till det starkt försämrade läget på den svenska arbetsmarknaden för flyktingar med allt sämre skolunderbyggnad begärde

¹¹⁶ Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, sid 233.

¹¹⁷ Elmbrant, Björn, Dom där uppe – dom där nere, Atlas, Stockholm 1997, sid 10.

¹¹⁸ Intervju med Christina Rogestam, sid 4.

de att asyl- och invandringspolitiken i fortsättningen skulle inriktas på en generösare tillståndsgivning inom ramen för kvoterings på både flykting- och anhörigområdet.

Så kallade kvotflyktingar kommer från UNHCRS flyktingläger och har naturligtvis skyddsbehov. De kommer med tillstånd givet på förhand och deras antal skulle alltså öka, enligt Rogestams och Bernhardssons förslag. Samtidigt skulle *"möjligheterna att få tillstånd för bosättning efter inresa på eget initiativ begränsas, i all rimlig utsträckning, på asylsidan i princip till flyktingar enligt Genèvekonventionen"*. Sedan följde en mening som blev ödesdiger: *"Därutöver bör det bli möjligt att i större utsträckning öppna för en arbetskraftsinvandring i konjunkturlägen då det råder brist på arbetskraft i Sverige"*.¹¹⁹

Vad som förmodligen varit avsett som ett tröstens ord om att det trots dagens nedskärningar skulle kunna bli öppet för mer invandring någon gång i framtiden, såg ännu mer beräknande ut i det gemensamma pressmeddelandets korthuggna form.¹²⁰ De båda generaldirektörerna fick det hett om öronen och regeringen kunde undvika en diskussion om den problematik som låg i att under rekordarbetslöshet "importera" arbetslösa till Sverige. Regeringen undvek också att diskutera ett förslag om att bara flyktingar med skyddsbehov skulle tas emot. Flyktingpolitiken får inte bli en arbetsmarknadsregulator, sa man. Folkpartiet såg inga problem med Sveriges arbetsmarknadssituation eller mottagningskapacitet. Ej heller med den minskande andelen verkliga flyktingar.

Kommunicerande kär!

På Invandrarverket pläderade man för tanken att göra utredningssidan och mat&logisidan till kommuniserande kär! Det var dålig politik att snåla på penningtilldelningen till utredningssidan och samtidigt låta kostnaderna för de asylsökandes uppehälle löpa iväg. Med större satsning på personal skulle utredningstiden kunna förkortas och kostnaderna för mat, logi och dagligt penningbidrag till de sökande minska. Så här sade en informationsansvarig på Invandrarverket vid en intervju den 6 april 1993:

Nej, jag menar tillståndssidan har då haft en [bestämd] summa pengar att jobba med. Och där har det varit trångt. Inte några extra resurser. På förläggningssidan har det varit anslag i princip utan tak. Där har det fått kosta hur mycket som helst. [. . .] Det är väntetiderna som kostar pengar och dom kan man minska genom att öka resurserna på den andra sidan.¹²¹

Detta försök att nå rimlig kostnadseffektivitet inleddes faktiskt och medel överfördes till utredningssidan, men det hela gick i stöpet på grund av det enorma inflöde av asylsökande som tilläts. Ökningen av utredningskapaciteten fick alltså drunkna i en flodvåg, som hade kunnat hållas tillbaka.

Problemet tycks förresten bestå. Vid skiftet hösten 2001 sa den tillträdande invandrarministern, att han såg det som sin viktigaste uppgift att förkorta utredningstiderna/väntetiderna. Väntetiderna är även idag ett viktigt tema.

¹¹⁹ Brev till regeringen från Christina Rogestam och Göte Bernhardsson den 27 oktober 1992, sid 5.

¹²⁰ Offentlig utfrågning av Birgit Friggebo . . . , sid 399.

¹²¹ Intervju med Marie Andersson, informationsansvarig på Invandrarverket, den 7 juli 1993, sid 4.

Bosnierna

Även innan bosniernas visumskyldighet hävdades, hade de kunnat ta sig till Sverige som asylsökande. Det gällde bara för dem att ta rätt väg. De som anlände till Sverige med färjan från Tyskland, sändes tillbaka för att få sin asylansökan prövad där. För dem var Tyskland första asyl-land och mellan Sverige och Tyskland fanns sedan länge ett avtal om sådant återsändande.

*"Någon motsvarande överenskommelse med Polen fanns inte, så Sverige var första asylland för de bosnier som kom den vägen."*¹²² Den svenska regeringens oförmåga att åstadkomma ett avtal med Polen förlorade sin betydelse den 10 oktober 1992. Då hävde Sverige visumtvånget för bosnierna samtidigt som visumskyldighet lades på Kosovoalbanerna.¹²³

Bosniernas visumfrihet visade sig mindre väl genomtänkt. Flyktingarna från Bosnien hade efter tre kvarts år av visumfrihet blivit lika många som Kosovoalbanerna året innan. Redan sommaren 1993 måste regeringen återinföra viseringsskyldighet för dem men utställde samtidigt ett löfte om att de 40 000 bosnier, som redan befann sig som asylsökande i landet, kunde räkna med att få permanent uppehållstillstånd. Därutöver lovade regeringen att Sverige skulle ta emot ytterligare 12 000, som inkluderades i samma löfte.

Det betydde nu inte att samtliga ansökningar omedelbart beviljades utan att ett par positiva precedensfall skapades, efter vilka Invandrarverket sedan hade att styra i de fortsatta utredningarna. Syftet var alltså inte att slippa de oerhörda kostnaderna för individuella asylutredningar genom att ge alla uppehållstillstånd direkt. Utredningsprocessen skulle på traditionsenligt sätt mala igenom samtliga 52 000 fall.

Sakligt sett fanns inget skäl till löftet om permanent uppehållstillstånd, eftersom vid ett normalt fortsatt förfarande bara några få procent av de 40 000 skulle ha fått stanna för gott. Än mer anmärkningsvärt är att ingen uppmärksammade några andra, mycket väsentliga omständigheter i sammanhanget.

Kostnaden angavs till ca 5 miljarder kronor, liksom i fallet Kosovo 1992, en betydande summa för ett land i Sveriges dåvarande ekonomiska läge. I det här fallet rörde det sig dessutom inte om något engångsbelopp. Den som har ett permanent uppehållstillstånd bestämmer själv om, och i så fall när, han eller hon vill lämna landet. Dessutom ingick rätten att ta in anhöriga, vilka i sin tur kunde ta in anhöriga.¹²⁴ Tills de valde att lämna landet eller kunde försörja sig hade den svenska staten ett ekonomiskt och socialt ansvar för dem alla.

Regeringen hade ingenting lärt av fallet med Kosovoalbanerna 1992 utan upprepade omedelbart sin visumblunder, nu med bosnierna. Fastän den månghövdade gruppen på förhand lovats att få stanna, behandlades den alltså inte kollektivt utan samtliga utreddes, en efter en. Svidande kostsamt och totalt meningslöst, eftersom de ändå skulle få stanna.

UNHCR

¹²² Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, sid 231.

¹²³ Konstitutionsutskottets Granskningsbetänkande, 1992/93:Ku 30, Del I, sid 102.

¹²⁴ Intervju med Marie Andersson, den 7 juli 1993, sid 6f.

Sommaren 1992 hade ett viktigt inslag i Birgit Friggebos strategi varit att "*göra biståndsinsatser i närområdet* [med ett åtagande] *att i fortsättningen stödja framför allt UNHCR*".¹²⁵ Ett år senare förbyttes den handlingslinjen i sin motsats. Det här är storyn.

Flyktingkommissariatet var 1993 i full färd med att uppehålla livet på s k internflyktingar i det forna Jugoslavien. För detta hade organisationen avsatt 420 miljoner USA-dollar i sin budget. Det gällde endast den rena överlevnaden och kommissariatet beklagade att man inte klarade kostnader för skola och liknande. Det gällde ju att få pengarna att räcka till så många som möjligt.¹²⁶

UNHCR hade egentligen räknat med att deras 420 miljoner dollar skulle medge att 3 800 000 personer togs om hand, men man hade tvingats konstatera att pengarna endast räckte till 3 605 000. Man behövde alltså ytterligare ca 22,7 miljoner dollar. Man vände sig till sina vanliga bidragsgivare.

Vid ett sammanträde i mitten av juli i Genève med företrädare för bidragsgivande regeringar fick UNHCR en rejäl kalldusch. Sverige hade lagt om sin politik radikalt. Så här yttrade sig Christer Hallerby, Birgit Friggebos statssekreterare:

Det har beslutats i detta forum att lösningen på flyktingsituationen måste vara regional. Baserad på principen att flyktingar ska ges temporärt skydd så nära sina hem som möjligt, för att möjliggöra ett återvändande när konflikten är över. Idag är det uppenbart att denna strategi har misslyckats [. . .] genom att vi haft ett stort utflöde av flyktingar till andra länder i Europa, inte minst till Sverige som tagit emot 40 000 bosnier.¹²⁷

Sverige hade alltså öppnat dörrarna för bosnierna och när 40 000 hade kommit till Sverige gjordes det till ett bevis på att det regionala arbetet misslyckats. Och blev ett argument för att det skulle avbrytas. Hallerby nöjde sig inte med att neka fortsatt stöd till UNHCRS regionala arbete utan uppmanade därtill andra att följa exemplet.¹²⁸

UNHCRS årskostnad för att "hålla liv i" en internflykting i Jugoslavien var alltså 116,5 dollar (932 kronor). Årskostnaden för varje asylsökande i Sverige var 11 406 dollar (91 250 kronor), det vill säga nästan 100 gånger mer.¹²⁹ För 22,7 miljoner dollar (181,75 miljoner kronor) skulle Sverige ha kunnat sätta UNHCR i stånd att klara överlevnaden för ytterligare 195 000 internflyktingar i Jugoslavien. I Sverige räckte samma summa bara till knappt 2 000.

Om Sverige inte brutit samarbetsöverenskommelsen med UNHCR från 1992 hade mångfaldigt fler bosnier kunnat ges hjälp till en betydligt lägre kostnad. Dessutom var det hjälp de behövde, inte asyl.

Humanitära skäl

Regeringen insåg inte vikten av att kontrollera tillflödet av sökande för att skydda Invandrарverket mot överbelastning. I en situation där tiotusentals jugoslaver tryckte på och de andra

¹²⁵ Offentlig utfrågning av Birgit Friggebo . . . , sid 379.

¹²⁶ Wedin, Åke, a a sid 12 och 21f. I den följande kalkylen tillämpas dåvarande valutakurs 1 dollar = 8 kronor.

¹²⁷ Hawthorn, Michael, Nyckfull flyktingpolitik, Sydsvenska Dagbladet Snällposten, den 5 oktober 1993.

¹²⁸ Wedin, Åke, a a sid 21.

¹²⁹ Intervju med Marie Andersson den 7 juli 1993, sid 3.

västeuropeiska länderna stängde dörren, gav den svenska regeringen i december 1991 grönt ljus och sände ut signaler om en ny, generös flyktingpolitik. Vad som fanns av asylsökande styrdes till Sverige och antalet tredubblades från 1991 till 1992. Först sommaren 1993 försåg regeringen det forna Jugoslavien med ett heltäckande visumtvång för att söka bromsa inflödet.

Invandrarverket orkade inte hålla jämna steg. Utredningstiden per ärende plus överklaganden steg till ett och ett halvt år, köerna växte och ett ökande antal sökande måste vänta allt längre på definitivt besked. Under tiden stod naturligtvis värdlandet för deras försörjning – 250 kronor per dag – och 1992 var de sökande över 80 000. På den tiden kostade försörjningen av de asylsökande i runda tal 2,5 miljarder under utredningstiden och 5 miljarder medan de överklagade.¹³⁰

Det stannade emellertid inte med det. Den längre utredningstiden ledde i sin tur till att avslag på asylansökningar allt oftare förvandlades till uppehållstillstånd av humanitära skäl, just för att väntan blivit lång. Då var det inte längre fråga om försörjning under en trots allt begränsad väntetid. De människor som fick stanna, trots att de saknade asylskäl och skyddsbehov, skulle behöva försörjas längre, somliga hela livet.

Det skall påpekas att ett avslagsbeslut inte får överklagas mer än en gång. Det är fortfarande så.

Men sen finns det en liten brasklapp i lagen då, som säger att om det har tillkommit helt nya omständigheter som inte tidigare är prövade, så kan man göra en sk ny ansökan. [. . .] Och [. . .] åtminstone en ny ansökan förekommer väldigt ofta, så att i snitt blir det säkert minst två [möjligheter att överklaga].¹³¹

I själva verket blev det så vanligt med ny ansökan att man redan då på Invandrarverket i stället talade om "två överklaganden". I snitt. Det är ännu mycket vanligare idag. På Migrationsverket har man i mer än ett decennium väntat på att regeringen skulle strama upp lagen på denna punkt och invandrarminister Jan O. Karlsson var inne på saken. Men inte heller då kom något beslut.¹³²

Meningen med systemet var att ge asyl och skydd åt dem som hade behov av det. Dessa kategorier blev nu en minoritet, en restpost och den stora andelen uppehållstillstånd gavs till människor som inte uppfyllde de uppsatta villkoren. En obetydlig måluppfyllelse till betydande kostnader för ett land som måste låna upp varje ny utgiftskrona.

Verkliga flyktingar i klart underläge

Låt oss se på siffrorna.¹³³ Den verkligt stora tillströmningen inleddes 1992 men i statistiken slår den igenom fullt ut som uppehållstillstånd först 1993 och 1994 på grund av utredningstiden.

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ Ibidem.

¹³² Intervju med Marie Andersson den 3 juni 2002, sid 2. Man hade sett fram emot en reduktion, "eftersom [brasklappen] missbrukas [. . .] rätt kraftigt".

¹³³ Migrationsverket, Tabell 1, Beviljade uppehållstillstånd 1980-2001, www.migrationsverket.se. Endast spontant tillresande ingår i föreliggande redovisning, ej kvotflyktingar eller anhöriga. Beträffande kvotflyktingarna, se nästa not. De anhöriga redovisas inte på olika flyktingkategorier. Siffrorna för *de facto*-flyktingar, skyddsbehövande och värnpliktsvägrare läggs samman i en kolumn för att göra uppställningen åskådligare. De tre kategorier som ingår här är alltså konventionsflyktingar, de *facto*-flyktingar/skyddsbehövande och de som erhållit uppehållstillstånd av humanitära skäl.

Det totala antalet uppehållstillstånd beviljade till spontant tillresta¹³⁴ under dessa tre år var således 9 389, 35 545 och 37 444. Hur fördelades de procentuellt?

Vi slår samman de två kategorier, som enligt reglerna ger rätt till uppehållstillstånd –målgrupperna konventions- och *de facto*-flyktingar – och finner att deras andel under samma tre år var 32,7, 14,1 och 10,3 procent. De som inte haft asylskäl eller skyddsbehov utan fått uppehållstillstånd av humanitära skäl utgjorde därmed 67,3, 85,9 och 89,7 procent respektive.

Sammantaget hade under treårsperioden 1992 – 94 hela 85,5 procent – eller 70 428 av totalt 82 378 personer – inte kunnat godkännas enligt gällande regler utan fått stanna i Sverige av humanitära skäl. Mer än åtta av tio. Under rekordåret 1994 saknade nio av tio asylskäl eller skyddsbehov. Bara en uppfyllde de uppsatta målen för verksamheten. Kan man ens tala om måluppfyllelse?

Den valhända hanteringen i tidigare led i processen ledde alltså till att man blev sittande med ett mycket stort antal personer, som egentligen skulle ha fått avslag på sin asylansökan. På grund av den långa väntan bestämde man att de skulle få stanna av humanitära skäl. Regeringen valde att vara "generös", kanske för att skyla över sina misstag tidigare i processen. Att avvisa väsentliga delar av de över 70 000 personer det gällde, skulle dessutom inte ha kunnat undgå en besvärande uppmärksamhet från media. Bättre låta dem få stanna.

Generositeten med humanitära uppehållstillstånd fick två negativa följder. Den förstärkte signalerna till omvärlden. Snart visste alla, att det inte behövdes asylskäl eller skyddsbehov för att komma in i Sverige, det gick bra att "vänta sig in". Att ha pengar till människosmugglarna och resan blev i praktiken viktigare än asylskäl och skyddsbehov. Alltfler oberättigade strömmade till och penningen blev det avgörande urvalsinstrumentet.

Olyckan Friggebo

Birgit Friggebos generösa flyktingpolitik var en katastrof och vi har steg för steg kunnat konstatera att det berott på bristande planering, ledning, kunskaper och kapacitet. Till den verkställande myndigheten hade Birgit Friggebo en enkelriktad relation. Hon diskuterade inte med Christina Rogestam, hon endast informerade om vad regeringen ansåg eller hade beslutat och vad Invandrarverket hade att rätta sig efter. Något som egentligen var ännu värre: Många hänvändelser och förfrågningar besvarade hon under lång tid med tystnad.

Polentrafiken är ett exempel på det förra. Rogestam argumenterade ju för visuminförande "*och markerade sen att det var orimligt med att det var resvägen som avgjorde.*" Hon "*fick aldrig några bra förklaringar*" av Friggebo, "*inget gehör*". Inte ens någon argumentering i samman-

¹³⁴ Kvotflyktingar skall inte tas med, eftersom de först tas ut på mera allmänna grunder i samarbete mellan Verket och UNHCR och tas in och redovisas i Sverige som kvotflyktingar. Efter sin ankomst till Sverige utreds de närmare och fördelas och redovisas på de tre kategorierna, asylskäl, *de facto*-skäl (senare beteckning: skyddsbehov) och humanitära skäl och uppträder därmed som siffror i de kolumnerna. Där tas de med och de kan ju bara få förekomma en gång.

hanget? "*Ministrar argumenterar inte med sina verkschefer.*" Kunde man inte resonera om saken? "*Njae. Birgit lyssnade på argumenten men hon sa: 'det är inte aktuellt för regeringen'*".¹³⁵

Rogestam tillfrågades i KU rakt på sak vilken regering som reagerat snabbast på ett larm från henne och Invandrarverket, den föregående socialdemokratiska eller den sittande regeringen. Hon svarade med ett exempel.

Under hösten 1989 förde vi fram information till den socialdemokratiska regeringen och diskuterade den situation som då inträffade med Bulgarieturkarna. Man reagerade då med beslutet den 13 december. Det gick betydligt snabbare än när vi [1992] förde diskussioner från början av maj tills viseringstvånget infördes den 10 oktober.¹³⁶

För Christina Rogestam och Invandrarverkets personal blev 1992 ett ytterst slitsamt år. Det var också det hon i KU angav som skäl till att hon velat lämna sin tjänst innan förordnandet gick ut.¹³⁷ Tio dagar senare gjorde hon ett tillägg till protokollet, som ger en intressant belysning av Birgit Friggebo.

"Förutom den extrema arbetsbelastningen under förra året kunde jag konstatera att regeringen inte var beredd att lyssna på den erfarenhet och kunskap som fanns inom Verket, skrev Christina Rogestam."¹³⁸ Hon gav också några exempel. Ett var Invandrarverkets vädjan hösten 1991 om att regeringen skulle vänta med att upphäva socialdemokraternas Luciabeslut, vilket som bekant inte fick något gehör. Och därför konsekvenser.

I ett annat exempel belyste hon ett problem av stor vikt. Redan långt tidigare hade Jonas Widgren påpekat bristen på samordning inom lagstiftningen, vilket gjort ett lapptäcke av det hela och försvårat en sammanhängande och konsekvent flyktingpolitik.¹³⁹ Det Christina Rogestam drog fram är ett utmärkt exempel på hur lagstiftning på ett område tar över och omintetgör strävanden på ett annat. Det förtjänar ett ordagrant citat.

Verket avrådde från den utformning propositionen om barn i förvar fick. Enligt vår uppfattning skulle den föreslagna lagregleringen göra det omöjligt att sända barnfamiljer ut ur landet mot deras vilja. Inget gehör.¹⁴⁰

Självklart var det inte något uppmuntrande perspektiv för Invandrarverket att efter en grundlig utredning av en barnfamilj finna att den saknar skäl för asyl eller uppehållstillstånd, att efter en överklagandeprocess få avvisningsbeslutet bekräftat och därefter tvingas konstatera, att det inte kan verkställas. En lagstiftning till skydd för barn har tagit över. Det kunde rent av förefalla meningslöst för Invandrarverket att ens utreda barnfamiljers asylansökningar. Dessa bestämde ändå själva om de skulle stanna i landet.

¹³⁵ Intervju med Christina Rogestam, sid 2f.

¹³⁶ Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, sid 235.

¹³⁷ Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, sid 232.

¹³⁸ Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, Underbilaga B 12, sid 253.

¹³⁹ Widgren, Jonas, En svensk invandrarpolitik tar form, ur: Svensk invandrarpolitik inför 1980-talet. Rapport från invandrarrådets rådslag den 15-17 juni 1979, Arbetsmarknadsdepartementet, Ds A 1979:6, Stockholm 1979, sid 170.

¹⁴⁰ Offentlig utfrågning av Christina Rogestam, Underbilaga B 12, sid 253.

Birgit Friggebos allvarligaste problem när det gällde att klara den roll hon hade att spela låg ändå på det rent personliga planet. Snatterier, stölder och trakasserier omkring förläggningar, där man hyste asylsökande från Kosovo, upprörde allmänheten. I Solna krävde kommunstyrelsens ordförande att en grupp på 150 Kosovoalbaner skulle flyttas från förläggningen. I en Tv-intervju som följde förklarade Friggebo för tittarna att svensk lag inte tillåter kollektiv bestraffning. Därefter luftade hon sina personliga åsikter om Kosovoalbaner i allmänhet:

Uppenbarligen så finns det någon tradition eller någonting annat som gör att de är mer benägna att snatta, stjäla cyklar och tvätt och vad det är för någonting, än andra flyktinggrupper. [Reportern frågade om hon menade att det gick att bevisa] Bevisa! Man har för många rapporter för att man inte [sic] skall ignorera det, utan det ligger någonting i det och det är på många flyktingförläggningar runt om i landet man har noterat samma sak.¹⁴¹

Birgit Friggebo har sedan gång på gång försäkrat, att hon bett dem om ursäkt, som kunde ha känt sig kränkta. Det är nog bra, men det är inte individer som är viktiga här. Det handlar om en folkgrupp, om Kosovoalbaner i allmänhet och ministern tillkännagav en klar uppfattning om vilka egenskaper de har. De snattar och stjälar cyklar och tvätt. Man kan undra om Birgit Friggebo verkligen trodde på sin uppgift att motverka främlingsfientlighet, när hon för egen del hyste den här sortens etniska fördomar.

Världsmästarna

En ledande grupp inom ett parti med mindre än 10 procent av väljarkåren bakom sig och vars väljarmajoritet var motståndare till dess flyktingpolitik, kom ändå av andra omständigheter i läge att föra denna politik för hela landets räkning. Dessa i verksamheten oerfarna folkpartipolitiker, som inte accepterade råd från någon, tilläts under ett par av de ekonomiskt svåraste år landet genomlidit i modern tid göra Sverige till världsmästare i asyl och permanenta uppehållstillstånd, till en kostnad av miljardbelopp ur statskassan. Eller, rättare sagt, lagd på statsskulden.

De som gynnades var i snabbt ökande tempo "flyktingar", som inte var verkliga flyktingar utan personer som hade råd att ta sig till Sverige, till förfång för dem, som hade verkligt skyddsbehov men saknade respengar.

Denna generösa flyktingpolitik blev landets politik. När det blev uppenbart att fögderiet vansköttes, följde utfrågningar i Ku, men regeringen prickades endast i dämpade ordalag. Det fanns åtminstone tre skäl till det.

För det första ville Ny demokrati ha en fränare skrivning, men fick inga andra med på den. Partiet var starkt negativt till flyktinginvandring och inget annat parti ville buntas ihop med det, varken i Ku eller i något annat sammanhang.

För det andra gällde Ku-anmälan frågan "*om kontakterna mellan invandrarministern och Invandrarverket [hade] varit bristfälliga*"¹⁴² och inte något övergripande ifrågasättande av flyktingpolitiken som sådan. Därför tog man inte upp de totala kostnaderna, bara de 4 – 5 miljar-

¹⁴¹ Konstitutionsutskottets Granskningsbetänkande, 1992/93:Ku 30, Del I, sid 104f.

¹⁴² Konstitutionsutskottets Granskningsbetänkande, 1992/93:Ku 30, Del II, sid 228.

der själva mottagningen av Kosovoalbanerna kostat och det för att påvisa att verksamheten varit illa ledd och brustit i kostnadseffektivitet. Helt logiskt förekom alltså inga frågor om de totala kostnaderna. Ej heller sades ett ord om Sveriges mottagningskapacitet. Man kan för övrigt undra hur pass medvetna politiker i allmänhet var 1993 om vilka enorma totalbelopp det rörde sig om. Den första utredningen kom ju först 1995.

För det tredje var folkpartisterna inte ensamma om att sakna ett genomtänkt invandrapolitiskt program. Situationen vid 90-talets början hade i grunden inte förändrats nämnvärt sedan följande skrevs 1973:

Lägg de fem riksdagspartiernas invandrapolitiska program bredvid varandra och du skall se att samstämmigheten är större än skillnaderna. [. . .] Det troliga skälet till de slående likheterna är att man inom varje parti inte bemödat sig om att göra en djupgående ideologisk analys av de problem som följer i migrationens spår. [. . .] Om en analys av detta slag gjordes inom varje parti skulle skillnaderna mellan de invandrapolitiska programmen bli lika stora som skillnaden mellan moderaternas och kommunisternas näringspolitiska program.¹⁴³

Även om folkpartisternas flyktingpolitik var extrem åt sitt håll och socialdemokraterna 1989 i praktiken visat att de insett att man måste bromsa, fanns likheter i attityd. Bristande analys och överblick, minimal framtidsplanering och ett stort gemensamt fält av generositetsinstinkt att förklara.

Hur kunde det komma sig att man såg det som självklart att låta oändligt många fler asylsökande stanna i Sverige än i övriga västeuropeiska länder? Det har jag frågat ett antal ledande socialdemokrater och i deras svar finns en sorts samstämmighet, som skulle kunna formuleras så här: Det var för att vi ville visa att vi var bäst. Eller att det fortfarande var en sorts undermedveten självklarhet att Sverige skulle vara bäst. Alla kategorier.

Det var inte undermedvetet, bara bortglömt. Ambitionen hade i själva verket uttalats officiellt ett kvarts sekel tidigare. En proposition, som preciserade de invandrapolitiska målen, lades fram och dåvarande invandrarminister Anna-Greta Leijon inledde diskussionen i kammaren. Hon konstaterade att det rådde fullständig enighet mellan samtliga partier. "*Det borgar för framgång för strävan att steg för steg göra Sverige till något av ett föregångsland på invandrapolitikens område.*"¹⁴⁴ Världsbäst.

Friggebos rivstart i korthet

Vågmästarställningen i riksdagen gav alltså Folkpartiet fria händer att trots sin smala politiska bas driva sin extrema form av flyktingpolitik. I hela landets namn. Övriga regeringspartier hade önskat en mera måttfull politik och flyktingpolitikens målsättning är klart uttryckt i lag. Och ganska självklar. Sökande som behöver asyl och skydd skall få stanna i Sverige. De som inte gör det, skall naturligtvis inte få lov att ta platser och resurser från verkligt behövande. Men det fick de på Bildtregeringens tid. Då reducerades de riktiga flyktingarna en liten minoritet. Inte ens två av tio.

¹⁴³ Widgren, Fem brister . . . , sid 135. Representerade i Riksdagen var vid den tiden kommunister, socialdemokrater, folkpartister, centerpartister och moderater.

¹⁴⁴ Riksdagens protokoll nr 80, den 14 maj 1975, Riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken, m m, s. 32.

De ledande folkpartisterna hade gett sig in i ett företag, om vars verkliga dimensioner de bara hade dimmiga föreställningar, om ens några. De diskuterade inte Sveriges ekonomi eller mottagningförmåga, ej heller verksamhetens konsekvenser. De ville "göra gott" och flyktingpolitiken var en humanitär fråga, som man inte fick sätta prislapp på, sa de. De vägrade att erkänna, att de grovt missade de målgrupper lagen avsåg, dem med asylskäl och skyddsbehov. För Folkpartitoppen var alla som tog sig till Sverige lika goda flyktingar.

Friggebo släppte lös en okontrollerad flodvåg. Bildt ingrep visserligen hösten 1992 och en del skärpningar kom till stånd, men sedan följde en visumblunder med Kosovoalbaner och ännu en med bosnier, så snart fördes flyktingpolitiken lika huvudlöst som tidigare. Mandatperioden ut. Full fart framåt och ingen på bryggan.

Hur gick det sen? Sverige fick 1994 en ny regering och landet var på god väg in i ett nytt sekel. Hur påverkades flyktingpolitiken? Gjorde regeringsskiftet nån skillnad?

Lik i lasten

Det kan förvåna, att socialdemokraterna i valrörelsen 1994 inte gjorde något stort nummer av den borgerliga regeringens ansvarlösa, oplanerade och kopiöst slösaktiga flyktingpolitik. För att efter valsegern kunna tala om, att ett viktigt skäl till den svidande budgetsanering de tvingades genomföra var att den borgerliga regeringen drivit Europas – och därmed världens – dyrbaraste flyktingpolitik under Sveriges ekonomiskt svåraste år efter Andra världskriget.

En anledning var troligen att de inte ville buntas ihop med Ny Demokrati. En annan var säkert, att debattklimatet hade ändrats. Och det mycket snabbt. Fortfarande i slutet av 1980-talet hade socialdemokraterna kunnat tala om landets mottagningskapacitet och praktiskt anpassa politiken efter den (t ex Luciabeslutet). Nu hade varje form av ifrågasättande av eller kritik mot flyktingpolitik och invandring blivit politiskt inkorrekt. Eliten bland mediafolk, intellektuella och politiker bestämde vad som fick sägas. Detta blev omgående en fälla, ett oöverstigligt hinder, för de politiker, som begrep att något borde göras. De etablerade partierna låg lågt, politikerna bevakade varandra och fruktade att bli uthängda i media. Alla höll en låg profil och avgav allmänt hållna uttalanden till stöd för flyktingmottagning och ett mångkulturellt samhälle. Politisk korrekthet, likriktning och feghet.

Kostnader

De första socialdemokratiska regeringsåren ägnades åt en välbehövlig budgetsanering.¹⁴⁵ Därefter har bilden kommit att domineras av nödvändigheten att allmänt minska de offentliga utgifterna. Bådadera har inneburit ett hårdhänt sparande som lett till omfattande nedskärningar i välfärden. Men ett område har hela tiden skonats. Under det socialdemokratiska regeringsinnehavet, som nu hunnit bli tio år, har flyktingpolitiken i sin helhet inte behövt vidkännas några inskränkningar, särskilt inte om man inkluderar kostnaderna för intergering och för den växande flyktingpopulationens ständigt ökande belastning på olika samhällsinrättningar. Dess kost-

¹⁴⁵ Se Diagram 2:2 och 2:3.

nader har varit både praktiskt oåtkomliga och politiskt sakrosankta. De har inte ens fått lov att diskuteras.

I stället för att göra något åt de onödiga – och mest kostsamma – formerna av slöseri inom flyktingpolitiken, har dessa förtigits och man har gjort allt för att dölja det samlade resultatet, dvs totalkostnaden. Den enda officiella siffra som cirkulerat är den Jan Ekberg anger som årlig kostnad för invandringen.¹⁴⁶ Den skall vara en sorts "nettokostnad" – vilket gör den omöjlig att jämföra med andra utgifter på statsbudgeten, som är brutto – och han påstår dessutom att den slutade växa år 1995, trots det stora antal nya invandrare som fått uppehållstillstånd sedan dess. Och av vilka långt ifrån samtliga kunnat få arbete.

Totalbelopp har varit bannlysta från debatten. Invandrarminister Pierre Schori visade redan 1998 i en tidningsdebatt, hur ämnet irriterade honom. Han undvek att svara på frågor om belopp, sneddade ut från ämnet och gick in på rena förintelseresonemang: "*Låt oss anta att man på samma sätt krävde redovisning av 'totalkostnaden' för pensionärer. Självklart vore det billigare om det inte fanns några pensionärer alls. Om alla som inte längre är produktiva bara försvann.*"¹⁴⁷ Ett konstant motlut för den som försökt diskutera och kritisera detta omfattande missbruk och slöseri som verkligen är av största intresse för medborgarna.

Måluppfyllelse

Det är inte bara att utgifterna är stora, vi får minimalt för pengarna och den miserabla måluppfyllelsen sopas under mattan. Ovan har vi redogjort för situationen under den borgerliga regeringen. Andelen genuina flyktingar var 14,5 procent under åren 1992 – 94.¹⁴⁸ Resten, eller 85,5 procent, saknade asylskäl eller skyddsbehov och fick stanna av 'humanitära skäl'.

Den socialdemokratiska regering, som tillträdde 1994, förbättrade till att börja med årsresultaten väsentligt, men två sorters missbruk växte till och ledde gradvis åter till en försämring. Den blev tydlig – för att inte säga högst påträngande – efter sekelskiftet. Mera om det nedan.

Man hör inte sällan folk säga, att "ett rikt land som Sverige bör kunna ta emot dessa människor som flytt för sina liv". Två fel. Fyra femtedelar av dem som får uppehållstillstånd är inga riktiga flyktingar, som flytt för livet och Sverige är inte längre så rikt, att landet kan kosta på sig lyxen att ta emot och sörja för fyra oberättigade personer för varje genuin flykting som får skydd.

Dimensioner

Flyktinginvandrarnas anhöriga beräknas vara ungefär lika många som flyktinginvandrarna själva och fördubblar därmed det fysiska antalet personer i den urusla måluppfyllelsen.¹⁴⁹ En

¹⁴⁶ Se ovan not 37.

¹⁴⁷ Schori, Pierre, Sverige har tjänat på invandringen, LO-TIDNINGEN, Nr 1, 1998, sid 3. Artikeln diskuteras i detalj i kapitlet "Locket på".

¹⁴⁸ Se ovan kapitel "Verkliga flyktingar i klart underläge".

¹⁴⁹ Det är en vanlig missuppfattning, att flyktingarnas anhöriga är många fler än flyktinginvandrarna själva. Det beror på att de siffror som ges, inkluderar både flyktingars anhöriga och övriga anhöriginvandrare sammanslagna. Och gruppen "övriga" – dvs anhöriga till andra än flyktingar – är betydligt större. Å andra sidan förs flyktingars anhöriga i statistiken till kategorin övriga anhöriga, om de kommer mer än två år efter det att härvarande anförvanter fått uppehållstillstånd. Dessutom blir familjemedlemmar, som själva är med från början i processen och får stanna, givetvis inte redovisade som anhöriga utan som flyktinginvandrare.

femtedel av dessa är rimligen anhöriga till genuina flyktingar, fyra femtedelar anhöriga till personer utan asylskäl eller skyddsbehov.

Under 12-årsperioden fr o m 1992 t o m 2003 var i genomsnitt andelen flyktinginvandrare, som saknade asylskäl och skyddsbehov 81,0 procent, alltså drygt fyra femtedelar. Totalt uppgick gruppen och deras anhöriga under perioden till ca 280 000. Av dem hade alltså ca 56 000 konventionsenlig rätt att bli omhändertagna. Målsättning, måluppfyllelse, kostnadseffektivitet och mottagningskapacitet?

Missbruk

Andelen icke genuina flyktingar har sedan regeringsskiftet 1994 alltså i ett längre perspektiv inte minskat. Skälet är som nämnts att socialdemokraterna låtit två missbruk, som förekom redan under den borgerliga regeringen, få växa till sig och bli helt dominerande. Tillsammans utgör dessa huvudskäl till dagens dåliga måluppfyllelse.

Ökat missbruk 1 – "vänta sig in"

Det är ett kryphål i regelverket, som gjort detta hittills viktigaste missbruk möjligt. Om en sökande får vänta mycket länge på myndighetens beslut, får han/hon vanligtvis uppehållstillstånd av humanitära skäl, även om både flyktingskäl och skyddsbehov saknas. Det komplett vanvetliga i sammanhanget är att de asylsökande själva kan bestämma väntetidens längd.

Om Migrationsverket avslår en asylansökan, har den sökande rätt till ett – säger ett – överklagande. Om även överklagandet leder till avslag, har den sökande rätt att komma in med ett obegränsat antal "nya ansökningar".¹⁵⁰ Det är som att ha rätt till hur många resningar i Hd man själv önskar. Denna möjlighet var tänkt för undantagsfall, men de "nya asylansökningarna" har blivit det normala. Sedan mer än tio år kallas de "överklaganden" och har ökat enormt i antal.

Det spelar ingen roll att den ena efter den andra av dessa nya ansökningar resulterar i avslag, det viktiga för den sökande är att tiden går. Världlandet Sverige står för försörjningen under tiden och den sökande har inget att förlora. Till slut har väntan blivit så lång, att en avvisning skulle anses vara inhuman. Den sökande får då stanna, av "humanitära skäl", trots en total – och vid det laget högst väldokumenterad – brist på flyktingskäl och skyddsbehov. Detta kallas att "vänta sig in" i Sverige.¹⁵¹

De senaste åren har **två tredjedelar av alla dem**, som fått lov att stanna i landet, skaffat sig sitt uppehållstillstånd på det här sättet.¹⁵² I över ett decennium har Verket förgäves krävt, att

Dessa förhållanden gör det oerhört svårt att få fram siffror för invandringen av flyktingars anhöriga. På Migrationsverket räknar man med att flyktingarnas anhöriga är ungefär lika många som flyktinginvandrarna själva. En dubbling av de senares siffra ger då ett ungefärlig totalantal flyktingar och anhöriga.

¹⁵⁰ Se ovan not 131.

¹⁵¹ Intervju med Marie Andersson den 9 juli 2002, sid 2

¹⁵² Under det nya seklets fyra första år, fr o m 2000 t o m 2003, var andelen genuina flyktingar av dem som fick uppehållstillstånd 18,6 procent. Resten, eller över fyra femtedelar saknade asylskäl eller skyddsbehov och fick stanna av humanitära skäl. På Migrationsverket gjorde man uppskattningen, att i sin tur ungefär 80 procent av dessa (och därmed två tredjedelar av samtliga uppehållstillstånd) gavs till folk utan asylskäl eller skyddsbehov på grund av deras långa väntan på definitivt besked. Uppskjutet av deras oändliga rad av nya ansökningar.

rätten till nya ansökningar tas bort, i syfte att stänga den hittills viktigaste bakvägen in i landet (och göra arbetet med utredningar på Verket meningsfullt).¹⁵³ Migrationsminister Barbro Holmberg har efter tapper kamp mot samtliga övriga partier under 2004 nått en kompromiss, där en av komponenterna är avskaffandet av asylsökandes obegränsade rätt till 'nya ansökningar'. I skrivande stund – maj 2005 – har dock inget av detta ännu gått i verkställighet.

Barbro Holmbergs viktigaste argument för avskaffandet var att de nya ansökningarna leder till utdragna asyprocesser, som drar med sig stort mänskligt lidande, speciellt för barnen. Media håller med om att de långa handläggningstiderna är grymma för barnen men lägger skulden på "hjärtlösa" myndigheter. I själva verket är det föräldrarna, som skapar tidsutdräkten för barnen med sina ändlösa nya ansökningar. De skjuter ständigt det definitiva beslutet framför sig och barnen far illa.

Ökat missbruk 2 – identitetshandlingarna kastas eller göms

Den familj, som godtar ett nej och accepterar att återvända hem, slipper naturligtvis denna långa väntan på besked. Inga fler besked behövs ju. Ett annat missbruk däremot, dokumentlösheten, som på sistone ökat lavinartat – från cirka 35 procent 1997 till cirka 93 procent i dag¹⁵⁴ – drabbar alla, eftersom den sätter in redan i själva utredningsfasen. Därmed förlänger den utredningstiderna för samtliga, både för dem "*som inte uppvisar dokument [och för] dem som gör detta*".¹⁵⁵ Och alla barn drabbas.

Hans Emanuelsson, som lett den nyligen avslutade utredningen "Tidsbegränsat uppehållstillstånd vid oklar identitet och resväg" skriver i en DN-artikel: "*Det pågår ett enormt resursslöseri när svenska myndigheter måste avsätta stora delar av sina tillgängliga resurser till att reda ut något som självklart borde vara en förutsättning för att få sitt asylärende prövat, nämligen att man styrker vem man är.*"¹⁵⁶

De som inte har faktiska asylskäl eller skyddsbehov, ökar sin chans att få stanna i Sverige genom att kasta bort, förstöra eller gömma sina rese- och ID-handlingar och mörklägga sin identitet, sitt ursprung och sin färdväg. Dokumentlösa som de är kan man inte fastställa om de passerat ett första asylland, som de skulle kunna återsändas till. Eller om de tagit sig in i Schengenområdet på ett turistvisum utställt av ett annat land, som rätteligen borde ta hand om deras asylansökan.

Utan pass inget visum. Deras fall måste utredas i Sverige. De kan också påstå sig komma från ett land, där förföljelse råder och undvika att uppge sitt verkliga hemland, om förhållandena där inte ger skäl till asyl. Dokumentlösheten kan dessutom dölja en kriminell meritlista bakom en påhittad identitet.

¹⁵³ Se ovan not 132.

¹⁵⁴ Tidsbegränsat uppehållstillstånd vid oklar identitet och resväg, Betänkande av Dokumentlöshetsutredningen, SOU 2004:132, Stockholm 2004, sid 44.

¹⁵⁵ Tidsbegränsat uppehållstillstånd ..., sid 103.

¹⁵⁶ Emanuelsson, Hans, "Dokumentlösa asylsökande får tillfälligt uppehållstillstånd", Dagens Nyheters nätupplaga den 20 januari 2005.

Identitetsproblemet innebär alltså rättsliga och praktiska problem, försvårar integrationen och utgör "ett mycket stort polisiärt problem, framför allt vid brottsbekämpning och lagföring". En "alltför stor andel av samhällets resurser används för att utreda identiteter [orimligt då de sökande] lätt skulle kunna medverka till sakens lösning. Detta resursslöseri är av ondo och måste motverkas. Synen på asylrätten står på spel".¹⁵⁷

Särskilt allvarligt är det som utredningen säger om dem som utnyttjar asylsystemet för att komma till Sverige i avsikt att begå brott.¹⁵⁸ En dokumentlös, beviljad asyl eller uppehållstillstånd, kan idag dessutom helt på egna uppgifter till folkbokföringen skaffa sig "en ny identitet.[. . .] med ett nytt namn och en ny födelsetid". Det är uppgifter som sedan läggs till grund för "olika handlingar, t ex ID-kort och körkort [. . .] naturligtvis en stor säkerhetsrisk, inte endast för Sverige utan även för andra länder som godtar de identitetshandlingar som utfärdas i Sverige."¹⁵⁹

Utredningen siktar på att få de dokumentlösa att medverka till att fastställa sin identitet, men många "asylsökande talar inte sanning om sin resväg, eftersom de vill undvika [. . .] avvisning till ett land som de [redan] har vistats i [och andra vill inte] styrka sin identitet genom att visa pass [som skulle avslöja att de] har uppehållstillstånd i något annat land. I dessa fall är det naturligtvis svårt att få personen ifråga att medverka."¹⁶⁰

Alltså finns en "risk för att uppehållstillstånd beviljas personer som egentligen inte är skyddsbehövande"¹⁶¹ Ja, de flesta bör ju ha haft något att dölja med sin självförvållade dokumentlöshet. Enstaka asylsökande kan förvisso ha tvingats ge sig iväg utan att hinna få med sig några handlingar, men knappast 93 procent av alla. Dessa enstaka drabbade kan dessutom säkert ge goda förklaringar till sin situation. Alla övriga medverkar i ett monumentalt missbruk. För att inte säga bedrägeri. Det är inte rent spel gentemot dem av vilka de begär skydd eller uppehållstillstånd. Eller solidaritet.

Men med egenintresset infinner sig samarbetsviljan. Identifikationshandlingar har i ett senare skede lämnats in till Migrationsverket för att "rätta till" främlingspass, som "utfärdats med anteckning om att identiteten inte var styrkt" liksom "i samband med ansökan om svenskt medborgarskap"¹⁶². "Identitetshandlingar som inte förevisats" för Migrationsverket dyker även upp "t ex i samband med hindersprövning och vid polisens trafikkontroller".¹⁶³

Korrigeringsnivå 1

¹⁵⁷ Tidsbegränsat uppehållstillstånd ..., sid 54.

¹⁵⁸ Tidsbegränsat uppehållstillstånd ..., sid 102: "Genom att ansöka om asyl legaliserar man sin vistelse i landet. Görs det utan företeende av dokument eller under falsk identitet bidrar detta till längre handläggningstid och större svårigheter att verkställa ett avvisningsbeslut. Den stora omfattningen av dokumentlösheten medför i detta sammanhang att personer som utnyttjar asylsystemet inte riskerar att tilldra sig någon särskild uppmärksamhet. De har vidare möjlighet att avvika när som helst under processen eller innan avvisningen skall verkställas."

¹⁵⁹ Ibidem.

¹⁶⁰ Tidsbegränsat uppehållstillstånd ..., sid 105.

¹⁶¹ Tidsbegränsat uppehållstillstånd ..., sid 101.

¹⁶² Tidsbegränsat uppehållstillstånd ..., sid 45.

¹⁶³ Tidsbegränsat uppehållstillstånd ..., sid 116.

Utredningen har tänkt sig att förmå dem som inte styrkt – eller inte ens vill medverka till att styrka – sin identitet att bidra till att få fram relevanta fakta genom att inte längre bevilja dem permanenta uppehållstillstånd utan i stället tvååriga tillfälliga uppehållstillstånd. De skall inte inkluderas i folkbokföringen. Praktiskt innebär det begränsade förmåner, sociala och andra. Det är inte rimligt att dessa personer "*skall omfattas av samma sociala förmåner m m som i landet bosatta personer*".¹⁶⁴ Av säkerhetsskäl skall de hysas i anläggning och "*inte ha rätt till bostadsersättning*".¹⁶⁵

Enligt utredningen kommer "*reformen att innebära dels att antalet asylsökande går ned, dels att antalet slutligen beviljade permanenta uppehållstillstånd minskar*".¹⁶⁶ Det är mycket troligt, men hit kommer – och kvar blir – alla de som inte **kan** avvisas, därför att inget land vill ta emot dem. Om man nu ens är säker på varifrån de egentligen kommer. Passlösa som de är. Varför inte mota Olle i grind?

Korrigeringsnivå 2

Grundförutsättningen för att kunna göra sig dokumentlös är att Sverige inte kräver att en asylansökan måste göras vid ankomsten till landet utan tillåts ske "efter inresa". Vid ankomsten, om någonsin, har den tillresande ID-handlingar och resedokument. Och han har i varje fall svårt att undgå att visa varifrån han närmast kommer och Sverige är omgivet av idel "första asylländer".

Som det nu är kan den tillresande väl inne i landet i lugn och ro göra sig dokumentlös och därefter söka asyl. I det läget behövs inte längre några ID-handlingar eller resedokument, de är tvärtom en belastning för alla sökande som saknar asylskäl.

Rätten att söka asyl "efter inresa" är idag den återstående bakvägen in i landet – när de nya ansökningarnas avskaffande verkställts. Samtidigt är den en mycket svår belastning på Migrationsverket, som får sina handläggningstider starkt utdragna av ett i grunden onödigt detektivarbete för att försöka fastställa motsträviga sökandes identitet. Det finns ingen anledning att inte lägga bevisbördan för att styrka identiteten och färdvägen på den sökande och kräva att asylansökan – beledsagad av person- och resedokument – skall göras vid ankomsten till landet, för att alls tas upp till prövning.

Det är inte seriöst att komma hit, göra sig dokumentlös och sedan söka asyl. Det är inte heller seriöst att tillåta folk att göra så. Inga rimliga skäl finns för att tillåta det. Den som kommer för att söka asyl bör ha sina avsikter klara vid ankomsten och inte behöva ett antal dagar i landet för att känna efter om asylbehov föreligger.

Vägs ände?

Idag kräver Sveriges småpartier att alla asylsökande som vägrar att godta ett avslag på sin ansökan och går under jorden, göms eller hänger sig kvar på andra sätt skall belönas med allmän amnesti. Den sympati denna populistiska kampanj rönt beror på att allmänheten – på grund av

¹⁶⁴ Tidsbegränsat uppehållstillstånd ..., sid 115.

¹⁶⁵ Tidsbegränsat uppehållstillstånd ..., sid 112.

¹⁶⁶ Tidsbegränsat uppehållstillstånd ..., sid 121.

ämnesområdets tabu – inte fått allsidig information vare sig om Sveriges mottagningskapacitet eller om vem som gjort Migrationsverkets handläggningstider utdragna. Har vi kommit till vägs ände?

De två stora partierna har allt intresse i världen av att börja tala sanning. Och göra det på högt och tydligt klarspråk. Oavsett vilket av dem som kommer att leda landet efter valen 2006 är det en fördel om arbetet på att sätta stopp för det ytterst kostsamma och djupt stötande missbruket av asylsystemet då redan går på högsta växeln. Mycket pengar sparas, som kan finansiera något betydligt mera positivt.

I vad som redan börjar te sig som en valrörelse har de två ledande partierna – ett i varsitt block – mycket att vinna på att ge allsidig information och få den öppna och sakliga debatt, som så länge varit bannlyst. De två stora skulle sätta nya normer för den. Ingen skulle gärna kunna få för sig att beteckna moderater och socialdemokrater som främlingsfientliga (rasister, fascister eller nazister) om de skulle bemöta avvikande åsikter med fakta och argument i stället för nedtystning och utvisning från banan. Målsättningen att komma åt missbruket borde bli svår att angripa. "Flyktingpolitik ja – men bara för genuina flyktingar".

Emanuelsson har lång erfarenhet och han varnar: "*Synen på asylrätten står på spel*".

Åke Wedin

DEN SVENSKA INVANDRARPOLITIKEN TAR FORM – 1975 ÅRS BESLUT

Den svenska invandrapolitiken tar form

Under 1970-talets första hälft inträffade en revolutionerande förändring i svensk politik: idén om det ”mångkulturella samhället” sjuksattes. ”Kulturpluralism” och ”ökad internationalisering av Sverige” blev ledande begrepp. Detta innebar ett totalt brott med tidigare politik. Trots den ”kulturpluralistiska” politiken assimilerades emellertid arbetskraftsinvandarna till största delen.

Fram till 1970-talet saknade Sverige i stort sett en invandrapolitik. Politiken gentemot etniska minoriteter var inte konsekvent, men den syftade dock i sin helhet till assimilering. De inhemska minoriteterna – samer och tornedalsfinnar – var små. Däremot växte de invandrade minoriteterna kraftigt efter andra världskriget. 1950 hade landet 198 000 utrikesfödda, 1960 300 000 och 1970 538 000.

I mitten av sextioalet startade en flera år lång debatt i medierna om invandrapolitiken. Diskussionen gällde framför allt frågan om invandrarna skulle assimileras eller om de med statligt stöd skulle få hjälp att förvandlas till nationella minoriteter. Samtidigt bearbetades de politiska partierna av såväl enskilda personer som organisationer som de olika invandrargrupperna bildat. Deras krav gällde bl a rätt till hemspråksundervisning, tillerkännande av minoritetsstatus, stöd till kulturell egenverksamhet och inrättande av olika myndighetsorgan för att tillgodose invandrargruppernas behov.

Politikernas senvakenhet inför konsekvenserna av den stora invandringen avspeglas i ett uttalande av den svenske statsministern Tage Erlander vid ett officiellt besök i Finland 1967: ”*Det är sannolikt att vi varit litet valhända när det gällt att ta vara på det värdefulla arbetstillskott som kommit från Finland och andra länder. [...] Vi trodde till en början att det var en rent temporär företeelse. Nu får man försöka behandla immigranterna inte bara som ett arbetstillskott utan också som ett bestående element i det svenska samhället.*”¹

Fackföreningsrörelsen var en drivande aktör i den debatt som fördes om invandrapolitiken från sextioalets mitt och den fick stort inflytande på den politik som lagfästes i mitten av sjuttioalet. Redan från mitten av sextioalet slöt LO och SAF en rad överenskommelser om de invandrade arbetarnas anpassning och introduktion till det svenska samhället. Statsmakten vidtog också åtgärder med samma syfte. 1972 stiftades en lag som gav nyanställda invandrare rätt till ledighet och lön för deltagande i svenskundervisning. Informationsbyråer öppnades

¹ Gür, Thomas, Staten och nykomlingarna, en studie av den svenska invandrapolitikens idéer, City University Press, Stockholm 1995, s 99 och Lundh Christer, Ohlsson Rolf, Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring), andra upplagan, SNS förlag, Stockholm 1999, s 108.

runt om i landet och invandrarverket (Siv) inrättade en särskild kuratorstjänst för invandrare, arrangerade tolkkurser och gav på olika sätt stöd till invandrarorganisationer. 1967 började verket ge ut en särskild invandrantidning på finska, tyska, italienska, grekiska och serbokroatiska.

Redan 1967 krävde Lo i ett sjupunktsprogram, att regeringen skulle slå fast målet för den svenska minoritetspolitiken. Den skulle inriktas på att stödja minoritetsgruppernas strävan till ”*kulturell egenverksamhet*”. Los invandrapolitiska expert skrev i en kommenterande artikel i tidningen *Fackföreningsrörelsen*, att den tidigare assimileringpolitiken inte längre var möjlig eftersom invandrarminoriteterna nu blivit så stora. Samhället måste i stället ge den enskilde invandraren i såväl första som andra generationen möjlighet att välja om han ville assimileras eller behålla sin språkliga, kulturella och religiösa särart.

År 1968 tillsattes den utredning om invandrapolitiken – Invandrarutredningen (Iu) – vars förslag kom att bli den nya invandrapolitik som fortfarande i princip gäller. Ius utgångspunkt var ett ”*kulturpluralistiskt*” perspektiv. Förutsättningar skulle skapas för en växelverkan mellan majoritetens och minoriteternas kulturer som skulle verka berikande på samhället som helhet. 1974 kom Ius betänkande (Sou 1974:69) där tre mål slogs fast för invandrapolitiken: jämlikhet, valfrihet och samverkan.²

1975 års beslut

1975 lade regeringen fram sin proposition (1975:26) om invandrapolitiken. Den anslöt sig till Ius förslag som sammanfattades i de tre målen jämlikhet, valfrihet och samverkan. Ius utgångspunkter var följande:

- Det första man utgick från var att migrationen mellan länderna skulle fortsätta. En stor del av invandrarna förväntades bosätta sig i Sverige för gott, samtidigt som de önskade bevara sin ursprungliga identitet. För dem som ville återvända skulle återanpassningen i hemlandet underlättas om de hade bevarat sitt modersmål och sitt kulturarv.
- IU:s andra utgångspunkt var en av statsmakterna tidigare fastslagen princip att invandrarerna skulle behandlas på ett likvärdigt sätt jämfört med majoritetsbefolkningen.
- För det tredje var en ökad internationalisering av det svenska samhället ett övergripande mål i samhällsplaneringen.

Jämlikhetsmålet innebar att invandrarna skulle få möjlighet till samma levnadsstandard som majoritetsbefolkningen och att samma regler skulle gälla för invandrare och svenskar på alla samhällsområden. Ingen grupp skulle behandlas olika. Genom utbildning i svenska språket och även genom andra åtgärder skulle invandrarna ges förutsättningar att på samma sätt som svenskar ta del i samhällslivet. Slutligen skulle de olika invandrargrupperna precis som majo-

² Lund, Christer och Ohlsson, Rolf, a.a., s 103 ff. Om Los sjupunktsprogram se också Schwarz, David, Svensk invandrar- och minoritetspolitik 1945-1968, Bokförlaget Prisma, Stockholm 1971, s 26.

ritetsbefolkningen få möjlighet att bevara och utveckla sitt språk och sina kulturella traditioner – märk väl, med förbehållet att det skulle ske ”*inom ramen för en intressegemenskap som omfattar hela det svenska samhället*”. Invandrargrupperna skulle få statligt stöd för sin kulturella verksamhet.

Valfrihetsmålet innebar att den enskilde invandraren skulle kunna välja i vilken grad han eller hon ville behålla sin ursprungliga språkliga och kulturella identitet eller förvärva en svensk.

Samverkansmålet innebar, att ”*en fruktbarande samverkan bör komma till stånd mellan invandrar- och minoritetsgrupperna och majoritetsbefolkningen. Samverkansmålet inbegriper även ömsesidig tolerans och solidaritet mellan invandrare och den inhemska befolkningen.*” I samverkan inbegreps också samarbete i olika frågor mellan Sverige och utvandringsländerna.

Vad som menas med jämlikhetsmålets ”intressegemenskap” och vilka intressen som avses framgår emellertid inte av betänkandet. Inte heller anges var gränserna för de olika gruppernas valfrihet skall gå.

Hur samverkan, tolerans och solidaritet skulle uppnås framgår av förslagen till åtgärder. Samverkan skulle etableras genom invandrarnas deltagande i det svenska samhällslivet. Framför allt skulle man underlätta för dem att delta i det fackliga och politiska arbetet. Samtidigt skulle utbildnings- och informationsinsatser riktas till majoritetsbefolkningen ”*för att öka förståelsen för människor av annat ursprung*”.

De åtgärder som propositionen främst inriktade sig på var insatser inom skolväsendet. Det betonades, att eftersom små barns attityder påverkas av föräldrarna och dessas inställning till invandring och invandrare ofta präglas av okunnighet, måste motåtgärder mot föräldrainflyttandet sättas in på ett tidigt stadium. På den grund som lagts i förskolan skulle man sedan bygga vidare i grundskolan och gymnasieskolan.

Vidare skulle de kommunala invandrarbyråerna få en opinionsbildande uppgift och påverka lokalbefolkningens attityder i en för invandrarna positiv riktning. Även massmedias betydelse uppmärksammades och det slogs fast, att samhället borde ha ett direkt intresse av att informationen om invandring och invandrare var ”*så objektiv, korrekt och positivt attitydskapande som möjligt*”. Huruvida objektivitet och sanning alltid gick att förena med positivt attitydskapande gavs dock inget svar på.³

Den nya invandrapolitiken ledde till en rad viktiga förändringar. 1976 blev kommunerna skyldiga att ordna hemspråksundervisning i förskola, grundskola och gymnasium för alla barn vars vårdnadshavare ställde sådana krav. En annan förändring var att man i regeringsformen 1979 slog fast, att ”*etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv*” skulle främjas. En tredje förändring var att utländs-

³ Invandrarna och minoriteterna, slutbetänkande av Invandrapolitiska kommittén, Invandrarutredningen 3, Sou 1974:69, s 93 ff, s 308 f, och s 385 ff. Se även Riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken m. m., regeringsproposition 1975:26.

ka medborgare över 18 år fick rösträtt i kommunala och landstingskommunala val. De blev också valbara till förtroendeuppdrag i dessa politiska församlingar.⁴

Med invandrapolitiken etablerades ett system för statliga bidrag till rikstäckande invandrarorganisationer, som också tilldelades rollen som rådgivare för regeringsmakten. De blev remissinstanser, kom att representeras i invandrapolitiska utredningar och deltog i s k invandrapolitiska råd. Det skapades också andra former av statligt stöd till invandrarnas ”kulturella egenverksamhet”, t ex ökade bidrag till biblioteken för inköp av litteratur på minoriteternas språk, särskilt presstöd och stöd för produktion på andra språk än svenska. Redan 1974 hade man utfärdat riktlinjer för stöd till andra religiösa samfund än svenska statskyrkan, och 1975 uttalade sig riksdagen för sändningar i radio och TV på minoritetsspråk.⁵

Jan Elfverson

⁴ Lund, Christer och Ohlsson, Rolf, a.a., s 110 ff och Gür, Thomas, a.a. s 143 ff och s 209.

⁵ Gür, Thomas, a.a., s 261 f och Schwarz, David, a.a., s 17.

INVANDRARNAS PÅ ARBETSMARKNADEN

Introduktionen till det svenska samhället misslyckas

De ansvariga myndigheterna har som mål för nyanlända invandrades introduktion att de så snart som möjligt skall få ett arbete som de kan försörja sig på och att i övrigt invandrapolitikens jämlikhetsmål om lika rättigheter och likvärdiga möjligheter skall uppfyllas. För att se om dessa mål uppnåtts gjorde man en undersökning av hur det hade gått för de invandrare med skydds-skäl och de anhöriginvandrare som folkbokfördes i kommunerna 1995 under de tre till fyra åren fram till 1998 års slut.

Språket är en viktig förutsättning för att en invandrare skall få fotfäste i det svenska samhället. Därför anordnar kommunerna kurser i svenska för de invandrare som bosätter sig i kommunen. Den studerade gruppens resultat i språkutbildningen var nedslående. Endast mellan 20 och 30 procent avslutade utbildningen med godkänt betyg efter tre till fyra år.

Vad gällde arbete var situationen för den studerade gruppen lika dyster trots att deras utbildningsnivå inte i någon högre grad skilde sig från den övriga befolkningens. I november 1998 var endast 22 procent av de i arbetsför ålder sysselsatta och endast 38 procent av dessa hade någon gång under året haft arbetsinkomst. Motsvarande tal för totalbefolkningen var 74 procent sysselsatta och 84 procent som haft arbetsinkomst. Under de tre till fyra år som denna grupp invandrare bott i Sverige hade alltså majoriteten av dem inte lyckats etablera sig på arbetsmarknaden. De som lyckats befann sig i låginkomstyrken inom en begränsad och segmenterad del av arbetsmarknaden.

Nästan hälften av personerna i den studerade gruppen ingick i hushåll som varit långvarigt socialbidragsberoende under 1998 och bara 13 procent klarade sig helt utan bidrag. (Socialbidrag utbetalas av kommunen till personer när inte någon annan möjlighet till försörjning står till buds).

De som hade arbete tjänade dåligt. Genomsnittlig arbetsinkomst för män generellt i Sverige var 100 000 kronor högre och för kvinnor 60 000 kronor högre än för dem som hade arbete i den studerade gruppen.

En liknande undersökning som den beskrivna gjordes beträffande motsvarande kategorier invandrare som fick uppehållstillstånd 1991. Denna grupp uppvisade samma bild. Efter tre till fyra år var bara 15 procent sysselsatta och knappt 10 procent hade en någorlunda fast förankring på arbetsmarknaden. Socialbidrag var den största inkomstkällan och bidragsberoendet var långvarigt.

De två undersökningarna pekar tydligt på att introduktionen av 1990-talets invandrare var ett misslyckande.¹

Invandrarnas svårigheter på arbetsmarknaden är bestående

De två studerade grupperna av invandrare hade vid undersökningstillfället bara varit i Sverige tre till fyra år. Kanske är det så att det tar tid för en invandrare att etablera sig på arbetsmarknaden. Undersökningar visar att vistelsetiden i Sverige spelar en stor roll men även invandrare med lång vistelsetid har en väsentligt sämre anknytning till arbetsmarknaden än de som är födda i Sverige. Om således drygt 75% av de födda i Sverige i åldersgruppen 20 - 64 år var förvärvsarbetande i november 1999 så var motsvarande tal för dem som invandrat 1990 - 1999 under 40%, för 1980 - 1989 års invandrare c:a 55% och för dem som invandrat före 1980 c:a 65%. (Observera att i den sista gruppen ingår arbetskraftsinvandrarna, som har en god anknytning till arbetsmarknaden). Siffrorna visar att inte ens tjugo år i Sverige räcker för att få en med den svenskfödda befolkningen jämbördig ställning på arbetsmarknaden.²

En invandrades ursprung påverkar möjligheten att få arbete

Tabell 1. Sysselsatta i procent efter födelselandsområde, 16 – 64 år, 1994 och 1999.

	1994	1999
Hela befolkningen	71,4	72,9
Födda i Sverige	73,3	75,0
Utlandsfödda	55,5	56,8
därav födda i:		
Östeuropa	56,9	49,6
Övriga Europa	65,7	68,5
Asien	37,9	47,0
Afrika	38,7	44,0
Amerika	52,2	60,9

Källa: SCB, AKU 1994, 1999, intervju med den ansvarige statistikern.

Nittioåret var ett decennium med arbetslöshetsproblem. Därför har åren 1994 och 1999 valts. Under 1994 var arbetslösheten hög medan situationen normaliserades 1999. Att andelen sysselsatta sjunker 1999 för invandrare från Östeuropa beror troligen på att ett stort antal invandrare från f d Jugoslavien fick uppehållstillstånd under andra hälften av nittioåret och därmed i ringa utsträckning hunnit etablera sig på arbetsmarknaden. Tabellen visar att chanserna att få arbete är beroende av varifrån en invandrare kommer. Speciellt Invandrare från Asien och Afrika har problem.

¹ Integrationsverket, *Rapport Integration 2001*, sid 34 ff.

² Integrationsverket, *Rapport Integration 2001*, sid 82 f.

Den genomsnittliga invandringstidpunkten för invandrare från de olika ursprungsområdena kan förklara en del av skillnaden men inte hela. Så var t ex sysselsättningen låg för invandrare från Polen, Iran och Turkiet, grupper där många levit i Sverige under lång tid. Den grupp av 1995 års invandrare som beskrevs ovan uppvisade också skillnader som liknade tabellens.³

Vad gäller andra generationens invandrare så uppvisar också de en lägre andel sysselsatta än personer med svenskt ursprung. Andra generationens invandrare i åldersgruppen 20 - 64 år med två utlandsfödda föräldrar hade 1999 ungefär 10% lägre förvärvsintensitet än motsvarande grupp med två Sverigefödda föräldrar. En rapport från SNS publicerad i november 2002 visade att en person född i Sverige men med två utlandsfödda föräldrar löpte en fyra gånger högre risk att bli arbetslös än en person med två Sverigefödda föräldrar.⁴

Tabell 1 visar också att en bättre konjunktur har en mycket gynnsam effekt på flertalet invandrargruppers möjligheter att få arbete. Speciellt sysselsättningsökningen för invandrare från Asien och Afrika är anmärkningsvärd. Hur långt dessa förbättringar kommer att gå är en öppen fråga. Tidigare erfarenheter visar sedan 70-talet på fler hinder och sämre förutsättningar för utlandsfödda på arbetsmarknaden också under högkonjunkturer.⁵

En segregerad arbetsmarknad

En undersökning av åren 1997 - 2000 gällande vilka arbeten invandrare i regel har, visade att utlandsfödda hade en betydande och ökande överrepresentation inom kategorin Arbete utan krav på särskild yrkesutbildning (inom området finns städare, kökspersonal o. dyl.) Här återfanns invandrare från olika länder, men personer födda i Afrika, Sydamerika och Turkiet var överrepresenterade. Inom yrken som kräver akademisk examen var utlandsfödda underrepresenterade trots att andelen utlandsfödda med eftergymnasial utbildning inte var särskilt mycket lägre än bland infödda.

En annan undersökning av utlandsfödda akademiker visade att endast 65% av de utlandsfödda hade jobb jämfört med drygt 90% av de infödda och endast 39% av de utlandsfödda hade ett arbete som motsvarade deras utbildningsnivå jämfört med 85% av de infödda. Sannolikheten för att ha ett kvalificerat arbete var speciellt låg för invandrade födda i länder i Afrika och Asien.⁶

Under senare år har tillfälliga anställningar ökat kraftigt. Utlandsfödda är kraftigt överrepresenterade inom denna anställningsform. År 2000 var nästan 26% av de utlandsfödda kvinnorna och 23% av männen visstidsanställda. För födda i Sverige var genomsnittet för män och kvinnor 14%.⁷

³ Integrationsverket, *Rapport Integration 2001*, sid 82 f, 41.

⁴ STATIV, Integrationsverkets databas och Dagens Nyheter den 28 november 2002..

⁵ Integrationsverket, *Rapport Integration 2001*, sid 137.

⁶ Integrationsverket, *Rapport Integration 2001*, sid 89 ff.

⁷ Integrationsverket, *Rapport Integration 2001*, sid 98.

Tabell 2. Medelarbetsinkomst i tusental kronor 1999 för sysselsatta från 16 år efter födelselandsområde och kön.

	Män	Kvinnor
Sverige	251	180
Övriga Norden och EU	248	187
Övriga Europa	206	169
Asien	166	141
Afrika	179	144
Amerika och Oceanien	211	163

Källa: *Rapport Integration 2001*, sid 101.

Skillnaderna i tabellen beror till en del på att utlandsfödda oftare arbetar inom näringsgrenar med lägre medelinkomst men även inom respektive näringsgren återkommer samma mönster.

En annan undersökning visade att under 50-, 60- och 70-talen dvs under den period när arbetskraftsinvandringen dominerade hade invandrarna ungefär samma inkomstutveckling som infödda svenskar, medan grupper som kom under 80- och 90-talen haft en betydligt sämre inkomstutveckling. I undersökningen konstaterade man vidare att de genomsnittliga löneskillnaderna vid samma utbildning och kompetens mellan å ena sidan infödda svenskar och å andra sidan nord- och västeuropéer var marginella oavsett vistelsetid i Sverige. För invandrare från Öst- och Sydeuropa skedde en minskning av skillnaderna över tiden men de försvann inte. Löneskillnaderna var nästan 14% för individer som bott i Sverige upp till tio år men fortfarande 7% för anställda som varit i Sverige mer än tjugo år. För utomeuropeiska invandrare kvarstod efter tjugo år ett genomsnittligt lönegap på 14%.⁸

Många invandrare är egenföretagare

Av de sysselsatta utlandsfödda var år 2000 12% egenföretagare jämfört med 10% av de infödda svenskarna. Invandrarföretagen är koncentrerade till storstadsområdena och sysselsätter i regel en till två personer.

I den mån de har anställda är det oftast fråga familjemedlemmar, släktingar, vänner eller landsmän. I slutet av nittioalet sysselsatte invandrarföretagen närmare 250 000 personer. Företagen är oftast mindre tjänsteföretag som butiker, restauranger, städfirmor, frisersalonger o. dyl. De flesta egenföretagarna kommer från Turkiet och Iran.⁹

⁸ Integrationsverket, *Rapport Integration 2001*, sid 101 f.

⁹ Integrationsverket, *Rapport Integration 2001*, sid 105 ff.

Ett stort antal utlandsfödda är beroende av socialbidrag

Vi sade tidigare att socialbidrag utbetalas till människor när ingen annan form av försörjning står till buds. Ännu år 2000, när konjunkturen hade vänt på allvar, var 21% av de utlandsfödda helt eller delvis beroende av socialbidrag för sin försörjning: Motsvarande tal för födda i Sverige var 3%. En orsak till invandrades socialbidragsberoende var, förutom deras dåliga förankring på arbetsmarknaden, deras svaga ställning i andra typer av försörjningssystem som arbetslöshetsförsäkring och äldrepension. Undersökningar har visat att det främst är invandrare som aldrig fått ordentligt fotfäste på arbetsmarknaden som blir beroende av socialbidrag. I den mån de har en arbetsinkomst är den ofta så låg att den inte räcker till försörjningen utan måste kompletteras med bidrag.¹⁰

Integrationspolitiken har misslyckats

Att invandrare får arbete på likvärdiga villkor jämfört med majoritetsbefolkningen är en avgörande förutsättning för att integrationen skall lyckas. Vi har sett att de svenska beslutsfattarna varit medvetna om detta förhållande och också formulerat det som en viktig målsättning för invandrarpolitiken. De fakta vi har redovisat i det här kapitlet pekar på att integrationspolitiken vad gäller arbetsmarknaden är ett allvarligt misslyckande.

Invandringspolitiken under nittiotalet fick allvarliga återverkningar

Lågkonjunkturen under nittiotalet drabbade den svenska arbetsmarknaden hårt. Det gällde hela den arbetsföra befolkningen men invandrarna var en speciellt utsatt grupp. År 1990 hade 65% av de utomnordiskt födda förvärvsarbete. Tre år senare hade andelen sjunkit till 43%. Det var först i slutet av decenniet som en förbättring skedde.¹¹

När konjunkturen vek i början av nittiotalet och sysselsättningen dramatiskt försämrades borde beslutsfattarna ha strypt inströmningen av nya invandrare. Av tidigare kapitel har vi sett att den socialdemokratiska regeringen försökte minska invandringen hösten 1989 men portarna öppnades på vid gavel när den borgerliga regeringen tillträdde två år senare och invandringen formligen exploderade under de följande åren samtidigt som sysselsättningsläget drastiskt försämrades. När socialdemokraterna återtog makten 1994 försökte man minska inflödet med bl a en hårdare visumpolitik men man hade behövt föra en betydligt restriktivare politik om invandringen skulle anpassats till arbetsmarknadsläget.

Siffrorna i Tabell 3 sammanfattar väl vad som hände på arbetsmarknaden under nittiotalet: Som vi ser ökade befolkningen i de arbetsföra åldrarna med drygt 180 000 personer. Om ökningen av antalet utlandsfödda tas som ett mått på antalet invandrare i arbetsför ålder under nittiotalet så svarade invandringen för den största delen av befolkningsökningen. Samtidigt för-

¹⁰ Integrationsverket, *Rapport Integration 2001*, sid 117 f.

¹¹ Integrationsverket, *Rapport Integration 2001*, sid 125.

svann nästan 420 000 jobb från arbetsmarknaden. Därmed ökade vad vi skulle kunna kalla arbetslöshetsgapet med över 600 000 personer.

Tabell 3. Befolkningen, antalet sysselsatta och antalet utlandsfödda 16 - 64 år, 1990 och 1999.

	1990	1999	differens
befolkningen	5 397 000	5 580 000	+183 800
antal sysselsatta	4 485 300	4 067 900	- 417 400
utanför arbetskraften eller arbetslösa	911 700	1 512 900	+601 200
antal utlandsfödda	622 800	756 600	+133 800

Källa: SCB, AKU 1990 och 1999, SCB Befolkningsstatistik, intervju med den ansvarige statistikern.

Tabellens siffror illustrerar klart hur katastrofalt illa invandrings- och integrationspolitiken förts under nittioalet i ett arbetsmarknadsperspektiv.

Det svåra arbetsmarknadsläget blev också ytterligt påfrestande för de offentliga finanserna och framtvingade stora besparingar i de offentliga utgifterna. Nedskärningarna i de sociala trygghetssystemen och i statens och kommunernas verksamheter blev under nittioalet kännbara för hela befolkningen.

Jan Elfverson

DEN SENA INVANDRINGENS SOCIALA KONSEKVENSER

Vi har valt att belysa framställningen med exempel från framför allt Stockholm och Malmö. Det är nämligen till de städerna jämte Göteborg som invandrarna huvudsakligen sökt sig. Det är följaktligen dessa städer som har den största koncentrationen av invandrare, och det är också dessa städer som utsatts för den kraftigaste integrationspolitiken och fått merparten av de ekonomiska bidragen. Begreppet "den sena invandringen" avser den "flyktinginvandring" med tillhörande anhöringinvandring som tog sin början på 1970-talet och på allvar tog fart i mitten av 1980-talet.

Kapitlet behandlar i nämnd ordning ghettoiseringen, situationen i skolan och brottsligheten.

1 Ghettoiseringen

Åtti- och nittitalens invandrare - de s k nya invandrarna - drogs i stor utsträckning till storstäderna, där släkt och landsmän bodde. På 1970-talet bodde drygt 30% av invandrarna i storstadsområdena. 1995 hade andelen ökat till 70%. I Malmö trefaldigades antalet invandrare mellan åren 1991 och 1995.¹

I storstäderna slog sig invandrarna huvudsakligen ned i områden där det redan bodde invandrare. Å ena sidan är det oftast i dessa områden som invandrarna anvisats bostad. Å andra sidan är närheten till släkt och landsmän en viktig, ofta avgörande, faktor för deras eget val av bostadsort. Inte minst för att kunna behålla sina egna traditioner och livsstilar söker de sig därför till varandra. Sammanfattningsvis kan slås fast, att invandrare i allmänhet inte har någon större önskan att integreras i den svenska omgivningen. Att de allmänt anser "det bästa med Sverige" vara "välfärdssamhället" och "det sämsta" vara "svenskarna", är omvittnat.²

Boendesegregationen skärps alltmer. I takt med att andelen utlandsfödda i befolkningen stiger, minskar också den andel av befolkningen som bor i svensktäta områden. För tidigare invandrargrupper har boendesegregationen minskat med vistelsetidens längd i Sverige. Detta stämmer emellertid inte i samma utsträckning för dem som kommit under åtti- och nittitalen, särskilt inte för dem från Afrika och Mellanöstern. Här utgör dock medelklassiranierna ett undantag; bland många av dem märks en strävan att komma in i det svenska samhället.³

Den etniska koncentrationen har ökat mest i områden där den redan är hög. Invandrantäta områden blir invandrardominerade (d v s minst 2/3 av invånarna har utländsk härkomst). Belysan-

¹ Tre städer, Storstadsutredningens slutbetänkande, Sou 1998:25, s 40.

² Å. Daun, "Invandrarernas segregation — som politiskt mål och kulturell verklighet" i: Invandrare i storstad (Sou 1989:111), s 177.

³ Rapport Integration 2001, Integrationsverket 2001, s 159.

de exempel i Stockholm är t ex Fittja med drygt 90% invandrare. I Malmö har vi Rosengård med drygt 80% invandrare.

Reportage från bl a Rosengård visar att i dessa områden lever invandrarna som i hemlandet. "*Det känns nästan som i Somalia*" - så förklarar en somalisk kvinna varför hon trivs så bra i Rosengård. Många invandrare flyttar till Rosengård för att "*slippa Sverige*". I Rosengård kan de leva utan arbete och utan att kunna svenska. (Tre av tio invandrare i åldern 20 - 64 år förvärvsarbetade år 2001, då reportagen gjordes.) De behöver aldrig ge sig ut i det svenska samhället, ty i Rosengård har de allt: sin kyrka, sin moské, skola, dagis, arbetsförmedling, socialkontor, läkare, frisör, apotek, post, bank, affärer med just den sorts varor de är vana vid hemifrån. "*Invandrarna har det faktiskt så bra i Rosengård att de inte vill flytta härifrån. Här slipper de konfronteras med det främmande, svenska sättet att leva.*"⁴

Även inom sina gränser är Rosengård segregerat: i en del bor araber, i en annan somalier, i en tredje Kosovoalbaner osv. Hyresvärdarna vill ha det så, för att minimera konflikter mellan de olika nationaliteterna.⁵

Ytligt sett lever invandrarna gott i Rosengård. Familjen blir försörjd utan att man behöver yrkesarbeta, och samhället ställer få, om ens några, krav. Men medaljen har en baksida: bostadssegregationen har skapat ett etniskt enklavs-system som på många sätt är destruktivt både för det svenska samhället och för invandrarna själva – inte minst därför att enklaverna i stor utsträckning befolkas av en bidragsberoende underklass. Detta ökar invandranas känsla av utanförskap och föder bitterhet mot Sverige.⁶

Samtidigt som andelen invandrare ökar i ett område, förvärras också den negativa utvecklingen i området. Statistiken för riket visar att under åren 1985 - 1993 ökade socialbidragskostnaderna för svenska hushåll med 34%, medan ökningen för utländska hushåll under samma tid var hela 138%.⁷ Likaså ökar de sociala spänningarna, otryggheten och kriminaliteten. Den socioekonomiska segregationen fördjupas och områdena förslummas.

I och med denna utveckling har två begrepp dykt upp i den officiella utredningssvenskan som det tidigare inte funnits täckning för i efterkrigstidens Sverige: "*getto*" och "*utsatt område*". Begreppet "*utsatt område*" definieras som ett område med mer än dubbelt så hög andel socialbidragstagare som regionen i stort.⁸ Det är svårt att finna något utsatt område som är inne i en positiv utvecklingsspiral, konstaterar Storstadsutredningen i sin rapport.⁹

Drygt 50 utsatta områden har identifierats i Sverige, däribland delar av Stockholm, Göteborg och Malmö. Förutom av en hög andel socialbidragstagare kännetecknas dessa områden av hög

⁴ Dagens Nyheter den 18 juli 2001.

⁵ Hyresvärd i Rosengård är Malmö kommun (MKB).

⁶ P1, Vetenskapsradion den 15 mars 2000.

⁷ Se t ex Tre städer, s 76 ff.

⁸ Tre städer, s 94 ff.

⁹ Invandrare i storstad, underlagsrapport från Storstadsutredningen, Sou 1989:111.

andel invandrare, arbetslösa, låginkomsttagare och långtidssjukskrivna. I de utsatta områdena har en högre andel av eleverna dåliga eller ofullständiga betyg. Likaså är kriminalitet och risken för att bli utsatt för våld större än i andra bostadsområden och invånarna känner sig också otryggare.¹⁰

”Det är bara en tidsfråga innan det blir som i England, med våldsamma upplopp”, säger en ung libanes i Rosengård. ”På Rosengård finns alla tecken: arbetslöshet, dålig ekonomi, inga bra förebilder för barnen. Och det blir bara värre. Det är som en tickande bomb.”¹¹

Det område i Sverige som har flest anmälda våldsbrott är Fittja, ett av Stockholmsregionens utsatta områden. Polisen kallar Fittja för "*laglöst land*" och hävdar att "*området domineras av de kriminella ungdomarna. Alla normala människor är förvisade till sina lägenheter, framför allt kvällstid. [. . .] När en man slogs ihjäl på Krögervägen fanns det ingen som sett något bland de tjugotal människor som stod runt offret. De enda som kan fås att prata är barn som inte vet att man ska tåga för att inte bli inblandad, hotad eller misshandlad av de unga män som tyvärr styr Fittja.*"¹²

1994 var i snitt 17% av befolkningen i Stockholm, Göteborg och Malmö utlandsfödd. Men av invånarna i dessa städers utsatta områden var inte mindre än 53% utlandsfödda.¹³ Segregationen förstärks av att svenskar och integrerade invandrare flyttar ut i takt med att invandratätheten i ett område ökar. Genomströmningen är mycket hög. I Rosengård flyttar till exempel en fjärdedel av invånarna ut under ett år, och de som flyttar in är nyanlända i Sverige. De invandrare som lämnar området har som regel gått från arbetslöshet till jobb. Men medan de utflyttande svenskarna flyttar till mer attraktiva områden, flyttar många utlandsfödda till områden som liknar dem de lämnar.¹⁴

De utsatta områdenas ökande etnifiering märks på flera sätt. Så var till en början både Konsum och ICA representerade i Rosengård med varsin stor livsmedelsbutik. Med den tilltagande avsvenskningen krympte emellertid kundunderlaget. ICA höll ut längst, men hösten 2001 tvingades också de slå igen. Nu finns bara utländska mataffärer i Rosengård.

Svenskarna som blivit kvar i de utsatta områdena utgör en etnisk minoritet bland andra. De tycker som regel att invandrarna tränger ut dem i deras eget land. De känner sig trängda i sitt eget land av invandrarna. De känner sig också diskriminerade av politiker och media som de anser favoriserar invandrarna på svenskarnas bekostnad. "*Vi som är svenskar här är i minoritet. Vi har inget värde*", säger en familj i Fittja.¹⁵

¹⁰ Se text Sydsvenska Dagbladet den 26 januari 2000, där tryggheten mellan olika bostadsområden i Malmö jämförs, samt Sou 1998:25 s 76.

¹¹ Rapport Integration 2001, s 150.

¹² Dagens Nyheter den 6 mars 1999 samt reportage i TV2 kl 20, den 10 oktober 2000.

¹³ Tre städer, s 17.

¹⁴ Rapport Integration, , s 161.

¹⁵ Dagens Nyheter den 22 maj 1998.

En svensk i den utsatta Göteborgsstadsdelen Hammarkullen beskriver sin tillvaro så här: "*Vi sitter i spårvagnen omgivna av främmande språk. Blir det bråk så vet vi inte vad det handlar om eller om det är farligt. När vi väntar på spårvagnen ser vi massor av oläsliga meddelanden på anslagstavlan. Det är krulliga bokstäver där det enda ordet vi kan läsa är Gammelstadstorget. Vi är främmande i vårt eget land. Detta är vår vardag. Vi, den svenska minoriteten i de utsatta områdena, glöms ofta bort. Vi sitter aldrig i TV-studiorna, när det mångkulturella samhället diskuteras. Men också vi bör vara med i debatten om det mångkulturella samhället.*"¹⁶

Hösten 2001 gjorde Malmö kommun en enkät för att ta reda på varför utflyttningen till kranskommunerna ökat de senaste åren. Enkäten visade att en avgörande orsak var att man ansåg att Malmö blivit alltför invandrartätt. Detta var första gången en undersökning visade att känslorna mot invandrare är så starka att någon väljer att flytta från orten.

Man ansåg att den stora invandringen hade ökat kriminaliteten och gjort Malmö otryggt. 40% av de tillfrågade skulle ha stannat i Malmö om deras krav på en trygg boendemiljö hade kunnat tillgodoses.

Man ansåg vidare, att barnen drabbades av det mångkulturella Malmö. När deras barn fick en dagisfröken som inte kunde svenska var måttet rågat för en familj. Föräldrasvaren talar för sig själva:

- "*Jag är bara 35 år och vågar inte längre gå ut själv på kvällen, än mindre släppa ut min dotter på Malmös gator.*"
- "*Vem vill ha åttio procent invandrare i en klass? Vem vill ha fyra, fem tolkar på ett föräldramöte?*"
- "*Efter nästan ett år och 4,5 mil från Malmö har våra barn tappat sin utländska brytning och åter börjat tala normal svenska.*"
- "*När barn blir attackerade på stan bara för att de är svenskar, då är det något som är sjukt i samhället.*"

Och en invandrare svarade: "*Vi är en invandrarfamilj som längtade efter svensk miljö. Fyra år bodde vi i Rosengård. Äntligen har vi fått vår plats i Lund.*"¹⁷

2 Skolan

Invandrarna ökar snabbt bland barn och ungdomar, och snabbast går det i Malmö. 1999 hade 51% av malmöborna under 19 år utländsk bakgrund. De demografiska förändringarna fick dramatiska konsekvenser för den svenska skolan där man saknade erfarenhet av att hantera "*mångkulturalism*". Följaktligen blev den mångkulturella skolan ett gigantiskt experiment.

¹⁶ Insändare i Göteborgs-Posten den 5 juli 1997. Hade skribenten skrivit i egenskap av medlem i den svenska majoritetsbefolkningen, hade vederbörande blivit stämplad som rasist. Men skriver man i sin roll som del i en etnisk minoritet, undgår man rasiststämpeln.

¹⁷ Sydsvenska Dagbladet den 27 november 20.

Men även om den praktiska erfarenheten av en mångetnisk verklighet saknades, saknades ingalunda teorier och idéer. Under 1980- och 90-talen publicerades en rik flora av betänkan­den och utredningar med mångkulturell aspekt på skolan och undervisningen. Utmärkande för dem är deras starka ideologiska förankring. I Skolkommitténs betänkande ges en tydlig presentation av de föreställningar som den nya mångkulturella skolan bygger på.¹⁸

Grundtanken är att mångkulturalism ska ses som en resurs. Att värna om och utveckla en egen kulturell identitet, att rota sig på en plats och i ett land är förlegat. Identiteten består av *"våra möten med andra, av våra olika rutter genom världen och historien."* Tidigare har människor längtat hem, när de varit ute i världen. *"Men idag är tiden och världen en annan.[. . .] Man kan inte undvika sin kulturella identitet. Men lika litet kan man acceptera den. I stället får man försöka flytta på sig och lära sig något under färden."* Stabilitet och tillhörighet ses som något negativt. Det positiva är den ständiga rörelsen, uppbrotten, de nya mötena.¹⁹

Men samtidigt som den etniska mångfalden prisas, tonas betydelsen av de etniska skillnaderna ned. Att ha främmande etnisk bakgrund jämförs med att tillhöra det andra könet eller en annan socialgrupp. Att tala bruten svenska jämförs med att tala en svensk dialekt.

Mot bakgrund av att Sverige är på väg att bli mångetniskt och kulturellt heterogent ställer be­ tänkandet en viktig fråga: *"Bör och kan skolan erbjuda eleverna kunskaper och värderingar som kan fungera som ett gemensamt kitt både i skolan och utanför?"*²⁰ Svaret blir att i det mångkulturella samhället kommer man aldrig att kunna skapa någon överlagrande nationell identitet som täcker över alla andra identiteter, varken genom skolundervisning eller på något annat sätt. Det som förenar människor kan vara vad man gör tillsammans, inte vilka värderingar man har. Som bäst kan man upprätta en *"kulturell vapenvila"*, en *"samlevnadsfrid"* som innebär att man undviker konflikter och kan fungera tillsammans i skolan och i arbetslivet.²¹

2.1 Segregationen

Det sammanhållande kittet saknas. Följdenligt ökar också den etniska segregationen - i skolan liksom i samhället i övrigt. Erfarenheten visar, att i och med att andelen elever med utländsk bakgrund ökar i en skola segregeras också eleverna etniskt. Dagens Nyheter hade ett reportage där gymnasister med svensk och utländsk bakgrund diskuterade segregationen i skolan. Svenskarna tvivlade på att den nya generationen invandrare alltid ville integreras. *"På min gymnasieskola pratar de svenska bara på lektionerna"*, sade en svensk flicka. *"Annars sitter alla i sina grupper och pratar sina språk."* Och invandrarna erkände att så var det: *"Invandrare segregerar sig själva."*²²

¹⁸ Krock eller möte: om den mångkulturella skolan, delbetänkande av Skolkommittén, Sou 1996:143.

¹⁹ Krock eller möte, s 9.

²⁰ Krock eller möte, s 110.

²¹ Krock eller möte, s 113-114.

²² Dagens Nyheter den 20 mars 19.

Försök att skapa kontakt över de etniska gränserna genom att under en period bussa elever från en invandrartät skola till en svenskdominerad, och vice versa, har som regel misslyckats. Både värdar och gäster håller sig för sig själva.

En undersökning om segregationen i skolan visar, att i skolor där elevernas föräldrar huvudsakligen är födda i Sverige och har hög utbildningsnivå är stabiliteten hög, med en inflyttning till skolan av i snitt 4% och en utflyttning av i snitt 1% per läsår.²³

I invandrartäta skolor och skolor där föräldrarna har låg utbildningsnivå är bilden en annan. Där är inflyttningen i snitt 8% och utgörs främst av invandrade från utomeuropeiska länder. Även utflyttningen är hög, nästan 7%. Framför allt är det elever med svenska föräldrar och föräldrar med utomnordisk och postgymnasial bakgrund som flyttar ut. Invandrartäta skolor utvecklas till invandrardominerade. Likaså ökar andelen elever med invandrabakgrund snabbast i områden där andelen invandrare redan är hög.²⁴

Ser man till verkligheten ute i skolorna, finner man att den etniska segregationen tilltar och slår igenom på snart sagt alla områden. I den följande granskningen har vi valt att inrikta oss på elevernas skolresultat, på kostnaderna för elever med svensk respektive utländsk bakgrund samt på skolmiljön.

2. 2 Betygen

Betygsstatistik från landets skolor visar att utbildningsnivån i storstäderna ökat kraftigt de två senaste decennierna, både generellt och i de utsatta områdena. Men statistiken visar också, att elever i invandrardominerade områden klarar skolan klart sämre än andra elever och att betygsflytorna mellan svenska elever och invandrarelever alltmer fördjupas.²⁵

1999 fick knappt 10% av landets samtliga elever i grundskolans avslutningsklass underkänt i ett eller flera av de tre kärnämnen (svenska, engelska, matematik). För landets elever med utländsk bakgrund var motsvarande siffra 36%. I de två invandrardominerade områdena Vårby och Alby i Stockholm var motsvarande siffror 46, respektive 50%.²⁶ I Malmö var betygsförsämringen störst i stadsdelen Rosengård, där 1% av eleverna hade svensk bakgrund. I Rosengårdsskolans avslutningsklass ökade under 1999 andelen elever som inte klarat betygskraven från 40 till 58%.²⁷

En utredning visar att invandrarungdomar - oavsett när de kommit till Sverige eller om de fötts här - i högre grad än svenska ungdomar får sämre betyg, hoppar av gymnasiet och ärver föräldrarnas arbetslöshet.²⁸

2. 3 Kunskap i svenska språket

²³ Att välja skola – effekter av valmöjligheter i grundskolan, Skolverkets rapport 109, 1996.

²⁴ Krock eller möte, s 150.

²⁵ Diagram i: Sou 1997:61, s 105.

²⁶ Svenska Dagbladet den 21 augusti 1999.

²⁷ Sydsvenska Dagbladet den 18 augusti 1999.

²⁸ Rapport från Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (Eso) den 13 september 2000.

Vi ska här inte spekulera närmare över varför så många invandrarelever presterar undermåliga skolresultat. Men en avgörande orsak är helt uppenbart att de förstår, talar och skriver svenska så dåligt. Vad som är särskilt alarmerande är att invandrabarnens kunskaper i svenska vid skolstarten med åren blivit allt sämre.

"*En avgrund skiljer i läsförmåga.*"²⁹ Det blev omdömet sedan läsförmågan hos samtliga nio-åringar och fjortonåringar i Stockholm testats 1999. I den stadsdel där eleverna presterade bäst hade 8% av fjortonåringarna svårigheter med läsning och läsförståelse. I invandrardominerade Rinkeby hade hela 74% så svåra problem att de inte kunde förstå det skrivna material som ingår i skolans undervisning.

En av anledningarna till invandrarelevernas dåliga svenska är föräldrarnas bristfälliga svenska. En utbildningsledare i Fittja berättar att de får barn till skolan som inte talar någon svenska alls, trots att deras föräldrar är födda i Sverige. Anledningen, menar hon, är att man kan leva ett helt liv i Fittja och klara sig bra utan att behöva lära sig svenska.³⁰ Samhällets krav på att invandrarna ska lära sig svenska sänks alltmer. I Rosengård är språkförbistringen nu så stor att det måste ges kurser i arabiska för områdets närpolis.

Vidare talas det allt mindre svenska i de invandrantäta skolorna. En invandrarkvinna berättar hur hennes barn, som i förskoleåldern talade bra svenska därför att det talades svenska på deras daghem, förlorat sin svenska sedan de börjat skolan. "*Nu har de lärare som bryter och kamrater som talar ett blandspråk som jag inte förstår. Hur ska de få en bra svenska?*"³¹

Skolmyndigheterna i Stockholm ser det segregerade boendet som boven i dramat. Svenskan reduceras till ett "skolspråk".

I Tensta kan man bo och leva ett rikt socialt liv på sitt eget modersmål.[. . .] Svenskan blir därmed enbart ett skolspråk och fortsätter att vara ett främmande språk, även för andra och tredje generationens invandrare. Barnens föräldrar har ofta svaga färdigheter i svenska.³²

Svenska Dagbladet kommenterar på ledarplats den 30 juni 1999 regeringens förslag att kravet på att lärarna i den svenska skolan skall "behärska svenska språket" skall tas bort. Det skall räcka om lärarna har "*tillräckliga kunskaper i det svenska språket med hänsyn till tjänsten*", trots tung dokumentation om vikten av att eleverna behärskar svenska för att klara vidare studier och komma in på arbetsmarkanden. I september 1999 engagerades en författare för att under två veckor ha skrivträning i svenska med en klass 8 i Malmös grundskola. Klassen bestod av 28 fjortonåringar. Efter de två skrivträningsveckorna, under vilka den inbjudna författaren flera gånger höll på att ge upp, skrev hon ett brev till stadens skolmyndigheter och politiker varur nedanstående är saxat:

²⁹ Dagens Nyheter den 13 mars 1999.

³⁰ Dagens Nyheter den 18 mars 1999.

³¹ Ibidem.

³² Att växa bland betong och kojor, delbetänkande från Skolkommittén, Sou 1997:61, s 110.

- Det jag såg av skolans värld är alarmerande, upprörande, skandalöst. En generation håller på att gå åt helvete, rent ut sagt.
- Det är löjligt att tala om undervisning. Eleverna tuggar tuggummi, dricker läsk, pratar i mobiltelefoner, studsar med basketbollar, springer runt och jagar varandra, hänger halvvägs ut genom fönstret, skriker högt åt varandra genom klassrummet, kallar varandra och lärare för "hora" och "bög".
- Av 28 elever har 2 svenska föräldrar. Få av eleverna talar svenska utan brytning. De har sämre ordförråd än mina barn hade i 5-årsåldern. Många kan inte, ur en slumpvis samling av bokstäver, bilda enkla ord på två bokstäver ("ha", "få", "ge").
- Även om det är tyst och alla tycks lyssna, har de svårt att förstå enkla instruktioner. Varje instruktion måste åtföljas av att man går runt och berättar en gång till, för var och en, vad som ska göras.
- Beväpnade elever är redan en realitet. Beväpnade ordningsvakter i skolan är snart en följd. Om detta får fortsätta, kommer vi inom några år att ha skapat oss en polisstat som är indelad i getton och avdelad med taggtråd och kravallstaket.³³

2.4 Kostnader

Statistiken visar att undervisningskostnaderna för grundskolans elever varierar högst avsevärt. Åren 1992 — 95 var t ex den årliga genomsnittskostnaden per elev på låg- och mellanstadiet i Stockholm generellt 16 700 kronor, men i de utsatta områdena 25 500 kronor. På högstadiet var motsvarande siffror 23 276 respektive 39 200.³⁴

Medan kostnaderna under samma period sjönk med 4, 5% för grundskolorna generellt i Stockholm, Göteborg och Malmö, ökade de för skolorna i dessa städers utsatta områden med 2%.³⁵

När Stockholm 1999 gjorde en jämförelse av grundskolans undervisningskostnader i olika stadsdelar, toppade invandrardominerade Rinkeby listan med 62 143 kronor per elev. På listans botten, med en kostnad runt 40 000 kronor, fanns stadsdelar med låg andel invandrare. Invandrareleverna var således betydligt mer kostnadskrävande. Hemspråksundervisningen är en del av förklaringen. Men därutöver kräver åtskilliga invandrarelever stödåtgärder av olika slag.

Snedfördelningen av resurser blir särskilt uppenbar, när differenserna uppträder inom samma kommun, som fallet är t ex i Botkyrka. 1999 hade Kassmyraskolan i Södra Botkyrka 442 elever, varav 10% var invandrare. Skolan hade en budget på 21,6 mkr och drygt 6 lärare per hundra elever. Fittjaskolan i Norra Botkyrka hade ungefär lika många elever, varav 98% var invandrare. Den hade 34,1 mkr i budgeten och tolv lärare per hundra elever.

Trots att Fittjaskolan under flera år fått extra resurser hade elevernas resultat dock inte förbättrats. Pengar löste inte alla problem, konstaterade skolchefen och angav som tungt vägande orsaker till problemen i skolan den extrema segregeringen och den ständiga tillströmningen av nya invandrare.³⁶

³³ Sydsvenska Dagbladet den 13 oktober 1999.

³⁴ Att växa bland betong och kojor, 95 ff.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Dagens Nyheter den 12 mars 1999.

Andra invandratäta skolor har samma problem. Hösten 1999 slog utbildningsdirektören i Malmö larm: 20% av Malmös elever lämnade grundskolan med ofullständiga betyg och bland dem var invandrareleverna överrepresenterade. 43% av invandrareleverna fullföljde inte sin gymnasieutbildning.³⁷

Utbildningsdirektören ansåg att den främsta anledningen till detta var den stora inflyttningen av invandrare från andra kommuner. Den ständiga och stora nytillströmningen gav inte Malmös invandrare en rimlig chans att integreras, menade han, vilket framför allt drabbade barnen och ungdomarna.

I en debattartikel konstaterade han bl a

- att 45% av grundskolans och drygt 30% av gymnasieskolans elever var invandrare
- att invandrarna stod för Malmös hela befolkningsökning under 1990-talet, och att i snitt 2.200 nya invandrare flyttade in varje år - trots att Malmö hade avtalat med Statens invandrarverk om att inte ta emot fler invandrare
- att Malmö hade landets högsta socialbidragskostnader per invånare.

Debattartikeln fördömdes samfällt av stadens politiker. De erkände visserligen att skolorna hade problem, men avvisade utbildningsdirektörens förslag om att begränsa inflyttningen av invandrare. Lösningen var i stället, menade man, mera pengar till skolorna.

2.5 Våldet

I takt med att invandrareleverna blivit flera har våldet i skolorna ökat markant. Idag förekommer till och med väpnat våld i skolorna, något som var otänkbart för ett par decennier sedan. Våldet, som började i storstadsskolorna, har flerdubblats under 1990-talet och snabbt spritt sig ut i landet. Skolor tvingas stänga därför att säkerheten hotas på grund av elever, i de flesta fall invandrarelevers, våld mot elever, lärare och annan personal — våld som även fått dödlig utgång.³⁸

Grundskolan i den lilla skånska kommunen Ödåkra får belysa utvecklingen. Skolan var, enligt rektorn, tidigare en typisk landsortsskola som "*nu blivit en invandrarskola*".³⁹ Där härjade hösten 1999 en rånarliga av invandrarelever som genom misshandel, hot och personrån terroriserade de svenska eleverna. Ligamedlemmarna drog sig inte för att gå in på andra klassers lektioner, fjättra lärarna och misshandla eleverna inför lärarnas ögon.⁴⁰ Flera av de svenska eleverna vågade till slut inte gå till skolan.

Under 1990-talet har polisanmälningarna för våld mot lärare flerfaldigats. Lärarna har slagits ner av elever som t ex blivit tillsagda att passa tiden, att stänga av mobilen under pågående

³⁷ Sydsvenska Dagbladet den 6 oktober 1999.

³⁸ Se t ex Svenska Dagbladet den 22 december 2001.

³⁹ Sydsvenska Dagbladet den 2 oktober 1999.

⁴⁰ Sydsvenska Dagbladet den 17 september 1999.

lektion eller att inte tränga sig före i matkön. Mer än en fjärdedel av fallen är så grova att de lett till sjukskrivningar och skadorna har ibland varit livshotande.⁴¹

2.6 Vittnesbörd från en svensk elev

I en artikel med rubriken "*Mångkulturalism i gymnasiemiljö*" skildrar en kvinnlig elev i Tumba gymnasium i Botkyrka de svenska gymnasisternas situationen i en invandrartät gymnasieskola.⁴² Hon beskriver hur många invandrarelever, trots generös stödundervisning, inte klarar skolan och hur fördomsfulla de är mot allt svenskt. Hur fientlig stämningen är mellan elever med svensk bakgrund och elever med utländsk. Hur studiemotiverade svenska elever trakasseras av invandrarelever som till och med sprayar tårgas i deras ansikten — och att skolan slutligen tillfälligt måste stängas "*för att undvika att någon skadas allvarligt*". Hon beskriver också hur skolan bjöd in "stödpersoner" för att föreläsa och diskutera bort konflikterna, och hur de svenska eleverna då anklagades för rasism.

Vi fick ta emot beskyllningar som vi betraktade som helt ogrundade. När vi framförde våra invändningar, fick vi höra att vi var tvungna att inse att vårt samhälle är mångkulturellt och anpassa oss därefter.

Både skolledningen och massmedia tog enligt författarinnan subjektivt ställning för invandringdomarna. De svenska eleverna kände sig förbisedda och frustrerade, eftersom de aldrig fick möjlighet att uttrycka sin syn på sakernas tillstånd. Hon slutar med följande reflexion:

Kanske kan detta sägas vara ett mönster som går igen i förortspolitikerna i stort; det mångkulturella upphöjs och heligförklaras medan det svenska betraktas som något närmast skamligt som bör förträngas.

3 Brottsligheten

Eftersom misstänkta och lagförda personer registreras med avseende på sitt **aktuella** medborgarskap och inte med avseende på sitt födelseland är brottsstatistikens definition av begreppet invandrare mycket snäv. Sålunda har hälften av de utlandsfödda som är folkbokförda i Sverige svenskt medborgarskap och räknas därför i brottsstatistiken som svenskar.⁴³ År 1995 utgjorde de utländska medborgarna 6 procent av befolkningen, medan deras andel i brottsligheten var 2,5 gånger större. För våldsbrott som våldtäkt, övergrepp mot barn och mord/dråp samt för kategorin stöld var deras överrepresentation mellan 4 och 5.⁴⁴

I det följande begränsar vi oss inte till utländska medborgare. Vår framställning gäller kategorin invandrare.

Även om mörkertalet är stort vad gäller brottslighetens omfång, kan vissa fakta slås fast: Dels är invandrarna överrepresenterade inom den grova brottsligheten som blir allt grövre. Dels ökar den grova brottsligheten kraftigt och speciellt bland unga, där det i stor utsträckning är fråga om provocerat våld.⁴⁵ Gatuväldet i Stockholm har på fyra år ökat med 30 procent och

⁴¹ Svenska Dagbladet den 22 december 2001 samt Arvika tingsrätt, dom i mål DB 145, nr 113/96.

⁴² Ring, Terese, *Mångkulturalism i gymnasiemiljö*, i: Contextus: Forum för konservatism 1998:4.

⁴³ Martens, Peter L., *Immigrants, Crime, and Criminal Justice in Sweden*, University of Chicago, Chicago 1997, s 200.

⁴⁴ Ahlberg, Jan, *Invandrades och invandrades barns brottslighet*, BRA-rapport 1996:2.

⁴⁵ Aktuellt från Statens institutionsstyrelse, 2 december 2001.

Södersjukhusets akut få in fler fall av gatuvåld än patienter med astma, diabetes eller hjärtinfarkt.⁴⁶

Vidare är andra generationens invandrare mindre brottsbenägen än första, men deras brottslighet är dock c:a 50 procent högre än infödda svenskars. Slutligen sjunker brottsbenägenheten med längden på vistelsen i Sverige.⁴⁷

En riksomfattande undersökning om svenskars oro för brott visar att denna oro på ett år ökat med 26%.⁴⁸ Vilka slags brott är det då som framför allt väcker människors fruktan? Jo, brott inom kategorierna våld och stöld. Omkring hälften av svenskarna känner idag oro för att drabbas av rån, överfall, misshandel, våldtäkt och stöld. Kvinnors oro är större än mäns, storstadsbors större än landsbygdsbors. I snitt är sex kvinnor av tio rädda för att bli rånade, överfallna och misshandlade. Av kvinnor i åldern 16 - 29 år är inte mindre än sju av tio rädda att bli våldtagna.

Kvinnor inskränker i allt större utsträckning sin frihet för att slippa bli utsatta för våld. Inte mindre än sex av tio undviker att gå ut kvällstid. Om de måste gå ut, undviker de parker och smågator. Med risk för att bli överkörda cyklar de ute i gatan i stället för att använda cykelbanan. Man talar om "rädslans geografi".

Med tanke på att invandrarnas överrepresentation är särskilt stor vid de nämnda brotten är det förståeligt att svenskarnas tilltagande otrygghet i samhället är invandrarrelaterad. Att denna otrygghet är en bidragande orsak till bostadssegregationen har visats ovan.⁴⁹

Vi kommer i det här kapitlet att begränsa oss till tre slag av brott: gängrän, gruppvåldtäkter och hedersrelaterat våld mot invandrarkvinnor. Anledningarna till att vi fokuserar på just dessa brottskategorier är flera. Dels har de tidigare knappast förekommit i Sverige, dels är förövarna som regel invandrare, dels är brottsligheten direkt eller indirekt riktad mot majoritetsbefolkningen. Brottslagen är dessutom av speciellt intresse för vår undersökning, eftersom de belyser integrationsproblemen mycket tydligt. Uppenbarligen utgör bristande integration i Sverige en grogrund för brotten ifråga.

⁴⁶ Storstadsvåld, en undersökning vid Södersjukhusets akutmottagning, Stockholm 2000.

⁴⁷ Ahlberg, Jan, a. a.

⁴⁸ En rapport om svenskarnas oro för brott/skada/olycka, häfte publicerat av Länsförsäkringar, Stockholm 2001.

⁴⁹ Sid xxx

3.1 Gänggrån

Sedan början av 1990-talet är gänggrån, där ungdomar rånar andra ungdomar, ett markant inslag i ungdomsbrottsligheten. Från att ha varit en storstadsföreteelse har rånerna nu spritt sig ut över landet. Ett flertal rapporter, bl a en omfattande BRÅ-undersökning 1999 i Malmö och Göteborg, liksom intervjuer med poliser ger en samstämmig bild av ungdomsrånerna.⁵⁰ Ökningen är dramatisk. I Stockholms- och Malmöregionerna fördubblades de polisanmälda rånerna under 1999, och polisen talar om en "ungdomsepidemi".⁵¹

80 - 90 procent av rånarna har invandrarbakgrund. Majoriteten är 15 - 17 år. Men åldern sjunker och allt oftare är rånarna inte straffmyndiga. Offren är svenska barn och ungdomar, företrädesvis "*svenska killar från rikemansskolor*", som en rånare uttryckt det.⁵²

Rånerna utförs mestadels på dagtid och trots att det finns vuxna i närheten. Omgivningen ingriper sällan. Våldsinslagen har minskat de senaste åren men hot, framför allt knivhot, förekommer. Ofta känner sig offren så hotade av själva rånscenariot att de ger upp utan att något konkret hot förekommit.

Rånerna följer som regel ett visst mönster: En grupp invandrapojkar går fram till ett utvalt offer och förmedlar med sitt agerande en tydlig hotbild. Ett vanligt scenario är att en av rånarna håller en kniv tryckt mot offret, medan de andra muddrar honom på mobiltelefon, bankkort, pengar. Offret blir, väl medvetet om hotbilden, skrämtd och vågar inte annat än lämna ifrån sig det begärda eller låta sig muddras utan motstånd. Ger han inte upp, blir han misshandlad, ofta mycket brutalt.

Förnedring av offret ingår inte sällan i bilden. Är det en pojke gäller det att knäcka hans självkänsla. Han tvingas gråta, lämna ifrån sig skorna, till och med klä av sig naken, på knä be för sitt liv osv. För flickoffren gäller sexuell förnedring. De får kläderna avslitna, rånarna tafsar på dem och kallar dem "horor". Rånerna kombineras dock sällan med våldtäkt. När flickorna lyckas komma loss och springa sin väg, gapskrattar rånarna och låter dem löpa. Inte ens småflickor går säkra.

Bara uppskattningsvis hälften av rånerna polisanmäls och de allra flesta förblir ouppklarade. Att så få anmäler beror på deras bristande tilltro till polisens förmåga att gripa rånarna, men också på rädsla för rånarnas repressalier. Ett vanligt inslag i scenariot är att gärningsmännen hotar döda den som tjallar. "*Jag skulle aldrig våga peka ut dom som rånade mig*", säger en fjortonåring som blivit rånad tre gånger på två veckor. "*Jag har en kompis som både anmält och vittnat. Nu har han ett kontrakt på sig - de är ute efter honom. Han kan knappt gå ut.*"⁵³

⁵⁰ Detta avsnitt bygger i huvudsak på: Ungdomar som rånar ungdomar, BRÅ-rapport 2000:6.

⁵¹ Metro den 6 september 1999.

⁵² Kvällsposten den 16 januari 1999.

⁵³ Dagens Nyheter den 21 februari 2001.

Den allvarligaste effekten av ungdomsrånen ligger sannolikt i den djupa kränkningen av den personliga integriteten och de psykiska konsekvenserna speciellt för den som är i puberteten och i färd med att bygga upp sin identitet och sin bild av omvärlden. Att som femtonåring känna sig så maktlös att man på befallning lämnar ifrån sig sina skor sätter rimligtvis spår i självkänslan. 80 – 90 procent av de rånade ungdomar som intervjuats i BRÅ-rapporten uppgav att de kände hat och hämndlystnad gentemot förövarna. En konsekvens av ungdomsrånen kan bli att invandrarfientligheten i ungdomsgenerationen ökar.

Gängen har satt sig i respekt, som det heter. Det innebär att de tagit över vissa stadsdelar med följden att de svenska ungdomarna inskränker sin rörelsefrihet. ”Rädslans geografi” breder ut sig även här. De tonåriga gärningsmännen beter sig som maffiosi, säger polisen.⁵⁴ Rånen blir en maktdemonstration. Om rånaarna grips skrattar de åt polisen, eftersom brottens påföljder blir så obetydliga på grund av förövarnas låga ålder.

Att det för gängen är fråga om att visa sin makt bekräftar invandrarungdomarna själva. De som har status i gängvärlden är de som suttit inne flera gången för misshandel.⁵⁵ Den som inte accepterar den grymma gängkulturen har all anledning att vara rädd. ”Svenskarna måste bli som oss svartskallar. Annars klarar dom sig inte”, säger en invandrarkille. ”Man rånar inte sina egna. Och då blir det invandrare mot svenskar.” De svenska ungdomarna fattar galoppen: Antingen håller man sig undan eller också anpassar man sig. ”Om man lär känna dom och låtsas se upp till dom, då blir man inte rånad”, förklarar en svensk fjortonåring. Försvarsmekanismen heter medveten identitetsförändring.

En sociologisk undersökning vid Göteborgs universitet av John Järvenpää har ingående behandlat fenomenet invandrarungdomar och personrån.⁵⁶ Informanterna, som bestod av sex utländsfödda ungdomar från olika länder i ålder 17 – 19 år, var intagna i slutet ungdomsvård på grund av personrån. Trots skilda kulturella bakgrunder var de relativt samstämmiga i sin syn på rånandet.

Det helt avgörande motivet för val av offer var etniskt. Ingen kunde tänka sig att råna någon av sin egen nationalitet. Dels ”handlar det om respekt”. Dels skulle de straffas hårt av sina landsmän. ”Jag skulle bli dödad”, säger en. ”Släkten skulle slått ihjäl oss”, säger en annan. Att rånaarna koncentrerat sig på svenskar beror framför allt på att svenskar är rädda och därför lätta byten. För en informant hade klassaspekten varit relevant och han hade därför riktat in sig på sådana som verkat välbärgade. ”Svenskar är rika snobbar som får allt av sina föräldrar medan blattar får slita.”

⁵⁴ Dagens Nyheter 99-03-23.

⁵⁵ Resten av detta avsnitt bygger på reportage i Dagens Nyheter den 21 februari 2001.

⁵⁶ Järvenpää, John, Personrån och etnicitet, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, HT 2000.

3.2 Gruppvåldtäkter

Tidigare var gruppvåldtäkter så gott som okända i Sverige. Men från och med 1980-talet har de stadigt ökat. Från och med 1995 har de fyrdubblats.⁵⁷ Under 1999 registrerades 35 gruppvåldtäkter enbart i Stockholm. Idag rapporterar media var och varannan vecka om sådana våldsbrott.

Det gängse mönstret är detsamma som vid gängrånen. Dels är den etniska relationen densamma: offren är svenska och bland förövarna är invandrarna kraftigt överrepresenterade. Som exempel kan nämnas en utredning om straffmättningspraxis som visar, att av 24 gärningsmän som dömdes för gruppvåldtäkter 1989 – 91 var 21 utländska medborgare.⁵⁸ Huruvida de tre svenska medborgarna var etniska svenskar eller invandrare redovisas inte.

Dels blir både förövare och offer allt yngre. I augusti 2001 våldtogs exempelvis två 13-åriga flickor i Malmö av sex invandrapojkar i åldern 11 – 14 år.⁵⁹ Fallet fick stor medial uppmärksamhet, vilket resulterade i att 17 våldtäktsanmälningar mot samma gäng lämnades in till polisen dagarna efteråt.

Att offren skadas svårt psykiskt finns skakande vittnesbörd om.⁶⁰ Liksom vid gängrånen hotas många med döden om de polisanmäler gärningsmännen. Under rättegångarna med salen fylld av våldtäktsmännens släktingar och vänner händer det att stämningen blir så hotfull mot den skändade kvinnan, att salen måste utrymmas och polisbevakning sätts in.⁶¹ När gärningsmännen efter avtjänat straff släpps ut, blir situationen för kvinnan inte sällan så farlig, att hon tvingas söka skyddad identitet. Många kvinnor vittnar om personlighetsförändringar – de har blivit misstänksamma, rädda för att gå ut, sover dåligt, förlorat självförtroendet osv.⁶²

Beteckningen ”hora” för svensk kvinna lanserades av muslimska invandarmän från Mellanöstern. Begreppet har sedan anammats av manliga invandrare från andra kulturer och förefaller nu etablerat. Språkbruket säger allt om förövarnas kvinnosyn. En rad tidningsreportage och intervjuer visar att invandrare respekterar och gifter sig med invandrarflickor, medan många anser det OK att våldta svenskor.⁶³

Det är intressant att notera, att vad gäller acceptansen för gruppvåldtäkter på svenskor avviker informanterna i Järvenpääs undersökning från den bild som målas upp i massmedia. Samtliga fördömde kraftigt gruppvåldtäkter överhuvudtaget. ”Avrätta dem”, sade en av dem. ”De gör så att invandrarna får dåligt rykte. Inte konstigt att svenskarna blir rasister”.

⁵⁷ Svensk Polis nr 6, 2000.

⁵⁸ Klette, Hans, Tingsrätternas straffmättningspraxis vid grova våldsbrott, stencil u.å.

⁵⁹ Svenska Dagbladet den 3 september 2001 samt Expressen den 10 september 2001.

⁶⁰ Svenska Dagbladet den 13 april 2000.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

⁶³ Tex Dagens Nyheter den 11 februari 2000.

3.3 Hedersrelaterat våld mot invandrarkvinnor

Det senaste decenniet har en rad kvinnor, framför allt unga flickor från Mellanöstern, misshandlats och mördats av män i sin egen familj därför att de ansetts ha skadat familjens heder. Deras brott består i att de har försökt leva svenskt i Sverige, t ex umgås med svenska vänner, gå på bio, delta i en klassresa, insistera på att skaffa sig utbildning, eller värst av allt – förälskat sig i en svensk man.

Att drygt 60 procent av dem som sökte skydd hos landets kvinnojourer under 1998 var invandrarkvinnor säger något om hur utbrett våldet mot invandrarkvinnor är.⁶⁴ Idag lever cirka 700 invandrarkvinnor gömda för sina familjer på grund av grov misshandel och fruktan för sina liv.⁶⁵

Morden på unga flickor som förälskat sig i en svensk ingår i ett intrikat kulturellt/ekonomiskt/politiskt komplex och ställer integrationsproblematiken på sin spets. Morden utförs antingen i Sverige eller i ursprungslandet, dit flickan rest på semester eller rentav kidnappats och där avsikten är att hon ska gifta sig med en man som familjen utsett.

Enligt uråldrig sed handlar det ytterst om kontroll av kvinnans sexualitet och därmed släktens egendom.⁶⁶ Den sociala stigmatiseringen verkar oerhört starkt.⁶⁷ Den flicka som bryter mot normerna drar en skam över sin familj som innebär att hennes mor döms ut som en misslyckad mor och släktens unga kvinnor blivit omöjliga som äktenskapspartners. Eftersom hela släkten skadas vänder sig som regel alla, även hennes mor, emot henne. Enda möjligheten att återupprätta familjens heder är att utplåna skamfläcken, d v s döda flickan.

Hedersmord kan accepteras även av högutbildade, emanciperade kvinnor. En ”skärpt ung arabisk kvinna, dotter till en universitetsprofessor”, som gör helt klart för intervjuaren att hon tänker leva en modern kvinnas liv, säger om hedersmord: *”Men det är ju klart att en kvinna som dragit skam över sin familj måste betala med sitt liv. Det är enda sättet att rädda familjens heder.”*⁶⁸

Mördarna, som regel flickans far eller bröder, ses som hjältar av den egna etniska gruppen. Blir det rättegång, fylls salen av släktingar och landsmän som ger kraftigt stöd åt den åtalade. Övertygad som mördaren är om att han gjort sin plikt, blir rättegången oftast obegriplig för honom. Döms han, blir han martyr i sina landsmäns ögon. Om flickan lyckas undgå släktens hämnd, tvingas hon leva resten av livet under dödshot. Likaså hennes svenske pojkvän.

De arrangerade äktenskapen kan även ha en ekonomisk dimension. Den kurdiska seden att fästmannen betalar hemgift till brudens far har utvecklats till ett medel att få inträdesbiljett till

⁶⁴ TV2, Aktuellt, den 14 november 2000.

⁶⁵ Uppgift av advokat Elisabeth Fritz, själv invandrare.

⁶⁶ Svenska Dagbladet den 11 december 2001.

⁶⁷ P1 den 23 januari 2002.

⁶⁸ Svenska Dagbladet den 7 februari 2002.

Sverige. Om bröllopet innebär att mannen kan få uppehållstillstånd och så småningom bli svensk medborgare, kan priset för bruden bli så högt som 75.000 kronor.⁶⁹

Migrationsverkets statistik visar, att nära 1000 irakiska och turkiska män i åldern 18-25 år kommit till Sverige de senaste tre åren efter att ha gift sig med en landsmaninna som redan bor här. Under perioden fick också nära 1.700 turkiska och irakiska kvinnor i samma ålder uppehållstillstånd efter att ha gift sig med en man bosatt i Sverige.

4 Sammanfattning och analys

Sammanfattningsvis kan man konstatera att Sverige har fått en snabbt växande, etniskt betingad brottslighet. De brottskategorier som vi fokuserat på här är nya i Sverige, förövarna är som regel invandrare och brottsligheten är direkt eller indirekt riktad mot den svenska majoritetsbefolkningen. I gängvåldet rånas svenska ungdomar av invandrarungdomar. I gruppvåldtäkterna skändas svenska flickor av invandrare. I hedersvåldet och morden straffar invandrarfamiljerna de egna ungdomar, och ibland även deras svenska partners, som överskrider de etniska gränserna och bejakar integrationen.

Materialet till vår undersökning visar, att det finns föreställningar om invandrarnas relationer till det svenska samhället och svenskarna som är gemensamma för förövarna och dessutom i stor utsträckning omfattas även av andra invandrare. Vilka är dessa föreställningar och hur påverkar de integrationsprocessen?

Regeln tycks vara, att många av de nya invandrarna även efter lång tid i Sverige - även om de är svenska medborgare och till och med födda här - inte känner sig som svenskar och inte ser Sverige som sitt fosterland. De vill heller inte bli svenska och tror heller inte att invandrare kan bli svenska. Uppfattningarna omfattas av män och kvinnor, ungdomar och vuxna, hög- och lågutbildade, kriminella såväl som vanligt folk.

Låt oss först lyssna till tre välanpassade, välutbildade invandrare med lång vistelsetid i Sverige – sådana som man förväntar sig skulle vara integrerade. *”Tekniskt sett är jag inte invandrare eftersom jag är född här och svensk medborgare. Men jag har aldrig känt mig som svensk. Jag är arab och svartskalle. Om jag någonsin försökt göra något svenskt känns det konstigt”*, deklarerar en ung universitetsutbildad man, född i Sverige.⁷⁰

En välutbildad turkisk kvinna, som kom till Sverige som femåring och talar felfri svenska, förklarar att hon inte på minsta vis känner sig som svensk och heller inte har någon önskan att göra det. Hon anser inte, att man har någon skyldighet att anstränga sig för att smälta in i kulturen i det land man lever.⁷¹

En ung invandrare i underhållningsbranschen har, trots svensk mor, svenskt dagis, svensk skola och framgång i yrket, aldrig försökt bli svensk. Han tror inte han skulle kunna bli det, även om

⁶⁹ Dagens Nyheter den 27 januari 2002.

⁷⁰ Svenska Dagbladet den 30 augusti 1996-08-30.

⁷¹ Svenska Dagbladet den 11 september 1999.

han ville. ”Jag känner några som tror att dom blivit svenskar”, säger han. ”Men ändå blir det fel. Problemen finns kvar. När de går på krogen blir det fel även om de heter Karlsson.”⁷²

”Hur fan skulle jag kunna vara svensk när mina föräldrar är kurder? Jag känner mig hundra procent kurd och är stolt över mitt land”, säger en informant i Järvenpääs undersökning. För dessa kriminella ungdomar är det blodsbandsprincip och territoriell förankring som gäller: ”En svensk är en person som fötts i Sverige och har svenska föräldrar.” Om en kusin som anpassat sig helt till Sverige säger han att hon aldrig kan bli svensk, eftersom hon har ”jugoslaviskt blod i sig. Hon kan vara svensk på papper, ha medborgarskap men ingenting mer. Hon kan anpassa sig till svenskt samhälle och så, men ingenting mer. Hon är fortfarande jugoslav.”

Att många invandrare uppfattar utvandringslandet, inte Sverige, som sitt fosterland även om de är födda här, finns det gott om vittnesbörd om. ”Chile är mitt hemland, mitt hjärta”, säger en ung man, född i Sverige.⁷³ En informant i Järvenpääs undersökning definierar sig som ”serbisk patriot”. Om det skulle bli krig mellan Sverige och Serbien, skulle han ställa upp för Serbien, förklarar han.

Varför vill invandrarna inte bli svenska?

Här anger män och kvinnor olika skäl. Männen, framför allt de unga, uttrycker sin distansering i förakt. Svenskar är fega och svenska kvinnor horor. För det jämställda, mångkulturella Sverige har en högutbildad ung palestinier ingenting till övers. I Sverige finns ”ingen stolthet, ingen patriotism”. Hans egen kultur står däremot för moral, disciplin och mod.⁷⁴

De kriminella och maktkänsliga invandrapojkarnas förakt för såväl sina offer som polisen är bottenlöst. Men deras förakt sträcker sig längre än så: De föraktar också det svenska samhället för dess jämställdhet och kravlöshet. Den makt som tillkommer mannen i deras hemlands patriarkala kultur söker dessa pojkar förgäves i Sverige.

Förakt är relaterat till känslor av överlägsenhet och makt. Som vi såg, gällde detta i hög grad för rånarna i deras förhållande till offren. Mycket talar för att det även gäller våldtäktsmännen. Förakt för den fega majoritetsbefolkningen och dess omoraliska kvinnor, ”hororna”, kombinerat med en drift att med våld demonstrera sin makt så som ockupationssoldater i alla tider gjort.

Kvinnornas distansering tar sig huvudsakligen uttryck i fruktan för den svenska omoralen. De vill skydda familjen och barnen för det farliga som det svenska innebär. Föräldrars förbud för sina barn att umgås med svenska kamrater, förtrycket av döttrarna och i förlängningen acceptansen av hedersmord bör ses även i ljuset av denna fruktan. ”Jag har en son som är arton, och jag vill inte att han umgås med svenskar. Man blir som dem man umgås med”, säger en

⁷² Dagens Nyheter den 24 juni 1997.

⁷³ Svenska Dagbladet den 2 mars 1997.

⁷⁴ Svenska Dagbladet den 30 augusti 1996.

mor.⁷⁵ ”Jag vill inte att mina barn ska bli som ni svenskar. Jag vill skydda dem och ge dem en fin uppfostran”, säger en annan mor som erkänner att hon skulle vara beredd att se sitt barn dödas för att han eller hon blev kär i fel person.⁷⁶

Att hemlandet ofta framstår i nostalgiskt skimmer för emigranter bekräftas av de nya invandrarna i Sverige. Många drömmer om att få ekonomiska möjligheter att återvända. Kontakterna med det gamla hemlandet är täta och man lever här i stort sett efter samma mönster och normer som i hemlandet.

I Sverige kan de kulturella mönstren till och med förstärkas, säger en psykolog bland invandrarna.⁷⁷ ”Här håller de ännu hårdare i sina döttrar och det kollektiva trycket att upprätthålla traditionella normer växer. Orsakerna till den stränga traditionalism, för att inte säga kulturella fundamentalism, som utvecklas här är flera. I de segregerade bostadsområdena frodas rykten och vanföreställningar om svenskarna och det svenska. Okunnighet om det svenska samhället, dåliga språkkunskaper och bristande kontakt med svenskar skapar rädsla för det okända och förhindrar de nya invandrarna att rota sig i Sverige. Att klamra sig fast vid den egna kulturen blir en försvarsmekanism.

Vidare har familjen och släkten en mycket stor betydelse, inte minst i Mellanöstern varifrån många utvandrat till Sverige. ”Släkten håller ihop och en stor familj blir en försäkring om en trygg ålderdom. Familjerna som kommer hit är mindre. Många är rädda att bli lämnade ensamma om barnen gifter sig med någon från en annan kultur”, säger en invandrare. ”Därför gör de allt för att hålla barnen kvar.” Familjens sammanhållning är av tradition en fråga om överlevnad. De ungdomar som överskrider de etniska gränserna och bryter sig ur den egna gruppen blir ett hot mot gruppens etniska överlevnad i det nya landet.

I städernas segregerade förorter växer nu upp en rotlös, normlös generation som de vuxna varken kan eller orkar hantera.⁷⁸ Dessa ungdomars distansering till det svenska kan närmast beskrivas som ”svenskhat”. Föräldrarna, som inte lärt sig svenska och aldrig fått riktiga arbeten utan lever på bidrag och tillbringar dagarna framför teven, har förlorat sina barns respekt. ”Ungdomarna hatar Sverige och svenskarna för vad vi gjort deras föräldrar”, säger en socialarbetare. Sönerna har ärvt fädernas bitterhet över sin sociala degradering i det nya landet. I mötena med svenska ungdomar söker dessa invandrarungdomar revansch och bekräftelse på sin makt.

Yttersta förklaringen till invandrarungdomarnas svenskhat ligger i att de inte ser någon framtid i Sverige, menar en socialarbetare, själv invandare med kriminellt förflutet. ”De ser att deras

⁷⁵ Svenska Dagbladet den 11 september 1999.

⁷⁶ Svenska Dagbladet den 5 februari 2002.

⁷⁷ Följande resonemang bygger på reportage i Svenska Dagbladet den 5 februari 2002 och Dagens Nyheter den 21 januari 2002.

⁷⁸ Detta avsnitt bygger på reportage i Dagens Nyheter den 18 juli 2001 och den 21 januari 2002 samt Finanstidningen den 5 december 2001.

föräldrar inte får några jobb, alltså kommer de själva inte att få några. De tycker inte att samhället är till för dom, bara för svenskarna. Många av de här ungdomarna är förlorare som aldrig kommer in i samhället. De blir kriminella.”

Hans bild är nattsvart. I den här verkligheten är invandraridentiteten det viktigaste. Uppdelningen mellan ”svennar” och invandrare är ett faktum och blir bara värre. Invandrantäta förorter är osäkrade granater. Vad som är rätt eller fel blir ointressant, när det är makt eller maktlöshet som är avgörande.

Välintegrerade invandrare vittnar om att integration kräver motivation. *”Inga integrationsprogram i världen kan få dig att bli svensk om du inte själv vill det.”*⁷⁹ De negativa attityder till svenskar, den svenska livsstilen och det svenska samhället, som redovisats här har emellertid visat sig vara utbredda bland de nya invandrarna. Det torde inte råda något tvivel om att de försvårar och förhindrar deras integrering i Sverige. Hur ska man kunna integreras i ett land som man inte känner solidaritet med? Hur ska någon kunna integreras som inte vill integreras?

Ingrid Björkman

⁷⁹ Svenska Dagbladet den 27 augusti 1996.

DEN NYA INTEGRATIONSPOLITIKEN

Ätti- och nittitalens massinvandring hade i grunden förändrat Sverige. De demografiska förändringarna hade fått genomgripande ekonomiska, sociala och kulturella konsekvenser. Den stora politiska utmaningen blev följaktligen att få den ständigt växande mängden av människor från kulturellt mycket avvikande länder att smälta in i det svenska samhället.

Så sent som 1996 hade regeringen ännu inte ”tagit ställning till hur ett mångkulturellt samhälle idealt borde utvecklas framgent”.¹ Man förstod helt enkelt inte innebörden av ett sådant samhälle. Denna brist på långtidsmedvetande bidrog tvivelsutan till att invandrapolitiken trots alla åtgärder och massiva ekonomiska insatser inte fick avsedd framgång. De problem som följde i massinvandringens spår ökade stadigt. Segregationen i samhället tilltog med väldiga påfrestningar på välfärdssystemen som följd, och invandrarskap kom alltmer att förknippas med "*an-norlundaskap*".² Situationen i flera invandratäta kommuner var ohållbar; år efter år sprängde invandringen budgetar och prognoser, och den invandrarrelaterade brottsligheten ökade. Dessutom hade en ny underklass med etniska förtecken börjat växa fram, en underklass som inte kände någon solidaritet med Sverige. Det var uppenbart att det behövdes en ny sorts politik!

Den nya politiken, som avlöste invandrapolitiken, kallades "*integrationspolitik*". Namnet förklarades med att man nu övergav "*en utpekande invandrapolitik*" och att inte bara invandrarna utan även svenskarna skulle integreras i det nya "*mångkulturella*" samhället.

Integrationspolitiken utformades inte bara i betänkanden och propositioner utan även i en mängd utredningar, program och beslut på olika nivåer och olika områden i samhället. Den är spretig och svår att överblicka. Dock framstår invandrarernas höga arbetslöshet och bidragsberoende samt boendesegregationen som högprioriterade åtgärdsområden.

1 "Sverige, framtiden och mångfalden"

Den invandrapolitiska kommitténs betänkande, Sverige, framtiden och mångfalden lades till grund för en regeringsproposition med samma titel.³ Utredningen hade inledningsvis slagit fast, att eftersom många numera hade sitt ursprung i ett annat land "*saknar den svenska befolkningen en gemensam historia*". Därför behövde "*en ny nationell gemenskap skapas*".⁴ Hur detta skulle gå till gav propositionen dock inget svar på. Den begränsade sig till att deklarerat, att

¹ Sverige, framtiden och mångfalden, slutbetänkande av Invandrapolitiska kommittén, Sou 1996:55, Stockholm 1996.

² Sverige, framtiden och mångfalden, från invandrapolitik till integrationspolitik, regeringsproposition 1997/98:16, s 17.

³ Sverige, framtiden och mångfalden, från invandrapolitik till integrationspolitik, regeringsproposition 1997/98:16.

⁴ Sverige, framtiden och mångfalden, slutbetänkande av Invandrapolitiska kommittén, Sou 1996:55.

politikens övergripande mål skulle vara att åstadkomma en samhällsgemenskap med "*samhällets mångfald*" som grund och att invandrarnas inflytande och delaktighet i samhället skulle öka.

De samhällsområden som främst berördes var arbetsmarknaden och utbildningen. De sociala välfärdssystemen bågnade under den växande försörjningsbördan och det gällde därför att få ut invandrarna på arbetsmarknaden. Och eftersom så många som 40 % av de vuxna utomnordiska invandrarna hade "kort" eller ingen utbildning gällde det att höja deras kompetens.

Idén att befolkningens etniska sammansättning skulle återspeglas på alla områden och samtliga arbetsplatser i samhället utvecklades. Man slog fast, att det krävdes "*en offensiv rekrytering*" av invandrare till lediga tjänster, där staten borde föregå med gott exempel och se till att andelen invandrare i statsförvaltningen speglade den arbetsföra befolkningens etniska sammansättning. Dessutom föreslogs bl a att arbetsförmedlingarna skulle prioritera nyanlända utomnordiska invandrare och att utomnordiska invandrare skulle få extra hög andel av såväl de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna som de offentliga utbildningssatsningarna.

En uppsjö av utbildningar landet runt skulle skapas som huvudsakligen eller enbart riktade sig till invandrare. Sedan kravet på kunskaper i svenska språket för svenskt medborgarskap hade tagits bort i början av åttitalet, hade undervisningen i svenska för invandrare (SFI) givit allt sämre resultat. Därför anslogs nu stora summor för att förbättra denna undervisning. Vidare skulle invandrarnas kulturaktiviteter få speciellt stöd och kulturinstitutionerna rekrytera personal med invandrabakgrund.

2 Politiken mot arbetsgivarna och arbetsmarknaden

2.1 Mångfaldsdebatten

Efter det att såväl statsförvaltningen som Stockholms stad år 1998 beslutat, att 15 procent av personalen på handläggarnivå år 2000 skulle bestå av invandrare och liknande besked började komma från offentliga förvaltningar landet runt, startade en debatt i pressen om mångfalden i arbetslivet. Av förklarliga skäl var debatten försiktig, eftersom alla som kritiserade landets invandrings- och integrationspolitik riskerade att stämplas som "*främlingsfientliga*" eller "*rasister*". De kritiker som tilläts eller vågade publicera sig var framför allt sådana som själva var invandrare.

Debatten handlade främst om huruvida det var odemokratiskt och kontraproduktivt eller ej att väga in "*etnisk kompetens*" (utländsk bakgrund) som en plusfaktor vid tjänstetillsättningar. Men den handlade även om hur den etniska mångfalden skulle beräknas.

Kritikerna hävdade, att beslut om kvantitativa mål för etnisk mångfald förutsatte etnisk kvotering och positiv särbehandling av invandrare - metoder som innebar diskriminering av svenskar. De politiskt ansvariga förnekade dock samfällt, att det skulle vara fråga om vare sig särbehandling eller kvotering.

Ett annat kritikerargument var att invandrarna ingalunda utgjorde en homogen grupp. Om den offentliga förvaltningen och de politiska församlingarna skulle spegla befolkningens etniska sammansättning, måste ju i rättvisans namn var och en av de 187 etniska grupper som nu fanns i Sverige ha sin egen representation. En iranier kunde väl knappast representera somalier? Och skulle bosnier och serber vara villiga att låta sig företrädas av varandra - eller av en kosovoalban? Om etnisk representativitet genomfördes i det svenska samhället, skulle detta kräva en ytterst detaljrik kartläggning av befolkningens etniska sammansättning.

2.2 Kampanj riktad till arbetsgivarna

För att snabbare få ut invandrarna på arbetsmarknaden inleddes en massiv indoktrineringskampanj som framför allt riktades till arbetsgivarna. En mängd handböcker, vägledningar, rekommendationer och skrifter av allehanda slag från statliga verk, landsting, kommunförbund, fackliga organisationer, näringslivsorganisationer m fl spreds i stora upplagor över landet, bl a till samtliga arbetsplatser med mer än 50 anställda. Deras budskap var en kraftfull plädering för "*etnisk mångfald i arbetslivet*". Argumenten gick ut på, att om den svenska arbetskraften blandades upp med invandrad, skulle detta leda till ett mer "*harmoniskt samhällsklimat*" och främja samhällsutvecklingen.⁵

SAF, LO och TCO gick ut med en gemensam information om att företag som utnyttjade den etniska mångfalden blev "*mer konkurrenskraftiga*", hade "*större möjlighet att till fullo utnyttja sin affärsmässiga och sociala potential*" samt bidrog till att "*skapa ett stabilt samhälle med stark tillväxtpotential*".⁶

Den omfattande mångfaldslitteraturens budskap var glasklart: Svenskarna förmådde inte av egen kraft utveckla Sverige. De var "*etniskt enfaldiga*", som näringsminister Mona Sahlin formulerade det.⁷ Resurserna - företagsamheten, flexibiliteten, språkkunskaperna, anpassningsförmågan - fanns hos invandrarna.

2.3 Skärpt lagstiftning mot arbetsgivarna

Massinvandringen fortsatte emellertid att späda på den höga faktiska arbetslösheten, och invandrarna förblev kostnadskrävande välfärdsconsument. Det var uppenbart att det behövdes betydligt hårdare tag för att få ut dem i arbetslivet. En ny lag om åtgärder mot etnisk diskriminering i arbetslivet antogs därför av en enig riksdag. Med stöd av den nya lagen framtogs arbetsgivarna nu bl a sin dittills självklara rätt att anställa den som de själva ansåg mest lämpad. Det innebar i praktiken, att ansvaret för att reda upp följderna av invandringspolitiken flyttades över på arbetsgivarna.⁸

⁵ Ulrica Messing bl a i G-P den 7 oktober 1999.

⁶ Gemensam rekommendation från SAF, LO och TCO, 1995.

⁷ Mona Sahlin i Dagens Nyheter den 7 mars 1998 och den 15 juni 1998. Betydelsen av "enfaldig" som motsatsen till "mångfaldig" finns inte i svenska språket, vilket Sahlin knappast kan ha varit omedveten om. "Enfaldig" är enligt ordböckerna liktydigt med nedsättande adjektiv som dum, inskränkt, korkad, efterbliven.

⁸ Ny lag om åtgärder mot etnisk diskriminering i arbetslivet, regeringsproposition 1997/98:177.

Lagen ålade arbetsgivarna att vid vite och skadestånd "*bedriva ett målinriktat arbete för att aktivt främja etnisk mångfald i arbetslivet*".⁹ Arbetsgivaren blev skyldig att kalla alla arbetssökande invandrare till intervju. Den som inte anställdes fick rätt att kräva skriftlig motivering av arbetsgivaren. Ansåg han sig orättvist bedömd kunde han anmäla arbetsgivaren för diskrimineringsombudsmannen (Do). Det ålåg då arbetsgivaren att bevisa sin oskuld. Detta innebar omvänd bevisbörda, något som strider mot principerna i svensk lagstiftning. Kunde arbetsgivaren inte bevisa sin oskuld, riskerade han skadestånd i förslagsvis sexsiffriga tal. Skadeståndet skulle nämligen "*ha en reellt avskräckande effekt på arbetsgivaren*".¹⁰ Från att tidigare ha varit delat, skulle nu fullt skadestånd utgå till samtliga kränkta. Även vid avbruten anställningsprocess - dvs om inte någon anställdes - riskerade arbetsgivaren att få betala skadestånd.

1986 hade en ny statlig myndighet, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (Do), inrättats. Den hade till uppgift att se till att lagen mot etnisk diskriminering efterlevdes. Do hade under de gångna 12 åren inte lyckats fälla en enda arbetsgivare för etnisk diskriminering, varför myndigheten nu förstärktes. Dels skärptes Dos uppgifter, dels utökades antalet tjänstemän.¹¹

Allvarlig kritik mot den nya lagen kom implicit till uttryck i forskningen.¹² En rad undersökningar visade, att huvudorsaken till de nya invandrarnas höga arbetslöshet ingalunda var diskriminering från arbetsgivarnas sida. Orsaken var i stället det faktum att den moderna arbetsmarknaden krävde en allt högre språk- och kulturspecifik kompetens, vilket de nya invandrarna från Östeuropa och Tredje världen saknade.

Den nya lagen väckte stor oro i småföretagarkretsar. Att anställa personal, menade man, skulle hädanefter bli ett hasardspel där företagaren i varje läge från platsannons till anställningsbeslut riskerade att bli anmäld för diskriminering. I och med att denna lag trädde i kraft började också, som väntat, anmälningarna för etnisk diskriminering i arbetslivet strömma in, och driftiga personer som f d riksdagsmannen Juan Fonseca, själv invandrare, startade med statligt stöd privata diskrimineringsbyråer för att bistå anmälarna.

2.4 Aggressivare mångfaldspolitik på arbetsmarknaden

Omdaning av Sverige till ett mångetniskt land gick inte så snabbt som politikerna önskade. Svenskarna var tröga. Tonen i de politiska uttalandena blev därför alltmer irriterad, för att inte säga aggressiv.

Trots att kommuner och landsting anställde allt fler invandrare, anställde de ändå inte tillräckligt många. "*Därför kräver socialdemokraterna och miljöpartiet*", skrev Dagens Nyheter den 18 oktober 1999, "*att landstingen och kommunerna skall öka takten*." Och socialdemo-

⁹ Ny lag om åtgärder ... , sid 4.

¹⁰ Ny lag om åtgärder ... , sid 50.

¹¹ Ny lag om åtgärder ...

¹² Se t ex Bromé, Per, Bäcklund, Ann Katrin, Lundh, Christer och Ohlsson, Rolf, Varför sitter brassen på bänken?, SNS, Kristianstad 1996 och Bromé, Per och Bäcklund, Ann Katrin, S-märkt, SNS, Stockholm 1998.

kraternas partisekreterare förklarade, "*att om ingenting annat hjälper kan det bli tal om kvotering av invandrare.*"¹³

I betänkandet *Acceptera!* föreslogs att samtliga arbetsplatser skulle utse mångfaldsansvariga.¹⁴ Vidare rekommenderades regeringen att använda regleringsbrev (regeringskansliets instrument för att styra penninganslagen till de statliga institutionerna) "*för att driva på*" myndigheternas anpassning till mångfaldspolitik. Dessutom borde regeringen snarast vidta åtgärder för att ålägga de statliga myndigheterna att införa antidiskrimineringsklausuler i sin offentliga upphandling.¹⁵ Detta skulle innebära, att företag som saknade mångfaldsplaner skulle sorteras bort som möjliga leverantörer. Vidare föreslogs att lärarkåren skulle avspegla befolkningens etniska sammansättning, att lärare vid invandratäta skolor skulle avlönas högre än andra samt att andelen invandrare bland elever och lärare vid kulturinstitutionerna, liksom andelen invandrare i journalistkåren, skulle ökas.

Ansvarig utgivare för *Acceptera!* var integrationsminister Mona Sahlin. Hon formulerade sig så att folk förstod: "*Om två lika meriterade personer söker jobb på en arbetsplats med få invandrare ska den som heter Mohammed få jobbet. [. . .] Det ska räknas som ett plus att ha annan etnisk bakgrund än den svenska.*"¹⁶

Den 7 oktober 1999 tog regeringen ett beslut som ålade de statliga myndigheterna att upprätta skriftliga handlingsplaner för etnisk mångfald bland personalen samt att den 1 mars varje år rapportera till respektive departement vilka mångfaldsåtgärder de vidtagit.¹⁷ Sammansättningen av de statligt anställda skulle återspegla samhällets etniska mångfald. Med detta regeringsbeslut blev etnicitet ett kompetenskriterium. Detta strider mot regeringsformen, som föreskriver att vid rekrytering till statlig tjänst skall enbart kompetens och skicklighet avgöra.

Regeringsbeslutet följdes av råd och anvisningar från Do, som bland annat föreslog att de statsanställda skulle sorteras i etniska kategorier på sina arbetsplatser. Arbetsmarknadens reaktion mot Dos förslag till etnisk kartläggning blev hård. "*I stället för att se den skicklige fackmannen kommer vi att se den etniska tillhörigheten*", skrev en chefstjänsteman i DN Debatt.¹⁸

¹³ Dagens Nyheter den 18 oktober 1999.

¹⁴ *Acceptera!* Betänkande från den nationella samordningskommittén för Europaåret mot rasism, Sou 1998:99. (Kommitténs ordförande var Mona Sahlin.) Se t ex s 103.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ G-P den 22 oktober 2000.

¹⁷ Regeringsbeslut den 7 oktober 1999 om att upprätta handlingsplaner för att främja etnisk mångfald bland anställda, KU 1999/2927/IM.

¹⁸ Revisionsdirektör Jan-Eric Furubo, Dagens Nyheter den 26 februari 2000.

3 "Utsatta områden" - politiken och kostnaderna

För att motverka den etniska boendesegregationen har en rad utredningar tillsatts och gigantiska belopp anslagits.¹⁹ Rapporterna från Storstadsutredningen, som tillsattes 1988, visade entydigt på behovet av förbättringar i de utsatta områdena och föreslog också åtgärder. Storstadsutredningen följdes av andra utredningar som föreslog ytterligare åtgärder och resulterade i ytterligare projekt.²⁰

Intill dags dato har den ena utredningen efter den andra tillsatts, det ena projektet efter det andra sjösatts och allt större summor anslagits. Vad har resultaten blivit? En rad fiaskon - även enligt involverade politikere och tjänstemäns egna utsagor. En kort presentation av de viktigaste projekten:

1995 sjösattes två projekt som väckte speciell uppmärksamhet.

3.1 Blommanprojektet

Det ena projektet kallades "Blommanprojektet" efter dåvarande integrationsministern Leif Blomberg. Projektet som syftade till att motverka segregationen i åtta invandrartäta storstads-kommuner - däribland Stockholm, Göteborg och Malmö - innebar att staten totalt satsade 200 mkr. och att berörda kommuner i sin tur satsade sammanlagt 125 mkr.

Blommanprojektet blev ett misslyckande i förhållande till ambitionerna. Projektet skulle bli att stärka kompetensen hos invandrare och öka deras arbetskraftsdeltagande. Det skulle "*bryta segregationen och vända utvecklingen i positiv riktning*". Men inga belägg finns för att så blev fallet. Blommansatsningen skulle också öka "*de vardagliga kontaktytorna mellan invandrare och svenskar*". Enligt utvärderingen lyckades detta inte någonstans.²¹ Eftersom ingen av de deltagande kommunerna gjort någon ordentlig redovisning, var det omöjligt att utvärdera resultaten och även att veta vad de enskilda delprojekten kostat.

3.2 Ytterstadssatsningen

Det andra projektet, "Ytterstadssatsningen", var på 500 mkr. Det var Stockholms stads eget projekt. Dess syfte var att främja den lokala demokratin och förbättra boendemiljön i 13 av Stockholms utsatta stadsdelar.

I april 2000 meddelades, att en "*av landets största satsningar på demokrati och mot segregation, Stockholms stads egen ytterstadssatsning, har gått i stå.*"²² Politiker och tjänstemän kom inte överens och de boende, som skulle ha inflytande över projektet, hade ingen talan.

¹⁹ Bl a: Invandrare i storstad, underlagsrapport från Storstadsutredningen, Sou 1989:111, Välfärd och segregation i storstadsregionerna, underlagsrapport från Storstadsutredningen, Sou 1990:20, Att växa bland betong och kottor, delbetänkande från Skolkommittén, Sou 1997:61, Delade städer, betänkande från Storstadskommittén, Sou 1997:118 och Tre städer, Storstadsutredningens slutbetänkande, Sou 1998:25.

²⁰ Bl a Invandrapolitiska kommitténs och Bostadspolitiska kommitténs utredningar.

²¹ Svenska Dagbladet den 26 juni 2000.

²² Svenska Dagbladet den 24 april 2000.

3.3 Storstadskommittén

1995 tillsattes också Storstadskommittén. Dess uppgift var att föreslå och initiera åtgärder för att skapa bättre förutsättningar för boendet i de utsatta stadsdelarna i de tre storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö.²³

I de tre städerna arbetades kommunala integrationsprogram fram. Programmen var ambitiösa, brett upplagda och involverade samtliga förvaltningar. Integrationsprogrammet för Stockholm inleds med följande stolta ord: "*Stockholm ska bli den första stad i världen som bryter utvecklingen mot ökad social och etnisk segregation.*"

Hur lyckades man? I Storstadskommitténs slutbetänkande *Tre städer* (SOU 1998:25) ges svaret. Där konstateras, att mångmiljardbelopp hade gått till att försöka bryta upp boendesegregationen och minska arbetslösheten i de utsatta områdena. Enligt anslagsdirektiven skulle särskild vikt läggas vid åtgärder som resulterade i "*brett folkligt deltagande*". Det innebar att de boende själva skulle få bestämma hur deras stadsdelar skulle förändras.

Men de storslagna satsningarna hade varken påverkat segregationens orsaker eller följder. "*Detta är upprörande*", skriver slutbetänkandets författare. "*Först satsar stat och kommun miljardbelopp på tusentals enskilda projekt, sedan visar man ett högst mediokert intresse för resultaten.*"²⁴

3.4 Storstadsdelegationen

Storstadskommitténs utredningar och betänkanden resulterade i en ny statlig satsning mot den tilltagande segregationen i storstadsregionerna.²⁵ Regeringen tillsatte för detta ändamål en "storstadsdelegation", och det beslutades att staten 1999 - 2002 skulle fördela drygt 2 Mdr kronor till utsatta områden i samma sju kommuner som storstadskommittén tidigare inriktats på.

Utgångspunkten var segregationens kraftiga ökning i framför allt de utsatta storstadsområdena (medan andelen utlandsfödda i riket utgjorde 10,7 % av befolkningen, var snittet för dessa områden 53 %), det faktum att segregationen bevisligen ledde till sociala spänningar, otrygghet och kriminalitet, samt att brottsligheten ökade mest i områden där den redan var hög. Syftet var att bryta segregationen i de aktuella områdena, varvid åtgärder för att stärka det svenska språkets ställning särskilt skulle uppmärksammas.

Men inte heller detta projekt, som kostat gigantiska summor, har gett önskat resultat. Sommaren 2002 erkände Integrationsverkets generaldirektör, att även om enskilda invandrare hade integrerats, hade boendemiljöerna inte förbättrats. I och med att invandrarna hade fått arbete,

²³ De sju kommunerna var Botkyrka, Göteborg, Haninge, Huddinge, Malmö, Stockholm, Södertälje.

²⁴ Tre städer, s 122.

²⁵ Satsningen presenterades i Utveckling och rättvisa – en politik för storstaden på 2000-talet, regeringsproposition 1997/98:165.

hade de nämligen flyttat till andra områden med högre status – och de utsatta områdena har förblivit utsatta.²⁶

Ingrid Björkman

²⁶ Andreas Carlgren i P1:s nyhetssändning den 14 juni 2002, kl 12.30

VALFRIHETENS GRÄNSER

Ett av målen för den svenska invandrar- och integrationspolitiken är invandrarnas rätt att själva välja i vilken grad de vill förvärva en svensk språklig och kulturell identitet. Som vi sett ovan (kapitel V) finns ett utbrett motstånd bland de nya invandrarna mot att bli "svenska". Valfrihetsmålet och dess praktiska politiska konsekvenser tillåter, rentav uppmuntrar dem att behålla sin ursprungliga kulturella särart. Litet tillspetsat kan man uttrycka det så att genom valfrihetsmålet ger integrationspolitiken invandrarna rätt att desavouera integrationsarbetet.

Sverige är unikt i sin kravlöshet. En utlänning kan få permanent uppehållstillstånd, till och med svenskt medborgarskap utan att veta något om svensk historia och svenskt samhällsliv, utan att svära trohet mot Sverige, utan att förstå och tala svenska, utan att ens kunna dokumentera sin nationella identitet.

I detta kapitel ger vi först en översikt över hur den politiska synen på valfrihetsmålet förändrats under åtti- och nittitalen. Därefter följer två avsnitt som visar hur många av framförallt de sena invandrarna - med stöd av valfrihetsmålet - systematiskt och organiserat motarbetar integrationspolitiken och driver olika former av självsegregerande politik.

1. Den politiska synen på valfrihetsmålet 1983 - 1997

När man fattade besluten om invandrarpolitiken i mitten av sjuttioalet angav man aldrig var gränserna för de olika folkgruppernas valfrihet skulle gå. Det visade sig emellertid att gränserna i många fall kommit att uppfattas som mycket vida. 1980 års invandrarpolitiska kommitté, som hade i uppdrag att vid sidan av invandringspolitiken också granska invandrarpolitiken, fick därför i tilläggsdirektiv 1983 regeringens uppdrag att precisera valfrihetsmålets innebörd.

Kommittén fann i sitt betänkande (SOU 1984:58) att en valfrihet, som innebar att "*praktiskt taget alla livsytringar*" ingick i kulturen, inte var acceptabel. Sedvänjor och normer som stred mot svensk lag och officiellt accepterade normer t ex vad gäller synen på demokrati kunde inte tolereras. Däri inbegreps "*kvinnor och mäns lika värde och barns rättigheter*".

Kommittén ansåg att invandrare på sikt inte kunde bevara sitt livsmönster och sin kultur oförändrade i det nya landet. "*Efterhand uppkommer en ny identitet, en ny känsla - man har blivit Sverige-finne, Sverige-grek, Sverige-turk etc.*" Vad det kunde bli fråga om var att utveckla ett kulturliv med utgångspunkt i kulturarvet från det gamla landet, vari låg att i varierande grad behålla och utveckla modersmålet. I denna traditionella och mer avgränsade mening skulle frågan om kulturell valfrihet tolkas.

Kommittén påpekade att det var i sådana frågor som rör familj, barnuppfostran, sexualitet, kvinnans ställning och liknande frågor av "*livsåskådningskaraktär*" som kulturkollisioner kun-

de uppstå och där var det nödvändigt att gå varsamt fram.

Kommittén ansåg att vare sig de ville det eller ej skulle invandrarna och deras efterkommande gradvis assimileras. Utifrån studier om familjebildning och språkanvändning drog kommittén slutsatsen att ingen av de då existerande invandrargrupperna skulle kunna behålla sin egenart som en etniskt sammanhållen grupp mer än ett par generationer utan fortsatt invandring. Det gällde även de grupper med den högsta graden av giftermål inom gruppen som turkar, greker och jugoslaver. Kommittén framförde som sin uppfattning att en större grupp på några tiotusental personer kunde bestå som språkligt särpräglad minoritet i ungefär ett sekel. Man underströk att assimilationen var en stegvis process som resulterade i en situation med snarare "*interkulturella*" människor än ett "*mångkulturellt*" samhälle med distinkta minoritetsgrupper med olika språk och kulturer.

Kommittén påpekade att man var medveten om att samhällsstödet till invandrargruppernas kulturverksamhet fördröjde assimilationsprocessen men jämlikhets- och valfrihetsmålet motiverades utifrån de enskilda invandrarnas behov och önskemål och inte utifrån samhällets intresse av en viss utveckling.

Man bör komma ihåg att kommitténs förutsägelser om invandrarnas assimilation formulerades innan den utomeuropeiska invandringen hade blivit betydande, innan ghettobildningarna hade blivit ett framträdande problem och innan familjebildningsinvandringen hade antagit nuvarande omfattning.

I den efterföljande propositionen (1985/86:98) anslöt sig ministern för invandrarfrågor, Anita Gradin, till kommitténs uttalanden. Hon fann att invandrarna var väl integrerade i landet. Eftersom 40 procent av de invandrade männen och 47 procent av kvinnorna sammanlevde med en i Sverige född person och eftersom ungefär hälften av alla barn med minst en i utlandet född förälder hade en svensk mor eller far var det inte meningsfullt att generellt tala om "*invandrarna*" som en från "*svenskarna*" klart avskild del av befolkningen.

Vad gällde valfriheten uttalade ministern att den skulle tolkas som möjligheten att "*utveckla det egna kulturarvet inom ramen för de grundläggande normer som i vårt samhälle gäller för mänsklig samlevnad samt tolerans, solidaritet och gemenskap mellan människor av olika ursprung*". Valfriheten fick inte tolkas så att den innebar "*ett bortväljande av det svenska språket och den intressegemenskap som omfattar hela det svenska samhället*". Ministern exemplifierade de grundläggande normerna med jämställdheten mellan kvinnor och män samt barns rättigheter. Hon nämnde emellertid inte lagstiftningen och förklarade inte heller vad intressegemenskapen skulle bestå av.

Ministern ansåg att man inte kunde utesluta etniska konflikter som en latent risk. Därför var det nödvändigt att föra en jämlikhetspolitik med inriktning på invandrarnas lika möjligheter och vidta åtgärder som underlättade samverkan mellan befolkningsgrupperna. Opinionsbildning och

information likaväl som lagstiftning mot etnisk diskriminering var också nödvändiga.

I det efterföljande riksdagsbeslutet försökte man precisera valfrihetsmålet så att det innefattade *"respekt för den enskildes identitet och integritet samt möjligheter att utveckla det egna kulturarvet inom ramen för de grundläggande normer som i det svenska samhället gäller för mänsklig samlevnad."*

I en proposition några år senare (1989/90:86) försökte man på nytt precisera de grundläggande normer som valfriheten inte fick inkräkta på. Förutom *"synen på barnens och kvinnans ställning"* nämndes nu tolerans mot oliktankande och de demokratiska fri- och rättigheterna. Man undvek emellertid ytterligare preciseringar genom att efterlysa en fördjupad debatt om valfrihetens innebörd.

Samma proposition innehåller ett försök till diskussion om erfarenheterna av etniska motsättningar i andra länder. Efter att kortfattat ha konstaterat att sådana motsättningar förekommer i med Sverige jämförbara länder slår man optimistiskt fast att statsmakterna i invandringländerna bör utveckla en politik för etniska relationer. Propositionen innehåller en lång rad av förslag till en sådan politik. Bland annat skulle undervisningen i barn- och ungdomsskolan genomsyras av ett *"interkulturellt synsätt"* för att åstadkomma *"positiva attitydförändringar"*. Med hänsyn härtill hade utbildningsplanen för grundskolelärarna redan omarbetats och man hade startat en granskning av läroböckerna i religion, historia och samhällskunskap för att se om de var rasistiska eller främlingsfientliga. Vidare hade kurser för journalister anordnats så att de kunde presentera frågorna om invandring och flyktingar på rätt sätt.

Efter det att frågan om den kulturella valfriheten diskuterats på olika sätt, lades en ny proposition fram (1990/91:195). Den föredragande ministern uttalade nu att vid sidan av de gränser som sattes av lagstiftningen och den politik som fördes av den styrande makten och som hade sin grund i demokratiska beslutsprocesser var det olämpligt att slå fast några gränser för valfriheten. Det kunde förorsaka skärpta motsättningar mellan majoriteten och de andra befolkningsgrupperna. I stället skulle det politiska perspektivet förflyttas från en diskussion om kulturell valfrihet för invandrare till en diskussion om det mångkulturella samhället alla i Sverige skulle leva i. I ett sådant samhälle var det istället fråga om en jämlikhetspolitik som riktade sig till alla och som tog hänsyn till de olika behov, inklusive etniska och kulturella, som människor kunde tänkas ha.

Propositionen dokumenterar makthavarnas föreställningar att det var de olika folkgruppernas kulturyttringar i sig som kan skapa konflikter, men eftersom *"kultur är något som ständigt utvecklas och förändras"* var problemet hanterbart:

"De ungas kultur skiljer sig från de äldres, och en del traditioner är ganska nya tillskott i den svenska kulturen." *"Det är inte heller lätt att ange vad som är specifikt svenskt. Vid närmare betraktelse [sic!] visar sig nämligen det vi tror är svenskt vara grundläggande värden för de*

flesta människor, oavsett var de bor, och således ingenting som Sverige har monopol på. Det bästa sättet att förmedla den svårfångade svenskheten, i den mån den finns, måste vara i ett vardagligt umgänge, där inte bara svenskarnas synliga och osynliga regler för familjeliv, umgänge etc. kan tydliggöras och förstås utan också invandrarnas."

Det ter sig med andra ord både svårt och olämpligt att göra en beskrivning av "icke förhandlingsbara svenska värden". Det betyder inte att "förhandling" om kulturella värden skulle vara utesluten. Eftersom dessa värden inte är en gång för alla givna "är förhandlingar och förändringar som sker med respekt och ömsesidig vilja till kompromisser möjliga".

Också av Invandrapolitiska kommitténs betänkande (Sou 1996:55) framgår, att man ansåg att den svenska kulturen och det svenska kulturarvet hela tiden förändrades. I betänkandets sammanfattning heter det t ex att "ett mångkulturellt samhälle består av en mångfald värderingar och förhållningssätt som successivt påverkar varandra och utvecklas till nya livsformer bl a inom ramen för de demokratiska processerna". Det var emellertid inte bara genom invandringen som den svenska kulturen förändrades. Ekonomins globalisering och populärkulturen var också viktiga faktorer.

Att man ansåg att eventuella problem med invandringen var av övergående natur framgår av betänkandets avsnitt om invandringen och samhällsekonomin. Det heter där att "en grunduppfattning måste dock vara att människor lönar sig' och att eventuella kortsiktiga konflikter och förluster som förorsakas av exempelvis befolkningsomflyttningar är övergående problem. All verksamhet som bedrivs i Sverige idag är resultatet av invandring - även om det var för länge sedan. Ungefär hälften av landets befolkning är ättlingar av invandrare om man bara räknar fem generationer bakåt. Människor är och skall ses som resurser".

Kommitténs betänkande innehåller en nyhet i så måtto att där diskuteras det kitt som skall hålla ihop det mångkulturella Sverige: "I det genom invandring etniskt och språkligt blandade Sverige är det förenande i svenskheten inte ett gemensamt historiskt ursprung utan den samtida tillhörigheten i Sverige med dess samhällsordning och grundläggande värderingar om demokrati och människors lika rätt och värde. I Sverige anger ytterst konstitutionen, lagarna och politiken ramarna för samhällslivet."

Hur kommittén föreställde sig att detta kitt skulle åstadkommas framgår av uttalandet att man fann det angeläget att "främja gemensamma mötesplatser och intressegemenskaper över etniska, kulturella och sociala tillhörigheter, så att ett ömsesidigt utbyte av värderingar, kunskaper och erfarenheter kan ske. Det är när synsätt och erfarenheter får brytas mot varandra som det mångkulturella samhällets resurser kan frigöras och ramarna för vad som betraktas som 'normalt svenskt' kan vidgas."

I betänkandets avsnitt om kulturpolitiken fann man att "en vidgad svenskhet" möjliggjorde att en större grupp människor kunde identifiera sig med och "känna nationell tillhörighet till det

svenska samhället". Man ansåg därför att samhällets olika svenska, kulturella arenor som teatrar, muséer, Tv/radio, bibliotek etc. genom repertoar och programval skulle spegla det svenska samhällets mångfald. För identifikationen var det också viktigt att de som uppträdde på de olika kulturella arenorna, skådespelare, journalister etc. tillsammans speglade befolkningssammansättningen.

Den efterföljande propositionen 1997/98:16 innehåller uttalanden som bekräftar att man nu i praktiken kapitulerade inför problemet med att slå fast vilka gemensamma värderingar som var nödvändiga i det mångkulturella samhället och hur det skulle vara beskaffat som skulle hålla ihop detta samhälle.

Om assimilationen sägs t ex att den är "*sedan länge en otänkbar politisk strategi i Sverige*". Att assimileras kunde bara bli följden av människors egna ställningstaganden. Beträffande integrationen heter det att staten inte borde fastställa övergripande mål för enskilda individers integration. I stället skulle integration betraktas som ett livsprojekt vars innehåll och mål endast skulle bestämmas av den enskilde. Politikens uppgift var att ge individen möjligheter att förverkliga dessa mål. I propositionen gjorde man också ett direkt uttalande om valfrihetens gränser: "*De yttersta gränserna i samhället sätts alltid av landets lagar och andra författningar, men inom ramen för dessa bör ett stort utrymme finnas för olika sätt att leva och tänka*".

Nödvändigheten av gemensamma värderingar berörs endast flyktigt i propositionens diskussion om den nya nationella gemenskap, som man ansåg behövde skapas. Det heter t ex: "*Ett lands historia fungerar ofta som en förenande länk mellan människor. Eftersom en stor grupp människor har sitt ursprung i ett annat land saknar den svenska befolkningen en gemensam historia. Den samtida tillhörigheten i Sverige och uppslutningen kring samhällets grundläggande värderingar har därför större betydelse för integrationen än ett gemensamt historiskt ursprung*".

Det bör noteras att det enda grundläggande värde man nämnde i diskussionen var jämställdheten mellan könen.¹

Under de tjugofem år som gränserna för invandrarnas valfrihet diskuterats kan man iakttaga en tydlig omsvängning i politikernas syn på problemet. 1980 års invandrapolitiska kommitté talade om "*interkulturella*" människor och politikerna bejakade en långsiktig assimilation. Tjugo år senare präglas den politiska synen av i det närmaste total kravlöshet - en slags extrem mång-

¹ Invandrar- och minoritetspolitiken, slutbetänkande av Invandrapolitiska kommittén, Sou 1984:58, sid 19 ff, 39 ff, 62 ff och 365 ff.

Om invandrapolitiken, regeringsproposition 1985/86:98, sid 12 ff.

Åtgärder mot etnisk diskriminering m.m., regeringsproposition 1989/90:86, sid 3 ff. och 40 ff.

Aktiv flykting- och immigrationspolitik m.m., regeringsproposition 1990/91:195, sid 80 ff.

Sverige, framtiden och mångfalden, slutbetänkande av Invandrapolitiska kommittén, Sou 1996:55, Stockholm 1996, sid 10, 264, 353 ff och 365 f.

Sverige, framtiden och mångfalden, från invandrapolitik till integrationspolitik, regeringsproposition 1997/98:16, sid 18 f och 21 ff.

kulturalism. Politikernas uppfattning att problemet på sikt ändå löser sig tyder på att de är anhängare av *melting pot*-teorin - en teori som visat sig felaktig mot bakgrunden av de senaste tjugo årens utveckling i mångetniska samhällen världen över.

En läsare av de kommittébetänkanden och propositioner, som behandlats här, kommer osökt till slutsatsen att de ansvariga politikerna bara i ringa grad förstått innebörden av det fundamentala problemet, nämligen hur ett mångetniskt samhälle skall hållas samman.

2. Politik med segregande effekter

Nyanlända folkgrupper smälter inte längre samman vare sig med varandra eller invandrarlandets majoritetsbefolkning. Tvärtom visar både forskningen och erfarenheten, att nya grupper idag är inställda på att bevara och stärka sin särart.² Som vi sett finns ett motstånd hos många av de nya invandrarna mot att integreras i Sverige. Det är ett passivt och individuellt motstånd som får näring av de nämnda föreställningarna och attityderna. Dessutom bedriver olika invandrarorganisationer ett aktivt, organiserat arbete som motarbetar integrationsprocessen och cementerar segregationen. Eftersom detta arbete är satt i system och systemet styrs uppifrån är det befogat att tala om en politik.

2.1 De islamiska riksförbunden

De islamiska riksförbundens hemsida visar att organisationen arbetar i tydligt segregande syfte.³ De övergripande målen för organisationens verksamhet är att ”skydda muslimerna från att glida ur det islamiska sättet att leva” samt att ”aktivt inbjuda till Islam”, d v s missionera och sprida islam.

En mängd metoder rekommenderas för att uppnå målen, däribland att bygga muslimska daghem och skolor, låta hemspråksundervisningen koncentreras på religionsundervisning, motsätta sig kontakt med jul-, påsk- och luciafirande samt verka för att muslimerna, inte minst de muslimska barnen, i olika avseenden särbehandlas i det svenska samhället. Syftet med dessa strävanden är uppenbar. Låt oss ge några exempel på hur muslimska institutioner förhindrar invandrararnas integration i Sverige.

Den 7 maj sändes ett program i Tv om muslimska friskolor som väckte stor bestörtning. Framför kameran försäkrade nämligen samtliga intervjuade rektorer att deras skola följde Skolverkets normer och följaktligen stödde elevernas integrering i det svenska samhället. Men när dessa rektorer trodde att Tv-kameran var avstängd, avslöjade de att skolan i själva verket arbetade enligt muslimska normer och samarbetade med elevernas föräldrar. Det visade sig att skolläringen inte ens drog sig för att använda våld i uppfostrande syfte, när de sökte hindra eleverna från att ”försvenskas”.

² Jansen, Johannes, *L’islam et les droits civiques aux Pays-Bas i: Musulmans en Europe*, red. Lewis, B. och Schnapper, D., *L’Observatoire du Changement social en Europe occidentale*, Actes Sud, Poitiers 1992.

³ www.islamiska.org/s/sverige

Varför sätter man sina barn i en muslimsk friskola?⁴ Samtal med föräldrar i stadsdelen Rosengård i Malmö visar, att det är för att skydda barnen från det skrämmande samhället utanför och för att stärka deras muslimska identitet. Informationen till föräldrarna är riklig både i tryckta skrifter i och på sajter. Och den är totalt entydig. Här några exempel:

Den muslimska friskolan i Rosengård är nära relaterad till moskén i Malmö. Vid besök i moskén får man en liten introduktionsskrift med titeln "Islams principer". Om integration meddelar skriften, att "*den Helige Profeten (frid över honom) uttryckligen och med kraft har förbjudit muslimerna att anta icke-muslimers kultur och livsstil*".

En av de större islamska sajterna på svenska är www.islamguiden.com. Den säger, att riktiga muslimer skall grunda moskéer och skolor i icke-muslimska länder "*för att kunna skydda sig själva såväl som sina barn från faran att assimileras*".

2.2 Familjebildningsinvandring

Den politik som kanske effektivast av alla förhindrar invandrarnas integration i Sverige och cementerar det segregerade samhället är anhöriginvandringen.⁵ Anhöriginvandringen till Västeuropa ökar. Åren 1996-2000 uppgick den i Sverige till i snitt 55 procent av den totala invandringen.⁶ År 2000 var motsvarande procent i Norge 54, i Holland 44 och i Storbritannien 68 procent.⁷

Lagen om anhöriginvandring kom till för att familjemedlemmar skulle kunna återförenas. Idag utnyttjas den emellertid på ett sätt och i en utsträckning som aldrig varit dess mening. Det som var tänkt som familjeåterförening ("*family reunification*") har i stor utsträckning utvecklats till familjebildning ("*family formation*").⁸ Under 1990-talet har familjebildningsinvandringen satts i system av de östeuropeiska och utomeuropeiska invandrargrupperna i hela Västeuropa. Den har blivit en form av kedjemigration som ständigt tillför kolonin i invandringslandet förstärkning från ursprungslandet.

Endogami, d v s giftermål inom den egna gruppen, fungerar som en central politisk strategi för att bygga upp och bevara etniska grupper och traditionella samhällen. I de öst- och utomeuropeiska invandrargrupperna gifter man sig huvudsakligen endogamt. År 1996 var till exempel 93 procent av iranierna, 94 procent av bosnierna och 95 procent av irakierna i Sverige endogamt gifta.⁹ Hedersmorden bland kurderna i Sverige vittnar om att priset för avvikelser från normen är högt. Äktenskapen ingås dock inte – vilket man skulle kunna tro – mellan parter som redan

⁴ Åberg, Lars, Rapport från Rosengård, Sydsvenska Dagbladet, den 1 juni 2003.

⁵ Avsnittet om familjebildningsinvandringen bygger på: Ekholm Friedman, Kajsa, Från nationalstat till mångkulturalism: om förändringen av Sverige runt tusenårsskiftet, i: Den svenska framgångssagan? red. K. Almqvist och K. Glans, Fischer & Co, Stockholm 2001.

⁶ Se kapitel I, Tabell 5, Uppehållstillstånd 1987-2000.

⁷ Jyllandsposten den 5 oktober 2002.

⁸ Junger-Tas, Josine, Ethnic minorities and criminal justice in the Netherlands, i: Ethnicity, crime and immigration, red. Tonry, M., The University of Chicago Press, Chicago, 1997.

⁹ På tal om... - statistik om invandring och om personer med utländsk bakgrund, Statens invandrarverk, Norrköping 1997.

finns på plats. Regeln är i stället att den ena parten hämtas från släktens ursprungsland.¹⁰

Vilka är då motiven bakom familjebildningsinvandringen? Ett är att hålla samman den egna etniska gruppen. Genom att hålla ihop utåt, dra gränser runt gruppen och skydda den mot det omgivande samhället bevarar man sin ursprungliga kulturella identitet, något som är viktigt i en främmande omgivning.¹¹ Sammanhållningen blir en strategi för gruppens etniska överlevnad. Familjebildningsinvandringen gör detta möjligt, eftersom den gynnar bildandet av etniska enklaver (etniska samhällen i majoritetssamhället).

Det gäller också att utöka enklaven. Ett viktigt motiv till familjebildningsinvandring är därför att ge landsmän inträdesbiljett till Sverige.¹² Ju större enklaven är, desto starkare är den och desto större blir dess möjligheter att skapa utrymme åt sig, framför allt politiskt. I Storbritannien har den stora indisk-pakistanska invandrargruppen skaffat sig politisk makt genom att organisera och utnyttja rösträtten. I vårt land har den muslimska enklaven vuxit sig så stor, att den genom de islamiska riksförbunden kräver att det muslimska inflytandet ska få genomslag på en rad olika sätt i den offentliga sfären. Skulle svenska staten ge vika för sådana krav, skulle det innebära dråpslaget för dess integrationssträvanden.

Vidare är motsättningen till majoritetskulturen en stark drivkraft i enklavens agerande. Undersökningar bland turkar i Sverige och marockaner i Nederländerna visar, att en vanlig anledning för männen att hämta hustrur från hemlandet är att kvinnorna där är obesmittade av den västerländska kulturen med dess omoral och jämlikhetsidéer.¹³

Sammanfattningsvis kan konstateras att importen av äkta makar från hemländerna åstadkommer en ständig ”traditionalisering” av den unga generationen som försvårar eller hejdar integrationen.¹⁴ I varje generation föds nu barn, vars ena förälder är nyinvandrad och där det inte talas svenska i hemmet. Den etniska enklavbildningen, som möjliggörs genom familjebildningsinvandringen, är ett klart hot mot ett solidariskt och stabilt samhälle.

Jan Elfverson och Ingrid Björkman

¹⁰ Wikan, Unni, Mot en ny norsk underklasse, Innvandrere, kultur og integrasjon, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1995 samt Engelbrektsson, Ulla-Britt, Tales of Identity: Turkish Youth in Gothenburg, Ceifo Publications No 62, Stockholm 1995.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Jansen och Enzinger a. a.

¹⁴ Engelbrektsson a. a. sid 314. Engelbrektsson skriver om andra generationens turkar som hon studerat: ”... it is not common for young Turkish immigrants to marry each other. [They] receive or obtain their partners in Turkey. This, of course, is a fact with penetrating consequences for the group's 'Turkishness'. Instead of an accumulated sum of added 'Swedishness', marriages represent a new infusion of 'Turkishness'.

LOCK PÅ DEMOKRATIN

Varje svensk medborgare är gentemot det allmänna tillförsäkrad rätt att offentligen uttrycka tankar, åsikter och känslor i vilket ämne som helst. Yttrandefriheten har till ändamål att säkra ett fritt meningsutbyte, en fri och allsidig upplysning och ett konstnärligt skapande.¹

Som redan nämnts försökte Olof Palme hålla asylfrågorna utanför valrörelsen 1985. "*Vi ska inte diskutera sånt*".² Han ville först förhandla med Honecker och få stopp på flyktingströmmen till Sverige via Östtyskland. Locket lades på.

Antalet asylsökande hade emellertid hunnit stiga till betydande nivåer och intresset för frågan var stort bland vanligt folk. Bristen på information uppifrån gjorde debatten på basnivå både förenklad, grov och polariserad. Jonas Widgren kunde minnas att han till sin förskräckelse hade hört "*fascistliknande argument*" bland de egna socialdemokratiska väljarna och ansåg "*i efterhand*" att det var "*ett fatalt misstag*" av Olof Palme att lägga "*lock på asylfrågorna*". Widgren menade, att det hade "*varit bättre i den valrörelsen att diskutera än att inte diskutera*".³

Lagt lock ligger

Sedan 1985 har locket fortsatt legat kvar. Under de första åren märktes inte mycket av det, eftersom endast folkpartisterna agiterade för en "generös" flyktingpolitik och de övriga riksdagspartierna lät dem hållas. Det faktum att Folkpartiet gjorde ett sämre val 1988 än 1985 bidrog troligen också till att de övriga inte tillmätte frågan någon politisk betydelse. Inget att hämta röster på.

Folkpartiet hade små utsikter att ensamt hålla flyktingfrågan i debattens centrum. De övriga partierna profilerade sig inte, så de väljare, som önskade en stramare flyktingpolitik än den som faktiskt fördes, erbjöds inget alternativ i valet 1988.

I valet 1991 kom ett nytt parti — Ny Demokrati — och krävde just en stramare flyktingpolitik och tog röster från både höger och vänster. Det förändrade situationen radikalt. Därmed fanns i riksdagen ett parti, som gav det borgerliga blocket majoritet men som inte fick vara med att bilda regering och som befann sig på kontrakurs mot den nya regeringens "generösa" flyktingpolitik. Statsminister Carl Bildt hade all anledning att trycka fast locket ordentligt.

Den politiska ledningen i landet har alltid med envishet hävdats att inget lock finns, men bevisen på motsatsen överflödar. Redan tidigt finns vittnesbörd om att flyktingfrågan tabubelagts.

¹ Yttrandefrihetsgrundlagen (SFS 1991:1469) kapitel 1, § 1.

² Intervju med Jonas Widgren den 21 februari 2000, utskrift, sid 3.

³ Ibidem.

I den ena debattartikeln efter den andra klagades det över, att varje försök till kritik av flyktingpolitiken stämplades som rasism. Titlar på artiklar redan från 90-talets första hälft vittnar om fenomenet. Några exempel: *Hellre tyst än rasist*,⁴ *Tystnaden god jordmån för ökat främlingshat*,⁵ *Den förbjudna debatten*,⁶ och *Öppen debatt i flyktingfrågan!*.⁷ Så har det fortsatt även efter 1994, under socialdemokratiskt styre.

Man kan förstå att Carl Bildts regering, med dess extrema flyktingpolitik, kände ett behov av att behålla locket väl nedtryckt, men även därefter har området fridlysts från kritik. Orsak okänd men faktum kvarstår. På regeringshåll har man ömsom förnekat att det finns något lock, ömsom har man efterlyst "en öppen debatt", det senare ett erkännande av just bristen på öppen debatt. Flyktingfrågan är fortfarande tabu och den som vill ifrågasätta och diskutera kallas främlingsfientlig eller rasist, visas ut och tigs ihjäl. Ibland bara tigs ihjäl. Lagt lock ligger.

Viktigt område mörkläggs

Det var inte debattvilja som saknades utan brist på information och svängrum. De debattörer, vars artikeltitlar just nämnts som exempel på tabubeläggningen av den svenska flyktingdebatten, vittnade om förutsättningarna för en fri och öppen debatt på detta viktiga samhällsområde. Jörgen Westerståhl, professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet, skrev den 20 november 1991:

Invandringspolitiken är till stora delar ett tabubelagt område i svensk samhällsdebatt. Vad som förekommer med jämna mellanrum är fördömanden av uttryck för invandrarfientlighet, uttalanden mot utvisningsbeslut i enskilda fall och numera en viss kritik mot den mer restriktiva politik som den förra regeringen proklamerade.⁸

Denna tystnad är inte betingad av att det skulle saknas uppfattningar och åsikter om invandringen. Tystnaden är betingad av opinionsklimatet: Så fort någon uttalar en åsikt som kan tolkas gå i restriktiv riktning eller överhuvud någon anför argument för och emot riskerar vederbörande att betecknas som rasist. Och därmed upphör all diskussion. [...] Vi kan [...] räkna med att den alldeles övervägande delen av svenskarna klart tar avstånd från [våld mot invandrare] liksom från mera extrema uttryck för rasistiska åsikter. Så finns den lilla skaran offentliga debattörer vilkas uttalanden alltid går i en riktning. I övrigt villar opinionen i skymningsmörker.⁹

Tre veckor senare beklagade Folkpartiets politiske sekreterare i Malmö, att de stora etablerade partierna i valrörelsen hade försökt "*tiga ihjäl debatten om flyktingar*". Ingen hade trott sig "*kunna vinna röster på den egna politiken, men genom samfällid tystnad hoppades man begränsa förlusterna*". Flyktingpolitiken "*blev varken block- eller partiskiljande*". Han kallar

⁴ Westerståhl, Jörgen, "Hellre tyst än rasist", Vi måste våga föra en diskussion om invandringspolitiken, skriver professor Jörgen Westerståhl, Dagens Nyheter den 20 november 1991.

⁵ Widman, Allan, Tystnaden god jordmån för ökat främlingshat, Arbetet den 11 december 1991.

⁶ Mogård, Britt, Den förbjudna debatten, Arbetet den 26 september 1993.

⁷ Senestad, Anders, Öppen debatt i flyktingfrågan!, Östgöta-correspondenten den 10 november 1993.

⁸ Westerståhl syftar på den socialdemokratiska regeringens beslut den 13 december 1989 att endast acceptera konventionsflyktingar.

⁹ Westerståhl, Hellre tyst ...

det "ett allvarligt misstag, både taktiskt och moraliskt". Det gav fritt spelrum åt Nydemokrater, Sverigedemokrater och andra.¹⁰

Britt Mogård, riksdagsledamot för moderaterna, var den 26 september 1993 "Söndagsgäst" i tidningen Arbetet. "Länge var det ju så att den som ville ifrågasätta politikernas beslut, beskyldes för att vara rasist eller i varje fall obarmhärtig främlingshatare", uttalade hon, som om detta förhållande tillhörde en svunnen tid. Nu, över ett decennium senare, är det tyvärr fortfarande fullt närvarande.

Ett annat citat från henne sätter fokus på den ständigt närvarande grundfrågan om orsaken till tabubeläggningen. Så här skrev hon i själva upptakten: "Det är ett egendomligt förhållande att ett stort och kostsamt politikområde kan betraktas som otillåtet att diskutera. Jag tänker naturligtvis på flyktingpolitiken."¹¹

Mindre än två månader därefter tog moderaternas förbundsordförande i Östergötland upp en fråga, som kunde höras på flera håll: "Varför vågar vi inte föra en seriös debatt om vårt lands flyktingpolitik?" Han efterlyser en "öppnare debatt, där vi både vill och vågar diskutera flyktingfrågor på ett mera förutsättningslöst sätt." Han tycker att det är orimligt att fältet lämnas helt åt folk på de båda ytterkanterna, som antingen ser varje "presumtiv invandrare som en förföljd flykting" eller "som ett hot mot dem själva och deras existens".¹²

Varför var offentligheten tyst? Det finns klara antydningar om att de etablerade partierna gått i sin egen fälla genom att försöka tysta ned flyktingfrågan i valrörelsen 1991. Resultatet blev att Ny demokrati kom in i riksdagen och då blev tystnaden tydligen ännu angelägnare för att isolera detta parti. Polariseringen ökade och utrymmet för ett sansat meningsutbyte i centrum försvann praktiskt taget helt. Debatt var det inte, endast "fördömanden av uttryck för invandrarfientlighet" och "uttalanden mot utvisningsbeslut i enskilda fall", som Westerståhl sade.

Det som förvånar är naturligtvis att den tabubeläggning som kunde konstateras vid 1990-talets början fortfarande råder drygt ett decennium senare. Den som lyckas få en debattartikel publicerad bemöts inte i sak utan med personangrepp. Eller tystnad.

Undersökningens inriktning

Som Mogård så riktigt påpekar, rör det sig om en mycket viktig fråga, som placeras långt bortom den enskilde medborgarens möjlighet att påverka. Det stannar inte med det. Tabubeläggningen tillsammans med polariseringen av debatten har lett till en faktisk begränsning av yttrandefriheten. Debattörer riskerar att bli "uthängda" och åsiktsfriheten har t o m kränkts genom yrkesförbud i offentlig tjänst.

I december 1989 kunde fortfarande den socialdemokratiska regeringen med hänvisning till landets mottagningskapacitet begränsa sig till att enbart ta emot konventionsflyktingar. Idag

¹⁰ Widman, Tystnaden god jordmän ...

¹¹ Mogård, Den förbjudna debatten ...

¹² Senestad, Öppen debatt ...

är det svårt att tänka sig att något av de politiska partier, som är representerade i den svenska riksdagen, skulle förordna en sådan begränsning. Med den motiveringen. De har alla i årtal uppvisat samma profil i invandrar- och flyktingfrågan och har därmed inte erbjudit folket i val några alternativ.¹³

I det här kapitlet är inte ambitionen att söka de bakomliggande orsakerna, att fråga vad rådande mycket eftertryckliga tabu skall vara bra för. Det är ett alltför omfattande forskningsprojekt, som skulle kräva en armé av medverkande från flera olika discipliner. Här är i stället avsikten att undersöka hur landets politiska ledning tillsammans med media förmått hålla området effektivt tabubelagt, vilka medel som kommit till användning, hur man gått tillväga rent praktiskt och vilka konsekvenser detta agerande har fått för medborgarnas faktiska möjligheter till medverkan. Och därmed hur grundläggande demokratiska funktioner påverkats.

Den enskilde medborgaren — en nyckelfigur

I september 1997 höll det socialdemokratiska partiet kongress — Framtidskongressen kallad — och en mycket viktig fråga där var demokratin, dess hälsotillstånd och dess nödvändighet. I sitt tal "Det talade ordet gäller" räknade partiordförande Göran Persson upp de faror som hotade demokratin efter det kalla krigets tid — massarbetslöshet, minskande trygghet och krympande välstånd — och meddelade: "*Det är mot den här bakgrunden som regeringen i går beslutade att tillsätta en parlamentarisk utredning om demokratis villkor inför 2000-talet*".¹⁴

Den svenska regeringen lät alltså verkställa en demokratiutredning, som i början av år 2000 presenterade sina slutsatser i ett betänkande.¹⁵ Utredningen uttrycker oro. "*I högsta grad består den svenska folkstyrelsens förtroendekris i att medborgarskapet inte ger tillräckligt inflytande över samhällsutvecklingen*", skriver man, och fortsätter: "*Ett av folkstyrelsens viktigaste problem att ta itu med är därför medborgarens kritik av de demokratiska institutionernas brist på folkstyrelse*" [. . .] "*För att demokratiska processer ska komma till stånd måste tre villkor vara uppfyllda: Politisk jämlikhet, meningsfullt deltagande samt öppenhet och insyn*".¹⁶

Det förklaras som utgångspunkt, att demokratin inte är "*ett politiskt mål som kan uppnås en gång för alla utan en rörelseriktning som måste hållas vid liv*".¹⁷ "*Vi kan aldrig ta demokratin för given. Den måste alltid återerövas*".¹⁸

¹³ Den lilla avvikelse från den gemensamma huvudlinjen Folkpartiets gjorde i valrörelsen 2002 med sitt förslag om att av invandrare kräva kunskaper i det svenska språket, som villkor för svenskt medborgarskap, anses allmänt ha varit orsaken till partiets stora framgång i valet. Partiet fick också en släng av polariseringens gängse bannlysning, att ha "blinkat med högerögat" och "fiskat i grumliga vatten".

¹⁴ Persson, Göran, Det talade ordet gäller, tal vid Framtidskongressen den 12 september 1997, utskrift sid 2f.

¹⁵ En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet. Demokratiutredningens betänkande, Statens offentliga utredningar, SOU 2000:1, Stockholm 2000.

¹⁶ En uthållig demokrati . . ., sid 36f.

¹⁷ En uthållig demokrati . . ., sid 15.

¹⁸ En uthållig demokrati . . ., sid 227.

För att den skall bli uthållig måste den vila på engagerade medborgare med civilkurage. De är nyckelfigurerna och detta är grundbulten i demokratiutredningens slutbetänkande. En granskning skall därför göras här av de "arbetsvillkor", som erbjuds dessa nyckelfigurer, medborgare som vill framföra "obekväma åsikter", ifrågasätta, formulera kritik och ställa konstruktiva förslag till förändringar. Kort sagt, hålla den demokratiska lågan vid liv.

Med utgångspunkt i demokratiutredningens slutsatser och i vad begreppet demokrati innebär, skall den ledande elitens hantering av flyktingfrågan här undersökas utifrån den enskilde medborgarens synvinkel.

Polarisering och fri åsiktsbildning

Fri tillgång till uttömmande och tillförlitlig information är själva grunden för medborgarens möjlighet att bilda sig en uppfattning och därmed delta på ett meningsfullt sätt i samhällslivet. Demokratiutredningen svävar inte på målet:

Fri åsiktsbildning är en oundgänglig förutsättning för demokrati. Alla skall ha möjligheter att komma till tals. Hinder skall inte finnas för enskilda att kunna ta del av vad andra har torgfört. Idealet om politisk jämlikhet ställer inte bara krav på allmän och lika rösträtt. Det reser också anspråk på en politik där alla medborgare ges möjlighet att aktivt bilda opinion. Att säkerställa utrymme för kritik och protest även när sådana yttringar är obekväma är en angelägen uppgift. Ett sådant klimat kan påverkas av lagar och politiskt beslutsfattande. Till stor del avgörs dock utrymmet för de inlägg i samhällsdebatten som kräver civilkurage av de attityder och hållningar som medborgare gemensamt bidrar till att hålla levande eller förkväva.¹⁹

Polariseringen av den offentliga debatten om flykting- och invandringspolitiken har blivit det kanske viktigaste hindret för en fri åsiktsbildning. Den norske samhällsvetaren Ottar Brox uppmärksammade tidigt problemet. Han menade, att vanligt *"folks funderingar om hur flyktingpolitiken fungerar måste få komma fram i debatten. Problemet är att den inte gör det när debatten är polariserad. De som stuckit ut huvudet med nyanserade frågor har stämplats som rasister"*. Han ställde upp en förklaringsmodell, som är användbar än idag.²⁰

De mest drivande aktörerna kallade han "den moraliska eliten", dvs den grupp vänsterradikala, kristna och ultraliberala debattörer, som ansåg att gränserna borde öppnas helt för invandring. De utgjorde den ena sidan i en debatt som snabbt polariserades. Längst ute på den andra kanten fanns direkt främlingsfientliga grupper, som inte bara ville stoppa invandringen utan också köra ut dem som redan fått lov att stanna i landet.

Den som ville föra en konstruktiv debatt kom i kläm mellan dessa två ytterligheter och fick en omöjlig uppgift. Den moraliska eliten gjorde sig inte besvär med att diskutera, argumenterade inte i sak med dem som försökte föra en sansad debatt utan fördömde alla personer med avvikande åsikter. Eftersom elitens företrädare hade ett avgörande inflytande över media, kunde de ange tonen. Total polarisering: för eller emot, god eller ond, flyktingvänlig eller flyktingfi-

¹⁹ En uthållig demokrati . . ., sid 78.

²⁰ Öhrström, Lilian, Okunnighet om invandrare är inte rasism. Gräsrotternas syn på flyktingpolitiken måste få komma fram, menar den norske samhällsforskaren Ottar Brox, Dagens Nyheter, Stockholm den 5 november 1991.

entlig, (rasist, fascist eller nazist). Inga nyanser och invektiv i stället för argument. Utanför den moraliska eliten rådde ett tomrum. Den "*förrådiska offentliga tystnaden*".²¹

Den förrådiska offentliga tystnaden

Westerståhls "*lilla skara[n] offentliga debattörer*" och Brox' "*moraliska elit*" är två namn på samma sak. Regeringen och berörda myndigheter hade naturligtvis mängder av information att förmedla, men den "*moraliska eliten bestämmer hur myndigheterna skall argumentera*", menar Brox.²²

Förutom att regering och myndigheter av naturliga skäl ville ge bästa möjliga intryck av den politik som fördes, delade troligen enskilda politiker vanliga människors skräck för att bli uthängda i media och utskällda som rasister. Lägga märke till de återkommande maningarna i citaten ovan att "vi" — dvs politikerna — måste "våga" diskutera flyktingfrågorna. Klara och tydliga signaler om medias inflytande över den politiska dagordningen.

Regeringen skulle i stället ge så mycket positiva bidrag till bilden av flyktingpolitiken som möjligt. Allt som var negativt i flyktingpolitiken förtegs, förnekades eller tonades ned. Både regering, sociologer och journalister undanhöll på det sättet allmänheten mängder med kunskap av rädsla för att negativa fakta skulle bekräfta folks fördomar. Missbruk av asylrätten förtegs och man försökte få folk att tro att alla, som kommit till landet, hade flytt för sina liv. Birgit Friggebos imaginära bomber över ett Kosovo i fred²³ går väl i par med Brox' observationer i Norge: "*Och så ser folk att [människor som fått stanna som flyktingar] reser till sina hemländer och hälsar på släktingar.*"²⁴

Terminologi, definitioner och måluppfyllelse

Tillsammans med polariseringen har luddiga definitioner, slarvig terminologi och dimmig målsättning gjort det svårt att åstadkomma en sansad och konstruktiv debatt. Olika människor menar olika saker med samma ord, vilket reducerat debatten om flyktingpolitiken till ett grovt förenklat "för eller emot flyktingar". Och ytterligare skärpt polariseringen.

"Främlingsskeptisk" säger man ofta i Danmark. I Sverige förekommer termen knappast. "Främlingsfientlig" heter det här. Det ordet har en starkare negativ värdeladdning. Främlingsfientligheten är definitionsmässigt riktad mot främlingar, alltså mot människor, men som "främlingsfientlig" karakteriseras också kritik av flyktingpolitiken. Inställning till politik likställs med inställning till människor. Skälet är uppenbart. Inställningen till personer är lättare koppla ihop med t ex rasism. Främlingsfientligheten förutsätts bottna i rasism och ett första likhetstecken sätts ut. Den som kritiserar flyktingpolitiken blir rasist.

²¹ Öhrström, Okunnighet om invandrare ...

²² Öhrström, Okunnighet om invandrare ...

²³ Se kapitlet Världsmästarna.

²⁴ Öhrström, Okunnighet om invandrare ...

Begreppet "rasism" har inte varit aktuellt i sin traditionella rasbiologiska mening. Men genom att den innebörden ersatts med "*kulturella, etniska, religiösa eller metafysiska karakteristiska*" har "rasism" eller "nyrasism" gjorts till ett "*effektivt vapen i kampen mot förespråkare för kulturell, etnisk och religiös segregationalism [sic], purism och totalitarianism [sic]*".²⁵

Sedan går det lätt att öka den negativa värdeladdningen. Fascism fogas in i kedjan liksom nazism, rasismen i sin högsta potens. När den operationen är utförd och den negativa värdeladdningen gjorts explosiv, används de olika begreppen utan distinktion. Kritiska åsikter mot flyktingpolitiken bemöts ofta inte i sak (trots upprepade deklARATIONER om att det är rätt sätt att hantera dem). Vanligare är att den person — eller parti — som framför dem kallas främlingsfientlig, rasist, fascist, nazist eller alltsammans på en gång. Kopplat med krav på att sådana åsikter inte skall medges plats i den offentliga diskussionen. Tidningarna uppmanas att inte ge utrymme för kritik av flyktingpolitiken.

Förenklingarna har gjort debatten om flyktingpolitiken komplicerad. Vi skall ha en öppen debatt i flyktingfrågan, inget får sopas under mattan, upprepar politiker och journalister. Samtidigt rörs begreppen till, viss information förtigs och avvikande uppfattningar hålls tillbaka, vilket gör det hart när omöjligt för allmänheten att få en överblick. Och därmed en rimlig grund för sina ställningstaganden. En brist på demokrati.

Vad är en flykting?

Ett annat begrepp som verkligen luddats till är flykting, som får beteckna allt från asylsökande, som ännu inte fått sina flyktingskäl prövade, till människor som avvisas just för att de visat sig sakna flyktingskäl och alltså inte är flyktingar. Radio- och Tv-program om hur asylsökande tas emot i Sverige brukar ha något om "flyktingmottagning" i rubriken och i själva programmet används "flyktingar" och "asylsökande" som likvärdiga begrepp. Logi för asylsökande kallas alltid för "flyktingförläggning". Alla kallas flyktingar. Förenkling — för att inte säga förgrovning — och sammanblandning omfamnar varandra.

Att mot den bakgrunden fråga om Sverige bör ta emot fler — eller färre — flyktingar uppenbarar bristen på klarhet och precision. Frågan, som ofta återkommer i enkäter i Sverige, är tomt meningslös, om man med flyktingar menar asylsökande. Det behöver man inte fråga om. Vi har förbundit oss att ta emot asylsökande och pröva deras skäl. Vi bestämmer inte om det kommer fler eller färre sökande.

Avsikten med frågan är naturligtvis att utröna om vi skall låta fler — eller färre — få stanna i Sverige, av dem som kommer hit och söker asyl. Men även uppfattad så, är frågan fel ställd. Den kan inte få ett vettigt svar, innan vi är överens om vad som menas med "flykting".

Den som har flyktingskäl är flykting. Sverige har förbundit sig att låta dem få stanna, som har flyktingskäl, dvs asylskäl eller skyddsbehov. Vårt land har undertecknat Genèvekonventionen

²⁵ Sander, Åke, Rasismens Varp och Trasor, i: Rasismens varp och trasor. En antologi om främlingsfientlighet och rasism, Statens invandrarverk, Norrköping 1995, sid 144f.

och därmed förpliktigt att ge asyl åt dem, som förföljs för sina åsikter och sin tros skull. Därutöver har Sverige gjort frivilliga tillägg för att möta nya skyddsbehov, som uppstått under åren och som konventionen inte förutsett.

Till "skyddsbehövande" räknas tre kategorier, nämligen de som riskerar dödstraff, tortyr eller annan kränkande behandling om de tvingas återvända, de som kommer från en krigszon eller ett område där en naturkatastrof omöjliggjort vistelse och de som på grund av sitt kön eller sin sexualitet riskerar att bli förföljda.²⁶

Sverige har alltså klart deklarerat, att den som har asylskäl enligt Genèvekonventionen eller något av dessa skyddsbehov är flykting med laglig rätt till en fristad i landet. Den som inte är flykting har självklart inte den rätten, vilken är annars meningen med reglerna?

Acceptabel måluppfyllelse?

Tre grupper har fått lov att stanna, två med flyktingskäl, nämligen de asylberättigade och de skyddsbehövande. En tredje grupp har saknat flyktingskäl men fått stanna ändå. Av "humanitära skäl". Det anmärkningsvärda är, att den gruppen inte är marginell, utan helt dominerande. Av de asylsökande, som fick lov att stanna i Sverige under tioårsperioden 1992-2001, hade 5,2 procent asylskäl, 13,6 procent skyddsbehov och 81,2 procent ingetdera. Antalet fördubblas av anhörginvandrarna medan fördelningen på kategorier blir ungefär densamma invandrare.

Den absolut övervägande delen av dem, som fått stanna av humanitära skäl, har i brist på flyktingskäl "väntat sig in i landet" genom att oupphörligt lämna in nya ansökningar. Även om gemene man har sina aningar, förekommer ingen debatt som visar den enorma omfattningen av uppehållstillstånd som åstadkommit på det sättet. Eller att det huvudsakligen rör sig om ekonomiska migranter.²⁷ Migrationsverket gav vid årsskiftet 2000/2001 ut en mycket väldokumenterad studie över ytterligare ett antal sätt att lura sig in i landet utan flyktingskäl, med förslag om hur de borde stävjas. Medias intresse var ytterst ringa, säger utredarna.²⁸ Tabu.

Därför blir inte medborgare i allmänhet informerade om dessa förhållanden och de saknar alltså fakta att grunda en åsikt på. Och i enkäterna borde seriösa opinionsundersökare, efter att ha lagt den sortens fakta på bordet, ställa sin fråga så här: "Ska vi låta fler eller färre som saknar flyktingskäl få stanna i landet?" De som har asylskäl och skyddsbehov är ju redan garanterade en fristad. Om dem behöver inga frågor ställas.

²⁶ För litet mer historik, se not nr 30 i kapitlet Världsmästarna.

²⁷ Se kapitlet Världsmästarna, avsnittet Humanitära skäl.

²⁸ Andersson, Ola, Eliaeson, Henrik, Nerf, Anders, Weber, Benitha och Wessel, Anna, Projekt Argus, slutrapport, Migrationsverket, Region Stockholm, 2000-12-31.

Den offentliga lögnen

Information kan undertryckas, men den kan också manipuleras. Ett par insatser av Pierre Schori från hans tid som invandrarminister passar utmärkt för analys och som exempel.²⁹

I den svenska fackliga centralorganisationen Los tidning skrev han den 16 januari 1998 en artikel, som uppenbarligen skulle tjäna som argumentsamling för dem som hade att försvara den socialdemokratiska regeringens politik ute på arbetsplatserna.³⁰

Kampen mot flyktingfientlighet kan inte överlåtas åt myndigheter och departement. [. . .] Debatten måste föras på arbetsplatser, i fackliga organisationer och på föreningsmöten. Arbetarrörelsen måste ta sitt ansvar. De som gör anspråk på att representera folket när de för ut flyktingfientlig propaganda måste bemötas. Inte genom att förtiga fakta [utan] genom kunskap och argument förankrade i grundläggande värderingar om solidaritet och humanitet. [. . .] Invandringen till Sverige liksom till andra länder är reglerad. Bara de som är i behov av skydd får asyl. I den flyktingfientliga propagandan talas ofta om "ekonomiska flyktingar" och man hävdar att utlänningar kommer till Sverige för att leva på socialbidrag. Det finns ingenting som heter ekonomisk flykting. Det går inte att få asyl i Sverige av ekonomiska skäl Asylrätt är förbehållen dem som förföljs och förtrycks i sina hemländer och som tvingas söka skydd utomlands.³¹

Landets invandrarminister visste naturligtvis, att mer än tre fjärdedelar av dem som fått stanna året innan (1997) hade saknat flyktingskäl, dvs asylskäl eller skyddsbehov.³² Likaså att de flesta av dessa tre fjärdedelar tillhörde kategorin ekonomiska migranter.

Han hade formellt rätt, men ljög i sak. Det är korrekt, att endast människor med asylskäl kan få asyl och att ingen får asyl av ekonomiska skäl. Men det viktiga för människorna var att få stanna och humanitära skäl gav uppehållstillstånd om än inte asyl.³³ Men med sin formulering dolde Schori det faktum att tre fjärdedelar av dem som fått uppehållstillstånd året innan, inte hade asylskäl eller skyddsbehov och att de till större delen var ekonomiska migranter. Det är sant att de inte fick uppehållstillstånd av ekonomiska skäl utan av humanitära. Men stanna fick dessa ekonomiska migranter.

Till skillnad från den svenske invandrarministern uttryckte en företrädare för UNHCR redan 1992 bekymmer över de enorma summor Europas länder lade ned på att utreda ansökningar från "*ekonomiska migranter*" som "*söker politisk asyl*".³⁴ Där såg man det som det största hindret för att effektivt kunna hjälpa konventionsflyktingarna.

²⁹ Pierre Schori var 1994-96 biståndsminister och biträdande utrikesminister och 1996-99 minister för internationellt utvecklingssamarbete, migration och invandring samt ställföreträdande utrikesminister. Idag är han Sveriges FN-ambassadör.

³⁰ Schori, Pierre, Sverige har tjänat på invandringen, Lo-tidningen, Nr 1, 1998, sid 3.

³¹ Ibidem.

³² Flyktingskäl (asylskäl 15,56% + skyddsbehov 8,76% =) 24,3%. Humanitära skäl 75,7%.

³³ Med asyl följer sk flyktingstatus och därmed inte bara uppehållstillstånd utan också ett resedokument som kan begagnas som vilket svenskt pass som helst. Innehavaren kan resa visumlös till samma länder som svenskar kan. Den som får stanna av humanitära skäl får däremot sitt uppehållstillstånd stämplat in i sitt eget pass och han/hon kan bara resa dit hans/hennes lands medborgare kan resa utan visum. Har vederbörande inte kvar sitt hemlandspass, utfärdas ett speciellt dokument som bevis på uppehållstillstånd och på det reser man ingenstans.

³⁴ The Message Is the Truth, Alexander Casella intervjuad av Ron Moreau, Newsweek, den 23 november 1992, sid 54.

Summorna blev enorma, eftersom utredningarna av rättssäkerhetsskäl inte kunde göras hur snabbt som helst och de sökande under tiden levde på värdlandets bekostnad. I Sverige med dess särklassigt stora tillströmning av asylsökande tog prövningen av ett ärende (utredning, överklagande och nya ansökningar) 1992 i genomsnittsnitt 1½ år.³⁵ Jonas Widgren skrev 1993, då nybliven chef för *International Centre for Migration Policy Development* (ICMPD) i Wien, i en informationsfolder som Utrikespolitiska Institutet i Sverige gav ut:

Även om i genomsnitt 70 procent av ansökningarna till slut avslås har det då gått för lång tid för att det ur humanitär synpunkt skall anses möjligt att återsända den sökande till hemlandet. Han eller hon får därför oftast stanna, trots att ansökan avslagits. Detta har naturligtvis lockat fler och fler som inte är flyktingar att söka asyl, något som drabbar dem som verkligen är i behov av skydd.³⁶

Sverige "tjänar" på invandringen . . .

Schori tillfogar i artikeln ytterligare komponenter i den bild han önskar ge av en principfast svensk flyktingpolitik:

En flykting skall söka asyl i det första säkra land som hon eller han kommer till under sin flykt. Det är en regel som gällt sedan länge. Varför valde då så förhållandevis många flyktingar från krigets Bosnien att söka asyl i Sverige?³⁷

Motsägelsen upphäver påståendena. "*Förhållandevis många flyktingar*" hade inte kunnat "*välja*" Sverige, om principen om första asylland hade tillämpats. Förklaringen är troligen att Schori till synes av en händelse velat komma in på det som gett rubriken till hans artikel:

En viktig förklaring är att många hade släktingar och vänner här som kom hit på 50- och 60-talen. Då behövde vi arbetskraften och invandringen var en ekonomisk vinst för landet. Idag betyder flyktinginvandringen kostnader. Sammantaget har Sverige "tjänat" på invandringen.³⁸

. . . men kostnaden redovisas inte

Det var dit han ville komma, Sverige har "tjänat" på invandringen. Ögonblicket därefter upprörs han över att det talas om kostnader.

Ett ofta återkommande krav från den flyktingfientliga opinionen är en redovisning av kostnaderna för mottagande av asylsökande och flyktingar.³⁹ De [. . .] vill veta "totalkostnaderna" för flyktingmottagande. De vill veta skillnaden i kostnaden mellan att ta emot flyktingar i landet och att inte göra det. Låt oss anta att man på samma sätt krävde redovisning av "totalkostnaden" för pensionärer. Självklart vore det billigare om det inte fanns några pensionärer alls. Om alla som inte längre är produktiva bara försvann. Och vad är egentligen "totalkostnaden" för demokrati? Vad kostar inte sammantaget val och riksdag, kommunal demokrati, etc. Hur mycket billigare vore det inte med diktatur!⁴⁰

Det är en medborgerlig rättighet att få besked om vad offentlig verksamhet kostar. Och en begäran om besked skall följaktligen inte behöva motiveras. Även i sakfrågan var ministerns

³⁵ Intervju med Marie Andersson, informationsansvarig vid Invandrarverket, den 4 april 1993, sid 1.

³⁶ Widgren, Jonas, Allt fler på väg till Europa, *UTBLICK*, Aktuell orientering från Utrikespolitiska Institutet, Nr 4, Stockholm 1993, sid 5.

³⁷ Schori, Sverige har tjänat på invandringen.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Anledningen till att frågan reses är att endast kostnaderna för själva flyktingmottagningen har en egen huvudtitel i statsbudgeten. Den större delen av kostnaderna är spridd på socialbudget, undervisningsbudget, etc. och därför måste komponenterna hämtas på olika håll, innan totalkostnaden kan räknas fram.

⁴⁰ Schori, Sverige har tjänat på invandringen.

logik diskutabel. Han kallar dem som är kritiska till flyktingpolitiken främlingsfientliga och utgår från att de vill veta totalkostnaden för att helt eliminera den.

Avsikten med att skaffa kunskap om kostnaderna för en verksamhet behöver inte vara att man vill avskaffa den. Det kan också handla om förslag till modifikationer. Vill man t ex föra en debatt om landets mottagningskapacitet, behöver man säkra uppgifter om de faktiska kostnaderna för flyktingpolitiken.

Schoris exempel med pensionärerna visar samma sak. Den som frågar efter vad pensionärerna kostar det allmänna idag — och hur många de är i morgon — behöver kanske uppgifterna för att kunna beräkna finansiella konsekvenser och göra dispositioner. Inte för att eliminera dem "som inte längre är produktiva" och spara alla pengarna. Schoris förintelsealternativ är ologiskt, alldeles bortsett från att det är osmakligt.

Den öppenhet, information och kontrollmöjligheter demokratin behöver för att kunna fungera, lyser här med sin frånvaro. Att kräva information är orimligt, säger ministern — och vägrar redovisa. Varför?

Två starka skäl

Man kan tänka sig två mycket starka skäl för hans undanmanöver. Även den lägsta siffra som förekommit — 30 miljarder kronor om året — var alldeles för stor för att kunna viftas bort som en marginell kostnad för samhället. Något Sverige hade råd med. Vi skall inte glömma, att fundamentala delar av Välfärdssverige samtidigt utsattes för stora nedskärningar för att landets finanser skulle saneras. Ett politiskt besvärligt läge. Bättre lägga locket på totalkostnaden.⁴¹

Ett annat — minst lika starkt — skäl för invandrarministern att ligga lågt med siffror: hans påstående att Sverige "tjänat" på invandrarna, skulle annars lätt kunna avslöjas. På 1950- och 1960-talet bidrog invandrarna med mer till det allmänna än vad de fick tillbaka. Kulmen nåddes runt 1970, då det årliga överskottet låg nånstans mellan 4 och 6 miljarder, enligt utredarna. Sen gick det tillbaka och 1985 gick det jämnt upp. Därefter har det årliga underskottet vuxit år efter år fram till 30 miljarder år 1994. Sedan påstås det ha slutat växa.

Det sammanlagda överskottet från perioden 1951-1985 (35 år) var ca 40 miljarder. Underskottet för ett enda år — 1994 — var 30 miljarder.⁴² Sveriges devalveringar under perioden 1951-1985 har naturligtvis påverkat resultatet och innebär att de 40 miljarderna borde räknas upp. Men även om man gjorde det, kan överskottet från den tiden inte överträffa underskottet enligt Ekbergs siffror, som hela tiden också varit de officiella.

Om vi för ögonblicket accepterar Ekbergs bedömning att det årliga nettounderskottet varit oförändrat 30 miljarder fr o m 1994 t o m 2003 blir det sammanlagt 300 miljarder för perio-

⁴¹ Se kapitlet Världsmästarna.

⁴² Siffrorna hämtade från den statliga utredning (Ds 1995:68), som nämns i kapitlet Världsmästarna.

den.⁴³ Till det skall läggas underskottet 1986-1993, vad det nu kan vara. Sverige har verkligen inte "tjänat" på invandringen. I varje fall inte i pengar.

Ett halvår efter artikeln i Lo-tidningen visar Schori åter sin ängslan för att erkänna de samhällsekonomiska kostnadernas verkliga dimensioner. När han till slut blivit tvungen att tala i siffror, tar han till rejält i underkant. I en tidningsreplik i augusti 1998 skriver han, att "*Forskaren Jan Ekberg [. . .] beräknar de årliga kostnaderna till cirka 20 miljarder kronor*".⁴⁴ Redan ett år tidigare hade sagde forskare korrigerat upp sina 20 miljarder till 30, vilket måste anses ha varit ett tjänsteåliggande för landets invandrarminister att veta.⁴⁵ Desinformation. Som utretts i kapitlet "Världsmästarna" är laborerandet med nettokostnader dessutom en enda dimridå för att få ned dimensionerna. Bara bruttosiffror duger för jämförelser med alla andra poster på statsbudgeten.

Ännu ett politikerinstrument

Förutom att manipulera informationen till allmänheten och vara med och lägga locket på har politikern ännu en resurs, nämligen lagstiftningen. Något i den vägen måste ha föresvävat invandrarminister Pierre Schori, när han den 21 maj 1997 deltog i den flyktingpolitiska debatten i riksdagen. Så här föll hans ord: "*Rasism och främlingsfientlighet skall kriminaliseras och jagas. Det går inte att i en demokrati hitta några ursäkter, t.ex. att det är fel på invandrar- och flyktingpolitiken*".⁴⁶

Här finns knappast plats för mer än en tolkning. Ministern menade, att kritik av invandrar- och flyktingpolitiken – eller av missbruk av asylrätten – endast är en täckmantel för rasism och främlingsfientlighet. Därför skulle kritiken kriminaliseras. Och "jagas".

Därmed förklarade ministern åsiktsförföljelsen invigd.

Journalisterna . . .

Många anser, att medias journalister i själva verket sätter dagordningen för politikerna.⁴⁷ "*Och det tycks ibland vara så att det pågår en kamp om vem som företräder folket bäst, de folkvalda eller journalisterna*".⁴⁸ Under alla förhållanden spelar journalisterna en nyckelroll genom de effektiva instrument de förfogar över. För att locket-på-politiken skall bli effektiv krävs deras aktiva medverkan. Och den tillhandahålles. En av Sveriges mest framstående "avslöjan-

⁴³ Det finns anledning att betvivla att underskottet skulle ha varit oförändrat, eftersom invandringen fortsatt under åren och andelen arbetslösa bland invandrarna fortsatt att öka. Se kapitlet Världsmästarna, avsnittet Kostnaderna. Se även nedan, sid 145f.

⁴⁴ Schori, Pierre, Invandringen går visst att debattera, Dagens Nyheter, den 29 augusti 1998, sid C5.

⁴⁵ Palm, Beatrice och Frostberg, Thomas, Viktigast är jobben, Sydsvenska Dagbladet den 21 september 1997, sid A8.

⁴⁶ Invandringsminister Pierre Schori i riksdagens flyktingpolitiska debatt den 21 maj 1997, anförande 4.

⁴⁷ Strömbeck, Jesper, Makt och medier. Samspelet mellan medborgarna, medierna och de politiska makthavarna, Studentlitteratur, Lund 2000, sid 170.

⁴⁸ En uthållig demokrati . . ., sid 84.

de" journalister, Janne Josefsson, reporter i programmet Uppdrag granskning och hedrad med Stora journalistpriset 2002, bekräftar:

Vi journalister har ett oerhört ansvar för att flykting- och invandrarfrågor inte kan diskuteras på ett vettigt sätt. Vi har fungerat som journalister i en totalitär stat och målat upp bilden av det mångkulturella samhället som problemfritt — precis det som makthavarna har velat höra.⁴⁹

Demokratiutredningen uttrycker tveksamhet om journalisternas vilja och förmåga att servera "*sanningsenlig information, så att medborgarna sedan kan ta ställning i viktiga frågor. Men massmedierna lyckas inte alltid med detta, eftersom journalisterna inte förmår beskriva och rapportera verkligheten korrekt. Vi måste därför skilja på nyheter och sanning*".⁵⁰

Man oroas också av att den "*kritiska journalistiken äventyras när allt mera av det som synes vara verkligheten lagts till rätta för medierna*". Etermedias centrala roll inger farhågor för att konkurrensen om tittare och lyssnare kommer att bli allt hårdare och därmed benägenheten att dramatisera och underhålla. En studie av debattprogram, där vanligt folk får medverka, visar att de offentliga samtalsens "*kvaliteter inte automatiskt gynnas av medierna*". Problemet är ...

... att de vanliga medborgarna i själva verket spelar tämligen undanskymda roller i hårt regisserade föreställningar, vilkas dramaturgi blir viktigare än innehållet. Programmen går främst ut på att kontrastera stereotypa motsättningar mellan "folket och makten", där journalisten gör sig till tolk för det maktlösa folket, som dessutom alltid tycks ha rätt.⁵¹

En mycket vanlig tillämpning av medias hjälteroll som försvarare av det maktlösa folket mot skurkaktiga politiker är "kampen" för att asylsökande, som visat sig sakna flyktingskäl, inte skall avvisas. Åselefallet är långt ifrån det enda, bara det kanske mest bekanta.⁵²

Jämfört med etermedia kan den samlade pressen av lätt insedda skäl erbjuda vanligt folk fler chanser att praktiskt kunna sprida sina uppfattningar utanför den trängre bekantskapskretsen. Ändå är det rikt omvitnat hur svårt det ibland kan vara att få även korta kritiska insändare publicerade. Än hårdare är det förstås att få plats med större debattartiklar.

När det gäller möjligheterna för den enskilde att skriva insändare och göra bemötanden har redan nämnts, att svårigheterna ibland görs oöverstigliga. Det gäller även den öppna kanalen Klarspråk i Sveriges Radios Program 1. Ett exempel: Invandrarminister Maj Inger Klingwall påstod i ett inlägg i september 2000, att invandringen till Sverige var ringa. Det hade hon kommit fram till genom att dra utvandringen från invandringen, vilket gjorde nettoinvandringen försumbar.

Det var naturligtvis att jämföra äpplen och päron. Ut ur landet vandrade en hel del folk med god utbildning och in kom något fler som inte kunde svenska och som ofta hade låg eller ingen utbildning alls. Inga kritiska inlägg mot ministerns togs in.

⁴⁹ Josefsson, Janne, Högerns spöke, intervju av Peter Olsson, Moderna Tider, Nr 145, Stockholm, november 2002, sid 39.

⁵⁰ En uthållig demokrati . . . , sid 85.

⁵¹ En uthållig demokrati . . . , sid 86f.

⁵² Se nästa avsnitt nedan. Åsele är en liten ort i norra Sverige, där kurderna befann sig.

Ett annat exempel: Som framgått ovan fanns det anledning att korrigera en hel del i Schoris artikel. Jag samlade alla invändningarna i en artikel, som jag sände in till Lo-tidningen. Den refuserades. Redaktören ansåg att den "*inte tillförde debatten något*". Det är okänt om någon annan gjorde något försök att diskutera; inget togs i varje fall in.

Samma sätt att resonera finner man på andra håll. I en debatt om begränsningar i yttrandefriheten i Sverige skrev Thora Margareta Bertilsson i Weekendavisen i Köpenhamn följande:

Det offentlige rum er begrænset, og forvaltningen av dette rum kræver en form for husholdning. Alle kan ikke tale samtidig og vores opmærksomhed kan kun bevares for en kort stund. [. . .] Retten til at tale må afvejes efter, om den som taler også kan berige samtalen.⁵³

Och vem är det — i all rimlighetens, jämlikhetens och demokratins namn — som skall avgöra om ett debattinlägg är "berikande" och relevant? Debattmotståndarna? När? I förväg?

Det är inte bara rummet som är begränsat. Tiden rinner så snabbt undan, att vi inte kan begära, att media skall hinna med källkritiken, finns det andra som tycker:

Senvintern 2000 väckte chefen för ett It-företag, Bente Solli, en smula uppmärksamhet i journalistkretsar när hon i en intervju tänkte högt angående källkritik och kvalitetskontroll i nätjournalistiken. Hennes uppfattning var att nätjournalisterna måste arbeta så snabbt att de sällan hade tid att kontrollera källorna. Detta måste läsarna göra, ansåg hon. Det låg med andra ord på läsarnas ansvar att upptäcka faktafel i texten.⁵⁴

Ingen kan tvinga en tidning att ta in artiklar, men samstämmighet och samtidighet antyder en tyst överenskommelse. Den ena tidningen efter den andra, oberoende av politisk färg, kan tacka nej till artiklar, som i sig erkännes som "relevanta", med hänvisning till "utrymmesbrist", även under dödsäsong.⁵⁵

Det här är ingenting som enbart drabbar enskilda personer. Utlänningsnämnden har råkat ut för samma sak. Den tillsattes 1992 för att i regeringens ställe fungera som högre instans för överklaganden över Invandrarverkets avslag på asylansökningar. Med medias avsiktligt tillrörda terminologi beskylls den ofta för att fatta "*inhumana beslut*" och för att "*avvisa flyktingar*".

Nämnden försöker få in tillrättalägganden och förklara nämndens funktion och skillnaden mellan "*asylsökande*" och "*flykting*". "*Resultatet [blir] ett beklagligt avböjande - av utrymmesbrist!*"⁵⁶ Det handlar alltså om en statlig myndighet som inte tillåts korrigera felaktig information inom sitt ämbetsområde. Felaktig och för opinionsbildningen i samhället starkt vilseledande information.

Exempel finns också på att redaktioner toppstyrts och att journalister som velat skriva i invandrarfrågor har fått lov att rätta in sig i ledet. Här är ett, meddelat av sagde Janne Josefsson:

⁵³ Bertilsson, Thora Margareta, I undervurderer svenskerne, Weekendavisen nr 28, København 2002, sid 11.

⁵⁴ Eriksen, Thomas Hylland, Ögonblickets tyranni. Snabb och långsam tid i informationssamhället, Nya Doxa, Nora 2001, sid 81.

⁵⁵ Iréne Ferguson i Tv-programmet *På din sida* fredagen den 30 maj 1997.

⁵⁶ Westlund, Jens, Felaktig bild av Utlänningsnämnden, Dags för en nyanserad debatt om utlänningslagen, Göteborgs-Posten den 6 mars 2003.

Jag har suttit på redaktioner där man inte fick berätta att det finns invandrare som bidragsfuskar eller att det finns jugoslaviska beskyddarligor.⁵⁷

Det går inte att säga om det är detta förhållande, som betyder mest för att hålla locket på. Oviljan att "sticka ut huvudet med nyanserade frågor" och utsättas för personangrepp bidrar förvisso också till att hålla området tabubelagt. "*Ingen vill frivilligt lägga huvet på stupstocken!*"⁵⁸

Det finns andra vittnesbörd om att väl initierade personer håller inne med sina åsikter – forskare med sina resultat – om dessa bryter den politiska korrekthetens ramar genom att innebära kritik av flyktingpolitiken. Det kan handla om fortsatta forskningsanslag men också om en känsla av plikt att leverera det som förväntas av en, ett fundamentalt brott mot all vetenskaplighet. "*Jeg kender masser af folk inden for invandrerforskningen, der mener, at man ikke må sige sandheden om sine forskningsresultater, hvis de viser, at der er problemer. [. . .] Desuden har flere av dem sagt, at deres forskning skal understøtte opbygningen af et multikulturelt samfund.*"⁵⁹

Det ligger i sakens natur, att det kan vara svårt att belägga, att den moraliska eliten kommit överens om att undanhålla allmänheten sanningen om flyktingpolitiken. Dock finns ett skriftligt vittnesbörd om saken, av en i den lilla skaran offentliga debattörer, som i det här avseendet torde stå över alla tvivel. Det bekräftar fenomenets förekomst. I sina funderingar om lögnens olika ansikten skriver Miljöpartiets Birger Schlaug:

Lögnen kan få dystra politiska konsekvenser. Under många år fanns en outtalad överenskommelse mellan journalister, politiker och tyckare att inte säga sanningen om det framväxande mångkulturella samhället. Vi — jodå, jag tillhörde lögnarna — förnekade problemen, fast vi alla såg dem. Vi satt i teve och förnekade att det vid sidan av det positiva och nödvändiga också fanns svårigheter och problem. Människor utanför den lilla svenska tyckarelitén kände naturligtvis inte igen sig. Politiker ansågs leva långt borta från verkligheten.⁶⁰

. . . sanningen och opartiskheten

Ibland tycks dock journalisterna känna ett behov att visa upp sin förmåga att utan faktaunderlag stämpla en person som rasist. De kritiker man inte kan komma åt på något annat sätt, säger man sig vilja varna för. De uttrycker sig formellt skickligt och svåråtkomligt, säger man, men *egentligen* handlar det om rena rasismen, fascismen eller nazismen.

Fenomenet som sådant är inte okänt. Så här skriver statsvetaren Olof Petersson om "journalismen" som en för journalister gemensam ideologi:

Det rör sig om en egenartad blandning av elitism och populism. Journalistens förmåga att genomskåda maktthavarna blir avgörande för demokratin. Folket både upphöjs och misstros. Journalisten har folkets

⁵⁷ Josefsson, Högers spöke . . ., sid 41.

⁵⁸ Brox, Ottar, "Jeg er ikke rasist, men ...". Hvordan får vi våre meninger om innvandrere og innvandring?, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1991, sid 80.

⁵⁹ Vestergaard, Frede, Blågul racisme, Ytringsfriheden i Sverige er virkelig begrænset af politisk korrekthed, mener den svensk-amerikanske antropolog, professor Jonathan Friedman, Weekendavisen, København den 26 juli 2002.

⁶⁰ Schlaug, Birger, Svarta oliver och gröna drömmar. Kärlek, möten och politik, Norstedts, Stockholm 1997, sid 132.

uppdrag att nå och förmedla den kunskap som folket inte förmår att finna på egen hand. Samtidigt medför fokuseringen till avslöjandet att det också är journalisten som avgör vilken kunskap folket vill nå. Det blir journalisten och inte medborgaren som drar slutsatsen.⁶¹

Det finns exempel på *guilt by association*, där det inte krävts mer än att en författare citerats av någon "främlingsfientlig" för att själv bli "främlingsfientlig". I varje fall om han/hon inte protesterat mot att bli citerad. "*Docenten Björkman [. . .] citeras flitigt och med förtjusning av rasistiska och högerextrema grupper — utan att några protester har hörts från henne.*"⁶² En mängd exempel kan anföras som ger uttryck för samma sak, nämligen att "veta" vad politiker eller debattörer *egentligen* menar och tänker. Att ha tolkningsföreträde.

Om journalister ska vara objektiva [. . .] innebär det samtidigt att de bedömer att deras egen förmåga att avgöra vad som är kalla fakta är större än andras: större än de diskuterande parternas förmågor, och större än medborgarnas och mediepublikernas förmågor.⁶³

Denna inställning bekräftas på ett nästan skrattretande sätt av en internationell undersökning. Den sökte ta reda på vad journalister från olika länder menade med objektivitet. Försökspersonerna fick ta ställning till fem påståenden och bestämma vilket av dem som låg närmast vad de menade med objektivitet. Av de svenska journalisterna menade 58% att man skulle gå förbi "vad de stridande parterna sade och söka de fakta den politiska striden gällde". Motsvarande siffra var både för brittiska och för amerikanska journalister 28%. Av de svenska journalisterna var det bara 13% som menade att det var viktigt för objektiviteten att inte låta den egna politiska uppfattningen påverka sin presentation. De brittiska och amerikanska siffrorna var på den punkten 19% och 22%, respektive.⁶⁴

Den svenske journalisten anser sig ha rätt att ifrågasätta "*vad politiker säger*" och om de ärligen menar det de säger. Detta leder till en journalistik, som inte i första hand vill förse allmänheten med information att bygga egna ställningstaganden på, "*en bild av verkligheten som avviker så lite som möjligt från verkligheten*". Snarare åstadkoms en sorts "*politisk konsumentupplysning*".⁶⁵

Det som här sagts om politiker gäller naturligtvis även om debattörer, speciellt sådana som framför politiskt inkorrekta uppfattningar om invandringspolitiken. De påstås säga ett och mena ett annat. Vad de *egentligen* menar, det avgör journalisten.

Den 8 mars 1996 tog Magnus Karaveli i en ledande artikel i Östgöta-correspondenten upp svenska medias allmänna hållning till sanning och opartiskhet:

Var medierna partiska i sin bevakning av utvisningen av Åselekurderna? Det var temat för en debatt på Publicistklubben i Stockholm i måndags. Normalt brukar journalister hylla objektiviteten som ett ideal. [. . .] De journalister som bevakade Åseledramat för riksmidierna (radions Ekoredaktion, nyhetsredaktionerna på Tv och, något mindre förvånande, kvällstidningarna) såg det dock inte som sin uppgift att på

⁶¹ Petersson, Olof, Politikens möjligheter. Har folkstyrelsen någon framtid? SNS, Stockholm 1996, sid 14.

⁶² Larsson, Ola och Ilshammar, Lars, En guide till hatets cyberrymd, Arena Nr 3, Stockholm 1998, sid 21. Det kan nämnas, att Ilshammar är av Örebro läns landsting utsedd till juryledamot i tryckfrihetsmål.

⁶³ Strömbeck, Makt och medier, sid 162.

⁶⁴ Strömbeck, Makt och medier, sid 163.

⁶⁵ Ibidem.

bästa möjliga sätt informera allmänheten. Av debatten på Publicistklubben framgick i stället att den ohämmade partiskheten hade upphöjts till högsta journalistiska ideal.

Vi var partiska, och det är något vi har all anledning att vara stolta över, menade man och slog sig för bröstet. (Mot bakgrund av att Sveriges Radio enligt radiolagen är ålagd opartiskhet och saklighet, framstår Ekoredaktionens hyllning till partiskheten som särskilt märklig.)

Men journalisternas agerande skall också ses som en del av maktkampen mellan medierna och politikererna. Det var chansen att sätta åt regeringen, att få åtminstone invandrarministern på fall, som fick det att vattnas i munnen på blodhundarna. Det var inte så mycket de avvisade kurdernas öde som hetsade upp journalisterna som möjligheten att få ett kvitto på den egna potensen.

Därför valde medierna att bortse från sådana fakta och infallsvinklar som skulle ha stört den dramaturgiska uppläggning som man hade bestämt sig för. När kurderna kom till Diyarbakir belägrades den lägenhet som de bodde i av journalister; vi fick se hur de avvisade sitt hopträngda i ett rått hål till bostad. Ingenstans i rapporteringen framkom att detta bara var en tillfällig bostad, att familjerna inte var tvungna att bo där (när de insåg att de inte skulle få komma tillbaka till Sverige gav de sig av till sina släktingars by).

Och när Tvs aktuellt i förra veckan förmedlade uppgiften att de två familjefäderna för sex år sedan hade varit efterlysta som PKK-kurirer, idkade man ingen källkritik. Frågan om varför familjerna inte hade hänvisat till denna påstådda efterlysning när de första gången sökte asyl ställdes till exempel inte.

När Nordnytt några dagar senare rapporterade att det var fråga om ett falsarium förbigicks detta med tystnad av Aktuellt, men igår kunde Sveriges Televisions reporter på plats i Turkiet bekräfta att efterlysningen var en förfälskning.

Sådan undersökande journalistik borde medierna ha ägnat sig åt på ett tidigt stadium. I Åselefallet var sanningen det första offret för den tårdrypande kampanjjournalistik som dominerade.⁶⁶

Ett år senare kom från en insider ett vittnesbörd som förtjänar att begrundas med stor eftertanke i perspektivet sanning, opartiskhet, jämlikhet och demokrati. I Tv-programmet *På din sida*, fredagen den 30 maj 1997, koketterade nämnde Janne Josefsson så här med sin egen och journalisternas makt:

Ja, vad ska man säga? Det är rätt. Vi journalister har svikit nåt oerhört vad det gäller flyktingpolitikens roll. Det är ingen tvekan om det. Det är därför vi har dåligt förtroende, för vi har alltså medvetet sagt så här att "det här ska inte fram". Vi har dolt sanningen. Vi har fått reda på information som vi inte har fört ut i Tv, tidningar och radio, i det goda syftet att folk inte ska bli fientligt inställda mot invandrare. Ja, så har det varit. Det är inget snack om det. [. . .] Nu är det ju så, att yttrandefrihet är en chimär. Det handlar om stålar idag, va? Framförallt om pengar, kontakter och allt det här. Det tillhör ju ovanligheterna att vanligt folk får komma till tals annat än i löjliga tävlingsprogram eller Bingolotto och sånt där, va? Dom får ju inte vara med! [. . .] Under dom 20 år som jag har jobbat har vi som journalister fått en otrolig makt, och den makten kan jag delvis vara rädd för själv. Vi kan alltså krossa och förgöra människor, vi kan peka ut vilka som ska betraktas som gangsters och vilka som ska betraktas som hjältar. Vi kan föra upp på dagordningen viktiga ... vad vi tycker är viktiga saker att debattera. Och föra med ... det viktigaste av allt: vi kan föra bort det vi inte tycker är viktigt, va? Det var det vi gjorde med flyktingpolitiken, och folk kunde med egna ögon se saker som vi inte beskrev. Och därför underbläste vi rasismen.

Fem år senare preciserar insider Josefsson detta på nytt och understryker journalistens makt och den enskilda människans försvarslöshet:

[I] den här typen av program är vi åklagare, domare och bödel på samma gång. Dagens journalister är en maktfaktor det förmodligen inte finns någon motsvarighet till i historien.⁶⁷

⁶⁶ Karaveli, H. Magnus, Mediehavari i Åselefallet, Östgöta-correspondenten den 8 mars 1996.

⁶⁷ Josefsson, Högerns spöke . . . , sid 40.

Dixit.

Lika som bär

Vid Framtidskongressen 1997 sade Göran Persson också, att "*ett av problemen i vårt samhälle är att vi har glömt bort att det viktigaste redskapet i demokratin är ordet. [. . .] Destillerar man demokratin och politiken till dess minsta beståndsdel, då återstår jämlikheten och människovärdet*".⁶⁸ Han markerade också vikten av tydlighet och öppen debatt. Man måste ta strid . . .

. . . när idéer och intressen kolliderar och snittytor måste blottläggas så att medborgarna kan ta ställning till de verkliga alternativen.

Inte minst mot den här bakgrunden finns det skäl att vara ytterst vaksam mot den "Operation sudda ut skillnaderna i svensk politik" som nu pågår. Det är inget annat än dåligt skådespeleri som nu spelas upp på den politiska arenan. Och ingen verkar se att kejsaren är naken!

[. . .]

Men det är inte bara *mellan* partierna som skillnaderna måste vara tydliga i en demokrati. Också *inom* partierna måste idéerna få brytas mot varandra. Om inte åsiktsskillnaderna får komma upp till ytan, då har partierna förlorat sin själ.⁶⁹

Detta är en mycket viktig demokratifråga. Om partierna inte skiljer sig i uppfattning från varandra erbjuds inte väljarna några alternativ. De kan då inte med sin röst uttrycka sin uppfattning. Det är en oerhörd begränsning i demokratin.

I likhet med demokratiutredningens rapport har den socialdemokratiska mobiliseringen till demokratins försvar inte heller på denna punkt lett någonvart. I fråga om flykting- och invandringspolitiken är riksdagspartierna lika som bär och diskussionen inom partierna har tystats ned. De som ändå försökt höja rösten har diskret rensats ut.

Riksdagspartierna har – med Folkpartiets marginella avvikelse i valet 2002⁷⁰ som enda lilla undantag i sak – alltså inte erbjudit väljarna några alternativ för flyktingpolitiken. Den har fortsatt att vara neutraliserad och "*varken block- eller partiskiljande*". En förutsättning för att detta skall lyckas är att inga uppstickare utanför kretsen kommer och tar röster just på en annan flyktingpolitik. Riksdagspartierna ger inga alternativ och de ser till att ingen annan heller gör det. De har lärt sig läxan från 1991 och sedan dess har den moraliska eliten av politiker och media samverkat intimt. Medias roll är avgörande.

Partier och media

Ett klart exempel på medias enorma makt är Ny demokrati. I valet 1991 fick partiet en stark medvind i media, förmodligen för att Ian och Bert — greven och betjänten — ansågs färgstarka och tacksamma för journalister att "göra något av".⁷¹ De två besvärades inte nämnvärt med frågor om invandringspolitiken och partiet gjorde ett mycket bra val.

⁶⁸ Persson, Det är ordet som gäller. . . , sid 9f.

⁶⁹ Persson, Det är ordet som gäller. . . , sid 11.

⁷⁰ Se ovan not 13.

⁷¹ Ian Wachtmeister är faktiskt greve med ett förflutet i näringslivet och Bert Karlsson en person som kommer från enkla förhållanden.

Partiet föll sönder och fick lämna riksdagen efter valet 1994. Sedan dess har det blåst motvind i media mot alla uppstickare. Samme Ian som fått mycken uppmärksamhet 1991, syntes knappast till i media, när han i valrörelsen 1998 lanserade *Det nya partiet*. Inte nog med det, det hände ofta att hans mötesfrid kränktes av grupper som kom och störde, stundtals högst eftertryckligt.⁷² Media ägnade Wachtmeister ringa intresse och hans polisanmälningar mot fridstörarna ledde ingenstans. Valresultatet blev en katastrof och Wachtmeister lämnade politiken. Sverigedemokraterna har varit med längre och är fortfarande med i leken. Därför ger den behandling de blivit föremål för fler principiellt viktiga exempel att studera.

Alla vet hur betydelsefullt det är för politiska partier att få framträda i radio och Tv. Varje registrerat parti som deltar i val i Danmark t ex, har rätt till egen tid i den statliga radion och televisionen. Det har danska kritiker ställt i kontrast till att Sverigedemokraterna, som kräver en mera restriktiv flyktingpolitik än den som förs, hade full rätt att delta i det svenska riksdagsvalet 2002 men inte fick rätt till egen tid i Sveriges offentliga radio/Tv. Det var chefen för Sveriges radios nyhetskanal "Dagens Eko", Staffan Sonning, som fattat beslutet och preciserade både skäl och riktlinjer i ett cirkulär till medarbetarna på central och lokal nivå. Vi saxar:

Det finns flera små politiska partier med budskap som skulle kunna beskrivas som främlingsfientligt. Exempel är Sverigedemokraterna och Nationaldemokraterna.

Det aktualiserar de särskilda krav som ställs på Radio och Tv när det gäller de demokratiska värdena. 6 kapitlet, första paragrafen i Radio och Tv-lagen säger: "Den som sänder Tv-program eller som sänder ljudradioprogram efter tillstånd av regeringen skall se till att programverksamheten som helhet präglas av det demokratiska statskicketets grundidéer och principen om alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet".

Det är små och än så länge tämligen okända partier med lågt opinionsstöd. I de fall det behövs ett beskrivande tillägg till partibeteckningen används begreppet "främlingsfientligt" parti i Ekots sändningar. De skall inte kallas högerpopulistiska, högerextremistiska eller någon annan liknande omskrivning.

[. . .]

Ekot bevakar Sverigedemokraterna och andra småpartier när det är nyhetsmässigt motiverat och markerar avstånd från främlingsfientliga och rasistiska ståndpunkter när sådana framförs.⁷³

Sverigedemokraterna hade ett budskap som "*skulle kunna beskrivas som främlingsfientligt*" heter det i det första stycket. I det tredje råder ingen tvekan längre. Partiet klassas där som klart främlingsfientligt och medarbetarna i Ekot åläggs att vid behov förmedla det som en konsumentupplysning till lyssnarna. "*Främlingsfientligt*" skall det vara, ingen "*omskrivning*".

Ekot bevakar alltså SD när det är nyhetsmässigt motiverat och "*markerar avstånd från främlingsfientliga och rasistiska ståndpunkter när sådana framförs*" — inte **om** de framförs. Sonning utgår från att de kommer. Och dömer på förhand.

Ekochefens inställning är negativ. För honom **är** SD ett främlingsfientligt parti, som förr eller senare kommer att framföra rasistiska ståndpunkter, om dörren öppnas till etermedia. Men partiet hålls på marginalen i Ekosändningarna med hänvisning till att det är så litet — endast

⁷² Se nedan AFAS pressmeddelande.

⁷³ Ekots policy för små partier, bland andra Sverigedemokraterna, cirkulär till Ekots medarbetare från Ekochefen Staffan Sonning.

20 000 röster i valet 1998 — och att det är viktigt "att små partier inte får en uppmärksamhet som överdriver partiernas politiska betydelse".⁷⁴ Ingen egen tid i nyhetsmedia 1998, få röster i valet, därför ingen egen tid i valet 2002. Moment 22.

Det finns säkert en hel del i Sd's program, som partiets kritiker kan tolka som främlingsfientlighet, ting som skulle ha mått gott av att diskuteras öppet med Sverigedemokraterna i stället för att tystas ned. Att bara påstå främlingsfientlighet, därefter betrakta den som fastslagen, repetera beteckningen och samtidigt med hänvisning till radiolagen vägra partiet tillgång till offentliga etermedia; så lätt får det inte vara att beröva någon medborgerliga och mänskliga rättigheter.

Antingen skulle Sd ha förbjudits som odemokratiskt och främlingsfientligt parti eller ha åtnjutit alla rättigheter. Inte bara ha fått delta i valet utan även kunnat föra ut sitt politiska budskap till väljarna via offentliga media. Den rättsliga prövning som skulle ha krävts för att förbjuda partiet skulle dessutom knappast ha lett till ett förbud.

I stället valdes en halvmesyr. Sd fick delta i valet, men inte på lika villkor. Etiketterna "främlingsfientlig" och "odemokratisk" fästes godtyckligt vid partiet och upprepades tillräckligt ofta för att bli dess stående attribut. Och en offentlig sanning.

I Danmark ges de nya småpartierna en rejäl chans att föra ut sitt budskap i *public service*-media. Man räknar med att väljarna klarar av att skilja agnarna från vetet utan hjälp från radions nyhetschef. Man räknar också med att partier som inte får väljarnas stöd eller motsvarar deras förtroende försvinner.

Det är märkligt att man inte i Sverige räknar på samma sätt. Här har vi ju ändå helt nyligen upplevt ett exempel i full skala. Med ett starkt stöd från media gick Ny demokrati från intet rätt in i riksdagen. Men sedan partiet misskött sig och inte uträttat något, åkte det lika eftertryckligt ut efter bara en mandatperiod.

Sverigedemokraterna fick 1,4 procent av rösterna, drygt 76 000, i riksdagsvalet 2002, men det lär knappast räcka för att partiet skall få komma med i mediala program och debatter i 2006 års valrörelse. Situationen blir speciellt allvarlig ur demokratisk synvinkel, om de sju nuvarande riksdagspartierna även då företräder en gemensam uppfattning i fråga om flyktingpolitiken och ett parti med en annan syn på saken hindras att presentera sitt alternativ för väljarna i radio och Tv.

Hinder över hela linjen

Det var inte bara i offentliga media Sverigedemokraterna förhindrades propagera för sina åsikter, tidningarna vägrade att ta emot deras annonser. När landets två största morgontidningar – Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet – avvisat en annons med budskapet "Vi säger

⁷⁴ Ibidem.

vad Du tänker", följde alla andra tidningar efter.⁷⁵ Sverigedemokraterna gjorde då ett andra försök med en valannons, som de själva tyckte var mindre utmanande. Med en bild på människor som fond bar den fram budskapet: "Vi har ansikten". Även den avvisades av samtliga tidningar.

Sverigedemokraterna förvägrades även under lång tid att hyra möteslokaler i det kommunalt ägda Medborgarhuset i Stockholm. Det ansvariga borgarrådet, Alf T. Samuelsson, meddelade att man bara hyrde ut till "*föreningar som är demokratiska, som inte är rasistiska och som inte dricker alkohol*".⁷⁶ SD drog saken inför rätta och kommunen ådömdes att upplåta lokal men trotsade länsrättens dom och vägrade. Efter ytterligare en vända i länsrätten gick ärendet till kammarrätten, som slog fast, att en kommun inte får "*gynna eller missgynna viss åsiktsriktning i förhållande till någon annan*". Kommunen fick ge sig, men borgarrådet kände oro för "*att domen betyder att de får något slags godkännande för sin politik*".⁷⁷

De möten och demonstrationer som huvudsakligen återstod som vägar till kontakt med väljarna fick inte heller vara i fred utan stördes regelmässigt.⁷⁸ Ett exempel (och lägg märke till den automatiska karakteristiken av SD i första meningen):

Strax efter klockan 14 i går eftermiddag avbröt polisen det främlingsfientliga partiet Sverigedemokraternas valtal på Södergatan i Malmö. Insatschefen på plats bedömde att resurserna — ett tjugotal poliser, hästar, hundar och kravallutrustning — inte var tillräckliga för att garantera mötets säkerhet.

Beslutet föregicks av en mycket hätsk timme där ett hundratal personer överröstade Sverigedemokraternas representanter med bland annat visselpipor, kastrullock och burop.

Det är personer [. . .] som inte respekterar vår demokratiska rättighet att tala, sa Sten Andersson från Sverigedemokraterna om motståndarna. [. . .]

Vi vet att det var organiserade grupper som störde, säger Charlie Magné, länsvakthavande på polisen.⁷⁹

Våldet

Bland de "organiserade grupper" polisen talar om, utmärker sig Antifascistisk Aktion (AFA), som ibland inte nöjt sig med att störa mötesfriden utan även har tagit till fysiskt våld. Ett exempel från valrörelsen 1998:

I går slog "de svarta" åter till mot Sverigedemokraterna, som höll valmöte på Södergatan i Malmö. 70-talet motdemonstranter hade samlats vid "Butterickstomten" och rusade på en given signal fram mot Sverigedemokraternas möte längre ner på Södergatan. Avklippta plaströr och glasflaskor ven genom luften. [. . .] Polisen fick snabbt kommendera fram sina kravallutrustade kolleger och hästar, som fanns i kvarteren bakom. Demonstranterna skingrades och Sverigedemokraterna flydde in på Biopalatset, där de fick tillfälligt skydd av ridande poliser. 15 motdemonstranter greps och fördes till polishuset. [. . .] Sverigedemokraterna höll senare sitt planerade valmöte på Södergatan. Men motdemonstranterna gav inte upp utan gjorde allt för att med visslingar och burop störa det timslånga mötet. Det var andra gången som "de svarta", som enligt polisen går under beteckningen Antifascistisk Aktion, gick till angrepp mot Sverige-

⁷⁵ Ett enda lokalt undantag i Trelleborg kunde noteras.

⁷⁶ Dagens Nyheter den 28 januari 2000, sid C2.

⁷⁷ Dagens Nyheter den 9 november 2001, sid A7.

⁷⁸ Vid sökning i Dagens Nyheters arkiv ger "Sverigedemokraterna" 21 träffar, där aggressivitet förekommit. I samtliga dessa fall har Sverigedemokraterna haft tillstånd till mötet eller demonstrationen och i samtliga fall har de varit de angripna.

⁷⁹ Sydsvenska Dagbladet den 8 september 2002.

demokraternas valmöten i Malmö. Man har även genomfört liknande aktioner mot Ian Wachtmeister och hans Nya partiet vid möten både i Malmö och Lund.⁸⁰

I ett pressmeddelande på nätet kommenterade AFA dessa händelser under rubriken "SD-motdemo i Malmö 980919":

Vi samlades på Buttericks-platsen vid Södergatan i Malmö klockan 10.30 för att visa Sverigedemokraterna vad vi tycker om dem. SD hade tillstånd på samma gata mellan 11-13. På plats slöt det upp cirka 120 pers., främst aktivister och invandrare. Vid halv tolv kom det omkring 8 Sverigedemokrater gåendes på väg till sitt torgmöte. Omedelbart började folk maskera sig och gick upp på Södergatan. Där gjorde vi en nedräkning från 10 till 0 för att koordinera oss och ge folk som inte ville delta i anfallstid på sig att försvinna.

På 0 rusade ett femtiotal personer fram mot SD som precis hade fått upp sina flaggor och plakat. Ett flertal flaskor och andra tillhyggen kastades mot SD och de 4 poliser som fanns på plats, sprang till skydd bakom bilar och en piketbuss. [. . .]

Varje gång SD har talat i Malmö har de mötts av motdemonstrationer med syfte att överrösta dem, men detta var första gången de blev attackerade. Det bör även nämnas att 2 SD-bilar fick påhållning av AFA natten innan — kanske var det därför Sverigedemokraterna kom så sent. Vi anser att fascistiska grupperingar alltid måste bemötas med alla till buds stående medel även om de har slips och kavaj istället för kängor och bomberjackor. [. . .] Vi tänker inte tolerera att Sverigedemokraterna får föra ut sina rasistiska, homofobiska, kvinnofientliga och anti-fackliga idéer på gator och torg.⁸¹

På hög politisk nivå har länge etiketten "främlingsfientlig" delats ut generöst, varefter man utan att diskutera med de "främlingsfientliga" förklarat att de skall bekämpas med alla medel.⁸² I den atmosfären har grupper som AFA känt acceptans uppifrån för att i sina aktioner inte bara störa utan även ta till järnrören. I valrörelsen har de och andra likasinnade misshandlat "främlingsfientliga", som delat ut sitt valmaterial. Hans Bergström, chefredaktör på landets största morgontidning Dagens Nyheter, reagerade mot både våldet och det ansvarslösa agerandet i den politiska toppen i en ledare under rubriken "Mötesrätten måste skyddas mot våld":

Helgen tillförde ännu ett sorgligt exempel på vänsterhuliganism. För att stoppa ett lagligt anordnat möte med anknytning till Sverigedemokraterna samlades något hundratal vänsteraktivister på Norrmalmstorg i Stockholm. De startade med att via rop och oljud försöka hindra talarna. Aktionen övergick i kastande av flaskor, färgbehållare och hästgödsel - alltmer riktat mot de poliser som hade till uppgift att upprätthålla mötesrätten och hindra gatubräk.

Huliganismen var aviserad på förhand av samlingsgruppen Antifascistisk Aktion (AFA). [På sin webbplats] manade den i veckan sina anhängare att komma till Norrmalmstorg: "Medtag visselpipor, trummor, marracas eller vad som helst som låter. För de ska inte få höras eller kunna få ut sitt budskap."

Rätten att få hålla ett lagligt anordnat möte är grundläggande i svensk demokrati. Om något olagligt förekommer, till exempel hets mot folkgrupp eller förtal, får det anmälas och åtgärdas i rättslig ordning. När vissa grupper anser sig på egen hand kunna ta sig rätten att fysiskt stoppa andras möten är det allvarligt, både principiellt och för det samhällsklimat av upptrappat politiskt våld som det bidrar till.

AFA har återigen visat vad organisationen går för. Också mer etablerade organisationer som har visat förståelse för mötesstörning eller manat till den här sortens aktioner i vissa lägen måste kritiseras. Dit hör till och med ett riksdagsparti som vänsterpartiet. De anti-demokratiska ränderna går aldrig ur.⁸³

⁸⁰ Arbetet Nyheter den 20 september 1998.

⁸¹ Ett pressmeddelande från AFA Malmö och AFA Lund, <http://www.geocities.com/CapitolHill/3695/980919.html>.

⁸² Se ovan Schoris redan nämnda yttrande i riksdagen den 21 maj 1997.

⁸³ Hans Bergström, Dagens Nyheter den 26 augusti 2002, sid A2.

Det finns inte mycket att tillägga, möjligen att understryka ansvaret i samhällets topp att klart och tydligt hävda demokratins grundläggande principer och inte bidra till att tolerera och göda den här sortens undervegetation. De är demokratins dödgrävare. Kanske också fråga varför inte samhället ingriper för att stoppa fridstörarna. Det handlar ju om brott mot grundläggande medborgerliga rättigheter.

Därmed är det dags att återvända till grundtemat och på nytt ställa in fokus på den enskilde medborgaren. Om nu ett parti kan behandlas på det sätt vi sett, vad har då den enskilda lilla människan att vänta sig? Svaret är tyvärr antingen obehindrat ärerörigt förtal eller yrkesförbud.

Enkla invektiv och konstruerat förtal

Den moraliska eliten inom media och politik kan undanhålla medborgarna information dessa behöver som grund för att kunna ta en ställning i flyktingfrågan, den kan också vilseleda genom sitt urval av information, förtiga somligt och betona annat. Med omsorgsfullt valda ord kan man tala formellt sant men ljuga i sak.

Detta är allvarligt nog ur demokratisk synvinkel. Än allvarligare är det när det övergår i rena förtalskampanjer för att "*krossa och förgöra*" politiskt inkorrekt medborgare. Oskadliggöra dem, kanske på livstid. Fenomenet är synnerligen olycksbådande med avseende både på demokrati och rättssäkerhet.

Privatpersoner och media

Här följer en diskussion av vilka möjligheter till rättelse som står till buds för den som blivit förtalad och kränkt i pressen. Den enskilde känner sig tämligen maktlös inför en flodvåg av negativ information — eller förtal, om man så vill — som en så resursstark motpart som en ledande tidning spritt ut. Och som förökar sig av sig själv.

Genmälets begränsningar

Tillvitelsernas omfång och antal gör det svårt att bemöta dem alla i genmälen, som normalt ges begränsat utrymme. Tidningen kan också använda sin "rätt att redigera" till att ta bort genmälets viktigaste argument och göra det uddlöst.

En annan svaghet hos genmälet för den enskildes del är att tidningsredaktören i praktiken bestämmer över när, hur och var i tidningen det skall beredas plats. Visserligen påbjuder de etiska reglerna för press, radio och Tv⁸⁴ generositet med bemötanden och att dessa skall publiceras utan dröjsmål så att inte läsarna hinner glömma vad saken gäller, men erfarenheten visar att tidningar kan ta mycket lätt på den saken.

När det gäller hur och var i tidningen ett genmäle skall publiceras, föreskriver de etiska reglerna att det skall ske "i lämplig form". Det ger redaktionen fria händer. Normalt tar sig tid-

⁸⁴ Etiska regler för press, radio och Tv, undertecknade av Publicistklubben, Svenska Journalistförbundet, Svenska Tidningsutgivareföreningen, Sveriges Radio, Sveriges Television, Utbildningsradion och Radioutgivareföreningen, Stockholm 1999.

ningen sista ordet och använder det ofta till att skicka med ett par nya beskyllningar på köpet. Rätten till genmäle innebär inte lika villkor utan ett totalt underläge för den enskilde. Han har inte alls samma möjligheter som en tidning att nå allmänheten med information och synpunkter. Redan det är allvarligt ur demokratisk synvinkel.

Än allvarligare är det när den enskilde anser sig förtalad och han och tidningen blir motparter. Mediajournalisterna förfogar över resurser för att ge massspridning åt sina uppfattningar samtidigt som det är de som avgör i vilken utsträckning en förfördelad motpart skall få komma till tals. För den enskilde är det som att stå på torget och debattera mot en som har megafon.

Etiska spelreglers efterlevnad

De etiska reglerna föreskriver bl a att alla parter skall höras, att sakuppgifter måste kontrolleras, att försiktighet med bilder och namn skall iakttas, att generositet med bemötanden tillämpas och att den personliga integriteten respekteras. Vad gör den enskilde om tidningen bryter mot en eller flera av dessa?

De etiska reglernas efterlevnad övervakas av två instanser, båda finansierade av Pressens Samarbetsnämnd (Publicistklubben, Svenska Journalistförbundet, Svenska Tidningsutgivareföreningen och Sveriges Tidskrifter). Allmänhetens Pressombudsman (Po) är således anställd av Pressens Samarbetsnämnd och är inte alls allmänhetens företrädare.

Det visar sig att Po även i ett annat avseende inte står till allmänhetens förfogande. Låt oss säga, att en person blivit så illa hanterad av en tidning, att han/hon helt enkelt inte orkar driva ärendet hos Po. Ingen i en upprörd allmänhet har då rätt göra anmälan i stället. Den tillbakavisas. Bara offret för övergreppet får anmäla tidningen, personligen. För att någon annan skall nå "allmänhetens pressombudsman" med en anmälan, krävs fullmakt från offret.

Det är Po, som utreder anmälningarna och bestämmer sig för om han skall gå vidare till Pressens Opinionsnämnd (PON), den högre, dömande instansen, med en rekommendation om "pressetisk sanktion". Om han inte anser att det finns tillräckligt underlag för klagomålen, avskriver han ärendet. Då har den anmälaren rätt att själv föra sin anmälan vidare till PON.

Pressens Samarbetsnämnd tillsätter inte bara Po utan även majoriteten av ledamöterna i PON. En dömande instans, som företräder den ena parten, kan befaras inte vara opartisk.

Även om den enskildes klagomål trots detta motlut skulle vinna gehör, är framgången knappast omtumlande. I bästa fall gör PON ett klandrande uttalande och ålägger den syndande tidningen att omgående publicera det. Inte alltför betungande och ekonomiskt är påföljden försvarbar. En tidning av Expressens storlek som fälls, får betala en avgift på 25 000 kronor till Samarbetsnämndens fond för Po och PON. (Den förfördelade enskilde får ingenting.)

Detta inträffar därtill minst ett halvår efter övertrampet. Handläggningen hos ombudsmannen och i nämnden tar tid. Påföljden är ringa jämfört med vad den enskilde har utsatts för och ut-

gör knappast något stöd i dennes kamp för att återupprätta sitt rykte. Framför allt hejdar det inte en väl spridd nidsbild.

För den som förtalats i pressen är varken ett genmäle eller klagomål till de etiska reglernas övervakare framkomliga vägar. I det förra fallet behärskar motparten medlen för masskommunikation, i det senare är den enskildes motpart och domare identiska. Dessutom är påföljden försumbar för en tidning som fällt. Det kostar tidningarna för litet att kränka människors integritet och krav på större skadestånd har höjts.

Den rättsliga vägen i praktiken stängd

Bara på den rättsliga vägen kan det bli tal om skadestånd. Där möter den enskilde ytterligare hinder och där får pressen extra möjligheter att slippa ta ansvar för sina övertramp. Rättsak om förtal i pressen klassificeras nämligen som tryckfrihetsmål och behandlas inte som vanliga fall av förtal. Vid allmänt åtal i tryckfrihetsmål är justitiekanslern åklagare. Men här får han ändå inte agera. Allmänt åtal i tryckfrihetsmål kan enligt lag endast förekomma i undantagsfall. Skall det bli någon rättslig prövning, måste den enskilde själv och på egen risk dra tidningens ansvarige utgivare inför rätta.

Vid rättegång i tryckfrihetsmål föreskrivs jury, helt unikt i svensk rättskipning. Minst sex av juryns nio ledamöter måste vara ense om att brott föreligger, för att fallet skall behandlas av tingsrättens juristdomare. Annars frikännes den åtalade tidningen redan av jury.

Den första instansen är således dubblerad i och med jury. Därefter följer vid överklagande hovrätt och högsta domstol. Normalt är det maximalt tre instanser, här i praktiken max fyra. Skulle juryn låta fallet gå till tingsrättens juristdomare och dessa skulle ogilla den enskildes talan, måste denne betala rättegångskostnaderna för båda sittningarna. Skulle han vinna i tingsrätten, måste räkna med att tidningen överklagar i hovrätten. Den som förlorar där betalar samtliga rättegångskostnader – jury, tingsrätt och hovrätt, en ekonomisk ruin för många privatpersoner.⁸⁵ I förhållande till sina resurser, tar normalt en privatperson en mycket större risk än en stor tidning. Den enskilda människan har i realiteten ingen möjlighet att hävda sin rätt.

Jury och obalansen

Jury utses alltså politiskt, inte som t ex i USA bland medborgare i allmänhet. I Sverige finns partibeteckning på varje jurymedlem. Detta svenska system fick kritik på Europainivå år 1992 ur aspekten jäv. En person hade stämt det socialdemokratiska förlaget Tiden för förtal. Förlaget friades av en tryckfrihetsjury, där sex av de nio ledamöterna var socialdemokrater. Dåvarande statssekreteraren vid justitiedepartementet Krister Thelin ansåg "*att den svenska modellen*" hade en "*obalans till förmån för medierna, vilket missgynnar den som utsatts för över-*

⁸⁵ Till högsta domstolen släpps bara speciella fall fram efter prövningstillstånd, men tas fallet upp där, gäller att rättegångskostnaderna för fyra sittningar drabbar den som förlorar.

tramp".⁸⁶ Ärendet fördes till Europadomstolen och senare kunde Utrikesdepartementet meddela att Tiden fälldes 1994, just med hänvisning till juryns politiska sammansättning.

Att jurymedlemmarna i tryckfrihetsmål är politiskt utsedda kan alltså leda till jäv i vissa situationer. Under alla förhållanden innebär arrangemanget ett extra hinder på vägen för den privatperson som anser sig förtalad i en tidning och söker rättvisa och en extra möjlighet för tidningen att slippa stå till svars. Hindret växer och blir hart när oöverstigligt, om det ifrågasatta förtalet gäller en politisk tabufråga som flykting- och invandrapolitiken, där samtliga riksdagspartier har samma uppfattning. Alla jurymedlemmar är utsedda av partier med identisk uppfattning.

Anta att en medborgare föreslagit förändringar i flyktingpolitiken och i pressen inte fått sina förslag bemötta i sak utan i stället blivit personligt angripen och offentligt stämplad som "främlingshatare", "rasist", "fascist" eller "nazist". Nu kräver han upprättelse. För att den ansvarige utgivaren alls skall riskera att behöva ta sitt ansvar, vill det till att den politiskt tillsatta juryn tänker medborgerligt och inte partipolitiskt eller politiskt korrekt. Idag kan en politiskt utsedd jury sätta stopp för en normal rättslig prövning i fall som dessa.

Olika inför lagen

Skall det problemet lösas, måste förtal i tidning rättsligt behandlas som vilket förtal som helst. Det är inte rimligt att en tidning, som kan sprida sitt förtal till tusentals läsare skall ha fler lagliga skyddsnät än en muntligen förtalande privatperson. Detta är inte krav på censur men på ansvar. Frihet från hinder att publicera är inte det samma som frihet från ansvar för det som publiceras.

Rejåla skadestånd? Bra, men det räcker inte med att höja beloppen. Den enskilde måste få en chans att överhuvudtaget kunna nå fram till ett skadestånd, måste kunna våga hävda sin rätt. Så länge den här sortens mål måste drivas enskilt – med risk för ruinerande rättegångskostnader – mot en betydligt bättre bemedlad motpart, lär det inte bli tätt mellan rättegångarna.

Idag måste den enskilde hela tiden ta alla risker och försöka hävda sin rätt från ett absolut underläge. För att komma till rätta med detta missförhållande, måste förtal i pressen ställas under allmänt åtal. Det allmänna ställer sig då bakom den enskilde och "det allmännas advokat", dvs justitiekanslern, driver fallet i domstol. Den förtalade riskerar då inte att få betala rättegångskostnader och alla – oavsett privata ekonomiska förhållanden – får en faktisk chans till skadestånd. Eftersom det då är det allmänna som åtar, är det logiskt med böter vid fällande dom. Skadeståndsbeloppen bör öka men inte till amerikanska dimensioner. Tillsammans med dryga böter skulle de ändå säkert att få pressen att besinna sig.

⁸⁶ Tidningen Arbetet den 17 december 1992.

Det hela är ett nollsummespel: Överbeskyddar man pressen, beskärs den enskildes rätt i motsvarande grad. Det är ett allvarligt hot mot demokratin, när media på det här sättet ges makt som kan missbrukas till att tysta, ja till och med "krossa", den enskilde medborgaren.

Demokratiministern värnade inte

Ett år efter den socialdemokratiska Framtidskongressen markerade regeringspartiet ytterligare sin vilja att skydda och främja demokratin. På hösten 1998 inrättades en ministerpost för att sätta fokus på demokratifrågorna och stärka demokratin. Britta Lejon blev vår första demokratiminister. Sverige stod rustat för att ta itu med hoten mot demokratin.

Självklart ville jag efter min analys göra ministern uppmärksam på den ojämlikhet mellan media och enskilda, som ligger i systemet, med skyddet för media på enskildas bekostnad och som utgör ett enormt hinder för en fri debatt. I ett brev luftade jag min oro och pekade på faran i att låta demokratins viktigaste försvarare, de enskilda medborgare, som var beredda att framföra "obekväma åsikter", missgynnas av lagstiftningen. Jag pekade på de dåliga "arbetsförhållanden" dessa nyckelfigurer erbjuds för sitt viktiga värv. Pressen överbeskyddas och den enskilde medborgaren ställs praktiskt taget rättslös. Pressombudsmannen och Pressens opinionsnämnd är inte oberoende institutioner och det speciella rättsliga förfarandet med jury är ett allvarligt hinder för en enskild som vill söka sin rätt mot en tidning.⁸⁷

Ett system som i praktiken gör den enskilde försvarslös mot övertramp gjorda i media är ett starkt hot mot yttrandefriheten. Yttrandefriheten i sin tur är en grundbult i demokratin. Problemet är i eminent grad politiskt, eftersom en grundlagsändring krävs för att lösa det. Ett angeläget initiativ att ta för en regering som vill värna demokratin.

Demokratiministern inledde sitt svar med att beklaga att det "tyvärr" inte var möjligt för henne att "*närmare kommentera alla de synpunkter som framförs [till henne] i olika frågor*". Hon försäkrade, att det "*givetvis [var] intressant och värdefullt [för henne] att ta del av tankar och förslag från enskilda personer*". Därefter följde:

Helt kort vill jag också säga att jag håller med dig om vikten av aktiva och engagerade medborgare för en väl fungerande demokrati. Pluralismen är enligt min mening av stort värde för samhället och den demokratiska utvecklingen. I min vision av det goda samhället tas varje människas kunskaper och erfarenheter tillvara.

Vad gäller det du kallar för "det starka kollektiva skyddet av pressen" vill jag här bara betona tryckfrihetens centrala roll i ett demokratiskt samhälle. Jag delar inte din uppfattning att skyddet för pressfriheten skulle vara för starkt.⁸⁸

Ett meningslöst standardsvar helt vid sidan av ämnet. Jag ansåg inte att pressen var överdrivet skyddad mot censur. Jag menade, att pressen var orimligt skyddad från att ta ansvar för sina kränkningar av enskilda. Kränkningar som är ett enormt hinder för vanliga medborgare att finna någon sorts jämlikhet i sin rätt att yttra sig och aktivt delta i debatt och opinionsbildning. Alltså ett hinder för rekryteringen — med hennes egen formulering — av "*aktiva och*

⁸⁷ Brev med bilagor till Britta Lejon från Åke Wedin den 11 februari 2001.

⁸⁸ Brev till Åke Wedin från Britta Lejon den 17 april 2002.

engagerade medborgare för en väl fungerande demokrati". Jag bedömde det som hopplöst att fortsätta dialogen med en demokratiminister, som inte kunde se något problem för demokratin i obalansen mellan media och enskilda. Än mindre göra något åt saken.

Urholkad demokrati

Hade regeringen senast våren 2002 lagt en proposition med förslag till ändringar i tryckfrihetsförordningen — t ex normal rättegång utan jury och rejäla skadestånd för massmedialt spridda kränkningar av enskild — skulle den nyvalda riksdagen före årets slut ha kunnat konfirmera grundlagsändringen. Och starkt förbättrat möjligheterna för vanliga medborgare att aktivt delta i den politiska debatten på jämlika villkor. Åtminstone jämlikare. Inget sådant initiativ togs. Det diskuterades inte ens.

Hanteringen av flykting- och invandringspolitiken har allvarligt urholkat demokratin. I stället för att öka medborgarnas aktiva medverkan har den lett till klara begränsningar i åsiktsfrihet, yttrandefrihet och mötesfrihet. Signaler om en demokrati i fara. Det finns anledning att citera FNS deklARATION om de mänskliga rättigheterna:

Envar har rätt till åsikts- och yttrandefrihet; denna rätt omfattar frihet att hävda sin uppfattning utan inblandning och att söka, mottaga och meddela upplysningar och tankar genom vilket som helst informationsmedel och oavsett landgränser.⁸⁹

Yrkesförbud

De allvarligaste kränkningarna av de medborgerliga rättigheterna är de som inriktas på att "krossa människor" ekonomiskt för deras åsikters skull. Sverige har en lag om anställningsskydd (LAS), avsedd att ge arbetstagaren trygghet i anställningen. Uppsägning från arbetsgivarens sida måste vara "*sakligt grundad*"⁹⁰. Det innebär, att den anställde måste ha gjort sig skyldig till upprepad misskötsamhet eller annan klart visad olämplighet.

Lagen ger emellertid inte den anställde något totalt skydd ens i en situation, då inga sakliga skäl funnits för avsked. Arbetsgivaren kan köpa sig fri från sin skyldighet att återinsätta den anställde genom att betala honom ett antal månadslöner — maximalt 48 — beroende på anställningstidens längd.

Tyvärr finns fler än ett exempel på yrkesförbud, men det kan räcka med att mer detaljerat dröja vid det mest kända, för att visa hur myndigheter kan missbruka sin makt. Kenneth Sandberg arbetade som handläggare på dåvarande Invandrarverket. I augusti 1997 blev han uppsagd med motiveringen "samarbetsproblem", "*men omständigheterna var sådana att en annan orsak framstod som avsevärt mera sannolik. Det var ingen hemlighet att verket ogillade Sandbergs kritiska inställning till svensk invandrapolitik*".⁹¹

Hans fackliga organisation JUSEK ansåg att skäl saknades för uppsägningen och inlämnade en stämningsansökan till Arbetsdomstolen. Sommaren 1998 gjorde emellertid fackförbundet en

⁸⁹ Artikel 19 i FNS deklARATION om de mänskliga rättigheterna.

⁹⁰ LAS, § 7.

⁹¹ Wettergren, Thomas, Ett fackförbunds moraliska haveri, Arbetet Nyheterna den 16 oktober 1998, sid 3.

kovändning och förklarade sig inte kunna företräda Sandberg i AD med motiveringen, att han representerade ett politiskt parti vars program inte ansågs förenligt med fackförbundets grundläggande demokratiska värderingar.

Det är inte tillåtet för anställda att själva driva sin sak i Arbetsdomstolen, det måste ske genom deras fackliga organisation. Sandbergs advokat försökte få JUSEK föra att hans sak med hänvisning till att han betalat sin fackliga avgift och att förbundet därmed var skyldigt att . . .

. . . tillvarata hans fackliga intressen. Jag vill i sammanhanget erinra om att det inte är Kenneth Sandbergs politiska åsikter JUSEK skall försvara, bara hans rätt att ha en politisk åsikt. [. . .] Åsikts- och yttrandefrihet är grundläggande förutsättningar för ett demokratiskt samhälle överhuvudtaget – en frihet att ha de åsikter som är lämpliga är ingen frihet.⁹²

Fackförbundet vägrade och Sandberg fick börja på egen hand i tingsrätten, som ogiltigförklarade Invandrarverkets uppsägning.⁹³ Verket överklagade, varigenom målet kom att tas upp i Arbetsdomstolen. Även där vann Sandberg.⁹⁴ Därmed hade han rätt att återfå arbetet. Verket trotsade beslutet.

Verket behövde bara konstatera att Sandberg varit anställd i 32 månader och omvandla det till 32 månadslöner. Det blev en bit över en halv miljon kronor brutto, men staten kvarhöll naturligtvis preliminärskatten och passade på att inkassera återstoden av Sandbergs studieskuld, vilket sammantaget väsentligen minskade nettot. Inte mycket för Sandberg att leva på med tretton år kvar till pensionsåldern och klart nederlagstippad för ny anställning på grund av sin ålder och yrkesförbudet från staten. Så fungerar individens lagstadgade skydd i anställningen i Sverige.

Åsiktsparagraf i efterhand

Fackförbundet JUSEK fulländade sitt agerande med att i sina stadgar införa en åsiktsparagraf för medlemskap. Den genomgick en födelseprocess av gradvis ökande försiktighet. Till en början var attityden lika trosvis som ogenomtänkt. "*JUSEK är en ideell organisation med frivilligt medlemskap. Vi har en uttalat demokratisk hållning. Den som inte delar denna ideologi [sic!] kan inte räkna med vårt stöd och bör inte vara medlem*". Så uttryckte sig ordförande Madeleine Leijonhufvud, när förbundet hoppat av försvaret av Kenneth Sandberg.⁹⁵

Efter lång tid presenterades ett förslag till demokratiparagraf i förbundets stadgar, som vittnar om en viss tillnyktring:

JUSEK är en organisation, vars verksamhet bygger på de värderingar som kännetecknar en demokratisk rättsstat, sådana de kommit till uttryck i svensk grundlag, FNs allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna samt den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Det förutsätts att förbundets medlemmar delar dessa värderingar. Härav följer att medlemskap i JUSEK inte är förenligt med att vara medlem i eller aktivt verka för en organisation som är anti-demokratisk, rasistisk eller våldsbenägen.⁹⁶

⁹² Brev från advokat Gunnar Björkdal till JUSEKS förbundsstyrelse, den 12 augusti 1998.

⁹³ Lunds tingsrätt, dom i mål nr T 1861-98, den 9 juli 1999.

⁹⁴ Arbetsdomstolen, dom nr 76/00, Mål nr B 122/99, den 30 augusti 2000.

⁹⁵ Jusektidningen den 17 november 1998.

⁹⁶ Jusektidningen den 29 februari 2000.

Förbundets fullmäktige, som har att besluta om stadgeändringar, sammanträder endast vart tredje år, varför förändringen klubbades först 2001. Då hade förnuftigt folk hunnit se till att de två sista meningarna strukits. Kvar fanns därefter endast värdegemenskapen med den demokratiska rättsstaten, FNS förklaring om de mänskliga rättigheterna och den Europeiska konventionen om skydd för desamma. En tämligen meningslös paragraf alltså, som i sin tur gjort uteslutningsparagrafen ganska tandlös. "En medlem kan uteslutas ur förbundet om han eller hon offentligt ger uttryck för att inte dela de [. . .] angivna värderingarna."⁹⁷ En paradox med tanke på tillkomsthistoria och syfte: till de återopade rättigheterna hör ju åsikts- och yttrandefrihet.

Med det har fackförbundet JUSEK intagit en motsägelsefull position, som påminner om Eko-redaktionens förhållande till Sverigedemokraterna. Man ansåg sig ha goda skäl att inte försvara Sandberg i hans konflikt med arbetsgivaren men inte tillräckliga skäl för att utesluta honom ur förbundet.⁹⁸

Politiska ledare leder åsiktsförföljelse

Folk på högsta politiska nivå accepterar yrkesförbud som straff för vissa åsikter. De t o m rekommenderar att människor berövas försörjningen för sina åsikters skull. Det är djupt oroande. Ett exempel från Blekinge 2002:

Richard Jomshof, utbildad och behörig lärare, var Sverigedemokraternas gruppleddare där. Mikael Damberg, dåvarande ordförande i Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund (SSU) och ledamot i riksdagens utbildningsutskott, besökte SSU-ledningen i länet och passade samtidigt på att uppmana rektorerna . . .

. . . att hindra anställning av Richard Jomshof. Han företräder ett parti som inte delar läroplanens demokrati- och människosyn. Både som lärare och politiker ska Jomshof hållas utestängd från skolorna, tycker landets SSU -ordförande. Mickael Damberg anser att yttrandefrihet inte innebär att skolan automatiskt ska öppna sina dörrar för vilka folkvalda (Richard Jomshof) som helst. [. . .]

SSU i Blekinge drev i valrörelsen linjen att Sverigedemokraterna och rasistiska och antidemokratiska NSF inte skulle bjudas in till offentliga valdebatter. [Det var] en riktig linje. Rasister av olika slag ska inte legitimeras. [. . .]

Som utbildningspolitiker i riksdagen har han möjlighet att påverka lagstiftningen, som kan innebära utestängning av lärare och politiker med rasistiska och främlingsfientliga värderingar. Mitt råd är att följa läroplanen och stänga dörren för rasister och främlingsfientliga lärare och politiker, säger Mickael Damberg. [. . .]

Mickael Damberg tycker inte heller att facket, Lärarnas Riksförbund (LR), har någon skyldighet att verka för att Richard Jomshof ska få jobb som lärare. [Facket borde] ta sig en funderare om Jomshof ska vara kvar som medlem. I SSU utesluter vi medlemmar om de skulle ha främlingsfientliga och rasistiska värderingar, säger Mickael Damberg.⁹⁹

Det handlar inte om yttrandefrihet utan om åsiktsfrihet. Det är inte vad en lärare tycker politiskt utan hur han sköter undervisningen som är avgörande. Skolan skall naturligtvis inte tillå-

⁹⁷ JUSEKS stadgar från 2001, paragraferna 1 och 6.

⁹⁸ Sandberg betalar fortfarande sin fackliga avgift.

⁹⁹ Sydöstran den 17 oktober 2002.

ta att en lärare bedriver propaganda för ett politiskt parti, vilket det vara månne. Däremot har han rätt att hysa vilken politisk uppfattning som helst. Så länge han följer läroplanen och sköter undervisningen utan anmärkning, har varken politiker eller rektorer rätt att blockera honom och beröva honom hans levebröd.

Damberg menar tydligen att vissa, "legitima" partier, har rätt att ensidigt bestämma att vissa andra partier har åsikter som inte är "legitima", döma ut dem och vägra att bemöta dem i sak, ja att överhuvud möta dem i debatt. Utvisning och isolering för att inte "legitimera" sådana partier. Olof Palme hade en annan uppfattning: "*Människors frigörelse [. . .] ska genomföras på den demokratiska övertygelsens väg under öppen debatt och under respekt för andras uppfattningar*".¹⁰⁰

Damberg nöjer sig inte med att själv försöka förhindra att Richard Jomshof får anställning, han tycker inte heller att facket borde försöka hjälpa denne. Kanske rent av dags att utesluta honom, för i Ssu "*utesluter vi medlemmar om de skulle ha främlingsfientliga och rasistiska värderingar*".

Nu är ju Ssu en politisk organisation och Lr en facklig. En politisk organisation vill dra till sig dem, som sympatiserar med dess idéer. De som inte delar uppfattningarna får söka sig någon annanstans. Fackets mål däremot är att få med alla arbetstagare, oavsett politisk uppfattning, för att stå starkt och effektivt kunna värna medlemmarnas yrkesmässiga intressen.

Det är trist att privatpersonen Mikael Damberg anser att oliktankande skall tystas och det är djupt oroande att han som ordförande ger den sortens signaler till medlemmarna i landets största politiska ungdomsorganisation. Minst lika oroande är det att han som ledande politiker inte bara hyser den åsikten utan därtill har lagstiftarmakt. Det gör att demokratin i Sverige känns betydligt mindre demokratisk.

¹⁰⁰ Saps partiprogram 1975.

Sammanfattning

Den oro som ideligen kommer till uttryck i demokratiutredningen är befogad. Journalister, chefredaktörer och politiker undanhåller allmänheten information som är viktig för åsiktsbildningen. Den information som ges kan man inte lita på; det är en fråga om sanningshalt och urval. Journalister har vittnat om sin makt och att de anser sig ha rätt att vanställa verkligheten i det vällovliga syftet att motverka främlingsfientlighet.

Den enskilde, på vars aktiva medverkan demokratins överlevnad hänger, erbjuds inget av de tre villkor demokratiutredningen ställer upp som en förutsättning för att demokratiska processer ska komma till stånd: politisk jämlikhet, meningsfullt deltagande samt öppenhet och insyn. Tvärtom befinner sig den enskilde i ett konstant motlut. Det kan råda totalt publiceringsstopp för kritiska artiklar. Tas de in, kan de stympas och vanställas och så att de vassaste argumenten försvinner. Över genmälen har redaktören total makt. Sista ordet — eventuellt garnerat med nya beskyllningar — är alltid hans.

Personangreppen leder bort från saklig debatt och ställer till stor skada för enskilda människor. Somliga skräms till tystnad, andra släpps över huvud taget inte fram. Epitet som "främlingsfientlig", "främlingshatare" och "rasist" behöver inte beläggas eller motiveras. När de upprepats tillräckligt många gånger av dem som disponerar media, förlorar den utpekade inte bara publiceringsmöjligheter utan även personligt anseende och sociala kontakter.

Förlusten av debattörer med en kritisk syn på flyktingpolitiken gör informationen alltmer ensidig och torftig; alternativ och uppslag uteblir. Ett decenniums måluppfyllelse så urusel att den skulle ha blivit en skandal i långt mindre kostnadskrävande verksamheter, leder i tabusektorn inte till någon debatt alls, än mindre till åtgärder. Ingen "ansvarig" ifrågasätter årskostnaden för "flyktingar", som alltså officiellt fortfarande står och stampar på 30 miljarder "netto" sedan år 1994. Frågar någon utanför kretsen om totalkostnaderna väntar avsnäsning eller tystnad.

De sociala konsekvenserna för den enskilde medborgaren fördjupas av att de etiska reglernas efterlevnad kontrolleras av pressens egna organ. Även om dessa skulle ta positiv ställning till ett klagomål, blir påföljden ringa för syndaren och till föga tröst för den drabbade.

Lagen överbeskyddar pressen på den enskildes bekostnad. Om en kritiker av flyktingpolitiken känt sig kränkt av att ha blivit kallad "rasist" i en tidning och kräver upprättelse, medger lagen i realiteten inte allmänt åtal. Som målsägare står då den enskilde inför risken att få betala rättegångskostnader. Dessa kan bli avsevärda och motparten/tidningen är vanligtvis den penningstarkare. "Lagen är öppen för alla, precis som Hotell Ritz", som britten sade redan i början av 1900-talet.

Rättegångens tvåstegshistoria med en politiskt utsedd jury i det första steget, gör målsägaren nederlagstippad, speciellt i fall relaterade till flyktingpolitiken, där inget riksdagsparti delar

hans syn. Chanserna att vinna är minimala, riskerna att få betala rättegångskostnaderna desto större. Den enskilde missgynnas hela vägen. Ändå förväntas han aktivt delta i debatten och ge demokratin livskraft.

Medias makt skulle på detta viktiga fält kunna reduceras väsentligt genom ändrad lagstiftning och ge bättre förutsättningar för den aktiva folkliga medverkan som eftersträvas. En självklar uppgift för en demokratiminister. Men landets demokratiminister kunde inte ens se problemet. Än mindre ha några idéer om vad man skulle göra åt det.

Regeringen har inte tagit intryck av och gjort något åt det demokratiutredningen oroas över och Göran Perssons maning till kamp mot politikens konturlöshet har inte getts något konkret innehåll. Det är långt mellan ord och handling. Demokratin främjas inte utan fortsätter att förfalla.

När "kritik mot flyktingpolitiken" görs liktydigt med "främlingsfientlig", "främlingshatare", "rasist", "fascist" och "nazist" uppstår följdfenomen, som också utgör allvarliga hot mot demokratin. En sorts korstågsanda breder ut sig. Journalister anser sig ha rätt att snedvrída den bild av verkligheten de återger och inte rapportera sanningsenligt i det "vällovlige syftet" att inte ge bränsle åt främlingsfientligheten.

Andra anser sig ha slagit ett slag för demokratin, när de vägrar hyra ut möteslokaler till Sverigedemokraterna eller införa deras valannonser. Andra åter tar sig rätten att bruka våld till "humanitetens" försvar och går till handling – eller rättare sagt – till misshandel. Att störa andras möten och demonstrationer med visselpipor, kastruller och maracas betraktas också som ett hjältemodigt försvar av demokratin mot åsikter folk måste räddas från att höra. Till skydd för demokratin anser "legitima" partier att de i denna anda bör lägga största möjliga hinder i vägen för partier med icke "legitima" åsikter. Och absolut inte "legitimera" dem genom att ta debatt med dem.

Detta är inte att främja demokratin. Det strider mot alla de principer, som uttrycks i våra grundlagar och i Förenta Nationernas deklaration om de mänskliga rättigheterna. Det fördjupar klyftor och omöjliggör öppenhet, tankeutbyte och diskussion. Framför allt innebär det ett underkännande på förhand av vanliga människors förmåga att bilda sig en egen uppfattning och delta i aktiv samverkan. Det vi kallar demokrati.

Det djupaste brottet mot demokratins ideal är att beröva en människa hennes arbete och försörjning för hennes åsikters skull. Det är inte utan skäl att detta framhävs som en viktig mänsklig rättighet och understryks i våra grundlagar. Det är ett verkligt oroande tecken på moraliskt förfall, när makthavare i korstågsnit begår – eller uppmanar till – den sortens övergrepp. Det värsta är att de med detta tror sig främja demokratin, när de i själva verket rensar ut människor som de anser har fel åsikter.

Unga svenskar som råkar läsa det här, uppmanas att fråga äldre vänner och anförvanter hur vi i Sverige reagerade på och kritiserade McCarthys kampanjer mot påstådda kommunister i USA på 1950-talet. Då blir det kanske lättare att se parallellen i dagens Sverige och inse att det är nödvändigt att respektera andras åsikter för att återge demokratin dess vitalitet.

Åke Wedin

SLUTSATSER

Sverige hade vid Andra världskrigets slut en exceptionellt homogen befolkning. Idag uppvisar landet betydande inslag av invandrade från olika håll. Det har i flera avseenden skapat problem. Det är ingen tvekan om att landets politiska ledning tagit sig vatten över huvudet. Konsekvenserna är många och allvarliga och ingen debatt förs om vad som hänt, än mindre om vad som skall hända framöver. I den undersökning vi företagit har olika aspekter belysts. Nu är det dags att sammanfatta vad som hänt, analysera det och formulera vederbörlig kritik.

INVANDRINGSPOLITIKEN

En lyckad invandring

Efter Andra världskrigets slut hade Sverige behov av arbetskraft och en arbetskraftsinvandring vidtog. Egentligen hade regeringen tänkt sig att dessa invandrare skulle återvända till sina hemländer, när de inte längre behövdes som arbetskraftstillskott. Så blev inte fallet.

Genomgående kom invandrarna omedelbart in i det svenska arbetslivet. De fick snabbt en naturlig plats i det svenska samhället och ett nät av kontakter. Det medförde att inga ghetton eller enklaver uppstod. Likaså assimilerades de flesta av dem och särskilt deras barn till en svensk identitet. En indikation på detta är den höga graden av familjebildning med etniska svenskar, som vi dokumenterat. Om än inte alla känner sig som svenskar upplever de sig åtminstone som en del av den svenska gemenskapen och omfattar det svenska samhällets grundläggande värderingar och institutioner. Detta skedde trots att regeringen så småningom inriktade politiken på att invandrarna skulle behålla sin kulturella särart.

Arbetskraftsinvandringen under 50- och 60-talen var en lyckad invandring, till fördel för både invandrare och immigrationsland. Assimileringen underlättades av att de främmande inte kom alltför långväga ifrån och inte var kulturellt särskilt avvikande från den inhemska befolkningen. Men viktigast var ändå att deras arbetskraft behövdes.

En helt annan invandring

Arbetskraftsinvandrarna avlöstes av asylsökande, vars antal gradvis ökade. Vid 1980-talets mitt blev den ökningen explosionsartad. De som kom och fick stanna möttes inte av ett sug efter arbetskraft utan av arbetslöshet. Förhållandevis få fick därför chansen att komma in i den svenska gemenskapen via jobbet. Nu var även inslaget av utomeuropéer bland invandrarna större och därmed också de kulturella skillnaderna.

Regeringens politik, som gick ut på att invandrare skulle behålla sin kulturella särart, bidrog också till att markera skillnaden mellan svenskar och invandrare. Men det var framför allt det stora antalet invandrare – och de ännu flera anhöriginvandrarna – som snabbt gjorde proble-

men svårhanterliga och ytterst kostsamma för värdlandets politiker. Nu uppstod också ghetton – ett dittills okänt fenomen i Sverige.

Redan vid slutet av 1960-talet hade antalet kategorier med rätt till uppehållstillstånd utökats. Vid 1970-talets mitt fattades så beslut om en omläggning av politiken i riktning mot det mångkulturella samhället. Dessa beslut gick förhållandevis obemärkta förbi, eftersom gatubilden inte förändrades och det inte började kosta pengar på allvar förrän tio år senare.

Kostnadsposterna är flera. Sverige försörjer asylsökande under utredningstiden, under överklagandetiden och under den tid sökande, missnöjda med avslag, lägger in nya ansökningar. Sverige försörjer också för framtiden dem som får stanna men inte får jobb. Vid mitten av 1980-talet blev tillströmningen av asylsökande massiv och den socialdemokratiska regeringen började se sig om efter möjligheter att stämma i bäcken.

Luciabelutet 1989

Sverige som från början enbart hållit sig till Genèvekonventionen, hade gradvis kommit att acceptera så kallade *de facto*-flyktingar och även vapenvägrare, vilket naturligtvis öppnade för ytterligare inflöde. Men medan Genèvekonventionens förpliktelser är tvingande, kunde enligt den då gällande utlänningslagen de nya extra åtagandena upphävas, om landets mottagningskapacitet inte räckte till.

Vid slutet av 1989 ansåg regeringen att man hade nått taket. Landet hade inte mottagningskapacitet för flera. Den 13 december beslutade därför regeringen att tills vidare endast ta emot asylberättigade, inga *de facto*-flyktingar eller värnpliktsvägrare. Det skulle ha blivit ytterst kostsamt och fysiskt svåradministrerat med en fortsatt ökad tillströmning av asylsökande. Därför accepterade riksdagens majoritet hänvisningen till sviktande mottagningskapacitet. Folkpartiet ensamt protesterade. Samtidigt var begränsningen till konventionsflyktingar signaler, som omvärlden uppfattade. Antalet asylsökande minskade avsevärt.

Valet 1991

En på många sätt motsägelsefull politisk process kom så att radikalt förändra situationen och öppna vägen för en starkt ökad invandring. Folkpartiet propagerade i valet 1991 lågmält för sin "generösa" flyktingpolitiska linje och mot socialdemokraternas Luciabelut. Övriga partier lade sig platt på marken och erbjöd inte väljarna något alternativ i form av en balanserad flyktingpolitik. Det gav fritt spelrum för ett nybildat parti, Ny Demokrati, som krävde en mycket stramare flyktingpolitik. Många väljare från både höger och vänster delade den uppfattningen och gav Ny Demokrati sitt stöd. Partiet kom in i riksdagen med god marginal.

Därmed uppstod en paradoxal situation. Ny Demokrati definierade sig som ett borgerligt parti och gav det borgerliga blocket majoritet i riksdagen och ett underlag för en borgerlig regering. Men i den fick Ny Demokrati inte medverka, bara ge den stöd i kammaren. Så kom det sig att ett parti, som valts in i riksdagen för sina krav på en stramare flyktingpolitik, gav underlag för en regering, som totalt öppnade gränserna för invandring.

Folkpartiet fick invandrarministerposten i den nya regeringen. Eftersom partiet gjort ett ännu sämre valresultat 1991 än 1988, var tanken tydligen att hålla en låg profil och i tysthet fortsätta den flyktingpolitik socialdemokraterna lämnat i arv. Det gick nu inte.

Påtryckargrupper, som backat upp Folkpartiet i valet krävde att vallöftena om en generös flyktingpolitik skulle hållas. Situationen blev ohållbar och den 19 december 1991 slopade Carl Bildts regering Luciabeslutets inskränkningar. Sverige öppnade sina gränser. Så inleddes världens mest generösa flyktingpolitik, utan krav på måluppfyllelse och okänslig för kostnader och missbruk.

Öppna gränser

Signalerna från den svenska regeringen om en ny, generös flyktingpolitik fungerade som en magnet på asylsökande från alla håll. Tidpunkten var dessutom illa vald, eftersom trycket från det forna Jugoslavien ökade. Antalet asylsökande tredubblades under 1992.

Den övervägande delen av dem som kom hade inte tillstymmelse till flyktinskäl. Först var det Kosovoalbaner, som helt enkelt sökte jobb. Efter nästan ett år lyckades Invandrarverket få regeringen att införa visumtvång för dem. Då hade 40 000 hunnit hit. Samtidigt upphävde regeringen visumtvånget för bosnier. Det tvangs man återinföra tre kvarts år senare. Då hade 40 000 bosnier hunnit komma. Ändå bytte Sverige i det läget politik och förklarade sig officiellt föredra att ta emot flyktingar i Sverige framför att ge UNHCR medel att ta hand om dem i interna läger i det forna Jugoslavien. Under den borgerliga regeringsperioden blev "mottagningskapacitet" ett bannlyst ord.

Sedan socialdemokraterna återtagit makten 1994 försökte de under några år med viss framgång hålla tillbaka invandringen, utan att återinföra 1989 års begränsningar. I ett längre tidsperspektiv har dock resultatet blivit ganska exakt detsamma som av den borgerliga regeringens *laissez-faire*-politik. Dessutom visar de allra senaste åren ytterligare försämring.

Sveriges generositet och kapacitet

Sveriges världsmästerskap hade en ofattbart bred marginal. Räknat per 100 000 innevånare fick under åren 1992, 1993 och 1994 sammanlagt 964 asylsökande stanna i Sverige. På andra plats låg Nederländerna med 307. Därefter följde Danmark med 146 och Schweiz med 121. Övriga europeiska länder låg rejält under 100-strecket.

Samtidigt med den enorma invandringsökningen växte underskotten i den statliga budgeten snabbt och i takt med dem statsskulden. I början av 1990-talet gick dessutom BNP back tre år i rad och orkade först 1995 över 1990 års nivå. Det var alltså inte ett ekonomiskt starkt land som gav av sitt överflöd – den svenska staten fick låna upp varje ny utgiftskrona. Det finns anledning att försöka göra de svindlande beloppen fattbara liksom den borgerliga regeringens storslagenhet med lånta pengar, framför allt för att den blev normgivande i fortsättningen.

Statens utgifter år 1994 – Carl Bildts regerings sista år – var totalt 554 miljarder kronor, medan dess inkomster stannade vid 419 miljarder. Mellanskillnaden, 135 miljarder kronor fick

lånas upp. En statlig utredare, Ekberg, kom fram till att den totala kostnaden – *netto* – för invandrarna just under år 1994 låg på 30 miljarder.

30 miljarder netto

Varför ett nettobelopp? Ekberg och hans uppdragsgivare har velat visa, att invandrarna inte bara kostar utan även bidrar. Men finansieringen hör inte hit; övriga utgiftsposter i statsbudgeten visar ju bruttosiffror, så för jämförelser krävs bruttobelopp. Ännu ett problem med Ekbergs sätt att räkna: han tillåter inte den årliga nettokostnaden att växa efter 1994, trots alla nya uppehållstillstånd som meddelats under åren och trots att arbetslösheten bland invandrarna stigit. Det är nog klokt att räkna med en betydligt högre årskostnad idag för det svenska folkhushållet, både netto på Ekbergs manér och, framför allt, på verklighetens bruttospråk.

Miserabel måluppfyllelse negligeras

Bildregeringens beslut om vilka som hade rätt att stanna i landet är numera ersatt. År 1997 infördes det nuvarande systemet som förutom asylskäl enligt Genèvekonventionen upptar tre typer av skyddsbehov:

1. de som riskerar dödsstraff, tortyr eller annan kränkande behandling vid en hemkomst,
2. de som kommer från en krigszon eller ett område där en naturkatastrof gjort vistelse omöjlig och
3. de som på grund av sitt kön eller sin sexualitet riskerar att bli förföljda.

Klart deklarerat alltså: den som har asylskäl eller något av dessa skyddsbehov har laglig rätt till en fristad i landet. Inga andra. Ändå utgör de som saknat flyktingskäl en förkrossande majoritet bland dem som fått uppehållstillstånd. Av de asylsökande som fick lov att stanna i Sverige 1992–2001 uppfyllde mindre än en femtedel de stipulerade villkoren. Resultatet föranledde ingen diskussion bland opinionsbildare eller beslutsfattare, trots att detta innebär att den svenska statskassa åderlåtts på enorma belopp, av vilka knappt en femtedel går till avsedda ändamål, till människor som vi åtagit oss att ta emot.

Måluppfyllelsen för primärintvandringen blir allt sämre. Anhöriginvandringen är störst och ökar mest, men inget görs för att begränsa den. Pengarna tas ur en ekonomi som ännu inte hämtat sig efter de borgerliga regeringsåren på 1990-talet, då krisen var som svårast och mottagningen av invandrare som mest generös. Den här sortens kostnader har hittills inte hotats av några nedskärningar, annars så kännbara på alla övriga områden i samhället. De ifrågasätts inte ens när flyktingpolitiken kräver ökade anslag.

Två grundprincipers död

Vid mitten av sjuttioåret fattades beslutet om det mångkulturella samhället och Sveriges internationalisering blev ett övergripande mål. Förståelse för och solidaritet med andra folk skulle främjas. Människor som kom till Sverige och saknade skydd skulle tas om hand.

Invandrarna skulle erbjudas lika goda levnadsvillkor som den inhemska befolkningen och de skulle tas mot på arbetsmarknaden. En logisk följd av det var att invandringen måste anpassas till landets mottagningsförmåga. Det är en av de grundläggande förutsättningarna för att en flykting- och invandringspolitik skall kunna fungera.

Den andra grundförutsättningen är att verksamheten i allt väsentligt utvecklas i närområdet för att bekämpa migrationens orsaker. Problematiken sattes in i ett globalt perspektiv och nya principer antogs 1979. De innebar, att Sverige genom att delta i internationella insatser skulle motverka att flyktingproblem uppkom och, om så ändå skedde, i första hand medverka till att ge flyktingarna skydd i närheten av deras hemländer, helst inom den egna språk- och kulturkretsen. Först i sista hand skulle flyktingmottagning i Sverige komma i fråga. Idéerna utvecklades ytterligare i en regeringsproposition 1990/91.

Båda grundprinciperna omhulldades alltså till en början. Då stora mängder asylsökande strömmade in vid mitten av 1980-talet, tillämpade socialdemokraterna med sitt Luciabeslut 1989 principen om mottagningskapacitet. Sverige skulle inte ta emot fler än vad landet hade resurser till.

Men den principen övergavs 1991. Då upphävde den borgerliga regeringen Luciabeslutet, öppnade landets gränser och tog emot invandrare långt över vad landet hade kapacitet att ta emot. Efter ytterligare ett och ett halvt år övergav samma regering också officiellt även den andra grundprincipen, den om hjälp i närområdet – en princip fortfarande satt ur spel. En parlamentarisk utredning 1995 i ämnet har inte förändrat den saken.

Förklaringsförsök

Hur skall man förklara, att politikerna efter 1991 inte anpassade invandringen till landets mottagningsförmåga utan lät den spränga alla ramar? Kritiken gäller inte bara den borgerliga regeringsperioden utan även den socialdemokratiska efter 1994. Man kan tänka sig några möjliga förklaringar, var för sig och kanske kombinerade.

Ideologiseringen

En starkt ideologiserad syn på invandringen är en grundläggande förklaring. Den låg förmodligen bakom att man vid slutet av 60-talet till konventionsflyktingarna lade nya kategorier med rätt till uppehållstillstånd, trots att invandringen ökade mer än planerat. På den tiden såg man bara fördelar med invandringen. Drömmen om fred och samarbete över gränserna lyser tydligt igenom. Alla barriärer, kulturella, ekonomiska och politiska, som skilde världens folk åt, skulle rivas ned. Det var en troskyldig syn på verkligheten.

I kommittébetänkanden och propositioner har man också genom åren deklarerat, att flyktingpolitiken skulle vara generös och human, generösare än andra länders. Sverige skulle bli världsmästare i humanitet. Under den borgerliga regeringen 1991–94 accentuerades denna omdömeslösa inställning och ledde till katastrofala politiska misstag. Westerberg och Friggebo gav klart uttryck för en direkt ansvarslös inställning. Bara Sverige var humanast och generösast fick flyktingpolitiken kosta vad den ville.

Övertro på politikens förmåga

Den andra förklaringskomponenten är politikernas övertro på politiken och dess förmåga. Varje gång ghettonas tillväxt eller invandrarnas arbetslöshet och bidragsberoende påvisats,

har regeringen lanserat nya åtgärder för att rätta till missförhållandena och skjutit till nya pengar, miljarder kronor under åren. Varje åtgärds paket skulle snabbt lösa problemen och verkligheten bli den man beslutat.

En ideologiserad syn leder till önsketänkande, obekväma fakta sorteras bort och varje incitament att söka säkert och relevant beslutsunderlag blockeras. Parad med övertron på politikens förmåga leder en sådan syn raka vägen till de verkligt monumentala misstagens politik.

Påtryckningar

En viktig orsak till att politiken ännu inte anpassats till verkligheten är de politiska beslutsfattarnas känslighet för påtryckningar. Högröstade grupper har med hjälp av media drivit veritabla kampanjer i enskilda fall. En gråtande asylsökande familj med små barn i Tv har goda chanser att få uppehållstillstånd utan flyktingskäl. Alla politiker vill framstå som varma och generösa personer och ingen beslutsfattare vill riskera att etiketteras som främlingsfientlig eller något ännu värre. Påtryckarna styr och politikerna hukar sig.

Politiken fortsätter utan ändring och principerna från 1970-talet varken utvecklas eller tillämpas. Invandringsexplosionen har paralyserat det politiska systemet både ekonomiskt och beslutsförmåga.

DET MÅNGETNISKA SAMHÄLLET

Före Andra världskrigets slut var den svenska inställningen att flyktinginvandring inte fick bli permanent. Ända fram till slutet av 1960-talet levde politikerna kvar i sin föreställning om det befolkningsmässigt homogena landet. Man trodde att arbetskraftsinvandrarna skulle återvända till sina hemländer.

På toppnivå bestämdes så att Sverige skulle omvandlas till ett mångkulturellt samhälle. Motstridiga skäl för ändringen i politiken har angivits. Ett var att invandrarminoriteterna blivit så stora, att assimileringspolitik inte längre var möjlig, alltså en anpassning till förändrade förhållanden. Ett annat var att "internationaliseringen" av Sverige skulle vara ett övergripande mål för invandringspolitik, snarast ett ideologiskt betingat skäl. Ämnet är ytterst intressant. Det handlar ju om varför det mångkulturella samhället sattes som mål för politiken.

Hur hålla samman?

Ett av målen för den svenska invandrar- och integrationspolitiken är invandrarnas rätt att själva välja i vilken grad de vill förvärva en svensk språklig och kulturell identitet. Alltsedan det invandrarpolitiska målet formulerades 1974, har frågeställningen om gränserna för denna valfrihet återkommit i betänkanden och propositioner. Det rör sig egentligen om det mångkulturella samhällets fundamentala problem: Vilka grundläggande regler och värden måste de olika etniska grupperna ha gemensamt? Hur skapar man det kitt eller den identitet, som spänner över de olika gruppernas etniska identitet och håller ihop detta samhälle? I mer än tjugofem år har beslutsfattarna misslyckats med att finna en lösning på dessa frågor.

Kittet

Det har talats om en intressegemenskap, en ny nationell gemenskap eller ett kitt som skulle hålla ihop samhället. Men ingen har kunnat konkretisera, än mindre förklara hur denna sammanhållande länk skulle åstadkommas. Så sent som 1996 hade regeringen ännu inte "*tagit ställning till hur ett mångkulturellt samhälle idealt borde utvecklas framgent*", trots att det är målet för färden. Inget har därefter hörts.

Tjugofem års utredande förefaller ha lett till att det inte skall behövas några gemensamma, grundläggande, värdeladdade regler i den mångetniska staten utöver vad man beslutar i de politiska organen. Sådana beslut är naturligtvis beroende av vem som har makten och de kan även omformas genom förhandlingar och efter påtryckningar. En sådan organisationsprincip för det mångetniska samhället bäddar för konflikter vid förändringar i styrkeförhållandena mellan de olika grupperna.

Sverige var ett samhälle med en nationell identitet grundad på både etniska och medborgerliga faktorer. Som stat har landet rötter i medeltiden och jämfört med flertalet andra har befolkningen haft en unik etnisk homogenitet. Det är starka sammanhållande krafter som inte på kort tid kan ersättas med en artificiell konstruktion med helt nya komponenter. En utredning föreslog t o m att den svenska historien skulle avskaffas som sammanhållande faktor och ersättas med en "samtida tillhörighet" i Sveriges samhällsordning och grundläggande värderingar. Den "tillhörigheten" definierades lika luddigt som dess sammanhållande kraft.

De politiska beslutsfattarna tycks också blanda ihop kulturellt betingade attityder och handlingssätt med identitet. Att kulturyttringar kan påverkas och förändras över tid gör inte automatiskt problemen med olika etniska identiteter i en mångetnisk stat till ett övergående fenomen. Identitet är en fråga om subjektiv självuppfattning och vad den är uppbyggd av är av sekundär betydelse.

Segregation och ghettoisering

Den assimilation, som på arbetskraftsinvandringens tid uppstod av sig själv, har man senare fått lov att överge som ouppnåelig. Ambitionen och målsättningen har reducerats till integration, men inte heller den har man uppnått. Alla politiker erkänner misslyckandet med att integrera invandrarna i det svenska samhället och segregationen och ghettoiseringen fortsätter.

Problemkomplexet fördjupas och befästs nuförtiden av en rad faktorer. Arbetskraftsinvandrarna kom på sin tid omedelbart ut på arbetsmarknaden och fick därmed naturliga kontakter med både språket och samhället. Idag är arbetsmarknadssituationen tvärtom en negativ grundförutsättning. Ett stort antal svenskar saknar arbete och andelen arbetslösa bland invandrarna är av naturliga skäl ännu högre. Samtidigt fyller nya invandrare på den totala arbetslösheten. Sysslöshet, bidragsberoende och språklig isolering skapar tillsammans en bördig grogrund för segregation och ghetto bildning. De olika elementen påverkar varandra ömsesidigt i negativ riktning och bildar en nedåtriktad spiral.

Försöken under de senaste tre decennierna att få ut invandrarna på den svenska arbetsmarknaden och att inlemma dem i det svenska samhället har i allt väsentligt misslyckats. Många är hänvisade till bidrag och de som kommit in på arbetsmarknaden har ofta okvalificerade arbeten – inte sällan långt under sina kvalifikationer hemifrån – och lägre löner än svenskar. Utanförskapet och ojämlikheten är tydlig. Utomeuropeiska invandrare har det särskilt besvärligt.

Ökande etnifiering

Omständigheterna fungerar i sig som hinder för en integrering i det svenska samhället. Dessutom är det många invandrare, som själva inte önskar smälta in i det svenska samhället. De finner den svenska livsstilen slapp, principiös och motbjudande och motverkar på olika sätt äktenskap med svenskar. Vi behöver inte gå till de extrema fall, där s k hedersmord blivit den yttersta konsekvensen, för att se detta.

I analysen av valfrihetens gränser identifieras strategier, som senare decenniernas invandrare själva använder för att hålla distans till det svenska. Den höga frekvensen av endogami inom flera av dessa grupper understryker skillnaden mellan deras situationen och arbetskraftsinvandrarnas. Anhöriginvandringen skapades som en möjlighet till familjers återförening. Idag används den på ett medvetet sätt för familjebildning – och därmed större segregation. Ungdomar i invandrarfamiljers sammanvigs, ofta under tvång, med partners från ursprungslandet.

Där behöver förstås inte drivkraften enbart vara föräldrarnas omsorg om den etniska renheten. Det kan också handla om pengar. Redan att kunna få "gifta in sig" i Sverige har ett värde. Det ökas av att den nya invandraren i sin tur har rätt att ta hit sina anhöriga – utan skyldighet att försörja dem i Sverige.

Invandratäta områden blir invandrardominerade. Där lever invandrarna förhållandevis gott rent materiellt. Familjen blir försörjd även om man inte skulle få jobb. Men bostadssegregationen har skapat etniska enklaver, befolkade av en bidragsberoende underklass. Det är destruktivt både för det svenska samhället och för invandrarna själva, för det ökar invandrarnas känsla av utanförskap och föder bitterhet mot Sverige.

Samtidigt som andelen invandrare ökar i ett område, förvärras också den negativa utvecklingen där. Socialbidragskostnaderna ökar och parallellt med dem de sociala spänningarna, otryggheten och kriminaliteten. Den socioekonomiska segregationen fördjupas och områdena förslummas.

Kriminalitet och våld

En invandring till arbetslöshet, bidragsberoende och etnisk isolering i ghetton får naturligtvis negativa sociala konsekvenser. Gruppvåldtäkter liksom gängvåld bestående av hot, övergrepp, rån och misshandel kan ha sin grund just i sysslöshet, passiv och aktiv etnisk isolering och utanförskap. Helt nya brott som s k hedersmord har introducerats. Med utgångspunkt i det material som presenterats kan inget bestämt sägas om missförhållandenas omfattning och riskerna för en djup kris i relationerna mellan befolkningsgrupperna i det svenska samhället.

Men signalerna är alarmerande. Utländska medborgare är klart överrepresenterade i brottsstatistiken i Sverige och ju allvarigare brottet är, desto större är andelen utländska medborgare. I aktuell statistik redovisas inte längre några siffror över kriminaliteten hos de utlänningar, som fått svenskt medborgarskap. Det betyder rimligen att situationen skulle se ännu allvarigare ut om man kunde ta med även de naturaliserade invandrarna.

Inga prognoser – ingen planering

De politiska beslutsfattarna står handfallna inför problemen på alla dessa områden. De åtgärder de hittills vidtagit har varit lika kostsamma som misslyckade. Långsiktig planering saknas helt. De gör t ex inget för att hejda inflödet, trots att de invandrare, man inte hinner integrera, hela tiden ökar i antal.

De har heller aldrig nånsin diskuterat befolkningens förändrade sammansättning – invandrarernas antal i förhållande till majoritetsbefolkningen – eller gjort befolkningsprognoser utifrån det perspektivet. Det är högst anmärkningsvärt. I etnifierade samhällen kan sådana förändringar bli avgörande för samhällets egen överlevnad. Den inhemska befolkningen med historia och värderingar gemensamt är naturligtvis ett sammanhållande kitt. Men vad händer, när svenskarna reducerats till en minoritet bland andra?

Tidsperspektivet är viktigt. Vi räknade på saken och redovisade resultatet offentligt. Runt år 2056 skulle de etniska svenskarna inte längre utgöra en majoritet i Sverige. Vi blev vederböranden avhånade, beskyllda för lögn och skräckpropaganda och avfärdades. Det gick inte att få en seriös diskussion i sak.

Vid slutet av den första tioårsperioden för vår prognos (2000) visade utfallet att vi inte överdrivit. De etniska svenskarnas befolkningsökning hade inte varit noll, som vi förutsatt, utan negativ och invandrarna hade ökat mer än vi räknat med. Fortsätter denna tendens, kommer svenskarna att utgöra mindre än hälften av landets befolkning vid mitten av 2000-talet.

Besluten rörande invandringen skiljer sig även i ett annat viktigt avseende från flertalet andra. De är oåterkalleliga. När det mångetniska samhället väl etablerats, kan det inte göras ogjort. Inför sådana beslut borde man kunna kräva, att politikerna först bildar sig en klar uppfattning om hur det samhälle de eftersträvar skall se ut och sedan gör en riskbedömning. Resultatet kan ju bli ett annat än det man avser.

Innan politikerna beslutade att skapa det mångetniska samhället borde de alltså ha satt upp ett *worst case*-scenario, inkluderande bl a komponenterna etniskt betingade konflikter och social oro. Misslyckas den planerade politiken, kan ju konsekvenserna i sämsta fall bli samhällets sammanbrott. Med tanke på att besluten är oåterkalleliga, borde det vara självklart att inte ta dem alla på en gång utan gå fram steg för steg; kontrollera måluppfyllnaden på ett steg innan man tar nästa. Men inte spår av en sådan beslutsordning i Sverige. Än mindre av överblick och insikt.

Med ett enda ytligt undantag i en proposition från decennieskiftet 1990, har överhuvud taget inte mångetniska länders erfarenheter och problem diskuterats. Ingen djupare analys av det mångetniska samhället som sådant har förekommit. De maktavande har varit ideologiskt övertygade om dess förträfflighet och om politikens förmåga att lösa praktiska problem på vägen. Ett skandalöst bräckligt underlag för beslut om en genomgripande samhällsförändring.

Sammanfattning

På invandringens område förstod de ansvariga politikerna från 1970 och framåt endast i ringa grad vad de beslutade om. Än mindre vidden och konsekvenserna av det. Orsaken var felaktiga föreställningar och brist på relevant information. Samtidigt som de inte klarade av att definiera detta samhälles grundläggande egenskaper, förutsatte de utan vidare att det var ett bra samhälle.

De skaffade inte fram rimliga beslutsunderlag och besluten fattades helt utan riskprövning. Propositioner och betänkanden avseende flyktingfrågan och invandringspolitiken andades alla samma övertro på politikens möjligheter och en ideologiserad syn på flyktingpolitiken. Utan analys, diskussion och definition har det mångkulturella samhället gjorts till riktmärke och mål för samhällsbygget. Tillvägagångssättet är undermåligt, men så har också politikens resultat blivit därefter.

ÄR ETT MÅNGETNISKT SAMHÄLLE MÖJLIGT?

För att ett mångetniskt demokratiskt samhälle skall vara möjligt måste medborgarna sinsemellan känna gemenskap och förståelse. Kalla det ett nationellt medvetande. Denna sammanhållande kraft måste vara tillräckligt stark för att överbrygga meningsskiljaktigheter och motstridiga önskemål. Det är grunden för den solidaritet, det samarbete och de kompromisser som krävs för det gemensamma samhällsbygget. I ett sådant samhälle blir staten de enskilda medborgarnas gemensamma projekt inom vars ramar de ser sina egna möjligheter till en god framtid.

Den norske statsvetaren Øyvind Østerud, professor i internationella konfliktstudier, skriver att om det nationella medvetandet saknas – t ex på grund av för stora skillnader i grundläggande värderingar – är faran stor att statsinstitutioner och spelregler upplöses genom inre strid eller endast kan upprätthållas genom auktoritärt tvång. I sådana stater står valet på sikt mellan anarki och diktatur.

Det är uppenbart, att det nationella medvetandet inte kan uppstå på kort tid och utan vidare. Det kan grunda sig på en gemensam etnisk identitet, det kan också ha uppstått i en historisk process. Eller bådadera.

Problemet med ett mångetniskt samhälle som skapats genom invandring är att invandrarna från början givetvis saknar ett nationellt medvetande. Är då ett sådant samhälle mer eller mindre förutbestämt att upplösas genom interna konflikter eller upprätthållas genom diktatur? Vi tror inte det.

Den svenska arbetskraftsinvandringen på 1950- och 60-talet var en total framgång. En viktig orsak till detta lyckliga resultat var att invandrarnas arbetskraft var efterfrågad. Dessutom var de inte kulturellt särskilt avvikande. De sögs upp av det svenska arbetslivet och det svenska samhället. De kom att betrakta sig själva – och av sin omgivning att betraktas – som svenskar. Solidariteten med det svenska samhället kom att överlagra deras etniska identitet. Ingen fäster idag något avseende vid att de har ett främmande ursprung.

Invandrarna på 80- och 90-talet kom däremot inte till ett väntande arbete och de var mera långväga och kulturellt avvikande. Hade ett lika lyckligt resultat varit möjligt i deras fall, om invandringen anpassats till landets mottagningsförmåga och inte tillåtit gå snabbare än inplaceringen på arbetsmarknaden? Ingen vet, men självklart skulle processen ha blivit långsammare och omfattat betydligt färre personer, om hänsyn tagits till landets höga arbetslöshet och låga mottagningsförmåga. De omständigheterna skulle sannolikt ha motverkat segregation och ghettobildning och helt enkelt inte givit invandrarna några alternativ till anpassning och integrering. De skulle gradvis ha vuxit in i det svenska samhället.

Inflödet ökar och problemen växer

Antalet asylsökande, uppehållstillstånd och anhöriginvandrare ökar samtidigt som problemen att integrera invandrarna i det svenska samhället och arbetslivet bara växer. Takten är högre i inflödet än i integrationen och den måste minskas så att integreringen hinner ifatt, annars blir situationen ohållbar av både sociala och ekonomiska skäl.

Orsaker

Att inflödet hittills bara ökat beror huvudsakligen på att politikerna inte låtit invandramyndigheterna stoppa ett missbruk, som de sett växa under mer än ett decennium. Främst gäller det väntetiden på definitivt beslut på asylansökan. Blir den lång, får oftast sökande som saknar flyktingskäl stanna av humanitära skäl. Det allvarliga är att de sökande själva kan förlänga sin väntan och aktivt "vänta sig in".

Har man fått avslag på sin asylansökan och på det överklagande man har rätt till, kan man lägga in nya ansökningar – förebärande att nya omständigheter tillkommit – tills tillräcklig tid gått för att man skall få stanna av humanitära skäl. Gruppen som saknar flyktingskäl men som "väntat sig in" utgör två tredjedelar av samtliga som får uppehållstillstånd. Fortfarande vid årets slut 2003 fanns rätten till nya ansökningar kvar, trots Migrationsverkets upprepade krav på att den skulle avskaffas.

Något som försvårar prövningen av asylansökningar och bidrar till att generellt förlänga handläggningstiderna är att Sverige inte kräver, att man skall söka asyl omedelbart, när man kommer till landet. Det är tillåtet att söka asyl "efter inresa". Knappt två av tio söker vid inresa och när de övriga åtta efter en tid inkommer med sin ansökan, har de normalt gjort sig av med sina resedokument och identitetshandlingar.

Det går inte att fastställa vilka de är, varifrån de kommer eller om de passerat ett första asylland, till vilket de borde återsändas. Deras fall måste alltså utredas i Sverige. De kan ange ett falskt ursprungsland, om ingen förföljelse förekommer i det verkliga hemlandet. Det krävs också speciella kontroller i samverkan med utländska myndigheter för att via fingeravtryck kontrollera om den sökande redan sökt asyl i andra EU-länder och fått avslag. Att på det här sättet kasta bort sina dokument är ett agerande som uttrycker förakt för rent spel och illa rimmar med en begäran om en fristad i Sverige. Trots det fanns vid slutet av 2003 fortfarande rätten att söka asyl efter inresa i landet.

I sammanhanget glöms ofta anhöriginvandrarna bort, fastän de utgör den största gruppen invandrare. Reglerna är mycket generösa och alla anhöriga, som inte blir försörjda av sin familj, försörjs av den svenska staten. Den som blir "anhörig" genom att gifta sig med härvarande partner, förvärvar i sin tur rätt att ta hit egna anhöriga utan skyldighet att försörja dem.

DET DEMOKRATISKA UNDERSKOTTET

Sättet att hantera flyktingfrågan har inte bara lett till en bedrövlig invandringspolitik. Det har samtidigt omintetgjort all normal opinionsbildning i frågan och därmed allvarligt skadat demokratin i landet. Landets massmedia och politiska ledning har i stor utsträckning befunnit sig på samma våglängd och samverkat för att lägga locket på. När de inte varit överens om tagen, är det media som angett tonen. Människor med avvikande mening har angripits och tystats med olika medel och media har för egen del friserat eller förtigit väsentliga fakta. Följden har blivit att den stora allmänheten saknar relevant information. Folk har inte alls klart för sig problemets vikt och dimensioner. Mörklägning och desinformation till trots har allmänheten i opinionsundersökningar under åren opponerat sig starkt mot den förda politiken, ett uttryck för folkmeningen som de styrande totalt satt sig över.

Förenklad terminologi och verklighetsbild

Media har stärkt sitt grepp genom att till ytterlighet förenkla terminologi och positioner. Alla asylsökande kallas "flyktingar". Dem är man antingen för eller emot. Om en asylsökande som saknar flyktingskäl avvisas, är det en "flykting", som avvisas. Och det är synd om "flyktingar", de har alla flytt för sina liv och svenska myndigheter är "inhumana".

Varken Sverige eller övriga länder i Västeuropa har plats för alla, som skulle vilja invandra. Därför har vi regler. Hos oss gäller Genèvekonventionen eller skyddsbehov riksdagen specificerat. När krav reses på en mera "generös" och "human" flyktingpolitik, är det dock inte dessa regler som man vill utvidga. Nej, man kräver "generositet" mot människor, som inte uppfyller villkoren. Inte alla som vill men fler oberättigade än idag skall få stanna. Mycket känsla, inga principer.

Upplägget passar bra för media. Genom att presentera enskilda fall, berätta om hur de inblandade – framför allt barnen – far illa och uppträda som de svagas riddare, kan journalister väc-

ka en storm av sympati hos allmänheten. Och tvinga myndigheter att vika sig och göra undantag, trots att utredning och överklagande slagit fast att flyktingskäl saknas.

Än viktigare är, att folk i allmänhet inte har klart för sig dimensionerna, att drygt åtta av tio som får uppehållstillstånd saknar flyktingskäl. Vore det känt, skulle media få det besvärligare att med snyftprogram pressa myndigheterna till att vara "humana" och göra undantag. Alla skulle veta, att det inte handlar om undantagsfall utan om en ytterligare ökning av den stora majoritet som får stanna utan flyktingskäl. Den totala årskostnaden för flyktinginvandringen är effektivt mörklagd. Den officiella siffran på 30 miljarder kronor är en nettosiffra, som dessutom inte tillåtits växa sedan 1994.

Detta informationsvakuum berövar medborgarna varje möjlighet att bilda sig en uppfattning om resursfördelningen i samhället. Faktaunderlag för att ifrågasätta saknas. I mer än ett decennium har alla viktiga samhällsområden drabbats av nedskärningar och besparingar utom just denna. Medborgarna får inte veta varför, inte ens se prislappen.

Desinformation

Redan i 1975 års beslut underströks betydelsen av att media informerades om invandring och invandrare så "*objektivt, korrekt och positivt attitydskapande som möjligt*". Motsägelsen kommenterades inte. Vad göra när sanningen inte är positivt attitydskapande?

Det blev nu inte något bekymmer för regeringen. Redaktionschefer förbjöd sina journalister att skriva om jugoslaviska beskyddarligor och invandrare som bidragsfuskar och oppositionspolitiker hjälpte regeringen att i Tv måla en problemfri bild av invandringen.

Journalister har inte bara gett en falsk bild av verkligheten, de har t o m skrutit med det. Medvetet har de skjutit medias etiska regler om korrekt och opartisk rapportering åt sidan för att driva högst personliga uppfattningar. Eller för att med vilka medel som helst utöva makt över myndigheterna och tvinga dem till reträtt, trots att de handlat korrekt enligt gällande lagstiftning. De har många gånger inte ens tillåtit berörd myndighet ett genmäle eller tillrättaläggande av "utrymmesskäl".

Nyhetsredaktionen Eko vid de statliga etermedia har deltagit i spridning av desinformation men inte ställts till svars för det. I Ekots fall är det inte bara ett brott mot medias etiska regler utan även mot de egna instruktionerna – så rent ett tjänstefel kan bli.

Demokratiskt sett är det illa nog att enskilda journalister "vet bäst", omyndigförklarar medborgarna och tar ställning för deras räkning. Problemet förvärras av att de förfogar över medias genomslagskraftiga instrument för att sprida sin desinformation. Och hindra andra att säga emot.

Yttrandefrihet och yttrandemöjlighet

Bristande och snedvriden information rycker undan en central grundförutsättning för aktiv demokratisk medverkan. Medborgarens tankefrihet naggas i kanten genom att råvaran för opi-

nionsbildning undanhålles eller kontamineras. Även yttrandefriheten är ojämlig. Inte så att man i Sverige inte skulle kunna säga vad man vill, men samhällsdebatten förs i media och dit är tillträdet för enskilda begränsat.

Det finns i realiteten ingen plats för vanliga människors egna åsikter i Tvs hårt regisserade program. Radion erbjuder lite mera svängrum, men det är framför allt i pressen den enskilde har en möjlighet att delta i debatten. Villkoren kan variera högst väsentligt. Delar man tidningens uppfattning, behandlas man väl av redaktionen. Är man däremot t ex kritisk mot den tabubelagda flyktingpolitiken, lär man sig snabbt, att den som behärskar mediet inte bara har ett övertag utan i praktiken all makt.

Några sätt att utöva den makten: Redaktören kan direkt vägra att publicera ett inlägg eller skicka det tillbaka gång på gång med begäran att det skall göras kortare, tills debattören tröttnar och avstår. Han kan också "redigera" aktstycket. De vassa tänder han finner plockar han bort och lämnar en menlös soppa till läsarna. Eller också kapar han slutet, där författaren knutit samman sitt resonemang och delat ut storsmockan.

Åt sådant kan man le, det kanske finns en öppning i en annan tidning. Men allvarligt blir det när man vill ifrågasätta en politik, som den samlade pressen tabubelagt. Då finns inga öppningar någonstans. Alla tidningar uppträder samordnat och all kritik tystas. Locket på.

Förtal – ingen upprättelse

I vår polariserade debatt är det sedan över ett decennium kutym att kalla kritik av flyktingpolitiken "främlingsfientlig" och "rasistisk". Och kritikerna "främlingsfientliga" och "rasister". Den som fått den stämpeln släpps svårligen in i debatten.

Om en kritiker trots allt lyckas göra sig hörd och är svår att bemöta, attackerar journalisterna honom som person och inte för det han skrivit. De smutskastar och kränker och ser till att han blir utvisad från debatten för gott. Pressen har makt att "*peka ut vilka som ska betraktas som gangsters och vilka som ska betraktas som hjältar*".

Den som pekats ut som gangster är inte bara utestängd ur samhällsdebatten utan har även berövats sitt medborgerliga anseende. Möjligheterna till upprättelse är i realiteten obefintliga. Ett genmäle i tidningen fördröjs tills alla glömt vad saken gällde. Tidningens svar på genmälet blir dessutom sista ordet.

Den förfördelade kan då vända sig till Allmänhetens pressombudsman och Pressens opinionsnämnd, som båda visar sig vara pressens egna organ och om den klagande mot förmodan skulle vinna gehör där, är ändå inte mycket vunnet. Tidningen åläggs att publicera det klander som formulerats. Det blir inga braskande rubriker, lång tid har gått och vad folk vid det laget minns är den drabbades namn, nedsmetat med all den smuts som en gång kastades.

Det allmänna rättsväsendet ger ingen hjälp. Det är ett tryckfrihetsmål och då väcks allmänt åtal för förtal endast i undantagsfall. Återstår enskilt åtal. I tryckfrihetsmål medverkar en jury.

Minst sex av dess nio ledamöter skall i en första sittning anse att brott föreligger för att rättens jurister alls skall ta upp och behandla fallet.

Juryn är politiskt vald och alla de etablerade partierna ser lika på flyktingpolitiken. Stor risk alltså att förlora redan i första sittningen och få betala rättegångskostnaderna. Skulle juryn föra målet vidare till juristerna för avgörande, finns alltid risken att dessa ogillar åtalet. Rättegångskostnader för två sittningar. Om den klagande skulle vinna i tingsrätten, kan han räkna med att motparten överklagar. En förlust där och de samlade rättegångskostnaderna skulle ligga långt över vad en vanlig hushållskassa står rycken för. Den enskildes möjlighet till upprättelse är i praktiken lika med noll. Han har inte råd att hävda sin rätt. Ingen likhet inför lagen på detta för demokratin helt livsviktiga område. En fri debatt på lika villkor är ju demokratis livsluft.

Demokratis försvarare I

Under den tidsperiod vår studie omfattar har regeringen av omsorg om demokratin tillsatt både en demokratiminister och en demokratiutredning. Demokratiministern kunde för sin del inte se, att det starka lagliga skyddet för pressen i motsvarande grad reducerar den enskildes yttrandefrihet eller yttrandemöjlighet i samhällsdebatten. Där hörs bara den ena sidan, som därtill ostraffat kan kränka motparten.

Demokratiutredningen har slagit fast, att demokratin inte erövrats en gång för alla. Den måste ständigt återerövrats. Utredningen pekade också ut vilka som står i första linjen i den kampen. Det är vanliga medborgare med civilkurage, som vågar säga obekväma sanningar.

Med tanke på deras stora betydelse konstaterar vi med förvåning, att dagens samhälle håller dessa demokratins viktigaste förkämpar med urusla arbetsförhållanden. Samtidigt ges jasägare – ofta under antifascismens och antirasismens baner – all tänkbar officiell och medial medvind.

Demokratis försvarare II

Det var till en början bekvämt att kunna tysta all kritik mot flyktingpolitiken genom att stämpla den som främlingsfientlighet eller rasism. Men när regeringen någon gång för egen del velat agera för att komma åt missbruk och få fason på verksamheten, har den inte kunnat basunera ut sina reformer och ta politiska poäng på dem. Tvärtom har den fått lov att arbeta med stor diskretion.

Dess försök att komma åt missbruk har då inte varit något positivt utan ett "skamligt" och "inhumant" angrepp på "flyktingarnas rättigheter". Det har oppositionen förkunnat, med starkt eldunderstöd från media. Det förenklade upplägget har gjort det omöjligt även för regeringen att diskutera i sak. Polariseringen har slagit tillbaka.

Det är också därför alla riksdagspartier så ängsligt rättar in sig på linjen "generös flyktingpolitik". Ett väsentligt avsteg bara – oavsett hur sakligt befogat det än må vara – så kommer de andra partierna och media farande med indignerade fördömanden. Riksdagspartierna sitter

och sneglar ängsligt på varandra. Det förenklingens gissel de själva varit med om att skapa, hindrar även dem från att diskutera flyktingpolitiken sakligt. Läget är låst.

Men gisslet har naturligtvis för det mesta varit positivt för de makthavande, när de kunnat använda det mot andra. Fördelarna har övervägt för de styrande och de har gjort polarisering och förenkling till officiell politik. Invandrarminister Pierre Schori deklarerade i riksdagen i maj 1997, att "*rasism och främlingsfientlighet*" skulle "*kriminaliseras och jagas*" och att man inte skulle godta några "*ursäkter, t.ex. att det är fel på invandrar- och flyktingpolitiken.*"

Demokratin "försvaras"

Väljarna kan inte i allmänna val med sina röster stödja en annan flyktingpolitik. De erbjuds inga alternativ. Alla riksdagspartier tycker lika. Den risk dessa ser är att något nytt parti med framgång skulle driva flyktingfrågan som i valet 1991. Att för egen del tåga och hålla frågan utanför debatt och valrörelse räcker inte. Taktiken kompletteras därför med aktiva åtgärder mot partier som har flyktingfrågan i centrum, det Nya Partiet i valet 1998 och numera framför allt Sverigedemokraterna.

Avsikten sägs vara att försvara de demokratiska värdena och bekämpa främlingsfientlighet och rasism, men tillvägagångssättet är inte demokratiskt, vilket drar syftet i tvivel.

Methoderna

Vi diskuterar inte Sverigedemokraternas politiska program. Det är ointressant i sammanhanget. Däremot är det intressant att visa hur de på olika sätt hindras framföra sitt politiska budskap, det må sen se ut hur som helst.

Sverigedemokraterna brännmärks sedan länge systematiskt som odemokratiska och främlingsfientliga, speciellt det senare. Inga skäl anförs. Media och riksdagspartierna har helt enkelt bestämt att Sd är ett främlingsfientligt parti och medarbetarna vid de statliga etermedias nyhetsredaktion Eko har instruerats att karakterisera partiet så. "Främlingsfientligt" har blivit dess stående epitet.

Sverigedemokraterna utestängdes från valdebatterna i de officiella etermedia och de etablerade partierna debatterar inte annars heller med dem, för att inte ge dem "legitimitet". Man har även vägrat hyra ut offentliga möteslokaler till dem och under valrörelsen 2002 tog Sveriges tidningar inte in partiets valannonser. Hinder för budskapet att nå ut. Väljarna skall inte vända Sverigedemokraterna ryggen för deras åsikter utan för att andra stämplar dem som främlingsfientliga.

Även deras mötesfrid har kränkts av organisationer som Antifascistisk Aktion. Etablerade organisationer – till och med ett riksdagsparti som Vänsterpartiet – har visat förståelse för mötesstörning eller manat till den här sortens våldsaktioner.

Yrkesförbud

På det personliga planet har åsiktsfriheten kränkts å det grövsta. Ordföranden i Sveriges största politiska ungdomsförbund Ssu har uppmanat rektorer i Blekinge län att inte anställa en lärare, därför att han är Sverigedemokrat. Till mannens fackliga organisation gick en maning att utesluta honom.

Det mest kända exemplet på yrkesförbud: en handläggare på Invandrarverket sades upp för att han var Sverigedemokrat. För hans politiska åsikters skull vägrade hans fackliga organisation att företräda honom, så han måste själv driva sin sak, i tingsrätten och i Arbetsdomstolen. Båda instanserna underkände Invandrarverkets uppsägning. Därmed hade handläggaren rätt att återfå arbetet. Med stöd av lagen om anställningsskydd köpte sig dock arbetsgivaren genom ekonomisk ersättning fri från förpliktelsen att återanställa och en fullkomligt oskyldig person med tretton år kvar till pensionen framtogs sin anställning.

Demokratien är allvarligt hotad om inte de grundläggande friheterna respekteras. Värst är naturligtvis att beröva människor deras försörjning för deras åsikters skull. Men demokratien fungerar inte heller som den skall, om medborgare förhindras utöva sin yttrandefrihet på grund av de åsikter de hyser. Eller påstås hysa.

Folkhemmet faller sönder

Vår undersökning visar hur de krympande offentliga resurserna sedan 1990-talets början steg för steg urholkar de sociala trygghetssystemen. Möjligheterna till sysselsättning har samtidigt försämrats. Dagens ökade och mer våldspräglade brottslighet hotar den personliga tryggheten – speciellt i storstäderna – och motsättningarna har skärpts mellan människor med olika ursprung. Vi har kunnat slå fast, att detta på olika sätt och i olika grad är relaterat till den sena invandringen och det är naturligtvis negativt i sig.

Men det innebär också att det samhälle svenskarna tidigare haft både som förebild och verklighet – det goda folkhemmet – håller på att falla sönder. Det samhället har utgjort grunden för ett nationellt medvetande som i sin tur varit ett sammanhållande kitt för landet. Om folkhemmets grundläggande värden – gemenskap, solidaritet och trygghet – tillåts fortsätta att vittra bort i takt med försämrade sociala förhållanden är perspektivet skräckinjagande.

Beslutet att ställa upp det mångkulturella samhället som mål var sakligt sett en katastrof. Elitens sätt att genomdriva det var ett grundskott mot demokratins fundament: dvs den fullmyndige medborgarens rätt att medverka i de politiska besluten och ta ansvar för dem – samtidigt också ett av folkhemstankens grundläggande värden. En totalt omvälvande förändring av samhället har beslutats utan att medborgarna ens informerats, än mindre hörts. Och absolut inte tillåtits medverka.

Inggrid Björkman, Jan Elfversson och Åke Wedin

SLUTORD

Frågan om invandringen är naturligtvis bokens centrala tema, men den är i verkligheten bara en aspekt av en mer omfattande social förändringsprocess. Den kan påvisas även i andra delar av Europa. Arbetskraftsinvandring avlöses av flyktinginvandring, samtidigt som den ekonomiska tillväxten sjunker och arbetslösheten ökar från sjuttioalet och framåt. Välfärdsstaten går in i en konstant ökande kris, karakteriserad av en ständigt pågående urholkning av dess väsentliga komponenter. Den sociala problematiken förstärks av uppkomsten av stora invandrargetton i de större och medelstora städernas snabbt växande förorter, med ökande polarisering och till och med våld. De politiska och kulturella eliterna debatterar 'mångkulturpolitik', och kulturpluralism och mångkulturalism återkommer som komponenter i förändringskomplexet. Dessa företeelser motsvaras av liknande förändringar i de politiska och ekonomiska förhållandena i hela Västeuropa. Där återfinns många paralleller med andra delar av Västvärlden, som till skillnad från Europa huvudsakligen är immigrantsamhällen, t ex Kanada, USA och Australien.

Sverige är alltså i detta avseende absolut inget undantag, även om förändringarna här kanske är mer radikala. Analysen av ett enskilt land är upplysande för dem som sysslar med liknande företeelser i andra länder. Den gör det lättare att skilja mellan allmänna och globalt orsakade förändringsprocesser och de politiska och sociala former som dessa får i enskilda stater. I bokens olika kapitel framhävs några av de viktigaste särdragen i det svenska samhällets omvandling under åttio- och nittioalet, särskilt nittioalet.

Bokens författare har under dessa år aktivt deltagit i den offentliga debatten eller i försöken att väcka en sådan. De är forskare, politiker och lärare som större delen av sina liv varit engagerade i frågor som är avgörande för det svenska samhället och dess plats i världen. Två av dem har även varit verksamma inom biståndspolitiken och i många år arbetat i tredje världen.

Det faktum att de återfinns från vänster till centrum på den politiska skalan är i sig viktigt att påpeka. Samtliga har nämligen blivit etiketterade som farliga nationalist, högerextremister, rasister och t o m fascister och nazister för att de kritiskt analyserat landets invandringspolitiska beslut – även när de politiska tillkortakommandena varit uppenbara för alla.

Den verklighet som beskrivs i boken ger också viktiga inblickar i en politisk kultur, som är utomordentligt repressiv vad gäller alla idéer den politiska och – i synnerhet – den kulturella eliten inte betraktar som korrekta och respektabla. En bild tonar fram av ett åsiktsmässigt starkt centraliserat samhälle, styrt av de två eliterna i intim och reell förening.

Under det senaste året har en rad förändringar börjat framträda som tyder på en ökad medvetenhet om den svenska verkligheten. Medierna tar t ex i större utsträckning än tidigare upp frågan om det snabbt växande antalet våldsbrott. Dessa beror naturligtvis inte på invandringen

som sådan, men där finns klara kopplingar mellan en ökande marginalisering och ghettoisering och invandrarnas klara överrepresentation i statistiken över våldsbrott. Brotten hänger också samman med att kriminella organisationer, som bedriver handel med droger, människor och vapen, i anmärkningsvärd grad etablerat sig i Sverige.

Det är naturligtvis inte så att all brottslighet kommer utifrån eller beror på invandringen. Men satt i relation till sin andel av befolkningen är alltså invandrare och utlänningar klart överrepresenterade beträffande mord, våldtäkter och – nu i ökad utsträckning – väpnat rån. I Interpols statistik är antalet mord per 100 000 invånare dubbelt så högt i Sverige som i USA och tre till fyra gånger högre än i de skandinaviska grannländerna. Jämförelser med Frankrike, Tyskland och England pekar i samma riktning.

Brottsförebyggande Rådet, BRÅ, Sveriges offentliga organ för brottsförebyggande verksamhet, hävdar att Interpols statistik helt enkelt är felaktig. BRÅ har t o m föreslagit att den erkänt snabba ökningen i brottsligheten, som noterats i den offentliga statistiken, skall omtolkas nedåt för att inte väcka reaktioner bland allmänheten. Ännu ett steg har tagits. Det gäller fördelningen av brottslighet i Sverige mellan svenska och utländska medborgare. Officiell statistik av det slaget har inte redovisats kontinuerligt sedan 1994.

Flera politiker har framhållit vikten av att avgörande åtgärder vidtas för att göra integrationen av invandrare i det svenska samhället effektiv. Andra har försökt vinna poäng på att demonstrera sin 'antirasistiska' och 'generösa' hållning genom att inte ställa några krav alls på invandrarna. Sådan var t ex Folkpartiets ledares linje i en offentlig debatt, vilket inte hindrade honom att några månader senare – lika offentligt – argumentera för att godkänt prov i svenska språket skulle krävas för att invandrare skulle få rätt till svenskt medborgarskap. Det förslaget fördömdes eftertryckligt som 'rasistiskt' av många andra politiker särskilt på vänsterkanten. Dessas närmast betingade reflexer visade sig emellertid ligga i otakt med uppfattningen på de 'drabbades' sida. Många invandrare kände sig nämligen inte utsatta för rasism utan tyckte att språketestet var ett rimligt krav.

Den massivt genomdrivna och påtvingade antirasistiska/mångkulturella ideologin kom i blåsväder, när en Tv-reporter i samband med valet 2002 besökte flera av de 'rumsrena' (etablerade) partiernas valstugor. Efter att först offentligt ha intervjuat dessa andra rangens partirepresentanter fortsatte han med dold kamera och mikrofon inne i valstugorna. Där kunde han med hjälp av ledande frågor locka fram invandrarkritiska kommentarer, som gick klart på tvärs med respektive partis officiella linje.

Det hela visades på Tv dagarna före riksdagsvalet och förorsakade en nationell skandal. Partitopparna kunde bara ta avstånd från dessa 'tarvliga' medlemmar i sin egen partiorganisation. Flera av dessa uteslöts eller avgick självmant. Intressant nog fick många av dem beundrabrev från sympatisörer efteråt. Det är ovedersägligt att spännvidden mellan vad som får sägas och

inte får sägas är betydande och avslöjar en överraskande skenhelighet och cynism hos politikererna.

Medan det i början och mitten av nittiotalet var omöjligt att ta upp och diskutera problem relaterade till invandringen, mycket beroende på medias agerande, framstår det nu allt klarare att det finns några mycket allvarliga problem som inte kommer att försvinna av sig själva. Utan bara bli värre om inget görs.

Den nyligen hållna folkomröstningen om den gemensamma europeiska valutan är ett utomordentligt exempel på hur elitens kontroll över situationen brutit samman. Frågan om Sverige skulle införa euron eller ej blev föremål för en upprivande debatt sommaren 2003. Efter att eliten totalt hade misslyckats med att övertyga befolkningen om att euron skulle leda till fler jobb, högre välfärd och snabbare ekonomisk utveckling eller vice versa, kom debatten att handla om grundläggande demokratiska problem. I stället för en ekonomisk blev euron en politisk fråga om hur mycket beslutsrätt som borde behållas i Sverige och hur mycket som kunde överlämnas till 'Bryssel'.

Maud Olofsson, ledare för centerpartiet, motståndare till eurons införande, använde sig av 'propaganda från England', som förband det europeiska projektet med Hitler. Europositiva politiker vräkte invektiv över henne och stämplade hennes påstående som absurt. Det gick ju stick i stäv mot den gängse argumentationen för euron, där ett positivt ställningstagande var liktydigt med öppenhet, medan motstånd paradades med slutenhet, nationalism, rasism och t o m fascism. Intressant är att en del av de invektiv som brukades mot eurons motståndare var desamma som sedan länge användes mot invandringspolitikens kritiker.

De som ville krympa den årliga invandringen sades alltså liksom eurons motståndare ta ställning för slutenhet och därmed vara nationalistiska, rasister och liknande. Den beklagliga paradoxen i allt detta är naturligtvis att nazisterna på sin tid förmodligen var först om idén om en europeisk union och att i Kol- och Stålunionens ledning satt Jean Monnet och Robert Schumann, tidigare medlemmar i Vichyregeringen. Båda var redan före kriget positivt inställda till en allians med Tyskland. Historisk hårdvara och paradoxer, besvärande för de eliter som måste anstränga sig att för se till att de glöms.

Eurodebatten förorsakade på många sätt en allvarlig splittring i de större partierna, främst av skäl som inte hade något att göra med den gemensamma valutan i sig, utan avsåg frågan om öppenhet eller slutenhet. Mitt under dessa strider blev Anna Lind, Sveriges utrikesminister, knivhuggen till döds, medan hon shoppade i centrala Stockholm. Hon hade varit en av de centrala aktörerna i ja-kampanjen och många trodde att mordet skulle svänga opinionen, där nejsidan dittills hade haft en stark övervikt. Men det blev inte så. Tvärtom vann nejsidan en jordskredsseger, en seger som tolkats som ett avståndstagande från den 'politiska klassens' projekt. Frågan om polariseringen mellan folket och deras representanter har för första gången på många år seglat upp som ett allvarligt politiskt problem.

Frågan om invandringen har skärpts på grund av ett annat internationellt fenomen, nämligen de ökande ideologiska motsättningarna mellan det judisktkristna Väst och islam. Denna geopolitiska konflikt, som forskare hittills sysslat med, har nu blivit uppenbar också för vanligt folk. Tesen om kulturkrocken har också blivit populär bland intellektuella om än inte i Väst, så åtminstone bland intellektuella eliter i Mellanöstern. Frågan om kulturella skillnader har verkligen kommit i blickfånget. Mångkulturalisterna är naturligtvis indignerade och hävdar att kultur är ett farligt ord, precis som ras, därför att det sorterar in 'den andre' i ett fack med vissa typiska och oföränderliga egenskaper. På det sättet ger det rasismen näring.

Här finns två företeelser man inte kan bortse ifrån. För det första den växande islamistiska militansen, som ibland direkt kommer till uttryck i uttalanden från religiösa ledare i Europa. De förespråkar att Väst krossas och judarna utrotas. För det andra uppmärksammas allt fler fall av hedersmord (inte muslimska i och för sig men med anknytning till Mellanöstern), missbruk av makt över unga flickor, framtvingade äktenskap och liknande (inte heller nödvändigtvis muslimskt) och krav på muslimska skolor. Allt detta framställs ibland i öppen opposition mot det västerländska samhället och som slagträ används argument som tillhanda-hållits av mångkulturalisterna. Den svenska kulturella eliten har gjort sitt bästa för att tona ned eller eliminera dessa frågeställningar.

När således Fadime, en ung kurdisk kvinna, brutit mot familjens heder och mördats av sin far i Uppsala, hävdade några i den kulturella eliten att detta inte hade att göra med kultur, utan att det helt enkelt var ett uttryck för manligt chauvinistiskt våld, vanligt även i andra läger. Men medias bevakning av fallet gjorde det omöjligt för den politiska eliten att bortse från frågans verkliga betydelse. Man har försökt att tona ned problemet så mycket som möjligt och i stället fokusera på nödvändigheten av att skydda unga kvinnor från Mellanöstern. Människor i allmänhet kunde ju annars uppfatta saken 'på fel sätt'.

När antropologen Unni Wikan nyligen publicerade en bok i Norge om fallet Fadime, väckte det en omfattande och öppen debatt. Men på den svenska sidan av gränsen, där mordet skett, förmärktes ingen reaktion. Wikan hade stora svårigheter att hitta en svensk förläggare, som var villig att ge ut boken, bestseller som den var i hennes eget land. Ännu ett exempel på försöken att undvika frågor av denna känsliga karaktär, även om situationen gradvis håller på att förändras.

Nyligen hände det i en svensk skola att två flickor uppträdde med *burkhas*, en sorts slöja som går långt utöver den accepterade huvudduken. Skolverket, den centrala statliga myndigheten, har utfärdat rekommendationer men överlätit det praktiska ställningstagandet åt varje enskild skola. Det finns muslimska invandrare som själva protesterat mot detta dräktbruk. Några av dem har t o m föreslagit att invandrare skall assimileras till kulturen i landet där de lever. Men mångkulturalisterna har på nytt gått till angrepp med argumentet, att det är odemokratiskt att

förbjuda en sådan dräkt. Här kan man påminna om att det är kriminellt att bära vikingasymboler, eftersom det betraktas som hets mot folkgrupp.

I Frankrike diskuteras fortfarande huvudduken. Där är emellertid situationen annorlunda, eftersom man har bestämda regler om hur man skall vara klädd i allmänna skolor. Där finns specifika dräktbestämmelser, ja t o m föreskrifter om uniformer. I Sverige skulle sådant säkert stämplas som rasism. Varför skall någon tvingas bära kläder, som är specificerade enligt en nationell kod? Vore det inte diskriminering? På detta sätt reduceras ofta problemet till en fråga om individuella preferenser, precis som om *burkhan* inte vore ett uttryck för en alldeles specifik syn på relationen mellan könen.

Det är viktigt att försöka klargöra huvudtendenserna i dagens svenska situation:

- **För det första** kan vi konstatera att en ökande polarisering pågår mellan topp och botten i landet, mellan en arbetande befolkning som drabbats av sjunkande reallöner och en ny politisk klass, som själv bestämmer sina löner, vilka ökar snabbast i landet. Politiker betraktades förr som vanliga medborgare och uppbar relativt låga löner. Idag ingår de i ett välbärgat etablissemang, väl medvetna om sin status som elit. Majoriteten av väljarna, särskilt om de är kritiska mot politikerna, behandlas som vulgära, okunniga och i behov av bättre uppfostran och mer 'information'.
- **För det andra** har den politiska eliten utvecklat en officiell ideologi, där staten skall definieras som mångkulturell och där nationalstaten skall ges en ny pluralistisk form. För att betona och framhäva mångfalden nedvärderas medvetet allt svenskt. Opposition mot denna policy är ett uttryck för rasism. Även assimilation definieras enligt denna ideologi som uttryck för rasism.
- **För det tredje** är en stor – och hela tiden ökande – del av befolkningen invandrare i första, andra och tredje generationen. Att den sortens kategoriseringar överhuvud taget görs, är ett klart bevis på för att integrationen misslyckats. Arbetslösheten är mycket hög inom denna del av befolkningen. Boendesegregationen förstärker kraftigt både arbetslösheten och bristen på integration. Bidragsberoendet är extremt högt, även om den sortens intäkter ofta i den rådande svarta ekonomin stärks genom att de kombineras med handel med illegalt gods. Det senare sker i nätverk som utvecklas mellan landsmän i förskingringen. Kriminella aktiviteter och våld kännetecknar denna process.
- **För det fjärde** har mångkulturpolitiken kommit att spela en allt större roll och för den är nationalstaten källan till allt ont och den huvudsakliga skottavlan. Den skall ersättas med en ny värld karakteriserad av gränsöverskridande och mångkulturalism. I praktiken innebär det en omvänd rasism riktad mot allt svenskt eller i varje fall mot dem som vill hävda svenska värden. Tillfrågad i en Tv-intervju om han var svensk, utropade en f d invandringminister energiskt – nästan nervöst: 'NEJ! NEJ!'

Det som är specifikt för Sverige återfinns i den andra punkten ovan. Medan det i det övriga Europa inte är de styrande politikerna som gett upphov till mångkulturalismen, har den i Sverige frambragts i samverkan mellan de kulturella och politiska eliterna. Här är alltså staten själv den drivande kraften i omvandlingen till mångkultur. Det ger eliterna ett formidabelt politiskt verktyg, som gör det möjligt för dem att eliminera all opposition. Meningsmotståndarna tystas effektivt genom att man brännmärker dem som moraliskt mindervärdiga. I andra

europiska länder är debatten öppen.

Det här är inga små förändringar i ett samhälle, som en gång genomsyrades av ett mycket starkt socialt projekt, ett projekt som förenade en överväldigande majoritet av befolkningen och skapade en samhörighet, som gjorde det möjligt att upprätthålla den högsta beskattningsnivån i världen. Skatterna finansierade trygghet, i praktiken fri sjukvård och utbildning upp till och med universitetsnivå, samt en generös välfärdspolitik överhuvudtaget.

I sammanhanget skall påpekas, att denna höga beskattning nådde sina extrema nivåer först på sjuttioalet, nivåer som därefter bibehållits. Sverige började emellertid exportera en stor del av sitt kapital, d v s sin potentiella skattebas. Landets välfärd hade baserat sig på ett litet antal mycket stora företag som t ex Volvo, SAAB, Electrolux, ASEA och Ericsson. Dessa kom nu att flytta ut betydande delar av sin produktion till andra länder, närmare marknader och till områden med lägre produktionskostnader. På det sättet ersattes industriproduktion för export med en betydande kapitalexport.

Till en början var det möjligt att bekosta och upprätthålla en väldig offentlig sektor, men minskade intäkter ledde så småningom till en hög offentlig upplåning/skuldsättning och en allmän sänkning av levnadsstandarden. Det är i det perspektivet man skall se skiftet från arbetskrafts- till flyktinginvandring.

En främmande befolknings storskaliga invandring till Sverige försiggår i en situation som kännetecknas av följande:

1. Kapitullexport, industriell nedgång och därför krympande skattebas.
2. Nedskärning av den offentliga sektorn, bara till en del bromsad genom ökade skatter och upplåning.
3. Sjunkande reallöner och nedåtriktad social mobilitet.
4. Uppåtriktad mobilitet och ökade inkomster för eliterna, d v s media- och kultureliten och speciellt den politiska eliten.
5. Punkterna 1 - 4 betyder en ökande ekonomisk men också politisk polarisering: de valda politikerna blir 'den politiska klassen' medan folket övergår till att bli 'de missnöjda klasserna'.

Forskare har talat om eliternas utträde ur gemenskapen, om deras identifikation med världen i stället för med nationalstaten, d v s deras globalisering. Exemplet med invandringsministern som avvisade sin svenska identitet visar, att en sådan beteckning har blivit en etnisk term och att eliterna föredrar att identifiera sig som något annat än svenskar.

Carl Bildt avslutar sin senaste bok med ett kapitel, där han argumenterar för fördelarna med en styrelseform som det Habsburgska imperiets. Dess eliter var naturligtvis inte några nationella representanter utan en kosmopolitisk aristokrati, placerad ovanför de olika nationella befolkningselement, över vilka de regerade. Ett sådant styre kunde vara ett sätt att framgångsrikt introducera en mångkulturell ordning i det nya Europa, en ordning som skulle bli fredlig, ef-

tersom varje grupp skulle veta sin plats inom ett vidsträckt hierarkiskt imperium. Det skulle vara en pluralistisk social ordning, som utmärkte de flesta imperier, speciellt koloniala samhällen.

Det är en trend bland mångkulturella intellektuella att hylla det ottomanska riket och andra imperier i Mellersta Östern som underverk av mångetnisk fred, men då bortser man från den strikta etniska uppdelningen av yrkesrollerna och den allmänna etniska segregationen, typiska för dessa samhällen. Det finns intressanta likheter mellan koloniala system och dessa tidiga imperier. Forskare har klart markerat dessa regimers karaktär. Ett citat från en av dem:

Det är typiskt för Kanada och USA men också för Australien, att när inflödet av främmande element hotade den nationella endräkten och de allmänna sociala normerna, infördes hinder mot fri invandring. I de tropiska besittningarna fanns däremot ingen allmän social vilja att sätta gränser för immigrationen. Den överlämnades i stället till de ekonomiska krafternas fria spel. Det pluralistiska samhället uppstår där de ekonomiska krafterna är undandragna samhällets vilja.

De omedelbara följderna av ovan nämnda processer kombinerade med obehindrad invandring är:

6. Invandrare, d v s 'flyktingar', kan inte integreras i ett samhälle, som får tillskott av nya medlemmar samtidigt som antalet arbetstillfällen minskar. Andelen sysselsatta invandrare fortsätter att vara utomordentligt låg.
7. Eliterna kan distansera sig från den egna nationella befolkningen genom att 'mångkulturalisera' Sverige, betona den nya befolkningens olika historiska ursprung och omdefiniera svenskarna till en etnisk grupp bland andra i den etniska smältdegeln.
8. Detta leder till kulturell fragmentering, samtidigt som man ställs inför boendesegregation och nedåtgående mobilitet. Potentialen för konflikter är betydande.
9. Eliterna vägrar att se den uppkomna situationen i ansiktet. I stället pekar de ut en etnisk grupp, d v s svenskarna, som rasister och utarbetar massiva omsocialiseringsprogram i skolor, museer och andra allmänna institutioner för att skapa en mera 'tolerant' och 'generös' inhemsk/svensk befolkning.
10. De misslyckas naturligtvis med denna omskolning, eftersom de inte alls definierat problemen utan skjuter bredvid målet. 'Rasisterna', 'nationalisterna' m fl ges nu en ännu farligare roll att spela – de är *odemokratiska*. Med den etiketteringen utesluts de effektivt från att delta i det offentliga samtalet.

Människor kan ha fått intrycket, att rasismen är på frammarsch, men det kan snarare bero på att oppositionen mot invandring sedan länge basuneras ut som rasism. Den oppositionen är omfattande men absolut inte samma sak som rasism. En sociolog på vänsterkanten i USA har framställt problemet i klara historiska termer.

För trettio år sedan, skriver han, kom invandrare till Amerika för att bli amerikaner, för att *integreras* i sitt nya samhälle. Så är inte längre fallet. Idag kommer de till Amerika för att förbli som de är och kräver t o m rättigheter som en egen folkgrupp. Detta är klara bevis på en vitt spridd, allmän företeelse, som även starkt påverkar immigrantsamhällen som USA. Resultatet är att de inte integreras i det nya samhället.

tatet är naturligtvis protester, inte minst från ättlingar till tidigare invandrare som i allt väsentligt assimilerats i det amerikanska samhället.

Man skall inte bortse från att det är *svarta* amerikaner, som hela tiden mest opponerat sig mot invandringen, ett faktum som är svårt att acceptera för mångkulturella ideologer. Men om detta är ett socialt fenomen som är av relativt ringa betydelse i USA, har det en allvarlig och generell karaktär i Sverige. I allmänhet är välfärdsstaten i Europa en enorm ekonomisk apparat, som bygger på att den enskilde medborgaren identifierar sig med staten. Invandring i en arbetslöshetssituation ökar arbetslösheten och olika statsbidrag, vilka i sin tur tär på de offentliga resurserna. Befolkningens identifikation med samhället minskar.

Om det allmännas utgifter ökar snabbare än inkomsterna uppstår det en omedelbar kris i fördelningspolitiken. Utgifterna kan inte täckas utan skattehöjning, upplåning eller nedskärning. Oförenligheten mellan välfärdsstaten och en stor invandring utan ekonomisk integration har utretts av flera forskare, som försökt finna alternativa lösningar. Det går dock inte att förneka problemen, men det är exakt vad de politiska och kulturella eliterna har gjort i Sverige. Anmärkningsvärt i sammanhanget är att de lika enorma som onödiga kostnader för samhället som invandringspolitikens usla måluppfyllelse representerar inte får diskuteras. Vid sekelskiftet 2000 hade inte ens en femtedel av dem som fått lov att stanna i Sverige asylskäl eller skyddsbehov. Så såg det ut under 90-talet och så har det fortsatt därefter.

Det är sant att de frågor som tagits upp i föreliggande bok har börjat komma upp till ytan i Sverige. En viss diskussion förekommer, men ingen öppen debatt. Medvetenheten om problemen har ökat, även om det gått långsamt. Problemen är vittomfattande, varför det kan ligga nära till hands att avvisa oförmågan att diskutera dem som slapphet eller rädsla för att inse deras verkliga innebörd. Men där finns fler orsaker.

Det finns de som har intresse av att förhindra en debatt. De nya eliterna, både den politiska och kulturella, förankrar sin identitet i en rad metaforer relaterade till *öppenhet*, *transnationalitet*, *mångkulturalism* och *globalisering*. Allt detta kopplas samman med en alltmer förvirrad uppfattning om *demokrati*. De nya *demokraterna* är eliter, som gör anspråk på att vara demokratiska i alla avseenden. Demokrati blir på det sättet inte längre en beskrivning av en politisk process utan ett attribut till individer. Globaliserande eliter är snabba att attackera sina meningsmotståndare som *odemokratiska*. Ett sådant handlingsätt är inte ett led i en demokratisk debatt utan en fråga om uteslutning – en modern form av häxjakt. Ett beklämmande alternativ både till analys och nödvändiga försök att hantera problemen i dagens verklighet.

De flesta företeelser som tas upp i vår bok kan återfinnas i andra europeiska länder, men det sätt på vilket de sammanfogats och gestaltats är inte detsamma. Det svenska fallet är frapperande på grund av sin radikala natur.

- Sverige, som var en exceptionellt modern nationalstat, har övergått till att bli en självutropad mångkulturell stat.

- Sverige, som var ett av de rikaste länderna, intar idag en låg position i välfärdslistan.
- Den tidigare starka samhörighetsideologin och solidariteten har efterträtts av egenintresse och social polarisering.
- Ett land med stor etnisk enhetlighet har idag blivit ett invandrarsamhälle med procentsatser i nivå med Förenta staternas.

Sverige är den sortens exempel som borde få oss att sätta fokus på de genomgripande förändringar, som håller på att förändra västvärldens samhällen. Ännu viktigare är kanske den läxa, som vi måste lära av det förlopp som beskrivits här. Våra valda politiker har övergått till att bli en politisk klass, med rätt att själva bestämma sina löner, vilka ökar snabbast i landet – ett land, som i övrigt plågas av minskad sysselsättning och sjunkande realinkomster. När dessa politiker i mångkulturalismens namn gisslar den egna befolkningen för rasism och samtidigt förklarar sig själva 'postnationella', då måste det bli reaktioner. När arbetarklassen och delar av medelklassen alieneras, måste det till sist leda till allvarliga konflikter. Det grundläggande är att medborgarna förlorar sin lojalitet mot en stat som de inte längre känner som sin egen. Om eliterna inte förmår skaffa sig ett perspektiv på den värld de delar ansvaret för, blir de själva en del av problemet. Är det här den allmänna färdriktningen i Väst, vandrar vi förvisso samma ödesdigra väg som många tidigare civilisationer.

Jonathan Friedman

KÄLLOR OCH LITTERATUR

för kapitel två och åtta

Källor

E-post, fax och brev

- Cirkulärbrev från *Samfundet* till intresserade läsare, 1995 – 1996.
- Fax från Birgit Friggebo till Åke Wedin den 20 februari 2001.
- Fax från Anita Gradin till Åke Wedin, den 2 oktober 2000.
- Brev till Bengt Westerberg från Åke Wedin den 26 mars 2001.
- Fax från Bengt Westerberg till Åke Wedin den 25 maj 2001.
- Brev från Kenneth Sandbergs advokat Gunnar Björkdal till JUSEKS styrelse den 12 augusti 1998.
- Brev till Britta Lejon från Åke Wedin den 11 februari 2001.
- Brev till regeringen från Christina Rogestam och Göte Bernhardsson den 27 oktober 1992.
- Brev från Britta Lejon till Åke Wedin den 17 april 2002.
- E-post från Lars Jansson till Åke Wedin den 14 november 2001.

Intervjuer

- Marie Andersson, informationsansvarig vid Invandrarverket, intervjuad på telefon av Åke Wedin den 6 april 1993.
- Marie Andersson, informationsansvarig vid Invandrarverket, intervjuad på telefon av Åke Wedin den 7 juli 1993.
- Marie Andersson, informationsansvarig vid Migrationsverket, intervjuad på telefon av Åke Wedin den 3 juni 2002.
- Marie Andersson, informationsansvarig vid Migrationsverket, intervjuad på telefon av Åke Wedin den 10 juni 2002.
- Marie Andersson, informationsansvarig vid Migrationsverket, intervjuad på telefon av Åke Wedin den 9 juli 2002.
- Sten Andersson, moderat riksdagsman, intervjuad av Åke Wedin i Stockholm den 24 februari 2000.
- Lennart Behrendtz intervjuad av Lars Magnus Kihlström i nyhetsprogrammet Dagsaktuellt i regionalprogrammet Radio Värmland, Karlstad, den 7 maj 1996. (Utskrift från Sveriges Radio).
- Carl Bildt, tidigare statsminister, intervjuad i Sveriges Radio den 1 september 2002.
- Andreas Carlgren intervjuad i P1:s nyhetssändning kl 12.30, den 14 januari 2002.
- Jan-Eric Furubo intervjuad i Dagens Nyheter den 26 februari 2000.
- Margit Gennser, moderat riksdagskvinna, intervjuad av Åke Wedin i Stockholm den 8 oktober 2001.
- Ulrica Messing, statsråd, intervjuad i Göteborgs-Posten den 7 oktober 1999.
- Christina Rogestam, tidigare chef för Invandrarverket, intervjuad av Åke Wedin i Göteborg den 12 mars 2001.
- Maria Ros intervjuad av Lars Magnus Kihlström i nyhetsprogrammet Dagsaktuellt i regionalprogrammet Radio Värmland, Karlstad, den 7 maj 1996. (Utskrift från Sveriges Radio).
- Andreas Rosenlund (EXPO) intervjuad av Johan Lidberg i nyhetsprogrammet Dagsaktuellt i regionalprogrammet Radio Värmland, Karlstad, den 6 maj 1996. (Utskrift från Sveriges Radio).
- Mona Sahlin, statsråd, intervjuad i Dagens Nyheter den 7 mars och 15 juni 1998.
- Statistiker i tjänst vid Statistiska Centralbyrån (SCB), Integrationsverket och Migrationsverket intervjuade av Jan Elfverson.

Jonas Widgren, generaldirektör vid *International Centre for Migration Policy Development (ICMPD)*, intervjuad av Åke Wedin i Wien den 21 februari 2000.

Nyheter i pressen

Dagens Nyheter den 28 januari 2000, nyhetsartikel om Stockholms borgarråds vägran att låta Sverigedemokraterna hyra konferenslokaler i det av staden ägda Medborgarhuset.

Dagens Nyheter den 9 november 2001, nyhetsartikel om hur Stockholms stad trotsade länsrättens dom att låta folk av alla 'åsiktsriktningar' hyra av staden ägda konferenslokaler.

Dagens Nyheter den 28 november 2002, nyhetsartikel om SNS-rapporten om anställning av invandrare.

EXPO, Stockholm, tidskrift, redaktionella angrepp på Björkman-Elfverson-Wedin, nummer 2 och 3, 1996.

EXPRESSEN, Stockholm, ledande skandinavisk kvällstidning, angrepp på Björkman-Elfverson-Wedin, den 6 och 7 maj 1996.

JUSEK-tidningen, om medlemskap för oliktankande, den 17 november 1998 och den 29 februari 2000.

Nerikes Allehanda, Örebro, chefredaktören beklagar SA-bild i debattartikel den 28 maj 1996.

Nerikes Allehanda, Örebro, debattredaktören väljer sida i debatten den 24 juni 1996.

Sundsvalls Tidning, Sundsvall, redaktionellt angrepp på Björkman-Elfverson-Wedin, den 17 maj 1996.

Sydsvenska Dagbladet, Malmö, den 8 september 2002, nyhetsartikel om ett stört och slutligen stoppat offentligt möte hållet av Sverigedemokraterna.

Sydöstran, Karlskrona, den 17 oktober 2002 ett reportage, där SSU-basen Damberg förordar yrkesförbud.

Tidningen Arbetet, den 17 december 1992, nyhetsartikel om ett förtalsfall fört till Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna.

Uppsala Nya Tidning, Uppsala, redaktionella angrepp på Björkman-Elfverson-Wedin, den 7 och 10 maj 1996.

Offentligt tryck

Acceptera! Betänkande från den nationella samordningskommittén för Europaåret mot rasism, SOU 1998:99.

Ahlberg, Jan, Invandrades och invandrades barns brottslighet, BRA-rapport 1996:2.

Aktiv flykting- och immigrationspolitik m.m., regeringsproposition 1990/91:195.

Aktuellt från Statens institutionsstyrelse, 2 december 2001.

Allmänhetens Pressombudsmans beslut den 31 oktober 1996.

Andrén, Margareta (fp), Ett invandarmuseum i Stockholms län, enskild motion 1985/86:Kr288.

Arbetsdomstolen, dom nr 76/00, Mål nr B 122/99, den 30 augusti 2000.

Artikel 19 i FNS deklARATION om de mänskliga rättigheterna.

Arvika tingsrätt, dom i mål DB 145, nr 113/96.

Att välja skola – effekter av valmöjligheter i grundskolan, Skolverkets rapport 109, 1996.

Att växa bland betong och kojor, delbetänkande från Skolkommittén, SOU 1997:61.

Clinell, Bim, Demokratins förgörare, Demokratiutredningens skrift no. 28, SOU 1999:10.

Daun, Åke, Invandrararnas segregation – som politiskt mål och kulturell verklighet, i: Invandrare i storstad, SOU 1989:11.

Delade städer, betänkande från Storstadskommittén, SOU 1997:118.

Ekberg, Jan och Andersson, Lars, Invandring, sysselsättning och ekonomiska effekter, Rapport till expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, Finansdepartementet, Ds 1995:68, Stockholm 1995.

Ekots policy för små partier, bland andra Sverigedemokraterna, cirkulär till Ekots medarbetare från Ekochefen Staffan Sonning.

En rapport om svenskarnas oro för brott/skada/olycka, häfte publicerat av Länsförsäkringar, Stockholm 2001.

En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet, Demokratiutredningens betänkande, Sou 2000:1.

Etiska regler för press, Tv och radio, utgiven av Publicistklubben, Svenska Journalistförbundet, Svenska Tidningsutgivareföreningen, Sveriges Tidskrifter, Sveriges Radio, Sveriges Television och Radiopublicistföreningen, Stockholm 1999.

Extra anslag, regeringsproposition 1992/93:100, Bilaga 12.

Invandrar- och minoritetspolitiken, slutbetänkande av Invandrarpolitiska kommittén, Sou 1984:58.

Invandrare i storstad, underlagsrapport från Storstadsutredningen, Sou 1989:111.

Invandrarna och minoriteterna, slutbetänkande av Invandrarpolitiska kommittén, Invandrarutredningen 3, Sou 1974:69.

Invandring och asyl i teori och praktik, en jämförelse mellan tolv länders politik, rapport från Invandrar- och flyktingkommittén, Sou 1993:113.

Invandrings- och flyktingpolitiken, regeringsproposition 1983/84:144.

Invandringspolitiken, bakgrund, delbetänkande av Invandringspolitiska kommittén, Sou 1982:49.

Invandringspolitiken, förslag, delbetänkande av Invandringspolitiska kommittén, Sou 1983:29.

JUSEK's stadgar 2001.

Justitiekanslern, Ifrågasatt tryckfrihetsbrott; grovt förtal m.m., beslut den 4 november 1996.

Konstitutionsutskottets granskningsbetänkande, 1992/93:Ku 30, del I och II, Stockholm 1993.

Krock eller möte: om den mångkulturella skolan, delbetänkande av Skolkommittén, Sou 1996:143.

Lagen om anställningsskydd, LAS, § 7.

Lunds tingsrätt, dom i mål nr T 1861-98, den 9 juli 1999.

Ny lag om åtgärder mot etnisk diskriminering i arbetslivet, regeringsproposition 1997/98:177.

Ny utlänningslag, Utlänningslagskommitténs betänkande, Sou:1979:64, Stockholm 1979.

Offentlig utfrågning av f.d. generaldirektören för Invandrarverket Christina Rogestam angående regeringens planering och handläggning av flyktingpolitiken, 1992/93:Ku 30, Del II, Bilaga B 12, sid 228-251 och Underbilaga B 12, sid 252-253.

Offentlig utfrågning av kulturministern Birgit Friggebo angående regeringens planering och handläggning av flyktingpolitiken, 1992/93:Ku 30, Del II, Bilaga B 18, sid 375-406.

Offentlig utfrågning av statsministern Carl Bildt [. . .] angående regeringens planering och handläggning av flyktingpolitiken [. . .], 1992/93:Ku 30, Del II, Bilaga B 21, sid 499-509.

Om invandrarpolitiken, regeringsproposition 1985/86:98.

Pressens Opinionsnämnds beslut den 3 februari 1997.

På tal om... - statistik om invandring och om personer med utländsk bakgrund, Statens invandrarverk, Norrköping 1997.

Rapport från Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (Eso) den 13 september 2000.

Rapport Integration 2001, Integrationsverket.

Regeringsbeslut den 7 oktober 1999 om att upprätta handlingsplaner för att främja etnisk mångfald bland anställda, Ku 1999/2927/Im.

Riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken m. m., regeringsproposition 1975:26.

Riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken, m m, Riksdagens protokoll nr 80, den 14 maj 1975.

Ring, Terese, Mångkulturalism i gymnasie­miljö, i: Contextus: Forum för konservatism 1998:4.
SAPS partiprogram 1975.
Storstadsvåld, en undersökning vid Södersjukhusets akutmottagning, Stockholm 2000.
Svensk flyktingpolitik i globalt perspektiv, betänkande från Flyktingpolitiska kommittén, Sou 1995:75, Stockholm 1995.
Svensk migrationspolitik i globalt perspektiv, regeringsproposition 1996/97:25.
Sverige, framtiden och mångfalden, från invandrapolitik till integrationspolitik, regeringsproposition 1997/98:16.
Sverige, framtiden och mångfalden, slutbetänkande av Invandrapolitiska kommittén, Sou 1996:55, Stockholm 1996.
The State of the World's Refugees 1995, Oxford University Press 1995.
Tidsbegränsat uppehållstillstånd vid oklar identitet och resväg, Betänkande av Dokumentlöshetsutredningen, Sou 2004:132, Stockholm 2004.
Tre städer, Storadsutredningens slutbetänkande, Sou 1998:25.
Ungdomar som rånar ungdomar. BRÅ-rapport 2000:6.
Utveckling och rättvisa – en politik för storstaden på 2000-talet, regeringsproposition 1997/98:165.
Välfärd och segregation i storstadsregionerna, underlagsrapport från Storadsutredningen, Sou 1990:20.
Yttrandefrihetsgrundlagen, Sfs 1991:1469.
Årsredovisning 1998, Statens Invandrarverk, Stockholm 1999.
Åtgärder mot etnisk diskriminering m.m., regeringsproposition 1989/90:86.

Offentliga tal

Ferguson, Iréne, uttalande i Tv-programmet '*På din sida*', fredagen den 30 maj 1997.
Persson, Göran, Det talade ordet gäller, tal vid Framtidskongressen den 12 September 1997.
Schori, Pierre, Inlägg i riksdagens flyktingpolitiska debatt den 21 maj 1997, anförande 4.

Statistik och bearbetningar

Asylsökande och beviljade uppehållstillstånd 2000, Statistiska meddelanden, Migrationsverket.
Befolkningsstatistik del 3, 2000, SCB.
Beviljade uppehållstillstånd 1980-2001, Migrationsverket, www.migrationsverket.se, Tabell 1.
Information tillgänglig hos talesmän för och tjänstgörande statistiker vid Statistiska Centralbyrån, Integrationsverket och Migrationsverket).
Levande historia. Ett urval av läromedel, litteratur, filmer, hemsidor, organisationer och föreläsare med anknytning till Förintelsen, utgiven av Regeringskansliets informationsprojekt om Förintelsen '*Levande historia*' i samarbete med Lärarförbundet, Lärarnas Riksförbund och Skolverket, Stockholm 1998.
SIFO OPINION AB, Telefonintervjuer 28 - 31 maj 1990.
SIFO-undersökning publicerad i tidningen EXPRESSEN den 9 maj 1993.
Statens Finanser 1998, Ekonomistyrningsverket, Stockholm 1999.
Statens Finanser 1999, Ekonomistyrningsverket, Stockholm 2000.
Statistical Overview, UNHCR, 1997.
Statistisk årsbok för Sverige 1991.
Statistisk årsbok för Sverige 2000.

Diverse

De islamiska riksförbundens hemsida, www.islamiska.org/s/sverige

Folkpartiets valhandbok 1985.

Folkpartiets valhandbok 1988.

Pressrelease från AFA Malmö och AFA Lund, <http://www.geocities.com/CapitolHill/3695/980919.html>.

Litteratur

Andersson, Ola, Eliaesson, Henrik, Nerf, Anders, Weber, Benitha och Wessel, Anna, Projekt Argus, slutrapport, Migrationsverket, Region Stockholm, den 31 december 2000.

Arvidsson, Bo-Yngve, Ekevärn, Lars, m fl, Åke Wedin är en bra lärare, Nerikes Allehanda, den 1 juni 1996

Bergqvist, Eva, Vi rekommenderar bara de böcker de skrivit!, Nerikes Allehanda, den 31 maj 1996.

Bergström, Britt-Marie, Ny vitbok om flyktingpolitiken, stora brister ännu, Sydsvenska Dagbladet, den 28 oktober 1991.

Bergström, Hans, Mötesrätten måste skyddas mot våld, Dagens Nyheter, den 26 augusti 2002.

Bertilsson, Thora Margareta, I undervurderer svenskerne, Weekendavisen nummer 28, Köpenhamn 2002.

Björkman, Ingrid, Elfverson, Jan och Wedin, Åke, Invandring, sammanbrott eller utveckling? Bistånds- och flyktingpolitik i global samverkan, Samfundet för nationell och internationell utveckling, Uppsala 1994.

Björkman, Ingrid, Elfverson, Jan och Wedin, Åke, Flyktingpolitikens andra steg. Återvandring som utvecklingsstöd, SNS förlag, Stockholm 1996.

Broomé, Per, Bäcklund, Ann Katrin, Lundh, C. och Ohlsson, Rolf, Varför sitter brassen på bänken?, SNS förlag, Kristianstad 1996.

Broomé, Per och Bäcklund, Ann Katrin, S-märkt, SNS förlag, Stockholm 1998.

Brox, Ottar, 'Jeg er ikke rasist, men ...'. Hvordan får vi våre meninger om innvandrere og innvandring?, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1991.

Carlsson, Ingvar, 'Därför fick de inte stanna'. Statsminister Ingvar Carlsson svarar på kritiken mot Åseleavvisningarna, Dagens Nyheter, den 16 januari 1996.

Clinell, Bim, De hunsades revansch. En resa i fascismens Frankrike, Bokförlaget DN, Stockholm 1999.

Daun, Åke, Invandrarnas segregation – som politiskt mål och kulturell verklighet, i: Invandrare i storstad, Sou 1989:11.

Ekberg, Jan, Immigration and the public sector: Income effects for the native population in Sweden, in: Journal of Population Economics, vol. 12, nummer 3, Springer Verlag, London 1999.

Ekberg, Jan, Södersten, Bo, Hammarstedt, Mats och Rooth, Dan-Olof, Experter på invandring varnar för en dansk situation i Sverige: 'Hårdare tag mot invandrare att vänta', Dagens Nyheter, den 22 april 2002.

Eckholm Friedman, Kajsa, Från nationalstat till mångkulturalism: om förändringen av Sverige runt tusenårsskiftet, i: Den svenska framgångssagan? red. Almqvist, K. och Glans, K., Fischer & Co, Stockholm 2001.

Elmbrant, Björn, Dom där uppe - dom där nere, Atlas, Stockholm 1997.

Emanuelsson, Hans, "Dokumentlösa asylsökande får tillfälligt uppehållstillstånd", Dagens Nyheter nättupplaga den 20 januari 2005.

En arbetsmarknad utan AMS, Svenska arbetsgivareföreningen, Stockholm 1997.

Engelbrektsson, Ulla-Britt, Tales of Identity: Turkish Youth in Gothenburg, Ceifo Publications No 62, Stockholm 1995.

- Enzinger, Hans, L'immigration aux Pays-Bas: du pluriculturalisme à l'intégration, i: *Musulmans en Europe*, red. Lewis, B. och Schnapper, D., L'Observatoire du Changement social en Europe occidentale, Actes Sud, Poitiers 1992.
- Eriksen, Thomas Hylland, Ögonblickets tyranni. Snabb och långsam tid i informationssamhället, Nya Doxa, Nora 2001.
- Frågor till och svar från Invandrarverket den 11 april 1993, utskrift i: *Affärsvärlden*, nummer 42, 1993, sid 3.
- Furubo, Jan-Eric, debattartikel, DN Debatt den 26 februari 2000.
- Gemensam rekommendation från SAF, LO och TCO, Stockholm 1995.
- Gennser, Margit och Tiedemann, Johan, Behöver vi en ny flyktingpolitik?, Helsingborgs Dagblad, den 12 december 1991.
- Gür, Thomas, Staten och nykomlingarna, en studie av den svenska invandrapolitikens idéer, City University Press, Stockholm 1995.
- Hawthorn, Michael, Nyckfull flyktingpolitik, Sydsvenska Dagbladet Snällposten, den 5 oktober 1993.
- Herlöfsson, Alf, Vitbok avslöjar brister i flyktingmottagningen, Skånska Dagbladet, den 26 oktober 1991.
- Högerns spöke, Janne Josefsson intervjuad av Peter Olsson, Moderna Tider Nr 145, Stockholm, november 2002.
- Jansen, Johannes, L'islam et les droits civiques aux Pays-Bas i: *Musulmans en Europe*, red. Lewis, B. och Schnapper, D., L'Observatoire du Changement social en Europe occidentale, Actes Sud, Poitiers 1992.
- Jansson, Lars, Invandring eller välfärd?, i: *Salt*, Stockholm 2000.
- Junger-Tas, Josine, Ethnic minorities and criminal justice in the Netherlands, i: *Ethnicity, crime and immigration*, red. Tonry, M., The University of Chicago Press, Chicago, 1997.
- Järvenpää, John, Personrån och etnicitet, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, Ht 2000.
- Karaveli, H. Magnus, Mediehaveri i Åselefallet, Östgöta-Correspondenten, den 8 mars 1996.
- Klette, Hans, Tingsrätternas straffmättningspraxis vid grova våldsbrott, stencil u.å.
- Larsmo, Ola och Ilshammar, Lars, En guide till hatets cyberrymd, Arena Nr 3, Stockholm 1998.
- Lodenus, Anna-Lena & Wikström, Per, Vit makt och blågula drömmar. Rasism och nazism i dagens Sverige, Natur och kultur, Stockholm 1997.
- Lundh Christer, Ohlsson Rolf, Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring), andra upplagan, SNS förlag, Stockholm 1999.
- Martens, Peter L., Immigrants, Crime, and Criminal Justice in Sweden, University of Chicago, Chicago 1997.
- Mogård, Britt, Den förbjudna debatten, Arbetet, den 26 september 1993.
- Nilsson, Per-Erik, Utlänningslagen - en partiell översyn, SOU 1993:24, Stockholm 1993.
- Palm, Beatrice och Frostberg, Thomas, Viktigast är jobben, Sydsvenska Dagbladet, den 21 september 1997.
- Petersson, Olof, Politikens möjligheter. Har folkstyrelsen någon framtid?, SNS förlag, Stockholm 1996.
- Ring, Terese, Mångkulturalism i gymnasie miljö, i: *Contextus*, Forum för konservatism 1998:4.
- Rogestam, Christina, Ge möjlighet till korttidsarbete i Sverige, Svenska Dagbladet, den 13 november 1991.
- Rojas, Mauricio, Rasismens fiender är inte oskyldiga, Sydsvenska Dagbladet, den 23 november 1991.
- Sander, Åke, Rasismens Varp och Trasor, i: *Rasismens varp och trasor. En antologi om främlingsfientlighet och rasism*, Statens invandrarverk, Norrköping 1995.

- Schlaug, Birger, Svarta oliver och gröna drömmar. Kärlek, möten och politik, Norstedts, Stockholm 1997.
- Schori, Pierre, Sverige har tjänat på invandringen, Lo-tidningen, Nr 1, 1998.
- Schwarz, David, Svensk invandrar- och minoritetspolitik 1945-1968, Bokförlaget Prisma, Stockholm 1971.
- Senestad, Anders, Öppen debatt i flyktingfrågan!, Östgöta-Correspondenten, den 10 november 1993.
- Strömbeck, Jesper, Makt och medier. Samspelet mellan medborgarna, medierna och de politiska makt-havarna, Studentlitteratur, Lund 2000.
- Styrelsen för Flyktinggruppernas och asylkommittéernas riksråd, FARR, 'Westerbergs svek i flyktingfrågan', Flykting- och asylgrupper angriper Folkpartiet - det blev ingen humanare flyktingpolitik, Dagens Nyheter, den 16 december 1991.
- The Message Is the Truth, Alexander Casella intervjuad av Ron Moreau, Newsweek, den 23 november 1992.
- Torres-Pérez, José, Docenter som sprider fördomar, Nerikes Allehanda, den 25 maj 1996.
- Wedin, Åke och Block, Eskil, Flyktingpolitik i analys, Cruz del Sur, Torsby 1993.
- Werenfels-Röttorp, Monica, Mottagandet av asylsökande och flyktingar, SOU 1992:133.
- Vestergaard, Frede, Blågul racisme, Ytringsfriheden i Sverige er virkelig begrænset af politisk korrekthed, mener den svensk-amerikanske antropolog, professor Jonathan Friedman, Weekendavisen, Köpenhamn, den 26 juli 2002.
- Westerståhl, Jörgen, 'Hellre tyst än rasist', Vi måste våga föra en diskussion om invandringspolitiken), Dagens Nyheter, den 20 november 1991.
- Westlund, Jens, Felaktig bild av Utlänningsnämnden, Dags för en nyanserad debatt om utlänningslagen, Göteborgs-Posten, den 6 mars 2003.
- Wettergren, Thomas, Ett fackförbunds moraliska haveri, Arbetet Nyheterna, den 16 oktober 1998.
- Widgren, Jonas, Fem brister i svensk invandrapolitik, ur: Välfärdens pris, red. Per Tillgren, Tidens förlag/Sveriges socionomförbund, Stockholm 1973.
- Widgren, Jonas, En svensk invandrapolitik tar form, ur: Svensk invandrapolitik inför 1980-talet. Rapport från invandrarrådets rådslag den 15 - 17 juni 1979, Arbetsmarknadsdepartementet, Ds A 1979:6, Stockholm 1979.
- Widgren, Jonas, Invandrapolitik och långsiktplanering, ur: Invandringen och framtiden, red. Eva Holmberg och Thomas Hammar, Liber förlag, Stockholm 1981.
- Widgren, Jonas, Svensk invandrapolitik. En faktabok, Liber förlag, Stockholm 1982.
- Widgren, Jonas, South-North Migration and its Political and Humanitarian Implications for Europe, ur: The European Challenge, Schweizerisches Institut für Auslandsforschung, Zürich 1989.
- Widgren, Jonas, The Asylum Crisis in the OECD-Region, Background paper on asylum issues in industrialized states, commissioned by the Fletcher School of Law and Diplomacy, Tufts University, USA, Genève november 1990.
- Widman, Allan, Tystnaden god jordmån för ökat främlingshat, Arbetet, 11 December 1991.
- Widgren, Jonas, Invandring och asyl i teori och praktik. En jämförelse mellan tolv länders politik, Rapport från Invandrar- och flyktingkommittén, Stockholm 1993.
- Widgren, Jonas, Allt fler på väg till Europa, Utblick Nr 4, Utrikespolitiska Institutet, Stockholm 1993.
- Widgren, Jonas, A Comparative Analysis of Entry and Asylum Policies in Selected Western Countries, ICMPD, Wien juli 1994.
- Wigerfelt, Anders, Migrationen till och från Sverige före 1945, i: Migrationsexplosionen, bakgrund och alternativ till den felslagna flyktingpolitiken, redaktör Gunnar Jervas, SNS förlag, Stockholm 1995.
- Wikan, Unni, Mot en ny norsk underklasse, Innvandrere, kultur og integrasjon, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1995.

Wikrén, Gerhard, Sandesjö, Håkan, Utlänningslagen, med kommentarer, sjätte upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 1999.

Åberg, Lars, Rapport från Rosengård, Sydsvenska Dagbladet, den 1 juni 2003.

Öhrström, Lilian, Okunnighet om invandrare är inte rasism. Gräsrotternas syn på flyktingpolitiken måste få komma fram, menar den norske samhällsforskaren Ottar Brox, Dagens Nyheter, den 5 november 1991.